

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**ISSN 978-966-493-821-8
ISSN 2226-4388
DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36**

МОВОЗНАВЧИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

— ВИПУСК 36 —

**Виходить 2 рази на рік
Заснований у 2006 році**

**ЧЕРКАСИ
2024**

**Засновник, редакція – Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації
КВ № 12092-963Р від 14.12.2006.

*Наказом МОН України № 420 від 15.04.2021 збірник наукових праць
«Мовознавчий вісник» Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»).*

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-01518.

У збірнику наукових праць з'ясовано актуальні проблеми історії мови, діалектології, словотвору, термінології, граматики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, культури мови й медіалінгвістики. Представлено рецензію на монографію та інформацію про наукову конференцію.

Для викладачів, аспірантів і науково обдарованої молоді.

Випуск 36 збірника наукових праць «Мовознавчий вісник» рекомендований до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 11 від 26 червня 2024 року).

Журнал індексований Google Scholar, Index Copernicus (ICV 2022: 77.52).

Головний редактор: Л. В. Шитик, доктор філологічних наук, професор.

Заступник головного редактора: Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор.

Відповідальний секретар: Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук, доцент.

Склад редакційної колегії:

М. І. Калько, доктор філологічних наук, професор; О. О. Селіванова, доктор філологічних наук, професор; П. Ю. Гриценко, доктор філологічних наук, професор; А. Золтан, доктор філологічних наук, професор (Угорщина); О. Тімко-Дітко, доктор філологічних наук, професор (Хорватія); Б. Осовський, доктор наук (Польща); Х. Бак, доктор філологічних наук, професор (Туреччина); М. Вашичек, доктор філософії (Чеська Республіка); М. Янков'як, доктор гуманітарних наук (Чеська Республіка); В. Лебович, доктор філософії (Угорщина); Р. Бальсис, доктор гуманітарних наук, професор (Литва); А. Ф. Берегсасі, доктор філософії, доцент; В. М. Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор; О. Ю. Зелінська, доктор філологічних наук, професор; В. В. Калько, доктор філологічних наук, професор; М. І. Личук, доктор філологічних наук, професор; І. А. Мельник, доктор філологічних наук, професор; М. О. Вінтонів, доктор філологічних наук, професор; І. В. Гороф'янюк, кандидат філологічних наук, доцент; В. В. Денисюк, кандидат філологічних наук, доцент; С. Є. Ігнатєва, кандидат філологічних наук, доцент; Л. В. Корновенко, кандидат філологічних наук, доцент; А. А. Таран, кандидат філологічних наук, доцент.

За дотримання права інтелектуальної власності, достовірність матеріалів та обґрунтування висновків відповідають автори.

Адреса редакційної колегії:

18000, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
кафедра українського мовознавства і прикладної лінгвістики. Тел. (0472) 355396

web-сайт: <http://ling-ejournal.cdu.edu.ua>

e-mail: movoznavchyi_visnyk_chnu@ukr.net

Founder, editorial board – Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Certificate of state registration of printed mass media KB № 12092-963P dated 14.12.2006.

By the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 420 from 15.04.2021 the collection of scientific works “Linguistic Bulletin” of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy is included in the List of Scientific Professional Journals of Ukraine (category “B”).

Media ID in the Register of Media Entities R30-01518.

The collection of scientific works clarifies the current issues of the history of language, dialectology, word formation, terminology, grammar, cognitive linguistics, psycholinguistics, language culture and media linguistics. A review of the monograph and information about the scientific conference are presented.

For teachers, graduate students and scientifically gifted youth.

The 36th issue of the collection of scientific works “Linguistic Bulletin” is recommended for publication and distribution via the Internet by the Academic Council of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Protocol № 11 of June 26, 2024).

The journal is indexed by Google Scholar, Index Copernicus (ICV 2022: 77.52).

Editor-in-Chief: *L. V. Shytyk*, Doctor of Philological Sciences, Professor.

Deputy Executive Editor: *H. I. Martynova*, Doctor of Philological Sciences, Professor.

Executive Secretary: *T. V. Shcherbyna*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor.

The composition of the editorial board:

M. I. Kalko, Doctor of Philological Sciences, Professor; *O. O. Selivanova*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *P. Yu. Hrytsenko*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *A. Zoltan*, Doctor of Philological Sciences, Professor (Hungary); *O. Timko-Ditko*, Doctor of Philological Sciences, Professor (Croatia); *B. Osowski*, Doctor of Science (Poland); *H. Bak*, Doctor of Philological Sciences, Professor (Turkey); *M. Vasicek*, Doctor of Philosophy (Czech Republic); *M. Jankowiak*, Doctor of Humanities (Czech Republic); *V. Lebovics*, Doctor of Philosophy (Hungary); *R. Balsys*, Doctor of Humanities, Professor (Lithuanian); *A. F. Beregszaszi*, Doctor of Philosophy, Associate Professor; *V. M. Moisiienko*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *O. Yu. Zelins'ka*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *V. V. Kalko*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *M. I. Lychuk*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *I. A. Melnyk*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *M. O. Vintoniv*, Doctor of Philological Sciences, Professor; *I. V. Gorofyanyuk*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor; *V. V. Denysiuk*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor; *S. E. Ihnatieva*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor; *L. V. Kornovenko*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor; *A. A. Taran*, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor.

The authors are responsible for the observance of intellectual property rights, authenticity of materials and substantiation of conclusions.

Editorial Board Address:

18000, Cherkasy, Shevchenko Boulevard, 81,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics. Ph. (0472) 355396
Website: <http://ling-ejournal.cdu.edu.ua>
e-mail: movoznavchy_i_visnyk_chnu@ukr.net

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ МОВИ. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ.

Дзира І. Я. РЕЄСТР ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО 1756 Р. ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО ІМЕННИКА XVIII СТ.	8
Денисюк В. В. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ XVII СТ. ЯК РЕЗУЛЬТАТ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛЕМІКИ	15
Тожисва В. В., Козаченко О. М. ІСТОРІЯ НОМІНАЦІЙ ДІЄСЛОВА, ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ І КАТЕГОРІЙ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ	29
Мартинова Г. І., Щербина Т. В. НАЙМЕНУВАННЯ ВЕЛИКОДНЬОГО ХЛІБА В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ	40
Поліщук С. С. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ЯБЛУНІ, ЇЇ ПЛОДІВ І СОРТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКОВОЇ ЛЕКСИКИ СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ)	53

СЛОВОТВІР. ТЕРМІНОЛОГІЯ.

Вороніна О. О. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВІДАБРЕВІАТУРНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ НОВОТВОРІВ-НАЗВ ОСІБ ЗА РОДОМ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСТАННІХ ДЕСЯТИЛІТЬ XXI СТОЛІТТЯ	62
Пересада Є. І. ФЕНОМЕН ЕВФЕМІЗАЦІЇ: НОВІ ФОРМИ АБРЕВІАТУРНИХ УТВОРЕНЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	70
Войтович О. О. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ: ДІЯЛЬНІСТЬ КЛЮЧОВИХ ПОСТАТЕЙ КИЇВСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВЧОГО ОСЕРЕДКУ (ДР. ПОЛ. XX – ПОЧ. XXI СТ.)	78

ГРАМАТИКА

Ковтун О. В. ЧИСЛІВНИК ТА ЙОГО АКСІОЛОГІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	86
Кісь Є. Б. АДВЕРБІАЛІЗАЦІЯ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ТВАРИН: СЕМАНТИКО-СИНКРЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ	94
Молоцький В. О. УСКЛАДНЕНИЙ СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	102

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА. ПСИХОЛІНГВІСТИКА

Космеда Т. А. ЛІНГВІСТИЧНА МЕНТІОЛОГІЯ: РОЗВИТОК ГІПОТЕЗИ О. ПОТЕБНІ ПРО ПРИРОДУ МОВИ, ІРРЕАЛЬНІ ТИПИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ТЕОРІЯ «КАТАСТРОФИ» МОВИ	111
Калько В. В., Калько М. І. КОНЦЕПТ ЩАСТЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ: ПСИХОКОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ	120
Шевченко І. С. МУЛЬТИМОДАЛЬНА КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ	132
Броварська І. А. КОНЦЕПТ ДЕМОКРАСІЇ / ДЕМОКРАТІЯ В НАУКОВІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	139
Папін В. А. ІДЕЇ ДМИТРА ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ	151

КУЛЬТУРА МОВИ. МЕДІАЛІНГВІСТИКА

Бибик С. П.

ЗМІШУВАННЯ КИРИЛИЦІ ТА ЛАТИНИЦІ В МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ:
ПРОБЛЕМИ СТИЛІСТИКИ, ГРАФІКИ ТА ОРФОГРАФІЇ 158

Бондаренко Т. Г.

МЕДІЙНА ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У ФОРМАТІ ЛАЙФХАКІВ 166

Shvydka L. V., Datsenko Y. O.

DAS UKRAINISCHE KULTURERBE IN ZEITEN DES KRIEGES:
EINE MEDIENPERSPEKTIVE AUS DER SICHT DER SÜDDEUTSCHEN ZEITUNG 175

Нестеренко О. А.

ВЕРБАЛЬНО-ВІЗУАЛЬНИЙ КОНТЕНТ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ
ОНЛАЙН-МАЛЬОПИСІВ 183

РЕЦЕНЗІЇ

Космеда Т. А.

ПЕРИФРАСТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСІ 2021 195

НАУКОВА ХРОНІКА

Шитик Л. В., Мартинова Г. І.

ЮВІЛЕЙНА Х МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ СВІТУ» 200

CONTENT

HISTORY OF LANGUAGE. DIALECTOLOGY

Dzyra Ivan THE 1756 REGISTER OF THE ZAPOROZHIAN HOST AS A SOURCE OF RESEARCH OF THE UKRAINIAN MEN'S NAMES OF THE XVIII CENTURY	8
Denysiuk Vasyl POLISH-UKRAINIAN CULTURAL DIALOGUE OF THE 17th CENTURY AS A RESULT OF RELIGIOUS CONTROVERSY	15
Tozhyieva Vitaliia, Kozachenko Oleksii THE HISTORY OF NOMINATION OF THE VERB, OF VERB FORMS AND CATEGORIES IN THE POLISH LANGUAGE	29
Martynova Hanna, Shcherbyna Tetyana THE NAME OF EASTER BREAD IN MIDDLE DNIEPER DIALECTS	40
Polishchuk Svitlana LINGUISTIC ANALYSIS OF THE NAMES OF APPLE TREES, THEIR FRUITS AND VARIETIES (BASED ON THE COLLOQUIAL VOCABULARY OF THE MIDDLE BUG AREA)	53

DERIVATOLOGY. TERMINOLOGY

Voronina Olha SOCIOLINGUISTIC TENDENCIES OF THE ABBREVIATION WORD FORMATION OF NEW CREATIONS - NAMES OF PERSONS ACCORDING TO THE TYPE OF THEIR ACTIVITY IN THE LAST DECADES OF THE XXI CENTURY	62
Peresada Yelyzaveta THE PHENOMENON OF EUPHEMIZATION: NEW FORMS OF ABBREVIATION IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE	70
Voitovych Oleh UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY: ACTIVITIES OF KEY FIGURES OF THE KYIV TERMINOLOGY CENTRE (LATE HALF OF THE XX - BEGINNING OF THE XXI CENTURY)	78

GRAMMAR

Kovtun Oksana NUMERAL AND ITS AXIOLOGICAL POTENTIAL	86
Kis Yelyzaveta ADVERBIALISATION OF NOUNS FOR DENOTING ANIMAL NAMES: SEMANTIC-SYNCRETIC PARAMETERS	94
Molotskyi Vadym COMPLEX COMPOUND VERBAL PREDICATE IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE	102

COGNITIVE LINGUISTICS. PSYCHOLINGUISTICS

Kosmeda Tetyana LINGUISTIC MENTIOLOGY: DEVELOPMENT OF O. POTEBNYA'S HYPOTHESIS ON THE NATURE OF LANGUAGE, UNREAL TYPES OF COMMUNICATION, AND THE THEORY OF "LANGUAGE CATASTROPHE"	111
Kalko Valentyna, Kalko Mykola THE CONCEPT OF HAPPINESS IN UKRAINIAN PROVERBS: PSYCHOCOGNITIVE AND LINGUOCULTURAL ASPECTS	120
Shevchenko Iryna MULTIMODAL CONCEPTUAL METAPHOR IN POLITICAL MEDIA DISCOURSE	132
Brovarska Ilona «DEMOCRACY» CONCEPT IN THE SCHOLARLY MODEL OF THE WORLD: A LINGUOCOGNITIVE ASPECT	139
Papish Vitalija IDEAS PROMOTED BY DMYTRO OVSIANYKO-KULIKOVSKYI WITHIN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN PSYCHOLINGUISTICS	151

LANGUAGE CULTURE. MEDIALINGUISTICS

Bybyk Svitlana MIXING CYRILLIC AND LATIN IN MEDIA TEXTS: PROBLEMS OF STYLE, GRAPHICS, AND SPELLING	158
---	-----

Bondarenko T. G.

MEDIA PRACTICE OF PROMOTION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
IN THE FORMAT OF LIFE HACKS 166

Shvydka Liudmyla, Datsenko Yevhiniy

UKRAINIAN CULTURAL HERITAGE IN TIMES OF WAR: A MEDIA PERSPECTIVE
FROM THE STANDPOINT OF THE SÜDDEUTSCHE ZEITUNG 175

Nesterenko O. A.

VERBAL AND VISUAL CONTENT OF CONTEMPORARY
UKRAINIAN ONLINE COMICS 183

REVIEWS

Kosmeda Tetyana

PERIPHRASTIC INNOVATIONS IN UKRAINIAN POLITICAL
DISCOURSES 2021 195

SCIENTIFIC CHRONICLE

Shytyk Liudmyla, Martynova Hanna

THE JUBILEE TENTH INTERNATIONAL CONFERENCE
“LINGUALIZATION OF THE WORLD” 200

УДК 811.161.2.81'37 «1756»

DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36-8-14

РЕЄСТР ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО 1756 Р. ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧОЛОВІЧОГО ІМЕННИКА XVIII СТ.

**І. Я. Дзира, кандидат філологічних наук, доктор історичних наук, професор; професор
кафедри філології та перекладу,**

Київський національний університет технологій та дизайну

(Київ, Україна)

e-mail: dzyraivan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6326-3594>

Ідентифікатор Scopus-Author: 58566133300

У статті вперше зреалізовано спробу дослідити особові чоловічі імена Реєстру Війська Запорозького Низового 1756 р. Виявлений унаслідок статистичного аналізу іменник налічує понад 130 особових імен, носіями яких є 14452 запорожці. За винятком двох, усі імена є церковно-християнськими за своїм походженням. 16 із них ужиті тільки в повній календарній формі, 33 – паралельно в календарній і народно-розмовній, а більше 80-ти зафіксовані лише в народнорозмовних формах.

До найпопулярніших імен, частота використання яких разом із фонетичними варіантами й похідними формами перевищує 2 %, належать: Іванъ, Оєдоръ, Василь, Грицько, Яцько, Степанъ, Пєтро, Андрѣй, Сємєнь, Павло та Михайло. Порівняння отриманого переліку з результатами аналізу антропонімного матеріалу XVII ст. засвідчує стабільність масиву найпоширеніших українських чоловічих імен.

Найпродуктивнішими фонетичними змінами традиційних календарних форм були: перехід ініціального голосного а- в о-; перехід початкового сполучення йе- в о-; втрата ненаголошеного початкового и-; стягнення не властивих українській мові дифтонгів; заміна звука ф на п, х, в та сполучення хв; спрощення в групах приголосних тощо.

За винятком двох, усі зафіксовані в реєстрі імена утворені морфологічним способом, зокрема усиченням, а також суфіксацією усичених або повних основ. Список формантів, виявлених в іменнику пам'ятки, складається з 13 мономорфемних, 7 поліморфемних суфіксів й однієї морфеми-флексії. Усі вони, за винятком суфіксів -к-о, -ц-к-о й морфеми-флексії -о, були малопродуктивними. Таку відносно невелику кількість формантів, як і незначну їхню продуктивність, пояснюємо іманентними процесами еволюції словотворчої системи ділової української мови.

Ключові слова: особове чоловіче ім'я, церковно-календарне ім'я, народнорозмовна форма, реєстр, суфікс.

Актуальність. Актуальність обраної теми визначена передусім недостатньою вивченістю статистичної організації та динаміки розвитку староукраїнського чоловічого іменника XVIII ст., що зумовлено відсутністю належної уваги до деяких важливих документальних матеріалів, зокрема й з «Архіву Коша Нової Запорозької Січі». Оскільки за своєю природою січове товариство акумулювало найбільш сміливих, волелюбних і підприємливих представників усіх класів, верств і груп тогочасного суспільства, які походили з різних регіонів України, то в зазначеному корпусі документів відображено не регіональний, а національний іменник, що містив набір власних найменувань, які побутували на всій етнічній українській території. Тому, вивчаючи особливості функціонування антропонімного простору запорозького козацтва, припускаємо, що аналогічні процеси одночасно відбувалися й на інших українських теренах. Отже, результати запропонованої розвідки вможливають реконструювати низку номінаційних та історико-культурних реалій, що, своєю чергою, дасть змогу певною мірою заповнити частину лакун в історичній антропонімії України. Крім цього, їх можна буде залучити до складання словників особових імен і спецкурсу з історії української антропонімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іменний репертуар укладеного 1756 р. Реєстру Війська Запорозького Низового (далі РВЗН – І. Д.) на сьогодні ще не став об'єктом спеціального

наукового аналізу. Дотепер українські ономасти лише вибірково залучали матеріали зазначеного джерела до своїх студій. З цього погляду вигідно вирізняється серія із 25 публікацій Р. Осташа (частина з них підготовлена у співавторстві з Л. Осташ), присвячена лексикографічному опрацюванню особових імен Реєстру Війська Запорозького 1649 р., що включає також фіксацію їхнього вживання в інших писемних пам'ятках, зокрема й РВЗН.

Мета. Мета запропонованої статті полягає в характеристиці особових імен, уміщених в офіційному джерелі середини XVIII ст. Автор поставив завдання встановити багатство іменника, визначити частоту вживання особових імен, з'ясувати ступінь фонетичної адаптації церковно-християнських імен, розглянути зміни, яких зазнала їхня морфологічна структура на українському мовному ґрунті. Об'єктом вивчення стали особові власні імена РВЗН, а предметом – їхній сортимент, фонетичні та структурні особливості.

Матеріали й методи дослідження. У розвідці використано передусім синхронно-описовий та статистичний методи з прийомами спостереження, узагальнення, класифікації й коментування досліджуваного матеріалу, а також залучено порівняльно-зіставний метод та елементи діахронії.

Джерелом дослідження послужив РВЗН, додані до нього відомості та списки козаків, які перебували на промислах і зимівниках на території паланок, а також реєстри прибулих на Запоріжжя протягом 1754–1756 рр. і не вписаних до січового реєстру. Обрані для аналізу види антропонімних текстів науковці зараховують до найбільш насичених ономастичним матеріалом форм. У комунікативному плані складники таких документів підпорядковані спільній меті – інформувати про належність усіх денотатів до певної категорії осіб, зазначеної в заголовку.

Результати дослідження та їх обговорення. Виокремлений нами в процесі статистичного аналізу іменник складається зі 131–132 особових чоловічих імен (народнорозмовні форми *Феско* і *Хвеско* одночасно можна пов'язувати з такими церковно-християнськими іменами, як *Феодоръ* і *Феодосий* – *І. Д.*), носіями яких є 14452 запорожці. Практично всі розглянуті антропоніми є церковно-християнськими за своїм походженням. На сторінках пам'ятки є лише двоє праслов'янських автохтонних особових імен – *Борись* (8) (після імені арабськими цифрами зазначено кількість його носіїв у реєстрі – *І. Д.*) і *Владимѣр* (1) / *Володимѣрь* (1). Через канонізацію місцевих православних святих вони ще в XI і XIII ст. увійшли до церковного календаря й тому на час створення реєстру давно вже втратили свій язичницький характер. Із 129–130 церковно-християнських імен (14442 носії) 16 (660 носіїв) ужито тільки в повній календарній формі (*Андроникъ*, *Евдокимъ* та ін.), 33 (4958 носіїв) – паралельно в календарній (*Авраамъ*, *Арсеній* та ін.) і народно-розмовній формі (*Аврамъ*, *Оврамъ*, *Арсень* та ін.). Ще 80–81 (8824 носії) зафіксовано лише в народнорозмовних формах (*Ониско*, *Софронъ*, *Супрунь* та ін.).

Природно, що не всі засвідчені в РВЗН імена були однаково продуктивними. Найбільш популярне ім'я *Ивань*, яке разом із фонетичним варіантом *Ївань* та похідними утвореннями *Иванка*, *Иванко* й *Ивашка* трапляється на сторінках пам'ятки 1923 рази, що становить 13,3 % від загальної кількості іменованих. Друге місце щодо вживаності належить імені *Федоръ*, яке разом із фонетичними варіантами *Федѣрь*, *Хведѣрь*, *Хведоръ* та похідними формами *Педко*, *Феско* та *Хвеско* подибуємо 778 разів (5,39 %). Решта найпопулярніших імен, частота використання яких перевищує 2 %, розташована в такій послідовності: *Василь* із дериватами *Вас* і *Василецъ*; *Грицко* з канонічною формою *Григорій* та похідними утвореннями *Гринь*, *Гриша*, *Гришко*; *Яцко* разом із канонічною формою *Иаковъ*, фонетичними варіантами *Якивъ* і *Яковъ*, похідними утвореннями *Яцикъ* і *Яцко* та західнослов'янським відповідником *Якуб*; *Степанъ* із канонічною формою *Стефан* і похідним утворенням *Стецко*; *Петро*; *Андрѣй* із канонічною формою *Андрей* та дериватом *Андрушко*; *Семень* із фонетичним варіантом *Симонъ*; *Павло* із повною календарною формою *Павель* і зменшеною емоційно-оцінною *Павликъ*; *Михайло* з дериватом *Михай*.

Порівняння отриманого переліку з результатами кількісного аналізу антропонімного матеріалу середини XVII ст. засвідчує стабільність масиву найпоширеніших чоловічих імен, забезпечену передусім дотриманням традиційних церковних приписів іменування. Відомий ономаст Р. Осташ виокремлює такі найтипівіші імена XVII ст.: *Ивань*, *Василь*, *Федоръ*,

Степанъ, Грицько, Михайло, Семенъ, Андрѣй, Яковъ, Олексѣй, Павель [6, с. 8]. Як бачимо, у наведених відомостях існують незначні розбіжності, що стосуються зміни популярності того чи того імені. Щоправда, порівняно з Реєстром Запорозького Війська 1649 р., у РВЗН ім'я *Петро* витіснило з групи найтиповіших ім'я *Олексѣй*. Крім перерахованих вище, до широкоживаних належать ще 25 імен, частота використання яких разом з усіма варіантами перевищує 1 % від загальної кількості носіїв для кожного імені. Дещо нижча продуктивність характерна для таких 23 імен: *Прокопъ, Антонъ, Кондратъ, Мусѣй, Остапъ, Дмитро, Лукъян, Романъ, Пилипъ, Харко, Мартинъ, Корнѣй, Микола, Левко, Кузма, Климъ, Хома, Юхимъ, Марко, Илко, Ничипор, Карпо, Ониско*. Кожне з них охоплює від 1 до 0,5 % від загальної кількості записаних до реєстру осіб. До рідковживаних належать, зокрема, такі імена, як *Адамъ* (2), *Архипъ* (2), *Димидъ* (4), *Касянъ* (9), *Леонтій* (3), *Луцко* (12), *Мина* (2), *Овдѣй* (3), *Овѣсѣй* (2), *Оникій* (2), *Сила* (3), *Свиридъ* (3), *Устимъ* (4), *Юрко* (14) та деякі інші. Одиначними прикладами засвідчені в пам'ятці імена *Андроникъ, Евдокимъ, Ефентій, Іугонъ, Макѣй, Манѣило, Никонъ, Самсонъ, Северинъ, Смаїл і Сулиянъ*.

Антропонімний простір реєстру дає змогу простежити особливості процесу формальної адаптації церковно-християнських імен, що призвів до появи різноманітних фонетичних і морфологічних варіантів. Деякі зміни офіційного християнського іменника сягають ще давньоруської мови, інші ж відбулися вже на українському мовному ґрунті. У синхронному аспекті освоєння календарних антропонімів проваджено в межах як загальноукраїнських, так і місцевих, регіональних тенденцій. Ураховуючи особливості формування контингенту Війська Запорозького Низового, наявність кількох іменних варіантів можна також пояснити впливом міжмовної інтерференції.

Серед основних змін у системі вокалізму, по-перше, варто відзначити перехід ініціального голосного звука *а-* в *о-*: *Овдѣй* (3) (< Авдий), *Євѣрко* (2) (< Аверкий), *Оѣєнтій* (3) (< Авксентий), *Оврамъ* (3) (< Авраамъ), *Олексѣй* (77) (< Алѣѣей), *Опанасъ* (9) (< Аѣанасий). Імена *Вакумъ* (1), *Гапѣнъ* (2), *Гапонъ* (3) втратили початковий *а-*, тоді як ім'я *Антоний* уживане з протетичним *в-*: *Вѣнтинъ* (7), *Вѣнтонъ* (1). При цьому поряд із церковно-християнськими іменами, у яких відбулася заміна *а-* > *о-*, зрідка подибуємо й співвідносні їм канонічні форми з початковим *а-*: *Авакум* (1), *Аѣвакумъ* (1), *Авраамъ* (1), *Алѣѣей* (8), *Аѣанасий* (2). З іншого боку, у народному варіанті *Анисимъ* (1), навпаки, спостерігаємо заміну ініціального *о-* на *а-*, що сталася, можливо, під впливом білоруського акання.

Притаманний східнослов'янським мовам перехід початкового сполучення *йе-* в *о-* засвідчений в іменах *Остапъ* (133) (< Євстафий), *Онѣстрат* (9) (< Євстратий), *Овѣух* (1) (< Євѣхий), *Овѣсѣй* (2) (< Євсевий), *Олѣфѣр* (5), *Єлѣхѣвѣръ* (1), *Олѣхѣвѣръ* (2) (< Єлѣвѣерий), *Омѣлко* (*Ємѣлько*) (164) (< Ємилианъ), *Охрѣмъ* (13) (< Єфремъ). Початкові *я-* або *ю-* замість етимологічного *йе-* представлені варіантами *Юфимъ* (2), *Юхимъ* (76), *Яѣух* (6), *Ярмола* (4), *Ярмолай* (1), поруч із якими зберігаються й такі онімні форми, як *Еѣвимъ* (3), *Еѣхимъ* (6), *Еѣвимъ* (3), *Еѣухъ* (10).

Ненаголошений початковий *и-* на українському мовному ґрунті здебільшого втрачено: *Радко* (28) (< Иродионъ), *Сай* (1) (< Исаия) [водночас паралельно функціонували й варіанти *Исаїя* (1), *Исай* (5)], *Сидоръ* (64) (< Исидоръ), *Смаїл* (1) (< Исмаиль). Лише народний варіант *Гнатъ* на час укладання пам'ятки, як і протягом попередніх століть [4, с. 52; 5, с. 513–514], продовжував залишатися рідковживаним. Співвідношення між онімними формами *Игнатъ* і *Гнатъ* у РВЗН становить 148 до 1.

Частими прикладами на сторінках реєстру представлене явище переходу *о* в *і* в новозакритих складах (19 варіантів онімів, 273 носії). Пор.: *Антѣнъ* (21), *Пархѣмъ* (14), *Прокѣпъ* (39), *Сидиръ* (6), *Якиѣвъ* (7) та ін. Однак помітна перевага онімних варіантів (25 прикладів, 1316 носіїв) з невинним *о* засвідчує, що процес цієї заміни відбувався досить повільно. Пор.: *Антонъ* (113), *Пархомъ* (20), *Прокопъ* (90), *Сидоръ* (64), *Яковъ* (130) та ін.

Істотні фонетичні зміни пов'язані зі стягненням не властивих українській мові дифтонгів. Зокрема, у реєстрі спостережено заміну початкових сполучень *иа-*, *иу-* на початкові *я-* та *у-*: *Яковъ* (130) (щоправда, один раз трапляється церковнослов'янський оригінал *Иаковъ*), *Устимъ* (4). Ім'я *Иеремия* представлене адаптованими народними формами *Арѣма* (1), *Вѣрѣмѣй* (1),

Еремѣй (1), *Еремѣя* (1), *Ярема* (50). Поряд із канонічним іменем *Іосифъ* (7), у пам'ятці наявні ще такі його народно-розмовні варіанти, як *Есипъ* (2), *Есифъ* (3), *Ђско* (71), *Їско* (117), *Юско* (52). Останній, за припущенням Р. Керсти, міг постати внаслідок польського впливу [4, с. 54]. На сторінках реєстру адаптовані народні форми зі стягненими сполученнями голосних *-аа-*, *-ео-*, *-ии-*, *-ио-* в середині слова практично повністю витіснили свої церковно-календарні відповідники. Пор.: *Аврамъ* (33) і *Авраамъ* (1), *Сѣменъ* (402), *Симонъ* (1), *Өедоръ* (647), *Гаврило* (146), *Данило* (264), *Димидъ* (4), *Денисъ* (30), *Динис* (38). У дифтонзі *-иа-* голосний *и* втрачав свій вокальний характер і переходив у *й*: *Демянъ* (20) (< Дамианъ), *Лукьянъ* (128) (< Лукианъ). Особове ім'я *Лукіянь* зі сполученням *-ія-* представлене в пам'ятці одиничним прикладом. Щодо канонічних зразків із трифтонгами, то вони взагалі відсутні в іменнику реєстру.

Під час формування народних форм церковно-християнських імен відбувалися також процеси регресивної та прогресивної асиміляції ($e - a > a - a$, $e - o > e - e$, $o - y > o - o$). Пор.: *Герасимъ* (15) – *Гарасимъ* (87), *Несторъ* (22) – *Нестерь* (26), *Гѣнуфрій* (3) – *Онопрѣй* (14).

Перебіг формальної адаптації, своєю чергою, призвів до паралельного функціонування форм із різними фонетичними явищами в системі консонантизму. Зокрема, через заміну не властивого українській мові губно-зубного звука *ф* приголосними *п*, *х*, *в* і сполученням *хв* виникли такі варіанти онімів, як *Софронъ* (1) – *Супрунь* (16), *Стефанъ* (49) – *Степанъ* (400), *Өедоръ* (647) – *Хведоръ* (64), *Өома* (1) – *Хома* (89), *Юфимъ* (2) – *Юхимъ* (76), *Матвѣй* (1) – *Матвѣй* (188), *Олыфѣр* (5) – *Олихвѣръ* (2) й под. У кількох випадках ініціальний середньоязиковий *н*- чергується з губно-губним носовим *м*-. Пор.: *Никита* (7) – *Микита* (187), *Никола* (1) / *Николай* (1) – *Микола* (95). Ще одна група змін зумовлена спрощенням у групах приголосних. Пор.: *Акѣсенътий* (1) (< Авксентий) (*-вкс-* > *-кс-*); *Останъ* (133) (< Євстафий) (*-вст-* > *-ст-*); *Еѣимъ* (3) (< Євфимий), *Олыфѣр* (5) (< Єлевферий) (*-вф-* > *-ф-*); *Константинъ* (1) – *Кость* (10) (*-нст-* > *-ст-*); *Самсонъ* (1) (< Сампсонъ) (*-мнс-* > *-мс-*).

Майже всі зафіксовані в РВЗН імена утворені морфологічним способом, зокрема усіченням, а також суфіксацією усічених або повних основ. Серед адаптованих народних форм, що постали внаслідок усічення, найчастіше трапляються оніми зі скороченим *-ий*. Названа модель представлена 17-ма особовими іменами, носіями яких є 2034 запорожці. Пор.: *Антонъ* (113) (< Антоний), *Артемъ* (69) (< Артемий), *Василь* (765) (< Василь), *Игнатъ* (148) (< Ігнатий), *Назаръ* (55) (< Назарий) та ін. Водночас на сторінках реєстру спостерігаємо 14 канонічних або псевдокоректних зразків, у яких фіналь *-ий* збереглася: *Арсеній* (1), *Григорій* (20), *Аванасій* (2), *Терентій* (2), *Сергѣй* (33) тощо. Крім адаптованих народних форм, утворених шляхом втрати фіналі, у пам'ятці трапляються також деривати з усіченою основою: *Васъ* (1) (< Василь), *Климъ* (91) (< Климентъ), *Кость* (10) (< Константинъ), *Каленъ* (1) (< Каллиникъ).

Групу усічено-суфіксальних імен поділено на 3 підгрупи. До першої належить ім'я *Гринь* (1), утворене за допомогою суфікса від скороченої до одного відкритого складу основи, що не може вживатися як самостійне слово. Водночас на сторінках пам'ятки названа модель збереглася у вигляді похідних утворень (13 прикладів, 1173 носії): *Грицко*, *Дацко*, *Яцко* й под. Друга, найчисленніша, підгрупа складається з найменувань, у яких суфікс поширював усічену до одного закритого складу основу (24 приклади, 901 носій): *Калко*, *Сезко*, *Ярошъ* та ін. Скрамніше місце в реєстрі посідають назви осіб, що виникли внаслідок приєднання суфікса до скороченої основи з двома збереженими складами (9 прикладів, 350 носіїв): *Дорошъ*, *Омелко*, *Ониско* й под.

Суфіксальний спосіб творення полягав у суфіксації повної основи канонічної або адаптованої форми церковно-християнського імені (11 прикладів, 290 носіїв): *Захарко*, *Василецъ*, *Павликъ* та ін.

Список формантів, виявлених в особових іменах пам'ятки, нараховує 13 мономорфемних суфіксів: *-ай* (*Михай*), *-аи* (*Іляшъ*), *-ецъ* (*Зѣнѣцъ*), *-ик* (*Павликъ*), *-ин* (*Гуринъ*), *-ии* (*Яришъ*), *-ѣи* (*Тимѣишъ*), *-к-а* (*Іванка*), *-к-о* (*Левко*), *-нъ* (*Гринь*), *-ои* (*Ярошъ*), *-и* (*Дорошъ*), *-и-а* (*Гриша*). Усі вони, за винятком суфікса *-к-о*, що дав 26 похідних утворень, які охоплювали 1121 носія, були малопродуктивними. Крім цього, серед дериватів іменника РВЗН засвідчено 7 поліморфемних суфіксів: *-аи-к-о* (*Дмитрашко*), *-с-к-о* (*Фѣско*), *-ц-ик* (*Яцикъ*), *-ц-к-о* (*Яцко*), *-уи-к-о* (*Андрушко*), *-и-к-а* (*Івашка*), *-и-к-о* (*Терѣшко*). У наведеному переліку перше місце щодо продуктивності

посідає суфікс *-ц-к-о*, який постає в 6-ти іменних варіантах. Інші суфікси вживані ще рідше або взагалі представлені одиничними прикладами. Таке істотне зменшення продуктивності й життєздатності значної кількості морфем порівняно з попереднім періодом є відображенням внутрішніх процесів, що відбувалися в словотворчій системі ділової української мови протягом XVIII ст. «Якщо розвиток мови, – висновує Л. Гумецька, – є поступовим вдосконалюванням її граматичної будови, то в галузі словотворчої системи мови це вдосконалювання виражалося, по-перше, в тенденції до скорочення синонімічних рядів суфіксів, до усунення суфіксальної і префіксальної різноманітності, до зменшення кількості афіксів, здатних входити у зв'язок з тією самою основою...» [2, с. 292].

Помітну групу в пам'ятці становлять адаптовані народні форми, утворені за допомогою морфеми-флексії *-о* (10 прикладів, 1747 носіїв): *Гаврило, Карпо, Михайло* та ін. Появу флексії середнього роду в іменниках чоловічого роду Л. Гумецька пояснює не лише фонетичними чинниками, а й прагненням підкреслити дистанцію між іменованим і його святим патроном [3, с. 116].

Морфолого-синтаксичний спосіб представлений у РВЗН лише двома особовими іменами – *Борись* (8) і *Владимєр* (1) / *Володимєрь* (1).

Висновки і перспективи. Як бачимо, у реєстрі наявний цінний матеріал для вивчення проблеми формування українського чоловічого іменника XVIII ст. Іменний репертуар пам'ятки підтверджує остаточне зникнення протягом цього часу з офіційної комунікації неканонічних імен і повну заміну їх канонічними. Попри виразну тенденцію до превалювання адаптованих народних форм, у РВЗН простежуємо деяку конкуренцію між ними та їхніми календарними церковнослов'янськими прототипами. Така варіативність також слугує доказом неусталеності офіційно-адміністративної практики ідентифікації особи, яка все ще продовжувала зберігатися на час укладання документів.

Про відсутність будь-якої соціальної чи стилістичної диференціації в процесі найменування свідчить паралельне використання канонічних і співвідносних адаптованих народних форм або їхніх похідних для ідентифікації тієї самої особи в різних документах. Наприклад, полковник Самарської паланки Григорій Федорович Горкуша (Чухрай) зазвичай підписував документи як *Григорій Федоровъ* [1, с. 254, 256, 258]. З іншого боку, у повідомленні Коша представникові гетьмана в Запоріжжі Василеві Зарудному він постає вже як *Грицько Горкуша* [1, с. 246]. До складеної 12 жовтня 1756 р. Кодацькою паланкою відомості про кількість зимівників та їхніх господарів, яким оголошено наказ про боротьбу з гайдаками, унесено «Матвѣя Старого куренного тимошѣвского зимивникъ» [1, с. 260]. Водночас у реєстрі козаків Тимошівського куреня цей запорожець фігурує як *Матвѣй Старий* [1, с. 101].

На відміну від Реєстру Війська Запорозького 1649 р., де «виявлено 49 мономорфемних суфіксів, 2 суфікси-флексії і 43 поліморфемні суфікси» [6, с. 14], морфологічна будова іменника РВЗН не вражає таким суфіксальним багатством і розмаїттям. Значна частина зафіксованих нами серед особових чоловічих імен РВЗН формантів виявилася малопродуктивною. Таку відмінність пояснюємо не лише більшим обсягом першої пам'ятки, що містить списки 40449 козаків армії Богдана Хмельницького, а й тим, що вона пов'язана передусім з іманентними процесами в еволюції словотворчої системи ділової української мови.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні їхньої джерельної бази за рахунок залучення всього корпусу документів «Архіву Коша Нової Запорозької Січі».

Список використаної літератури

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775. Т. 5. Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року. Київ : [Б. в.], 2008. 528 с.
2. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
3. Гумецька Л. Л. Народні форми хрещених імен в українській мові XIV–XV ст. *Українська історична та діалектна лексика*. Київ : Наукова думка, 1985. С. 113–116.
4. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ : Наукова думка, 1984. 151 с.

5. Остап Р. І., Остап Н. Л. Індекс власних особових імен. *Реєстр Війська Запорозького 1649 року* / відп. ред. Ф. П. Шевченко. Київ : Наукова думка, 1995. С. 513–516.

6. Остап Р. И. Украинская антропонимия первой половины XVII века. Мужские личные имена (на материале Реестра Запорожского Войска 1649 г.) : автореф. дис. ...канд. филол. наук / Ужгородский государственный ун-т. Ужгород, 1986. 16 с.

References

1. Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sich: Korpus dokumentiv. 1734–1775 [The archive of Kish New Zaporozhian Sich: The corps of documents. 1734–1775]. (2008). Т. 5. Reiestr Viiska Zaporozkoho Nyzovoho 1756 roku [Register of the Zaporozhian Host Lower 1756]. Kyiv, 528 (in Ukr.).

2. Humetska, L. L. (1958). Narys slovotvorchoi systemy ukrainskoi aktovoi movy XIV–XV st. [An essay on the word-formation system of the Ukrainian act language of the XIV–XV cen.]. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 298 (in Ukr.).

3. Humetska, L. L. (1985). Narodni formy khreshchenykh imen v ukrainskii movi XIV–XV st. [Folk forms of Christian names in the Ukrainian language of the XIV–XV cen.]. In: *Ukrainska istorychna ta dialektna leksyka [Ukrainian historical and dialect vocabulary]*. Kyiv: Naukova dumka, 113–116 (in Ukr.).

4. Kersta, R. Y. (1984). Ukrainska antroponimii XVI st. Cholovichi imenuvannia [Ukrainian anthroponymy of the XVI cen. Men's names]. Kyiv: Naukova dumka, 151 (in Ukr.).

5. Ostash, R. I. & Ostash, N. L. (1995). Indeks vlasnykh osobovykh imen [Index of proper personal names]. In: *Reiestr Viiska Zaporozkoho 1649 roku [Register of the Zaporozhian Host of 1649]* / відп. ред. F. P. Shevchenko. Kyiv: Naukova dumka, 513–516 (in Ukr.).

6. Ostash, R. I. (1986). Ukrainskaja antroponimija pervoj poloviny XVII veka. Muzhskie lichnye imena (na materiale Reestra Zaporozhskogo Vojska 1649 g.) [Ukrainian anthroponymy of the first half of the 17th century. Men's personal names (based on the Register of the Zaporozhian Army of 1649)] Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Uzhgorod, 16 (in Rus).

THE 1756 REGISTER OF THE ZAPOROZHIAN HOST AS A SOURCE OF RESEARCH OF THE UKRAINIAN MEN'S NAMES OF THE XVIII CENTURY

Ivan Dzyra, Candidate of Philological Sciences, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of the Philology and Translation, Kyiv National University of Technologies and Design

e-mail: dzyraivan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6326-3594>

Scopus-Author identifier: 58566133300

Abstract. Introduction. Since the Zaporozhian Cossacks accumulated in itself the most courageous, freedom-loving and enterprising representatives of all classes and strata of the society of that time, who came from different regions of Ukraine, then in 1756 Register of the Zaporozhian Host was reflected not a regional, but a national arrive of man's names, which circulated in the entire ethnic Ukrainian territory.

The purpose of the article is to characterize the personal names included in the official source of the middle of the XVIII cen. The author set the task to establishing the richness of the man's names, finding out the degree of phonetic adaptation of church-Christian names, and considering the changes that their morphological structure has undergone on the Ukrainian linguistic soil.

Results. The list of the man's names revealed as a result of the statistical analysis includes more than 130 personal names, which are borne by 14452 Zaporozhians. With the exception 2, all names are church-Christian in origin. 16 of them are used only in the full calendar form, 33 are used simultaneously in the calendar and colloquial forms, and more than 80 are recorded only in the colloquial forms.

The most popular names, the frequency of use of which together with phonetic variants and derived forms exceeds 2 %, include *Иванъ, Ѳеодоръ, Василь, Грицко, Яцко, Степанъ, Петро, Андрѣй, Семенъ, Павло* and *Мухайло*.

The most common phonetic changes of traditional calendar forms were: the transition of the initial vowel *a-* to *o-*; the transition of the initial conjugation *je-* to *o-*; loss unstressed initial *u-*; constriction of diphthongs not peculiar to Ukrainian language; replacing the sound *ϕ* with *n, x, v* and the sound combination *xv*; simplification in groups consonants, etc.

With the exception of 2, all the names recorded in the register are formed morphologically, expressed by truncation, as well as suffixation of truncated or full bases. The list of formants found in the names of the monument consists of 13 monomorphemic, 7 polymorphemic suffixes and one morpheme-inflection.

Originality. The personal man's names in 1756 Register of the Zaporozhian Host were examined for the first time.

Conclusions. The name repertoire of the monument confirms the final disappearance during this time from official communication of non-canonical names and their complete replacement by canonical ones. Despite

the clear tendency towards the predominance of adapted folk forms, some competition between them and their calendar Church Slavonic prototypes can be traced in the register.

Key words: *personal man's name, church-calendar name, colloquial form, suffix, register.*

Надійшла до редакції: 23.03.24.

Прийнято до друку: 17.05.24

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ XVII СТ. ЯК РЕЗУЛЬТАТ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛЕМІКИ*

*В. В. Денисюк, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна)*

e-mail: dvv2812@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6773-1380>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57483421300

Пропонована стаття має на меті перегляд усталеного в українській лінгвістиці та історії погляду, асимільованого в українську науку, про негативний вплив нібито польської релігійної експансії на українські землі другої половини XVI–XVII ст., що, власне, передбачає правильне розуміння зовнішньої політики Речі Посполитої та роль у цьому мовного і релігійного складників. Це два визначальні чинники, що забезпечували повноцінне входження нових територій у тодішній європейський простір, тобто маємо приклад європейської глобалізації. Однак із позицій сучасності організована українськими церковниками дискусія виявилася значною мірою односторонньою, оскільки в Короні Польській та Великому князівстві Литовському була і без цього складна релігійна ситуація, що спричинилося до утворення нового державного об'єднання – Речі Посполитої. У цьому, власне, і криються початки культурного діалогу, що змусив українських релігійних і культурних діячів вивчити польську мову, аби мати змогу донести свої думки полякам, а також вести обґрунтовану дискусію.

Для українців контакти з Річчю Посполитою в XVII ст., попри всі негативні моменти, мали набагато більше плюсів, зокрема це освіта (відкриття спочатку братських шкіл, що згодом переросли у вищі навчальні заклади; польська мова як одна з мов освітнього простору) та культура (запозичення з польської мови / літератури / культури або за її посередництвом нових жанрів, стилів, проникнення в тогочасну україністику європейських і світових сюжетів; збагачення лексичного складу української мови; роль польської мови у витісненні церковнослов'янського елементу з живої української мови; розвиток граматичної думки та лексикографії).

Ключові слова: українсько-польські контакти, релігія, релігійна полеміка, реформаційні рухи, Корона Польська, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, інтелектуальний вимір, жанр, стиль.

Актуальність. XVII століття посідає особливе місце в історії польсько-українських взаємовідносин, адже недарма більшість українських дослідників вважають його «золотим». І все це попри те, що тодішні українські землі потонули в боротьбі за західний чи східний вектор свого розвитку. Це століття, у першу половину якого з боку Речі Посполитої була загроза втратити незалежність, традиції та уклад українського життя, а в другу – з боку Московії. Це століття, коли московити намагалися сформувати в українців ненависть до поляків, просували наративи постійної боротьби з ними, формували відторгнення всього іноземного, передовсім польського. Проте ці намагання наштовхувалися на багатоаспектну зацікавленість сучасними досягненнями польської, а в ширшому розумінні – європейської культури, науки. Московія цього дати не могла, тож перед українцями лежав складний шлях поступового сприйняття, несприйняття, пристосування, рутинізації інновацій, що йшли з Речі Посполитої – наймогутнішого в Європі державного утворення другої половини XVI – першої половини XVIII ст.

У відносинах між українцями, а згодом і Військом Запорозьким та Річчю Посполитою найбільш значущим чинником радше поставало тяжіння до різних політичних і релігійних світів – православного та католицького, що призводило до протистояння двох країн, а не територіальна близькість, яка об'єднувала два слов'янські народи, тим паче не їхня етнічна спорідненість. Попри напружені, а часто й відкрито збройні конфлікти, наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Річ Посполита була тією державою, з якою українці намагалися встановити паритетні контакти. У цьому аспекті звертає на себе увагу мова офіційного діловодства. До прикладу, у збірнику «Документи Богдана Хмельницького» вміщено 475 текстів

---

*Публікацію підготовлено в рамках стипендіальної програми «Центру діалогу ім. Юліуша Мерошевського».

різного ділового призначення, з-поміж них 131 – польською мовою, адресатами яких були не тільки король Речі Посполитої, але й литовський гетьман, турецький султан, кримський хан та ін. Це тільки один з очевидних аспектів польсько-українського культурного діалогу. Однак чи всі тогочасні українці сприйняли цей діалог? Для кого він виявився своїм, а для кого – чужим? Відповідь на це запитання криється в соціальному розшаруванні українства. Контакти з польською культурою загалом могли мати тільки представники верхівки, почасти – середня ланка. Для більшості українців новопольських – кресових – територій розуміння того, що ти вже є представником іншої держави, було майже нульовим, тобто люди із сільської місцевості могли навіть і не знати, якому панові, князеві вони належать, а тому те, що відбувається в Короні Польській чи у Великому князівстві Литовському, згодом – Речі Посполитій, для них залишалося невідомим. Це, власне, пояснює факт різкого спротиву українців двом ключовим питанням – мові та релігії, однак і підтверджує те, що неосвічені чи малоосвічені люди легко стають знаряддям для маніпуляцій.

Польський культурний слід в україністиці XVI–XVIII ст. можна віднайти скрізь, зокрема і в царині мови, літератури, освіти та ін., проте загальна оцінка польсько-українських тогочасних контактів більшою мірою негативна, аніж позитивна. Можливо, вона пов'язана з намаганням підійти до аналізу цих процесів крізь призму філософських категорій свободи, волі, незалежності, хоч це досить наївний радянський наратив: ми відстояли себе перед поляками, а допоміг нам у цьому «братній» московський народ. Насправді ж ми потрапили в первинно імітовану незалежність, яка вже за досить короткий час змінила свій статус. І те польське, що українці встигли адаптувати-асимілювати за майже століття, значною мірою пробувало знайти продовження в Московській державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українсько-польські контакти неодноразово були об'єктом лінгвістичних досліджень. Значною мірою автори торкалися питання запозичень із польської чи через посередництво польської мови, акцентуючи при цьому на важливості польської мови в поповненні лексико-фразеологічного фонду української мови.

У контексті всіх досліджень звертають на себе увагу студії Ірини Фаріон про статус різних мов, передовсім староукраїнської (руської), у XV–XVII ст. на українських і суміжних теренах, а також формування через мову української етноідентичності [14–17]. Лінгвістка з оперттям на багатий фактичний матеріал висновувала, що «бурхливі події XVI ст. можна звести до концентрації пограниччя чотирьох мов і культур: польської, церковнослов'янської, руської та латини. Основною ознакою ідентичності була релігія, меншою мірою – мова, позаяк кожен із представників еліти міг скористатися всіма зазначеними мовами» [15, с. 10]. На складності ситуації наголошують усі дослідники української мови цього періоду. Зокрема, Олег Купчинський зауважив, що в XVI–XVII ст. на українських землях можна було чути українську (руську), церковнослов'янську (слов'янську), польську, латинську, грецьку, угорську, гебрійську та ідиш, вірменську, турецьку, кипчацько-татарську, німецьку, італійську, французьку, московську мови [3, с. 205], а Василь Німчук мовну ситуацію взагалі назвав «найскомплікованішою у Європі (якщо не в усьому світі)» [8, с. 1].

Небезпідставно мовознавці мовне питання об'єднують із релігійним, оскільки вже на той час існувало чітке усвідомлення квантитативного домінування рукописної і друкованої продукції, створених церковнослов'янською мовою для потреб церкви як інституції, що йшла в руслі внутрішньої і зовнішньої державної політики, а часто й визначала її вектори. Слушно про це зауважив Василь Німчук майже 30 років тому: «Проблема зв'язку мовної та церковно-релігійної ситуації в Україні кінця XVI–XVII ст. ... в усій повноті в лінгвістиці ніколи не ставилися ні в дореволюційних, ні в радянських дослідженнях з історії літературної мови» [8, с. 1].

Здається, це питання нині вже мало отримати відповідь, проте маємо низку праць, у яких науковці для повноти розуміння сутності литовсько-польсько-білорусько-українських державних утворень намагаються проаналізувати функціонування різних чинників, зокрема й релігії та мови (Уляна Добосевич, Міхаель Мозер, Віктор Мойсієнко, Сергій Плохій, Тімоті Снайдер, Ірина Фаріон та ін.). Релігійна полеміка, початки якої датують другою половиною –

кінцем XVI ст., насправді мала довгу передісторію, а миттєва реакція руського (українського) суспільства тільки підтверджує не первинність, а нову спробу протистояння.

Мета статті. Метою статті є польсько-український культурний діалог, що забезпечив входження українства в європейський культурний простір XVII ст.

Методи. Для досягнення задекларованої мети використано як основний метод дискурс-аналізу, а також дедуктивний, індуктивний, зіставний, описовий методи.

Результати дослідження та їх обговорення. Історики значною мірою намагаються зосередитися на польсько-литовсько-білоруському трикутнику розвитку середньовічних держав, полишаючи за українцями період до середини XIII ст. Подальші роки – аж до початку XVII ст. – то радше час, коли українці намагалися знайти своє місце в нових державних утвореннях, сповнених внутрішніх, передовсім мовно-релігійних, перипетій. Литовські князі, які скористалися ослабленням Русі, підкорили більшість її територій, ставши згодом Великим князівством Литовським. Прикметним у цьому контексті було намагання вибудувати династичні зв'язки з Руссю, що в подальшому спричинилося до значної мовно-релігійної революції у Великому князівстві Литовському: литовці прийняли від Києва православ'я та писемну мову. Влучно про це зауважив Тімоті Снайдер: «Ще до Кревської унії 1385 року Литва в релігійному аспекті була радше православно-слов'янською, ніж язичницько-балтійською країною» [25, с. 17]. Таке стало можливим завдяки мовній інтерференції, що склалася на литовсько-руському прикордонні ще за часів Руси. Можна припустити, що якби Батисва навала не зруйнувала Київ, що потягло за собою майже повний розвал держави, Русь намагалася б розширити свої території на північний захід або принаймні укласти з Литвою угоду, аби разом протистояти Тевтонському ордену та Польщі.

Литовські князі самостійно не мали достатніх ресурсів для того, аби повністю перевести захоплені руські землі на свій устрій: цьому перешкождала величезна етнічна та територіальна диспропорція. За даними Олени Русиної, «співвідношення східнослов'янських та власне литовських земель у складі Великого князівства Литовського 1341 було 2,5:1, 1430 – 12:1» [13, с. 460]. Однак православ'я, яке набуло популярності у Великому князівстві Литовському, та послуговування церковнослов'янською, що значно вийшла за сферу церкви, та руською мовами створювало своєрідний паритет між литовськими та руськими князями, останні з яких саме крізь призму мови й релігії завжди намагалися відстояти права не тільки свої, але й народу загалом. Це, власне, дає підстави говорити про визначальну роль мови і релігії для нормального функціонування держави, особливо коли це стосується включення нових земель із населенням іншого віросповідання, мови, менталітету, адже саме прийняття Литвою християнства (православ'я) і досить-таки легкий перехід на кирилицю може свідчити про тогочасну готовність литовських князів у будь-який момент стати складовою Руської держави навіть для самозбереження. Проте це лише припущення.

Можна сміливо стверджувати, що речення на кшталт «литовські / польські князі знали руську мову», «руська мова була державною у ВКЛ» необхідно потрактовувати об'єктивно: по-перше, знали й постійно використовували – це різні речі, тому не можна задекларовувати, що руська мова була щоденною мовою литовців / поляків. До того ж, як зазначав Юрій Шевельов, «оскільки польські королі відповідно до закону мали спілкуватися зі своїми підданими у Великому князівстві Литовському т. зв. “руською” мовою, вони тримали при собі й українських або білоруських писарів» [18, с. 500]; по-друге, статус «державної» руська мова офіційно отримала тільки 1566 року, зокрема відома стаття другого Статуту Великого князівства Литовського містила речення: «А писарь...». Проте це стосувалося одного стилю. До того ж необхідно розмежовувати локус дії цього стилю: це радше внутрішнє литовсько-руське та власне руське використання, а зовнішнім воно було в русько-польській проєкції, оскільки литовсько-польські документи оформляли відповідно польською та латинською мовами. Зауважу також, що церковнослов'янська мова обслуговувала тільки православну церкву Литви, яка переважно перебувала на землях українців та білорусів, бо ж хрещення князів – це не хрещення народу, тож і її можна вважати (навіть на кілька століть раніше!) державною. Вимальовується ситуація, значною мірою схожа на ту, до якої дійшла через якийсь час Україна: у Великому князівстві Литовському функціювали литовська, латинська, польська, руська,

церковнослов'янська (зараховую умовно) мови, чого не було в Польщі, яка спромоглася подолати латинсько-польську двомовність, зробивши тимчасову поступку українцям Галичини, Волині та Брацлавщини. Проте відтермінування вирішення цієї проблеми унією, як виявилось згодом, жодних позитивних результатів для Речі Посполитої не дало.

Цю тенденцію можна простежити в литовсько-польських відносинах. Зростання Польського королівства на південному заході, а Московського – на сході, постійні конфлікти з Тевтонським орденом на півночі та неможливість вчасно реагувати на напади Османської імперії на півдні спонукали литовських князів шукати оптимальне рішення. І тут знову на перше місце виходить релігійний складник: католицизм демонстрував більшу дисциплінованість, упорядкованість, нормативність, тоді як православ'я, зокрема східнослов'янське, потонуло у чварах, створенні мікромитрополій.

За перші роки після Кревської унії Корона Польська чітко зрозуміла, що мати справу з Литвою не зовсім просто, оскільки в ній етнічну та територіальну більшість становили руські (білоруси та українці). Внутрішня політика Польського королівства була зорієнтована об'єднати всіх чи принаймні більшість однією ознакою, якою виявився католицизм. Можливо, релігійне перелицювання (а відтак – і нейтралізація) литовців було найважливішим завданням Корони Польської як помста за постійні напади, зверхність і дикість. Про це зауважує, зокрема, Кшиштоф Буховскі: «Хоч історик XV століття [Ян Длугош] приписував литовцям римське походження, він не забув підкреслити їхню дикість, крайню бідність і примітивізм. Він також підкреслив характерні особливості литовської релігійності, просякнutoї язичницькими забобонами» [20, с. 21]; «переконані у власній вищості, литовці називали коронярів [поляків] мавпами, критикували їхню надмірну пристойність, схильність до випивки, схильність до манії величчя, зарозумілість, нестійкість почуттів і навіть боягузтво» [20, с. 24].

Попри потужну православізацію-русинізацію інституцій Великого князівства Литовського, Польща добре розуміла, що Литву необхідно позбавити релігійного чинника, який хоч і завдає їй тільки проблеми, проте досить автономний. 1413 року Корона Польська запропонувала Городельську унію, чим купила литовських князів: тому, хто переходив у католицизм, надавали привілеї. Православних це не стосувалося. На думку Сергія Плохія, «так було створено правовий бар'єр між поляками і литовцями з одного боку та руською знаттю з іншого. Цей бар'єр не мав жодного стосунку до місцевої ідентичності жителів Полоцької землі чи Волині; натомість він об'єднував їх на ґрунті релігійної ідентичності та відрізняв від литовців. Окрім того, запроваджена Городельською унією релігійна дискримінація працювала на відокремлення руської знаті у Великому князівстві Литовському від Рюриковичів і руських бояр у Твері, Пскові, Новгороді та Москві, де такої дискримінації не було» [23, с. 97]. Однак 1434 року дія Городельської унії все ж була поширена й на православних, що підтверджує пошуки передовсім литовською верхівкою шляхів уникнення гострих кутів у відносинах із руською знаттю.

XV і перша половина XVI ст. для Корони Польської – це намагання знайти баланс між представниками різних віросповідань і течій. Ці проблеми особливо посилилися з приходом Реформації, коли внутрішні релігійні конфлікти загострилися настільки, що король Сигізмунд II Август, який попервах дотримувався політики свого батька в справах релігії, змушений був усе ж таки зважити на діяльність нових релігійних течій (кальвіністи, лютерани та ін.) і запропонувати народам Корони Польської вихід із «релігійної» кризи. Власне, Люблінська унія 1569 року радше стала наслідком складної релігійної ситуації в одній державі – Короні Польській, яка знайшла саме такий вихід вирішення одним махом цієї проблеми – об'єднання польських і литовських земель задля створення єдиної християнської церкви. Наступний – 1570 – рік засвідчив, що до повного вирішення проблеми ще далеко, у чому переконує хоч би Сандомирська угода: католики відмовлялися давати простір для інших релігій і течій. Ускладнила ситуацію смерть Сигізмунда II Августа 1572 року, проте посприяла згасанню на деякий час релігійної ворожнечі: 1573 року на Варшавському сеймі було ухвалено акт, який декларував релігійну толерантність і рівний доступ до державної служби – незалежно від віросповідання. Попри не зовсім вдалі соціально-політичні аспекти окремих статей, акт став унікальною для тогочасної Європи ознакою демократії, оскільки на сході – в Московії –

православна монархія спиралася на царський деспотизм, а на заході – більшість країн континенту – результатом кривавих релігійних воєн стало примусове насадження підданим релігії держави-переможниці (згідно з Аугсбурзьким релігійним миром 1555 р., у Європі діяв принцип «чия країна, того і віра»). У розробленні цього акту брали участь представники католицизму і протестантизму, і хоч перші були «проти» окремих позицій, 2 травня 1573 року сенат затвердив акт. Своєрідне примирення насправді спричинилося до тотальної експансії католицизму, майже повного виведення з користування латини та повсюдного запровадження польської мови, створення польських освітніх закладів, обіймання католиками найвищих і високих державних та релігійних посад.

Прикметно, що реформаційний рух приніс у польсько-литовське суспільство саме інтелектуальний струмінь, про що свідчить велика кількість перекладів польською мовою художніх і наукових творів європейців. Це, до речі, повториться і в Україні: після перекладів переважно з грецької церковнослов'янською мовою української редакції різних релігійних книг, виконаних наприкінці XV – у першій половині XVI ст., прийшла ера перекладу художніх текстів.

Алістер Мак-Грат у праці «Інтелектуальні витоки європейської Реформації» дійшов висновку, що «певна форма перевороту в тогочасному католицизмі була високомовірною» [4, с. 230]. На його думку, «у Пізньому Середньовіччі сталася криза авторитету всередині церкви, зросло також і сум'яття, особливо очевидне в XV столітті, навколо чіткого розрізнення просто “богословської опінії” та справжньої “вселенської догми”» [4, с. 227], а тому «європейська Реформація XVI століття мала справу з *релігійними ідеями* (письмівка А. Мак-Грата – В. Д.). Цьому рухові неодмінно був притаманний релігійний елемент» [4, с. 11]. Саме інтелектуальний вимір забезпечив оптимальний для того часу консенсус на осі «мова релігії – мова народу – релігія для народу» в основних країнах Реформації – Німеччині та Швейцарії. Поступове поширення цих ідей знайшло відображення в перекладах Святого Письма мовами, у яких переважав народний струмінь. Корона Польська як східний оплот католицизму інтегрувала нові ідеї, що вивело її на новий рівень у Європі загалом. Створення однорідного релігійного простору навколо себе було наріжним завданням держави, а це означало проведення обов'язкової релігійної експансії на схід і на північний схід. І якщо з Литвою після Кревської унії проблем майже не було, уже наступного – 1386 – року прийняв католицизм Ягайло, а за ним і литовці, то православні українці в більшості своїй відмовилися це робити.

Польський релігійний вектор на українських землях дав збій, однак змусив католиків шукати вагомі докази меншости православ'я. І цим доказом стала мова. В умовах інформаційної революції, що прийшла з винайденням друкарства, кількість опублікованої польською мовою продукції вимірювалася тисячами одиниць, до того ж були й кількаразові перевидання (досить згадати перевидання поезій Яна Кохановського). Це стосувалося книг як релігійного, так і (що важливо!) світського змісту, було суттєвим кроком до інтелектуалізації суспільства, що вможливив отримати за допомогою рідного слова передовсім естетичну насолоду від художніх творів, а також задовольнити пізнавальні амбіції народу. Це був саме той доказ, яким скористалася високоосвічена для свого часу людина, католицький проповідник, перший ректор університету у Вільні Пйотр Скарга, який 1577 року у творі «O jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem i o Greckim od tej jedności odstąpieniu» («Про єдність церкви Божої під одним Пастирем і про грецьке від цієї церкви відступництво») обґрунтував важливість саме католицької віри. У трьох главах Пйотр Скарга по чергово описав єдність церкви Божої, розкол і його причини. Українців, яких він називав русинами, казнодія закликав приєднатися до католицизму, навівши 19 аргументів того, чому греків він вважає відступниками від істинної віри. Пйотр Скарга свідомо вивищував католиків над православними й доводив, що русини ніколи не отримають спасіння через наявність у їхній релігійній культурі трьох негативних явищ, одним – найбільш провокативним – із яких є мова: «... є тільки дві мови, грецька і латинська, якими віра свята шириться і закріплюється по всьому світу, крім яких ніхто в жодній науці, особливо в духовній, віри святої досконалим не може бути. Не тільки тому, що інші мови постійно змінюються і не можуть виробити норм для використання їх людьми (бо не мають власних граматики і пам'яток, а ці дві завжди однакові і ніколи не змінюються), але також і тому,

що тільки ними двома творять науки, які перекласти на інші мови достатньою мірою не можна. У світі ще не було і не буде жодної академії чи колегіуму, де теологію, філософію та інші вільні науки можна було б викладати та розуміти іншою мовою. На слов'янській мові ніколи ніхто вченим стати не може. І нині її майже ніхто досконало не розуміє. Бо немає на світі нації, яка б нею могла так, як у книгах є, говорити; і власних правил, граматик і пам'яток для викладання не має і не може мати. Тому церковники ваші, коли хочуть щось зрозуміти у слов'янській [церковнослов'янській], мають до польської звертатися за перекладом; тому що тільки вуста в читанні є лікарем. У них, мабуть, немає іншого способу для читання. І такі ж досконалі всі їхні науки для всіх духовних станів! Тому некомпетентність і нескінченні помилки виникають, коли сліпий веде сліпого» [22, с. 360–361].

Власне, на цьому ж висліді поширення реформаційних рухів акцентує Тімоті Снайдер: «Реформація піднесла релігійні дискусії в Польщі на дуже високий рівень, тоді як українське православ'я і далі переживало інтелектуальний занепад. Воно було обмежене своєю мовою, створеною для поширення християнства східного обряду між слов'янами. Давня церковнослов'янська мова, великий винахід Кирила / Костянтина, уможливила поширити Святе Письмо на східно- та південнослов'янські землі. Хоч вона добре слугувала середньовічній меті навернення з язичництва на християнство, ця мова не відповідала ранньомодерним викликам Реформації. Вона не була пов'язана з класичними моделями. Із плином століть вона дедалі менше могла бути засобом для порозуміння православних священників між собою та зі своєю паствою» [25, с. 106–107], так узагальнюючи специфіку литовсько-польсько-українських відносин XIV–XVI ст.: «За доби Середньовіччя православні руські священники поширювали у Вільно й Литві східнослов'янські мови та культуру. Однак коли у Вільні запанувала польська культура, а західне християнство зазнало впливу Реформації, їхні ролі змінилися. Україна, не так давно джерело високої культури для середньовічної Литви, тепер стала об'єктом цивілізаторської місії з боку ранньомодерної Польщі. Україна забезпечила середньовічну Литву християнством і писемністю, натомість від ранньомодерної Польщі отримала реформоване християнство та друковане слово» [25, с. 106].

Свідченням того, що українським церковникам була відома книга Пйотра Скарги, слугує їхня швидка науково-освітня реакція: саме церковники почали засновувати при монастирях братства і відкривати школи, писати граматики та укладати тлумачно-перекладні церковнослов'янсько-українські словники, які попервах друкували (чи не навмисно!) у Вільні як доказ того, що церковнослов'янська мова придатна для комунікації, навчання, науки. Такий запал українців спричинив серйозне занепокоєння в Речі Посполитій, наслідком чого стало укладання 1596 року Берестейської унії.*

Можливо, місія Пйотра Скарги мала б інший фокус, якби польський проповідник достеменно володів інформацією про мовну ситуацію на українських землях та сфери їх використання. Очевидно, казnodія опинився у своєрідному інформаційно-релігійному вакуумі: через відносно пізній прихід в Україну друкарства, перед яким одразу ж була поставлена мета – збереження православної віри, що можна було значною мірою досягти поширенням і вдоступненням відповідної релігійної літератури, Пйотр Скарга мав у своєму розпорядженні тільки різні книги церковного призначення. Це в кращому разі. Однак перші відповіді українських церковників нас переконують у частковій правильності аргументів Пйотра Скарги: справді, це були нагромадження-переказування різних релігійних догм церковнослов'янською мовою з мінімальною домішкою живомовної лексики. Але й ця домішка була апеляцією існування живомовної стихії. Слушно й лаконічно про писемно-друковане слово пише Міхаель Мозер: «Доба між занепадом Київської Русі та поновним розквітом у XVI–XVII ст., що його

---

*Зрозуміло, погляди на Берестейську унію та її значення будуть різнитися залежно від локусу дослідника, його релігійної належності. Зазвичай православні сприймають унію як наслідок оманливої пропаганди і негативної діяльності єзуїтів, підмогою яким була держава, а тому будь-які прояви переходу з православ'я в католицизм для них не прийнятні. Для польських (більше – католицьких та уніятських) дослідників Берестейська унія – черговий етап становлення одного з аспектів державності на всьому обширі Речі Посполитої, що так і не завершився. Берестейська унія, треба гадати, мала благу мету – створення єдиного християнського простору під рукою Папи Римського, що підтверджує постійна «корекція» Римом цієї мети, тоді як Московія використала релігійний аспект як важіль для відштовхування українців від поляків.

спричинили міжконфесійні суперечності, майже не залишила по собі оригінальних творів, – за найвизначніше її досягнення правлять переробки Києво-Печерського Патерика [див. Возняк 1920: 278]. Уся решта тогочасних текстів – це копії церковнослов'янських рукописів» [6, с. 43], що підтверджує висновок Юрія Шевельова: «від ранньосередньоукраїнської доби практично не лишилося пам'яток, що їх можна схарактеризувати як щиро українські» [18, с. 502] та Івана Огієнка: «Церковно-слов'янська мова, болгарська по походженню, вже для XVI-го віку була мовою застарілою й мало зрозумілою; до нашого часу дійшло багато скарг про те, що в XVI і XVII віці мови церковно-слов'янської вже не розуміли не тільки звичайне громадянство, але не розуміло цієї мови й духовенство. Зза цього й повстала думка чути Слово Боже живою мовою.

Переклади Письма Святого на українську мову першими розпочали проповідники: Виголошуючи проповіді свої українською мовою, проповідники рано прийшли до думки перекладати Письмо Святе на мову, зрозумілу народові. Тогочасні проповідники дуже любили пересипати казані свої уривками з Євангелії, з Псавтиря і інших книг Св. Письма, – і ці уривки вони почали виголошувати, а в друкованих казанях – писати, українською мовою» [11, с. 8–9].

Тож хоч ідею насичення церковнослов'янської мови народнорозмовними елементами підказала польська мова, у якій задля подолання впливу латини письменники свідомо використовували мову, якою пересічні поляки послуговувалися в повсякденному вжитку, на українських землях ці процеси відбувалися майже синхронно. Зауважу, що польські письменники підхопили ідею використання народної мови саме від церковників, які представляли різні реформаційні релігійні течії. Стівен Протеро, який досліджував вісім релігій і довів, що вони є не так різними шляхами до одного Бога, як намаганням кожної вирішити індивідуальну проблему, про мовне питання як одне з ключових у християнстві, зокрема і в католицизмі, пише: «... протестанти вважали, що всі можуть і повинні читати Біблію рідною мовою, сприймати її крізь призму власної совісті...» [12, с. 111]. У цьому контексті Міхаель Мозер зауважує: «Саме у випадку України міродайну роль у мовному розвитку слід признати церковній історії. <...> Не в останню чергу полеміка навколо церковної унії в XVI–XVII ст. вможливила розквіт тогочасної української літератури й започаткувала другий золотий вік українського письменства, яке справді вражає своїм обсягом і рівнем» [6, с. 42–43].

Після 1569 року численні змагальні потуги українців за свою мовно-релігійну ідентичність наштовхувалися на односторонній колонізаційний вектор, спрямований на асиміляцію народу, не прописаного в унії «двох народів». Крапку очікуванню поставив і водночас окреслив нові завдання 1596 рік, коли вдалося укласти Берестейську унію, проте так і не реалізувати задекларованих пунктів. Подальшу долю українства Василь Маркусь та Євген Іванків окреслили так: «Православні, тобто ті, що залишилися поза актом Берестейської унії, хоча початково послаблені, почали шукати власних шляхів відродження своєї Церкви і зрушення її з летаргії. Це їм удалося не без допомоги інших східних Церков, але також при сміливих заходах власних провідних діячів щодо модернізації організації, освіти, засвоєння досвіду від своїх противників. Відновлення православної ієрархії, піднесення рівня освіти духовенства, привернення дисципліни, реорганізація монастирів, поширення загальної освіти, діяльність братств, великий розвиток богословської і полемічної літератури – все, що сталося в Українській Православній Церкві в половині 17 ст., може бути значною мірою вияснене як самооборона, воно розвинулося під впливом зустрічі і боротьби з католицизмом та з унією» [5, с. 14].

Польська мова активно проникала в усі сфери. Як стверджує Валерій Шевчук, «... в кінці XVI – першій половині XVII ст. в Україні функціонує досить сильна польсько-українська література зі значною кількістю пам'яток, творена в основному так звану “католицькою руссю”, власне, шляхтою, яка здобула польсько-латинську освіту» [19, с. 85]. Ключовим моментом тут є саме освіта: «У часи ж П. Могили протестантські школи були зачинені, а православні здобули статус латино-слов'яно-польських» [19, с. 87], що спричинилося до «сприйняття українською шляхтою польської мови у контексті “ієрархії мовних престижностей”, де першу сходинку, зусиллям тої самої ополяченої школи та шляхти, посідала латинська та польська мови» [17].

Можна припустити, що Пйотр Скарга для переконливішої ілюстрації задекларованої в книзі «Про єдність Церкви...» позиції про неможливість стати освіченим за допомогою

слов'янської [у нашому разі – руської] / церковнослов'янської мови 1579 року впроваджує вивчення руської мови в єзуїтському колегіумі [27, с. 56]. Подальші спостереження за освітнім процесом уже як ректора Віленської академії не змінили його переконань, а тому ці тези залишилися без змін у другому виданні 1590 року. Заснування братських шкіл на українських землях Речі Посполитої, намагання виробити чіткий освітній алгоритм наштовхувалися на безліч проблем, одним із найкращих вирішень яких було отримання освіти в польських закладах із подальшим перенесенням освітньої системи в новостворену українську школу, що попервах мало багато прогалин. Такі нюанси бачили й добре розуміли поляки, для яких це було вагомим аргументом перевести українські братські школи на польський взірець зі, зрозуміло, обов'язковим вивченням польської мови. Ще наприкінці XIX ст. польський римо-католицький єпископ Едвард Ліковскі так схарактеризував українську освіту кінця XVI – початку XVII ст: «...сварки одного братства з іншими братствами між собою, так що те, що одна рука будувала, інша псувала і руйнувала; замість того, щоб служити спільній справі церкви, вони більше турбувалися про власну значущість, привілеї, права та задоволення своїх амбіцій. <...> Освіта, поширювана братськими школами, була для руської церкви шкідливішою, ніж невігластво, що передувало їй, і не могла сприяти відродженню руської церкви» [21, с. 57]. Попри такі односторонні, значною мірою упереджені, висновки, створення братств і шкіл при них стало позитивним моментом в історії української освіти та інтелектуалізації нації. Якби для українців у Речі Посполитій були створені такі самі умови, що й для поляків чи литовців, тоді не відбулося б так званого «східного» релігійно-освітнього переміщення українства. Сергій Плохій так про це зауважив: «Наприкінці XVI – в першій половині XVII століття відбулося досить драматичне, кількостанне переміщення центрів українського релігійного та культурного життя. Попервах Галичина заявила про себе діяльністю Львівського братства, потім Волинь ученим гуртком князя Костянтина Острозького, згодом на перше місце вийшов Київ через відновлення православної митрополії та появу козацтва як провідного фактора в українському релігійному житті. <...>

Контрреформація, що прийшла в Річ Посполиту, змусила багатьох православних діячів шукати прихистку в Києві. Міграція православних інтелектуалів, таких як Йов Борецький та Захарія Копистенський, із Галичини до Києва перенесла на береги Дніпра і центр українського православного життя. Віддалене від основних центрів Речі Посполитої східне розташування Києва, а також його відкритість перед татарськими набігами послаблювали польський контроль над містом. Це перетворило Київ на об'єкт впливу козаків, що, своєю чергою, уможливило відновлення православної ієрархії та відродження значущості Києва як церковної столиці Русі» [24, с. 261–262]. Отже, перенесення освіти з польських територій та її поширення в центральній Україні теж є одним із суттєвих вислідів культурно-релігійних як контактів, так і протистоянь.

Релігійно-мовно-національно-ідентичне протистояння – головна ознака України початку XVII ст., де ці питання настільки загострилися, що отримували неодноразове збройне вирішення, результатом чого стало територіально-релігійне, а згодом і мовне підпорядкування українського Лівобережжя Московії, а Правобережжя залишилося в складі Речі Посполитої. Початок століття – це й час, коли Річ Посполита загострила свої відносини зі Швецією, а також розгорнула кампанію про повернення царевича-вигнанця на московський трон. У зв'язку з останнім, було розгорнуто величезну передусім літературну пропаганду, де для поляків та литовців поети – автори ляментів, треносів, тріумфів, екзортацій та ін. тогочасних жанрів віршування – створювали образ Дмитрія. Філіп Тейлор, який досліджував вплив пропаганди в різні історичні періоди, зокрема й на поширення реформаційних рухів, зауважував, що «пропаганда змушує нас думати і робити так, як ми б інакше не зробили без її впливу. Вона закриває наші вікна у світ, створюючи шари спотворювальної конденсації. Коли нації воюють, це згущує туман війни. Так пропаганда стає ворогом незалежної думки та нав'язливим і небажаним маніпулятором вільного потоку інформації та ідей у пошуках людства для “миру та правди”. Тому це те, чого принаймні демократії не повинні робити. Це передбачає тріумф емоцій над розумом у бюрократичній боротьбі механізму влади за контроль над особистістю. Це “брудний трюк”, яким користуються “приховані переконувачі”, “маніпулятори розумом” і “промивачі мізків” – орвеллівські “Великі брати”, які якимось чином підсвідомо контролюють

наші думки, щоб контролювати нашу поведінку задля служіння їхнім інтересам, а не нашим власним» [26, с. 1]. Факт пропаганди активно використала й Московія, щоправда, основну увагу зосередивши на українській церкві, очільникам та пастві, якій насаджувався наратив «одновірства». Це тривало й після підписання Владиславом IV «Пунктів заспокоєння обивателів грецької віри» (1.11.1632 р.), хоч титанічна праця новообраного митрополита П. Могили, що стосувалася реформування церкви, на деякий час стала на заваді московській пропаганді. Сергій Плохій зазначає, що «реформа, спричинена безладом церковного життя, суттєво поглибленим відсутністю ієрархії або її неспроможністю (хоча б і внаслідок об'єктивних обставин) управляти церковними справами, була на часі. Стимулом реформ була діяльність уніятської церкви, яку реорганізував за католицьким взірцем митрополит Йосиф Велямін Рутський. Початок конфесіялізації під виглядом реформи католицької церкви та унії, а також подальше поширення протестантських впливів в Україні було тим викликом часу, на який мала відповідати православна церква доби Могили. Залишається фактом, що жоден із православних центрів Сходу не зміг адекватно відреагувати на цю ситуацію. Москва надалі дотримувалася політики самоізоляції, а Константинополь опинився під впливом протестантизму. Виклик прийняв найбільш здібний з-поміж тогочасних православних провідників митрополит Петро Могила, який перетворив Київ на потужний інтелектуальний та церковний центр східного християнства» [24, с. 96]. Отже, реформа української церкви – теж вагомий результат польсько-української культурної взаємодії.

Українським церковникам належить безапеляційне право первинного насичення української мови живомовним елементом. Це проявилось передовсім в активному використанні нового типу проповіді – так званої барокової, у якій казnodії акцентували на тогочасних злободенних питаннях та за допомогою прикладів зі Святого Письма, античності, історії давали людям своєрідний алгоритм дій для світського життя. Тож спостереження Пйотра Скарги радше стосувалися книжності, однак не живої комунікації, оскільки казnodія спочатку апробовував створені ним за польськими взірцями проповіді і лише після цього їх друкував. Іван Огієнко щодо цього зауважив таке: «Казань у рідній мові, вже в більш розвиненій формі, появляється на Вкраїні з XVI-го віку; занесено її було сюди з Заходу через Польщу. Росквіт церковної казані в рідній мові на Заході припадає на XVI-й вік, і цю тодішню маніру казані хутко було занесено й на Вкраїну. І на Вкраїні, особливо в XVII-м віці, буйно заколосилась проповідь в рідній мові і дала дуже добрий врожай» [11, с. 5]. Оксана Зелінська, яка присвятила спеціальну розвідку бароковій проповіді, зазначила: «Цінність барокової проповіді в історії української мови і культури полягає в тому, що вона була тим жанром писемності, в межах якого продовжувала утверджуватись ідея про здатність української мови виконувати релігійні функції і бути мовою Святого Письма.

<...> проповідь стала твором красного письменства. Презентуючи художній стиль, який містить прообрази інших стильових виявів мови і опосередковано відбиває всі ті процеси, що характеризують розвиток літературної мови, проповідь є важливим джерелом їх вивчення» [2, с. 47].

Це тільки один із жанрів літератури, який перейняло українське релігійне письменство від польських церковників, однак на цьому не зупинилося, оскільки маємо й релігійні трактати, що викристалізовувалися з наївно-переповідувальних текстів у наукові твори дискусійного характеру. Це й поезія, у якій лунало релігійно-філософське усвідомлення різних аспектів людського життя, і геральдична поезія, і панегірична, і навіть гумор, і проза. Зважмо й на те, що для обґрунтованої дискусії з поляками як у поетичній, так і в прозовій формі українські книжники послуговувалися й польською мовою, демонструючи цим рівність мов для реалізації різних комунікативних стратегій. До прикладу, польською мовою опублікували свої твори, що презентували різні жанри, Мелетій Смотрицький [«ΘΡΗΝΟΣ to iest Lament iedyney ś. powszechny apostolskiey wschodney cerkwie, z objaśnieniem dogmat wiary» (1610); «Protestatio przeciwko soborowi w tym roku 1628 we dni Augusta miesiąca, w Kiiowie monasteru Pieczerskim obchodzonemu» (1628)], Якуб Гаватович («Tragedia albo wizerunek śmierci Przecież Jana Chrzciciela Przesłańca Bożego» (1619)], Андрій Мужилівський [«Antidotum, przezacnemu narodowi ruskiemu. Albo, warunek przeciw apologiie iadem napelnionej; którą wydał Melety

Smotrzysky, niesłusznie cerkiew ruską prawosławną w niej pomawiając haeresią y schismą, dla niektórych scribentow» (1629)], Петро Могила [«Litos abo kamien z procy prawdy cerkwie świętey prawosławney» (1644)], Лазар Баранович [«Apollo chrześcijański opiewa żywoty świętych, z chwałą ich cnoty ucho skłoń z ochoty» (1670); «Żywoty świętych ten Apollo pieje jak ci działali niech tak każdy dzieje» (1670); «Nowa miara starey wiary, Bogiem udzielona» (1676)], Йоаникій Галятовський [«Messiasz prawdziwy, Jezus Chrystus, Syn Boży, od początku świata przez wszystkie wieki ludziom od Boga obiecany i od ludzi oczekiwany» (1672); «Rycerz Prawosławnocatholickiey do Cerkwi Wschodniey Rycerzowi Kosciola Rzymskiego na jego Refutacia napisana przeciw Rozmowie Białocerkiewskiej Ojca Ioanniyusza Galatowskiego z Xiędzem Hadrianem Piekarskim» (1677–1678); «Stary kosciół Zachodni nowemu kosciółowi Rzymskiemu pochodzenie Ducha Ś. od Ojca samego pokazuje i Trybunał Ojców Ś.Ś. za takowy mieć zakazuje» (1678); «Łabędź z piórami swemi...» (1679); «Alphabetum rozmaitym heretykom niewiernym dla ich nauczzenia y nawrocenia do wiary katholickiey od prawowiernych katolikow» (1681)], Данило Братковський [«Świat po części przeuzyrany» (1697)] та ін. І це без урахування того, що значна частина українців писали тільки польською і латиною та знані світові як представники польської літератури XVI–XVII ст. (до прикладу, брати Йозеф Бартоломей та Шимон Зиморовичі та ін.), а також українськомовних, передовсім полемічних, творів як підтвердження здатності української мови бути матеріалом для фіксації думки та реалізувати різні конотації.

Не менш важливим є відродження літописання, що відбулося під впливом праць польських хронографів Матвія з Міхова, М. Бельського, А. Іваньїні, М. Стрийковського та ін. Стиль викладу, що поєднував у собі опис подій з авторським коментарем, а згодом і залученням думок інших істориків, поступово знайшов реалізацію в українському літописанні, починаючи від Львівського літопису та Острозького літописця й завершуючи «Історією русів» Г. Кониського. Отже, з переміщенням із кресів у центр України церкви та освіти відбувається прихід жанрово-стильового розмаїття та відродження старих жанрів, як-от літописання.

Слова Пйотра Скарги стимулювали й розвиток власне наукової думки. Почасти це стосується літописання, що викристалізовувалося зі звичного занотовування події в компілятивно-наукову працю; релігійних праць, що вже не просто переказували Святе Письмо, а презентували розмисли церковника про той чи той аспект людського життя, набуваючи все більше статусу філософських трактатів. Проте тут головно необхідно акцентувати на граматичному обробленні мови та її лексикографічній кодифікації. І хоч у перших граматиках учнів Львівської братської школи, Лаврентія Зизанія, Мелетія Смотрицького описано церковнослов'янську мову української редакції, проте саме це дало поштовх Іванові Ужєвичу для написання в середині XVII ст. латиномовної «Граматики словенської» (див.: [9]). Це ж стосується і словникарства – від «Синоніми словенороської» та «Лексиса» Лаврентія Зизанія, що презентують кінець XVI ст., до «Лексикону словенороського» Памви Беринди, «Лексикону латинського» Єпіфанія Славинецького, «Лексикону словено-латинського» Єпіфанія Славинецького та Арсенія Корецького-Сатановського, що презентують початок і середину XVII ст. (див.: [10]). Отже, закид Пйотра Скарги про меншовартісність церковнослов'янської мови став поштовхом до її граматичного опису та значною мірою представлення в перекладній лексикографії.

Усе це вможливило усвідомлення українцями своєї ідентичности, самостійности, об'єднання в націю, яка має всі необхідні для цього ознаки. Усвідомлення себе обов'язково передбачає усвідомлення головних відмінностей від інших етносів. Ірина Фаріон влучно підкреслила, що «протиставлення ляха-католика і русина-православного як втілення етнічної належності – основний вислід двох уній, себто об'єднань того, що об'єднати було неможливо, а також створення нової етнічно-національної парадигми поза межами конфесійної належності: русин – це обов'язково православний» [15, с. 9–10].

Висновки і перспективи. Аналіз емпіричної та джерельної баз засвідчив, що в імперську, радянську та пострадянську добу відбувалося формування негативного стрижня релігійної полеміки, яка ставала на заваді інтелектуальному розвитку українського етносу і його становленню. Католицька віра, яку сповідували поляки, стала для московитів тим інструментом, який вони активно почали використовувати для протиставлень католицизму і православ'я,

просування наративів об'єднання українців із московитами в єдину релігійну спільноту. Українські терени XVII ст. були місцем зіткнення двох великих держав, що по-різному проводили зовнішню політику: якщо Річ Посполита, певною мірою узгодивши міжконфесійні питання, намагалася перевести українство на рейки католицизму та польської мови, ставлячи за мету його інтелектуалізацію, то московити після участі козацьких військ під керівництвом П. Конашевича-Сагайдачного за повернення Владиславу IV Вазі корони московського царя розпочали діяльність, спрямовану на розкол українського суспільства, створення конфліктних ситуацій між українцями і поляками, які почали переростати в повстання чи війни, що, своєю чергою, зменшувало людський ресурс, призводило до економічного колапсу. Для українців контакти з Річчю Посполитою в XVII ст., попри всі негативні моменти, мали набагато більше плюсів, зокрема це освіта (відкриття спочатку братських шкіл, що згодом переросли у вищі навчальні заклади; польська мова як одна з мов освітнього простору) та культура (запозичення з польської мови / літератури / культури або за її посередництвом нових жанрів, стилів, проникнення в тогочасну україністику європейських і світових сюжетів; збагачення лексичного складу української мови; так звана участь польської мови у витісненні церковнослов'янського елементу з живої української мови; розвиток граматичної думки та лексикографії), що передбачає проведення інтердисциплінарних досліджень для вивчення дискурсу тієї чи тієї епохи та з'ясування того, як це позначилося на розвитку конкретного явища.

Список використаної літератури

1. Добосевич У. Українська книжна мова другої половини XVI – середини XVII ст.: «non est inculta». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 31–38.
2. Зелінська О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 408 с.
3. Купчинський О. Українська церква і питання української (руської) народно-розмовної мови у другій половині XVI–XVII століттях. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1997. Z. 4/5. С. 202–218.
4. Мак-Грат А. Інтелектуальні витоки європейської Реформації / пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. Київ : Ніка-Центр, 2013. 344 с.
5. Маркусь В., Іванків Є. Берестейська Унія в сучасному навітленні. Чикаго : Вид-во Братства Святого Андрея Первозванного, 1976. 44 с.
6. Мозер М. Огляд історії української мови середньої доби. *Причинки до історії української мови* / за заг. ред. Сергія Вакуленка. Харків : Харк. істор.-філолог. тов-во, 2008. С. 40–54.
7. Мойсієнко В. М. Про національний статус «руської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 67–82.
8. Німчук В. В. Конфесійне питання і українська мова кінця XVI – початку XVII століть. *Берестейська унія і українська культура XVII століття* : матеріали Третіх «Берестейських читань» (Львів, Київ, Харків, 20–23 червня 1995 р.) / за ред. о. Бориса Гудзяка, співред. Олега Турія. Львів : Вид-во Інституту історії церкви Львівської богословської академії, 1996. С. 1–32.
9. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. Київ : Наук. думка, 1985. 221 с.
10. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською і білоруською. Київ : Наук. думка, 1980. 304 с.
11. Огієнко І. Мова українська була вже мовою Церкви. Нариси з культурного життя Церкви Української. Тарнів : [Б. м.], 1921. 32 с.
12. Протеро С. Вісім релігій, що панують у світі: чому їхні відмінності мають значення / пер. з англ. В. Пунько; 6-е вид. Київ : Вид-во «BOOKSHEF», 2024. 464 с.
13. Русина О. В. Велике князівство Литовське. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 1. С. 460–463.
14. Фаріон І. Кореляція суспільного статусу староукраїнської мови та мовно-етнічної (національної) свідомості у XIV–XVII ст. *Лінгвостилістичні студії* : збірник наукових праць. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. Вип. 2. С. 210–220.
15. Фаріон І. Руська (українська) мова на перехресті двох уній: Люблінської (1569) та Берестейської (1569). *Народознавчі зошити*. 2013. № 1. С. 3–11.
16. Фаріон І. Суспільний статус української мови в добу Литовського князівства і Речі Посполитої. *Українознавство*. 2005. № 4. С. 178–186.
17. Фаріон І. Траєкторія мовної колонізації України наприкінці XVI – упродовж XVII ст. *Українська правда*. 2016. 11 серпня. URL : <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/57ac422204424/>
18. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.
19. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть : у 2 кн. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко. Київ : Либідь, 2004. 400 с.

20. Buchowski K. Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006. 469 s.
21. Likowski E. Unia brzeska. Poznań, 1889. 416 s.
22. O Jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem Y o Greckim od tej Jedności odstąpieniu: z Przestrożą y upominaniem do Narodów Ruskich przy Grekach stojących : Rzecz krótka na trzy części rozdzielona Teraz przez K[siędza] Piotra Skargę Zabrania Pana Jezusowego wydana. Wilno: z Drukarni Mikołaji Krzysztopha Radziwiła, 1577. 420 s. URL : <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=2738>.
23. Plokhy S. Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus. Cambridge University Press, 2006. 379 pp.
24. Plokhy S. The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine. New York : Oxford University Press, 2001. 401 p.
25. Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999. New Haven : Yale University Press, 2003. 367 p.
26. Taylor P. M. Munitions of the mind. A history of propaganda from the ancient world to the present day. Third Edition. Manchester; New York : Manchester University Press, 2003. 344 p.
27. Tazbir J. Piotr Skarga, szermierz kontrereformacji. Warszawa : Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1983. 290 s.

References

1. Dobosevych, U. (2004). Ukrainska knyzhna mova druhoi polovyny XVI – seredyny XVII st.: «non est inculta» [The Ukrainian literary language of the second half of the 16th to the middle of the 17th century: «non est inculta»]. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*, 34/II, 31–38 (in Ukr.).
2. Zelinska, O. Yu. (2013). Ukrainska barokova propovid: movnyi svit i kulturni vytoky [Ukrainian baroque preaching: language world and cultural origins]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 408 (in Ukr.).
3. Kupchynskiy, O. (1997). Ukrainska tserkva i pytannia ukrainskoi (ruskoi) narodno-rozmovnoi movy u druhi polovyni XVI–XVII stolittiah [The Ukrainian Church and the issue of the Ukrainian (Ruskoj) vernacular language in the second half of the 16th – 17th centuries]. In: *Warszawskie zeszyty ukraïnoznavcze*, 4/5, 202–218 (in Ukr.).
4. Mak-Grat, A. (2013). Intelktualni vytoky yevropeiskoi Reformatsii [The intellectual origins of the European Reformation] / per. z anhl. M. Klymchuka i T. Tsybala. Kyiv: Nika-Tsentr, 344 (in Ukr.).
5. Markus, V. & Ivankiv, Ye. (1976). Beresteiska Unia v suchasnomu nasvitleni [The Union of Berestei in modern light]. Chykhah: Vyd-vo Bratstva Sviatoho Andreia Pervozvannoho, 44 (in Ukr.).
6. Mozer, M. (2008). Ohliad istorii ukrainskoi movy serednoi doby [Review of the history of the Ukrainian language of the Middle Ages]. In: *Prychynky do istorii ukrainskoi movy* / za zah. red. Serhiia Vakulenska. Kharkiv: Khark. istor.-filoloh. tov-vo, 40–54 (in Ukr.).
7. Moisiienko, V. M. (2005). Pro natsionalnyi status «ruskoi movy» v chasy Velykoho kniazivstva Lytovskoho ta Rechi Pospolytoi [About the national status of the «Ruska language» in the times of the Grand Duchy of Lithuania and the Commonwealth of Nations]. In: *Movoznavstvo*, 1, 67–82 (in Ukr.).
8. Nimchuk, V. V. (1996). Konfesiine pytannia i ukrainska mova kintsia XVI – pochatku XVII stolit [The confession question and the Ukrainian language of the late 16th – early 17th centuries]. In: *Beresteiska unia i ukrainska kultura XVII stolittia: materialy Tretikh «Beresteiskyykh chytan»* (Lviv, Kyiv, Kharkiv, 20–23 chervnia 1995 r.) / za red. o. Borysa Gudziaka, spivred. Oleha Turiia. Lviv: Vyd-vo Instytutu istorii tserkvy Lvivskoi bohoslovskoi akademii, 1–32 (in Ukr.).
9. Nimchuk, V. V. (1985). Movoznavstvo na Ukraini v XIV–XVII st. [Linguistics in Ukraine in the 14th – 17th cc.]. Kyiv: Nauk. dumka, 221 (in Ukr.).
10. Nimchuk, V. V. (1980). Staroukrainska leksykohrafiia v yii zviazkakh z rosiiskoiu i biloruskoiu [Old Ukrainian lexicography in its connections with Russian and Belarusian]. Kyiv: Nauk. dumka, 304 (in Ukr.).
11. Ohiienko, I. (1921). Mova ukrainska bula vzhe movoiu Tserkvy. Narysy z kulturnoho zhyttia Tserkvy Ukrainskoi [The Ukrainian language was already the language of the Church. Essays on the cultural life of the Ukrainian Church]. Tarniv, 32 (in Ukr.).
12. Protero, S. (2024). Visim relihii, shcho panuiut u sviti: chomu yikhni vidminnosti maiut znachennia [The eight world religions: why their differences matter] / per. z anhl. V. Punko; 6-e vyd. Kyiv: Vyd-vo «BOOKCHEF», 464 (in Ukr.).
13. Rusyna, O. V. (2003). Velyke kniazivstvo Lytovske [Grand Duchy of Lithuania]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.* Kyiv: Nauk. dumka, 1, 460–463 (in Ukr.).
14. Farion, I. (2015). Koreliatsiia suspilnoho statusu staroukrainskoi movy ta movno-etnichnoi (natsionalnoi) svidomosti u XIV–XVII st. [The correlation status of the Old Ukrainian language and the linguistic and ethnical (national) consciousness in 14th–17th cc.]. In: *Linhvostylistychni studii: zbirnyk naukovykh prats*. Lutsk: Skhidnoievropeiskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2, 210–220 (in Ukr.).
15. Farion, I. (2013). Ruska (ukrainska) mova na perekhresti dvokh unii: Liublińskiej (1569) ta Beresteiskoi (1569) [On Ruthenian (Ukrainian) language at the crossroads of two unions: union of Lublin (1569) and that of Brest (1569)]. In: *Narodoznavechi zoshyty*, 1, 3–11 (in Ukr.).
16. Farion, I. (2005). Suspilnyi status ukrainskoi movy v dobu Lytovskoho kniazivstva i Rechi Pospolytoi [The social status of the Ukrainian language in the days of the Principality of Lithuania and the Commonwealth of Nations]. In: *Ukraïnoznnavstvo*, 4, 178–186 (in Ukr.).

17. Farion, I. (2016). Traiektoriia movnoi polonizatsii Ukrainy naprykintsi XVI – uprodovzh XVII st. [The trajectory of the linguistic Polonization of Ukraine at the end of the 16th – throughout the 17th century]. In: *Ukrainska pravda*, 11 serpnia. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/57ac422204424/> (in Ukr.).
18. Shevelov, Yu. (2002). Istorychna fonolohiia ukrainskoi movy [Historical phonology of the Ukrainian language]. Kharkiv: Akta, 1054 (in Ukr.).
19. Shevchuk, V. (2004). Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI–XVIII stolit [Roksolan Muse: Ukrainian literature of the 16th–18th centuries]: u 2 kn. Knyha persha: Renesans. Rannie baroko. Kyiv: Lybid, 400 (in Ukr.).
20. Buchowski, K. (2006). Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku [Litwomen and Polonizers. Myths, mutual perception and stereotypes in Polish-Lithuanian relations in the first half of the 20th century]. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 469 (in Pol.).
21. Likowski, E. (1889). Unia brzeska [The Union of Brest]. Poznań, 416 (in Pol.).
22. O Jedności Kościoła Bożego pod iednym Pasterzem Y o Greckim od tey Jedności odstąpieniu: z Przestrogą y upominaniem do Narodów Ruskich przy Grekach stojących [About the Unity of the Church of God under one Shepherd and about the Greek departure from this Unity: with a warning and admonition to the Ruskikh Nations standing next to the Greeks] (1577): Rzecz krótka na trzy części rozdzielona Teraz przez K[siędza] Piotra Skargę Zabrania Pana Jezusowego wydana. Wilno: z Drukarni Mikołaji Krzysztopha Radziwiła, 420. URL: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=2738> (in Pol.).
23. Plokhyy, S. (2006). Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus. Cambridge University Press, 379 (in Eng.).
24. Plokhyy, S. (2001). The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine. New York: Oxford University Press, 401 (in Eng.).
25. Snyder, T. (2003). The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999. New Haven: Yale University Press, 367 (in Eng.).
26. Taylor, P. M. (2003). Munitions of the mind. A history of propaganda from the ancient world to the present day. Third Edition. Manchester; New York: Manchester University Press, 344 (in Eng.).
27. Tazbir, J. (1983). Piotr Skarga, szermierz kontrreformacji [Piotr Skarga, fencer of the Counter-Reformation]. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 290 (in Pol.).

**POLISH-UKRAINIAN CULTURAL DIALOGUE
OF THE 17th CENTURY AS A RESULT OF RELIGIOUS CONTROVERSY**
**Vasyl Denysiuk, Candidate of Philological Sciences (Ukrainian language), Associate Professor
of the Department of Ukrainian Philology, Khmelnytskyi National University
(Khmelnytskyi, Ukraine)**
e-mail: dvv2812@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6773-1380>
Identifier Scopus-Author: 57483421300

Abstract. Introduction. *In the imperial, Soviet and post-Soviet era, the formation of a negative core of religious polemics was observed, which became an obstacle to the intellectual development of the Ukrainian ethnic group. The Catholic faith, which the Poles professed, became for the Muscovites the tool that they actively began to use to oppose Catholicism and Orthodoxy, to promote the narratives of uniting Ukrainians with Muscovites into a single religious community, and hence the state.*

Purpose. *The purpose of the article is the Polish-Ukrainian cultural dialogue, which ensured the entry of Ukrainians into the European cultural space of the 17th century.*

Methods. *To achieve the declared goal, the main method of discourse analysis, as well as deductive, inductive, comparative, descriptive methods, was used.*

Results. *The analysis of the works of historians, philosophers, religious scholars, and linguists gave grounds for the conclusion that the Ukrainian territory of the 17th century was a place where the interests of two great powers, which conducted foreign policies in different ways, collided: if the Polish-Lithuanian Commonwealth, trying to convert Ukrainians to Catholicism and the Polish language, unconsciously contributed to the intellectualization of Ukrainians, the Muscovites, after the participation of the Cossack troops under the leadership of P. Konashevich-Sahaidachny for the return of the crown of the Moscow tsar to Vladyslav IV Vasa, began activities aimed at splitting Ukrainian society, creating conflict situations between Ukrainians and Poles, which began to develop into uprisings or wars, which, in turn, reduced human resources and led to economic collapse.*

Originality. *For Ukrainians, contacts with the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th century, despite all the negative aspects, had many more advantages, in particular education (the opening of fraternal schools, which later grew into higher educational institutions; the Polish language as one of the languages of the educational space) and culture (borrowing from the Polish language / literature / culture or through it new genres, styles, penetration of contemporary European and world subjects into Ukrainian studies; enrichment of*

the lexical structure of the Ukrainian language; the role of the Polish language in displacing the Church Slavonic element from the living Ukrainian language; development grammatical thought and lexicography).

Conclusion. *The study of Ukrainian-Polish contacts, particularly in diachrony, is always timely. The non-involved approach made it possible to clarify two lines of development of events: first, the reformation movements in the middle of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the efforts of the Polish government to resolve this issue; secondly, neglecting the linguistic and religious interests of numerous peoples, in particular Ukrainians, made it impossible for them to fully join the Polish-Lithuanian Commonwealth.*

Key words: *Ukrainian-Polish contacts, religion, religious controversy, reformation movements, Polish Crown, Grand Duchy of Lithuania, Polish-Lithuanian Commonwealth, intellectual dimension, genre, style.*

Надійшла до редакції: 28.03.24

Прийнято до друку: 30.04.24

ІСТОРІЯ НОМІНАЦІЙ ДІЄСЛОВА, ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ І КАТЕГОРІЙ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

В. В. Тожисва, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри професійно
орієнтованої польської мови Українсько-польського інституту

Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна)

e-mail: tozhyieva.v.v@op.edu.ua

ORCID: 0000-0002-6130-7212

Ідентифікатор Scopus-Author: 57219927390

О. М. Козаченко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійно
орієнтованої польської мови Українсько-польського інституту

Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна)

e-mail: kozachenko.an@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3258-2722

Актуальність дослідження особливостей формування лінгвістичної термінології польської мови, зокрема номінацій дієслова та дієслівних категорій, зумовлена необхідністю її розгляду на фоні загального розвитку мови з урахуванням ролі конкретних індивідуумів, зовнішньо- та внутрішньомовних чинників, а також сучасного стану польської науки про мову. Мета розвідки – розглянути історію формування та функціонування номінацій на позначення дієслова, його форм та граматичних категорій у польській мові від середньопольської доби, коли почала зароджуватися польська наука про мову, до сучасного етапу, коли зазначена термінологія збагатилася новими лексемами та значеннями. Відмічено, що лінгвістична термінологія польською мовою існувала вже у XVI ст., незважаючи на те, що мовою науки тривалий час була латина. Протягом середньопольської доби поряд із запозиченими термінами з латини вживалися терміни-кальки, а також одиниці, утворені завдяки термінологізації загальноновживаних слів. Спеціальні лексеми, які були результатом морфологічного терміноутворення на основі питомих формантів, набули більшого поширення в новопольську добу. Дослідження надає цінну інформацію про тенденції розвитку лінгвістичної термінології у XX ст. (протистояння пуризму та інтернаціоналізації). Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні польської лінгвістичної термінології на тлі інших слов'янських мов.

Ключові слова: польська мова, лінгвістична термінологія, дієслово, форма дієслова, граматичні категорії дієслова, способи терміноутворення.

Актуальність. Стрімкий розвиток науки та техніки зумовлює появу нових терміноодиниць на позначення тих чи тих об'єктів навколишньої дійсності. Перед лінгвістами постає низка завдань, пов'язаних із термінологічною номінацією, а під час добору вдалого терміна почесне місце посідають відомості з історичного та ономазіологічного термінознавства, тому вивчення формування галузевих термінологій тішиться дедалі більшою увагою учених.

Зокрема, вивчення історії формування метамови польської лінгвістики потребує вдокладнення та фахового коментаря з урахуванням сучасного стану польської науки про мову, а також розгляду способів номінації лінгвістичних термінів, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному мовознавстві знаходимо чимало праць, присвячених вивченню лінгвістичних термінологій польської та інших слов'янських мов [1; 3; 5; 12; 16; УМЕ; ЕЮ; СТ]. Розгляд цієї проблематики частково представлений у працях з історії мови та граматики, щодо польської мови – у розробках В. Децик-Земби [7], А. Кемпінської [10], З. Клеменевича [11], Я. Лося [14], М. Скаржинського [17], Б. Чарського [6] та ін., проте й досі спостерігаємо відсутність комплексного дослідження про формування номінацій на позначення дієслова, його форм та категорій у польській мові.

Мета дослідження – розглянути історію формування та функціонування номінацій на позначення дієслова, його форм та граматичних категорій у польській мові. Реалізація поставленої мети вимагала виконання таких **завдань**: 1) зібрати корпус спеціальних лексем на позначення дієслова, його форм та граматичних категорій від XVI ст. й до нашого часу; 2) описати особливості процесу номінації вибраних лінгвістичних термінів з урахуванням зовнішньо- та внутрішньомовних чинників; 3) виявити продуктивні способи номінацій.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували підручники іноземних мов [німецької (M. Gutthäter-Dobracki, *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst... Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona*, Oleśnica, 1669), французької (B. K. Malicki, *Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska*, Kraków, 1700), італійської (A. Styla, *Grammatica Polono-Italica...*, Kraków, 1675)], написані польською; підручники, граматики польської мови (W. Szylarski, *Początki nauk dla narodowej młodzieży...*, Lwów, 1770; O. Korczyński, *Gramatyka języka polskiego: dzieło pozgonne*, Warszawa, 1817; J. Muczkowski, *Grammatyka języka polskiego*, Kraków, 1836; A. Małeck, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Lwów, 1891; A. Kryński, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa, 1910; J. Łoś, *Gramatyka polska. Cz. II Słowotwórstwo*, Lwów – Warszawa – Kraków, 1925; S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów – Warszawa, 1923; H. Gaertner, *Nauka o języku polskim*, Lwów, 1927); науково-методичні (J. Karłowicz, *Projekt terminologii językoznawczej polskiej*, 1885) та лексикографічні праці. Протягом дослідження застосовано **методи**: описовий і компаративний – для пояснення будови й закономірностей функціонування терміноодиниць; морфемний і словотвірний аналіз – для опису будови і способів деривації відповідних одиниць, компонентний аналіз – для виявлення загальних компонентів значення в низці одиниць однієї термінології.

Результати дослідження та їх обговорення. Номінацію дослідники пояснюють як процес творення та надання назв пізнаним і вицленуваним фрагментам дійсності, результат цього процесу й називання як використання вже готових найменувань у мовленнєвих актах (УМЕ, с. 417). Під час термінологічної номінації важливим є не лише врахування спеціальних знань, а й особливостей термінології, тобто функцій і вимог до термінологічної лексики.

Називання людиною предметів та об'єктів дійсності відбувається з урахуванням досвіду поколінь, тому для кожної мови характерна неповторно-національна специфіка. Часто вибір мотивувальної основи для нового поняття продиктований специфічними національними внутрішньо- та зовнішньомовними чинниками, які перебувають у взаємозалежності. Пор. п. *rzeczownik* 'іменник' > *rzecz* 'річ' і укр. *іменник* із мотивувальною базою *ім'я* (УМЕ, с. 217; WSJP); п. *czasownik* 'дієслово' > *czas* 'час', укр. *дієслово* > *дія* + *слово*, але ще Є. Тимченко в «Українській граматиці», виданій 1907 р., замість досить уже усталеного терміна *дієслово* вживав у цьому значенні лексему *часівник* (УМЕ, с. 156; WSJP).

Розглянемо номінації на позначення дієслова в польській мові, що існували від появи перших мовознавчих праць – трактатів, присвячених польській орфографії, та підручників із польської мови. Оскільки ці праці написані латиною, термінологія була засвоєна латинська. Зокрема, наприкінці XVI ст. дуже популярною була латинська граматика польської мови М. Фолькмара (M. Volckmar, *Compendium linguae Polonicae... (Kompendium języka polskiego...)*, Gdańsk, 1594). Автор послуговувався працею свого попередника П. Статоріуса-Стоєнського¹, але доповнив її та впорядкував. *Compendium linguae Polonicae...* складалося з двох частин – орфографії й частково фонетики та науки про вирази [6]. Під впливом античної мовознавчої традиції розглянуто, наприклад, дієслово: виокремлено 6 дієвідмін та 5 часів². На позначення дієслова, його граматичних категорій (далі – **ГК**) та дієслівних форм граматики використав такі номінації: *verbum* 'дієслово', *genus activum* 'активний стан', *tempus praesens* 'теперішній час', *modus indicativus* 'дійсний спосіб', *persona prima* 'перша особа', *participium* 'дієприкметник та

¹ П. Статоріус-Стоєнський (Piotr Statorius-Stojeński) створив першу граматику польської мови – *Polonicae grammatices institutio...*, Drukarnia Królewska, Kraków, 1568, яка, на відміну від трактатів, містила відомості не лише з фонетики, орфографії, а й із морфології (розглянуто іменник, займенник, особливі форми дієслова, прислівник, прийменник, сполучник та вигук) [10].

² Пор. у сучасній польській мові – три часи (минулий, теперішній, майбутній) та три дієвідміни [4, с. 519–531].

дієприслівник', останній термін, згідно з античною мовознавчою традицією, позначав окрему частину мови.

Незважаючи на вплив латинської лінгвістичної термінології, саме в XVI ст. починають створювати національну термінологію. І. Квілецька та Г. Поповська-Таборська стверджують, що першою працею, яка містила лінгвістичні терміни національною мовою, був словник Бартоломея з Бидгоща 1544 р., у якому нараховують близько 300 спеціальних одиниць із досліджуваної галузі [13, с. 54]. Ці терміни прийнято вважати найдавнішим, збереженим до сьогодні зібранням польських лексем із лінгвістичної термінології. Спостерігаємо номінації, які були кальками відповідних латинських термінів: *części pranie* 'дієприкметник' (< лат. *participium*), *wielga liczba* 'множина' (< лат. *pluralis*), *obyczaj ukazujący* 'дійсний спосіб' (< лат. *modus indicativus*), *obyczaj rozkazujący* 'наказовий спосіб' (< лат. *modus imperativus*), *obyczaj żądający* 'бажальний спосіб' (< лат. *modus optativus*), *obyczaj złączający* 'умовний спосіб' (< лат. *modus coniunctivus*), *obyczaj niezagraniczony* 'інфінітив' (< лат. *modus infinitivus*), *przyszły czas* 'майбутній час' (< лат. *futurum*), *doskonały czas* 'перфект' (< лат. *perfectum*), *czas przeszły zupełny* 'минулий час доконаного виду' (< лат. *praeteritum perfectum*), *barzo dawny czas, przeszły / dawny czas* 'давноминулий час' (< лат. *praeteritum plusquamperfectum*) тощо [13, с. 54–56]. Отже, питомі лексеми, які були використані замість відповідних латинських термінів, утворилися внаслідок термінологізації, напр.: *słowo* 'дієслово' < *słowo* 'слово' < псл. *slovo, *slovese 'те, що чується' (SEJP, с. 559); *czas* 'час' < псл. *časъ [< **keso-*] 'відрізок часу' (SEJP, с. 91); *obyczaj* 'спосіб дієслова' < *obyczaj* 'звичай; спосіб поведінки' (WSJP). Зазнали дії процесу термінологізації номінації *oznaczenie / naznaczenie*, які автор словника подає як синонімічні до лексеми *obyczaj* 'спосіб дієслова'. У загальнонародній мові вони мали семантику 'знак, який слугує до позначення чогось' (WSJP).

Крім того, словник Бартоломея з Бидгоща 1544 р. містив деривати, утворені за допомогою питомих формантів, які були запозичені із загальнонародної мови і в термінології зберегли своє значення: *-nik* (вказував на виконавця дії [2, с. 52–53]) – *uczęśnik* 'дієприкметник' < стп. *uczęśniczyć* < *uczestniczyć* 'брати участь' < лат. *participo*, *-äre* 'брати участь' [13, с. 54; SEJP, с. 661]; *-nek* (вказував на знаряддя дії [2, с. 55]) – *żądaniek* 'бажальний спосіб' < *żądać* 'бажати' < лат. *opto*, *-äre* 'бажати' [13, с. 55], *nieskończonek* 'інфінітив' < *nieskończony* 'нескінчений' < лат. *(modus) infinitivus* 'неозначена форма дієслова, інфінітив' < лат. *infinitivus* 'неозначений, нескінчений' [13, с. 55]. Спостерігаємо в цій праці й багатослівні номінації, що слугували поясненням відповідних латинських термінів: *liczba jedno znamionująca* 'однина' (< лат. *singularis*); *wielga liczba, co wiele znamionuje* 'множина' (< лат. *pluralis*); *obyczaj krom person, co żadną a istną personę ukazuje* 'безособова форма дієслова' (< лат. *verbum impersonale*) [13, с. 54–56].

За словами А. Корончевського [12, с. 10–12] та Я. Лося [14, с. 205], до перших розробок, що містили питому термінологію, належали також граматики *Regulae grammaticales, regimina et constructiones* (1542) Франца Мимерса та видання Доната (*Elementa Donati*, 1583 р.), які до нашого часу в оригіналі не збереглися [5, с. 20–21]. Серед наведених ученими прикладів із цих праць можна назвати ті, що за походженням були кальками з латини: *liczba w wielu / liczba wielka* 'множина' (< лат. *pluralis*), *czas niniejszy* 'теперішній час' (< лат. *praesēns*), *czas przyszły* 'майбутній час' (< лат. *futurum*), *czas przeszły niezupełny / niespełny* 'імперфект', *osoba / persona* 'особа' тощо.

У граматиках іноземних мов (німецької, італійської, французької), написаних польською, та в підручниках із польської мови, які виходили протягом XVII ст. – поч. XVIII ст., латинські терміни використовували поряд із питомими: «*Verbum nazywa się słowo lub część mowy / która przez czasy u osoby staczana bywa / znacząc co czynić abo przyjmować*» (Styla 1675, с. 61). Після асимілятивних процесів поряд із терміном-калькою *słowo* (Dobr. 1669; Szyl. 1770), який так само, як і в мові-джерелі, позначав *слово* та *дієслово*, існували властиві середньопольській добі (поч. XVI ст. – 80-ті pp. XVIII ст.) фонетичний – *werbum*, та словотвірний – *werb* (Szyl. 1770), варіанти. Суфіксальний дериват *czasownik* з'явився пізніше на заміну полісемічного *słowo*, на межі середньопольської та новопольської (80-ті pp. XVIII ст. – 1939 р.) доби, уперше був зафіксований у шеститомному «Словнику польської мови» С. Б. Лінде, виданому протягом

1807–1814 pp. (SJPL, т. 1, с. 546), проте не відразу був прийнятий у науковому середовищі. Зокрема, стосовно термінів *słowo* та *czasownik*, які вживалися на позначення дієслова, розгорілася дискусія. Я. Н. Дешкевич, автор «Rozprawy o języku polskim i o jego gramatykach» (Львів, 1843), виступав проти терміна *czasownik*, вважаючи його неповним (указує тільки на зміну за часами) та закидаючи калькування з німецької мови [12, с. 60–65]. Восьмитомний «Словник польської мови» (1900–1927 pp.), відомий як «Варшавський словник» (автори: Я. Карлович, А. Кринський, В. Недзведзький), зафіксував термін, що виник найпізніше, – дериват *czasownik*, який був точним, умотивованим, контекстуально незалежним, а також спеціальні лексеми *słowo* та *słowo czasowe* як синоніми до названої вище терміноодиниці (SJPW, т. 1, с. 377). Припускаємо, що лексикалізація сполуки *słowo czasowe* відбувалася за аналогією до номінацій, які позначали іменник – *imię rzeczowne* – та прикметник – *imię przymiotne* (Szyl. 1770; Korcz. 1817; Muczk. 1836). Дериват *czasownik*, що зберігся в сучасній лінгвістичній терміносистемі польської мови, утворився за аналогією до терміноодиниць-універбатів *rzeczownik*, *przymiotnik*, уживаних паралельно з термінами-словосполуками *imię rzeczowne* та *imię przymiotne* (Korcz. 1817; Muczk. 1836): *czasow-nik* ‘дієслово’ < *słowo czasowe* ‘дієслово’ < *czasowy* ‘який відноситься до часу’ (SEJP, с. 91). Утворення спеціальних лексем за допомогою різних способів та перевага вживання того чи того терміна окремими граматистами стали джерелом синонімії, що було характерним явищем для періоду формування термінології. Отже, питання номінації дієслова як частини мови залишалося дискусійним і ще вимагало свого розв’язання: питомому деривату *czasownik* нелегко було витіснити кальку *słowo* та запозичені терміноодиниці *verbum* / *werbum*, які мали давню традицію і міцно закріпилися в науковому спілкуванні.

Із поглибленням знань про мову лінгвістична термінологія протягом XIX – поч. XX ст. активно поповнювалася лексемами, утвореними завдяки термінологізації загальноновживаних слів (*tryb* ‘спосіб’, *sposób* ‘спосіб’, *bierny* ‘пасивний’), морфологічного термінотворення на основі питомих формантів (*czasowa-nie* ‘зміна слів за часами’ < *czasować* ‘змінювати слова за часами’ (Korcz. 1817), *osobowa-nie* ‘зміна дієслів за особами’ < *osobować* ‘змінювати слова за особами’ (Korcz. 1817), *imiesłów* ‘дієприкметник’ (Korcz. 1817) < *imię* ‘ім’я, іменна частина мови’ та *słowo* ‘дієслово’ (WSJP), *bez-okolicznik* ‘інфінітив’ (Mał. 1891) < *tryb bezokoliczny* ‘інфінітив’ (9; WSJP), *rozkaz-nik* ‘наказовий спосіб’ (9) < *tryb rozkazujący* ‘наказовий спосіб’ (9), *łącz-nik* ‘дієслово-зв’язка’ (Muczk. 1836) < *łączny* ‘загальний, нероздільний’ (WSJP), *pojedynczość* ‘однина’ (9) < *liczba pojedyncza* ‘однина’ (9; WSJP). Спостерігаємо процес витіснення та заміни запозичених термінів національномовними терміноодиницями: *czas przechodzący* замість *imperfectum*, *tryb warunkowy* замість *coniunctivus*, *czasowanie* замість *koniugacya*.

Яка ознака лягла в основу номінації нового терміна, залежало від індивідуальної волі автора або групи авторів чи мовців, які іменували те чи те відкриття (поняття). Якщо термін задовольняв потреби суспільства, він поширювався й закріплювався в мові. Наприклад, у лінгвістичній термінології середньопольської та новопольської доби на позначення ГК стану дієслова використовували терміни *rodzaj* (Dobr. 1669), *gatunek* (Szyl. 1770), *stan* (Korcz. 1817). Перші дві терміноодиниці, якими послуговувалися в середньопольську добу, за походженням були кальками лат. *modus* ‘образ, рід, спосіб’, ‘грам. стан’, ‘грам. спосіб’: *rodzaj* ‘стан дієслова’ < *rodzaj* ‘різновид чого-небудь’; *gatunek* ‘стан дієслова’ < *gatunek* ‘рід, тип, різновид чого-небудь’ < нім. *Gattung* (лексеми *rodzaj*, *gatunek* є синонімами) (WSJP). Термін *stan* ‘стан’, запозичений із загальнонародної мови, прийшов на зміну в новопольську добу: *stan* ‘сукупність обставин, умови, в яких хтось або щось перебуває..., ситуація’ (WSJP) як калька латинського відповідника *modus* з одним із його значень ‘міра, правило, спосіб, манера’ (ЕСУМ 1989, с. 496). Проте в сучасній термінології номінація *stan* не була засвоєна через свою багатозначність, її вживали на позначення стану та виду дієслова: «*stan słowa: położenie w myśli naszej [czynny, bierny i niazi]*, *stan w mowie, jego początek, ciąg i koniec (poczynający, niedokonany, dokonany), iednorazowy albo często powtarzany (iednotliwy, częstotliwy, oboie)*» (Korcz. 1817, с. 88–89). Після відмежування ГК виду та звуження значення ГК стану, на позначення останньої з’явився

термінологізований загальноновживаний вираз *strona*³ (Kr. 1903, с. 187) < *strona* ‘сторона’ < псл. *storna* ‘простір; одна з двох поверхонь чогось, сторона’ (WSJP), який засвоїла сучасна лінгвістика (пор. лат. *genus verbi*). Цікаво, що в українській лінгвістичній термінології функціює термін *стан*, запроваджений С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером у «Руській граматичі» (1893) (УМЕ, с. 638).

Крім того, тривалий час несформованими залишалися номінації на позначення ГК виду. Граматисти середньопольської доби поняття цієї категорії вкладали в номінації ГК часу: *czas doskonały nieskładany* ‘простий минулий час доконаного виду’, *czas doskonały składany* ‘складений минулий час доконаного виду’ (Malicki 1700, с. 131–132). ГК виду на початку XIX ст. також реалізовувалося в номінаціях семантичних різновидів дієслова: *słowo dokonane* ‘дієслово доконаного виду’, *słowo niedokonane* ‘дієслово недоконаного виду’, *słowo częstotliwe* ‘частотне дієслово’, *słowo jednotliwe* ‘дієслово, що вказує на однократну дію’ тощо (Korcz., с. 86–89). Представлена була також під час характеристики ГК часу і в пізніших граматистів новопольської доби – *czas zaprzeszły niedokonany* ‘давноминулий час недоконаного виду’, а також у номінації особливий форми дієслова – *imiesłów czasu przeszłego niedokonany* ‘дієприслівник минулого часу недоконаного виду (*czytał*)’, *imiesłów czasu przeszłego dokonany* ‘дієприслівник минулого часу доконаного виду (*przeczytał*)’ (Muczk. 1836, с. 132–133).

На позначення ГК виду в науковій літературі вживали терміни *postać* та *rodzaj*: «*Czynność, jaką słowa wyrażają, może być albo niedokonaną czyli do końca niedoprowadzoną, albo też dokonaną; podług tego i słowa mają postać niedokonaną, jak np. czytać, nieść, robić, szukać, cierpieć...; lub też postać dokonaną, jak: przeczytać, zanieść, przynieść, zrobić*» (Kr. 1903, с. 188). Крім термінів *postać dokonana* і *niedokonana*, існували квазітерміни *rodzaj dokonany* ‘доконаний вид’ та *rodzaj niedokonany* ‘недоконаний вид’, а спеціальну лексему *rodzaj* ще й уживали для характеристики семантичної категорії дієслова: *rodzaj chwilowy / momentalny* ‘вид дієслова, що вказує на дію, яка триває момент’, *rodzaj niemomentalny* ‘вид дієслова, що вказує на тривалу дію’, *rodzaj duratywny / trwały* ‘вид дієслова, що вказує на тривалість дії’, *rodzaj rezultatywny / wynikowy* ‘вид дієслова, що вказує на результат дії’ тощо (Szob. 1923, с. 147–151). Розмежування семантичної категорії та виокремлення сучасних номінацій ГК виду мало місце в праці Г. Гертнера, який із погляду тривання дії в часі, характеристики та результату виокремив 25 різновидів і послуговувався терміном *rodzaj* (Gaertner 1927, с. 78–80): *rodzaj jednokrotny* ‘вид дієслова, що вказує на однократність дії’, *rodzaj wielokrotny* ‘вид дієслова, що вказує на багатократність дії’, *rodzaj akkursywny* ‘вид дієслова, що вказує на дію, яка почалася далеко від нас, а закінчується неподалік’, *rodzaj akuratywny* ‘вид дієслова, що вказує на цілісність дії’ тощо, а зважаючи на обсяг дії, виокремив *aspekt dokonany* та *niedokonany*. У сучасній лінгвістичній термінології збереглися ці терміни: на позначення семантичної категорії дієслова, що вказує на спосіб, у який може протікати дія чи тривати стан, – *rodzaj czynności / postać czynności* (ЕЮ, с. 496), та граматичної категорії дієслова, яка виражає опозицію доконаності та недоконаності за допомогою морфем, – *aspekt* (ЕЮ, с. 61–63).

У новопольський період (80-ті рр. XVIII ст. – 1939 р.) відбувся розвиток дієприслівника та дієприкметника як особливих форм дієслова, головні тенденції полягали в їх адвербіалізації та ад’єктивізації; процеси, пов’язані з цим, – це зникнення форм, входження до складених особових конструкцій, лексикалізація значень [8, с. 323]. Зокрема, мала місце стабілізація функцій дієприслівника⁴ минулого часу – описував минулу дію (‘акcję uprzednią’) відносно часу дії, вираженої присудком, та характеризував підмет, незважаючи на його рід і число, – яка бере початок із попередньої доби [8, с. 319]. Це призвело до зміни терміна *imiesłów czasu przeszłego czynny* і на *imiesłów uprzedni czynny / imiesłów przysłówkowy uprzedni* [Szob. 1923].

Так само форми дієприслівника на *-qc* адвербіалізувалися й почали виконувати прислівникову функцію. Цей процес закінчився в XVII ст., тому можна говорити про заміну

³ Згідно з А. Корончевським, термін *strona* вперше вжив Г. Сухецький (Henryk Sucheckі, *Nauka języka polskiego dla uczącej się młodzi*, Lwów, 1848) (12, с. 59).

⁴ У праслов’янській мові дієприслівники були іменними формами дієслова, які мали іменникове (просте) відмінювання та займенникове (складне), у реченнях могли виконувати функції означення чи іменної частини складеного дієслівного присудка (8, с. 323–324).

терміна *prosta forma imiesłowu czasu teraźniejszego czynnego* ‘проста форма активного дієприслівника теперішнього часу’ на *imiesłów czynny współczesny przysłówkowy (nieodmienny) / imiesłów przysłówkowy współczesny* ‘дієприслівник теперішнього часу’ (Szob. 1923). Процес ад’ективації займенникових форм відмінювання цієї особливої форми дієслова на *-ący* спричинив лексикалізацію їхнього значення за збереження загального дієслівного значення: *niosący* ‘той, що несе зараз’ [8, с. 322]. У результаті цих змін *złożona (zaimkowa) forma imiesłowu czasu teraźniejszego czynnego* ‘складена (займенникова) форма активного дієприслівника теперішнього часу’ здобула номінацію *imiesłów czynny współczesny przymiotnikowy (odmienny)* ‘активний дієприкметник’ (Szob. 1923). Оскільки основою для творення активних дієприкметників і дієприслівників теперішнього часу була основа теперішнього часу, граматисти об’єднували їх в один клас дієслівних форм – *imiesłów teraźniejszo-czasowy* (Mał. 1891), *imiesłów czynny teraźniejszy* (Kr. 1903), *imiesłów czynny współczesny* (Szob. 1923). Означення *współczesny* (досл. ‘сучасний’) було запропоноване, найімовірніше, на противагу термінові *przeszły* (досл. ‘минулий’) як складника терміносполуки *imiesłów przymiotnikowy czynny przeszły*, «який утворювався за допомогою суфіксів *-ły, -ła, -le, napr., powisieć – powisiały*» (Szob. 1923, с. 145), і нагадував форми дієслів минулого часу (пор. *czas przeszły* ‘минулий час’).

Назву *imiesłów przymiotnikowy bierny* ‘пасивний дієприкметник’ (Szob. 1923), що була залишком *imiesłowu biernego czasu przeszłego* ‘пасивного дієприслівника минулого часу’, уважаємо, утворено за аналогією до терміна *imiesłów przymiotnikowy czynny* ‘активний дієприкметник’.

Кодифікації та поширенню термінів на позначення дієслівних категорій та форм сприяли ухвалення зрізу граматичної термінології у 1921 р. на з’їзді мовознавців і публікація «*Polska terminologia gramatyczna*» в часописі «*Język polski VI*» [12, с. 76], а також праці Станіслава Шобера, які знаменували новий етап в історії лінгвістичної термінології польської мови. У виданні граматики С. Шобера 1923 р. послідовно вжито питому термінологію на позначення термінополя ‘дієслово’: *czasownik* ‘дієслово’, *bezokolicznik* ‘інфінітив’, *tryb orzekający* ‘дійсний спосіб’, *tryb przypuszczający* ‘умовний спосіб’, *tryb rozkazujący* ‘наказовий спосіб’, *strona czynna* ‘активний стан’, *strona bierna* ‘пасивний стан’, *strona zwrotna* ‘зворотний стан’. Значення терміна *słowo* звужено до дієслівної форми, поряд з інфінітивом, дієприкметником та дієприслівником, – «*słowo osobowe (czasownik właściwy), naprz. zachodzi*» (Szob. 1923, с. 249). Важливе значення для розвитку польської мовознавчої думки та лінгвістичної термінології мали праці Я. Лося (J. Łoś, *Gramatyka polska*, t. 1–3, Lwów–Warszawa–Kraków, 1922–1927), які були виразним прикладом розрізнення історичної та описової граматики (Łoś 1925). У доробку Г. Гертнера «*Nauka o języku polskim: wskazówki do samokształcenia ze słownikiem terminów gramatycznych i pomocniczych*» представлений словник граматичних термінів, що містив, крім уже усталеної питомої термінології, запозичені відповідники (Gaertner 1927). На нашу думку, це було виявом процесу інтернаціоналізації термінології, яка протистояла пуристичним поглядам, актуальним у ті часи, пор.: «*możemy i powinniśmy ustalić terminologiję językoznawczą czysto polską; bez wielkiego trudu nam to przyjdzie: większą część jej już posiadamy; ...nie zaniedbywać tego, co już mamy i nie ignorować naumyślnie lepszych terminów na rzecz jakichś dziwacznie scholastycznych*» [9, с. 104].

Для початку новітнього періоду історії польської мови, що розпочався в післявоєнні роки, за словами М. Скаржинського, характерною була дослідницька модель, поширена до 1939 р. [17, с. 45]. Переломним був 1984 рік, що знаменувався виходом двох томів, присвячених морфології та синтаксису, ‘*Gramatyki współczesnego języka polskiego*’ під науковою редакцією С. Урбаньчика (1982, 1984). Праця була створена на пограниччі структуральної та генеративної методології, базувалася на оригінальній морфології, опрацьованій польськими мовознавцями [17, с. 46].

Лінгвістична термінологія була кодифікована і в лексикографічних джерелах. З’являлися лінгвістичні словники; зокрема, 1968 р. вийшов «*Słownik terminologii językoznawczej*» З. Голомба, А. Гайнца і К. Полянського; крім термінів та понять лінгвістики польською (близько 2 тис. одиниць), містив відповідники іноземними мовами, а також додаток із короткими відомостями

про мовознавців [STJ]. 1993 р. з'явилося перше видання «*Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*» за редакцією К. Полянського, що містило терміни-поняття з теорії мови, історії мовознавства, огляд окремих методологічних напрямів та шкіл, інформацію про мови світу, обговорювано питання з пограниччя мовознавства та інших дисциплін, зокрема психології, соціології, філософії, логіки та ін. (ЕЮ). У 2000-их рр. активно розвивалася лексикографічна діяльність у галузі мовознавства, з'являлися шкільні та академічні словники: «*Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*» за редакцією Ю. Люкшина та В. Змажер (DSTL), «*Słownik wiedzy o języku*» І. Плученник і Д. Подлавської (SWoJ) та ін. Працівники відділу історії та діалектології польської мови активно розробляють і поповнюють «Історичний словник граматичних термінів (online)» (SHTG), що має на меті створити унікальну базу даних граматичних термінів, зафіксованих у старих граматиках польської мови та в граматиках іноземних мов, написаних польською мовою, з XV ст. до 1939 року.

Розгляд сучасної лінгвістичної терміносистеми польської мови дав можливість ствердити, що назви граматичних форм і категорій дієслова були засвоєні з новопольської доби. Проте не всі спроби замінити терміни-словосполучення однослівними дериватами мали успіх, наприклад терміноодиниці *teraźniejszość* 'теперішній час', *pojedynczość* 'однина' (9). Повністю витіснити запозичені терміни не вдалося; виявлено номінації, які мали давню традицію і збереглися в статусі інтернаціоналізмів: *verbum*, *singularis*, *pluralis*, *infinitivus / infinitivus*, *imperativus / imperativus*, *koniunktiwus / coniunctivus* тощо. У новітню добу запропоновано класифікацію ГК чоловічого роду з урахуванням ГК персональності: *rodzaj męskoosobowy* 'чоловічо-особовий рід', *rodzaj męskozwierzęcy*, або *męskożywotny* 'чоловічо-тваринний рід', *rodzaj męskonieżywotny* 'чоловічо-речовий рід' [15, с. 116–121]. Зазначимо, що питання ГК роду в сучасній лінгвістичній термінології залишається дискусійним [1]. Сучасні дослідження лінгвістичної термінології, зокрема термінополя 'дієслово', відбуваються з огляду на застосування та адекватність термінів, багатозначність, розглянуто запозичення між субдисциплінами мовознавства та поміж окремими галузями науки, нові терміни та термінозначення [16, с. 8].

Висновки і перспективи. Отже, огляд історії номінацій дієслова, його граматичних категорій та форм засвідчив, що їх формування й еволюція залежали від внутрішньомовних (зникнення певних форм, еволюція дієприкметника, формування відповідних ГК) і зовнішньомовних (вплив античної традиції, поглиблення знань у галузі мовознавства, роль конкретних індивідуумів, перевага пуристичної чи інтернаціональної традицій) чинників. Продуктивними були запозичення та термінологізація в середньопольську добу, а морфологічне терміноутворення – в новопольську. Протистояння пуристичної тенденції інтернаціональній знаменоване утворенням низки питомих термінів. Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому вивченні польської лінгвістичної термінології на тлі інших слов'янських мов.

Список використаної літератури

1. Губич В. В. Номінація граматичної категорії роду в граматиках і словниках польської мови XVI – I пол. XX ст. *Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса, 2017. № 27. С. 124–129.
2. Историческая типология славянских языков. Фонетика, словообразование, лексика и фразеология : монография / под ред. А. С. Мельничука. Київ : Наук. думка, 1986. 284, [2] с.
3. Казимиrowa І. Метамова опису української лінгвістичної термінографії. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 109–112.
4. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 808 с.
5. Archaimbaut S. Традиция Доната и грамматики славянских языков. *Revue des Études Slaves*. Fait partie d'un numéro thématique: Communications de la délégation française au XIe Congrès international des slavistes (Cracovie, 27 août – 2 septembre 1998). Tome 70. Fascicule 1. 1998. P. 17–25. URL : https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1998_num_70_1_6476.
6. Czarski B. Mikołaj Volckmar. Compendium linguae Polonicae in gratiam iuventutis Dantisanae collectum a Nicolao Volckmaro. Compendium języka polskiego na użytek młodzieży gdańskiej zebrane przez Mikołaja Volckmara. URL : <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/169>.
7. Decyk-Zięba W. Z historii gramatyk języka polskiego. URL : <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/about/history>.
8. Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. 580 s.

9. Karłowicz J. Projekt terminologii językoznawczej polskiej. *Prace Filologiczne*. Warszawa, 1885. T. I. Z. 1. S. 102–120.
10. Kępińska A. Piotr Statorius-Stojeński. Polonicae grammatices institutio. In eorum gratiam, qui eius linguae elegantiam cito & facile addiscere cupiunt. Wykład gramatyki polskiej. Na użytek tych, którzy wytworności tej mowy szybko i łatwo pragną się nauczyć. URL: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/168>.
11. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego: w 3 t. Warszawa : PWN, 1985. 798 s.
12. Koronczewski A. Polska terminologia gramatyczna. Wrocław : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1961. 117 s.
13. Kwilecka I., Popowska-Taborska H. Bartłomiej z Bydgoszczy leksykograf polski pierwszej połowy XVI w. Wrocław – Gdańsk, 1977. 93 c.
14. Łoś J. Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543. Kraków, 1915. 576 s.
15. Mańczak W. Ile rodzajów jest w polskim? *Język Polski*. XXXVI. 1956. S. 116–121.
16. Miki T. Terminy w językoznawstwie synchronicznym i diachronicznym / pod red. T. Miki, D. Rojszczak-Robińskiej, Olgi Ziółkowskiej. Poznań, 2018. 346 s.
17. Skarżyński M. W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku. Kraków : Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, 2001. 220 s.

Умовні скорочення використаних джерел

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 553 с.

УМЕ – Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл. імені М. П. Бажана, 2004. 833 с.

Dobr. 1669 – Gutthäter-Dobracki M. Maciej Gutthäter-Dobracki, Polnische Teutisch erklärte Sprachkunt. Darinn die überauß Wortreiche / Hochzierliche / vollkommene Helden-Sprache der Pohlen / auß ihren Gründen erhoben / dero Eigenschaften und Kunststücke völliglich entdeckt / und in eine richtige Form der Kunt zum ersten mahle gebracht worden (Gramatyka Polska, Niemieckim językiem wyrażona), Jan Seiffert. Oleśnica, 1669. 566 s. URL : <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/74008/>.

DSTL – Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej / red. J. Lukszyn, W. Zmarzer i inni. Warszawa : KJS UW, 2009. 191 s.

EJO – Encyklopedia językoznawstwa ogólnego / pod red. K. Polańskiego. Wrocław : Ossolineum, 1999. 739 s.

Gaertner 1927 – Gaertner H. Nauka o języku polskim: wskazówki do samokształcenia ze słownikiem terminów gramatycznych i pomocniczych [dla nauczycieli]. Lwów, 1927. 112 s. URL : <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/doccontent?id=4054>.

Kopcz. 1817 – Kopczyński O. Gramatyka języka polskiego: dzieło pozgonne. Warszawa : Druk. Księży Pijarów, 1817. 250 s.

Kr. 1910 – Kryński A. A. Gramatyka języka polskiego. Warszawa : Księgarnia M. Arcta, 1910. 375 s.

Łoś 1925 – Łoś J. Gramatyka polska, Cz. II Słowotwórstwo. Lwów – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1925. 336 s.

Malicki 1700 – Malicki B. K. Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska. Kraków, 1700. 228 + 10 nlb s. URL : <http://wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=387641>.

Mal. 1891 – Małecki A. Gramatyka języka polskiego : szkolna. Lwów, 1891. 260 s. URL : <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=11939&from=publication>.

Muczk. 1836 – Muczkowski J. Gramatyka języka polskiego... Kraków, 1836. 328 s. URL : <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=2271&from=FBC>.

SEJP – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005. 861 s.

SHTG – Słownik historyczny terminów gramatycznych (online) / kierownik projektu W. Decyk-Zięba. URL : <https://shtg.uw.edu.pl/>.

SJPL – Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde. T. 1–6. Warszawa : Drukarnia XX. Pijarów, 1807–1814. URL : <http://kpbc.umk.pl/publication/8173>.

SJPW – Słownik języka polskiego / red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. I–VIII. Warszawa, 1900–1927. URL : <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=236&dirds=1&tab=3>.

STJ – Gołąb Z., Heinz A., Polański K. Słownik terminologii językoznawczej. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968. 847 s.

Styla 1675 – Styla A. Grammatica Polono-Italica abo sposob łączny nauczania się włoskiego języka... Kraków : 1675. 226 + nlb. 8 s. URL : <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7138&from=publication>.

SWoJ – Płociennik I., Podlaska D. Słownik wiedzy o języku. Bielsko-Biała : Wydawnictwo Park, 2004. 326 s.

Szob. 1923 – Szober S. Gramatyka języka polskiego. Lwów – Warszawa, 1923. 408 s. URL : <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=29558&from=publication>.

Szyl. 1770 – Szylarski W. Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego... Lwów, 1770. 14 + 120 s. URL : <http://polona.pl/item/12038702/1/>.

WSJP – Wielki słownik języka polskiego / pod red. P. Żmigrodzkiego. URL : <http://www.wsjp.pl/>.

References

1. Hubych, V. V. (2017). Nominatsiia hramatychnoi katehorii rodu v hramatykakh i slovnykakh polskoi movy XVI–I pol. XX st. [Nominalisation of the Grammatical Category of Gender in Polish Grammars and Dictionaries of the XVI and First Half of the XX Century]. In: *Language: A Scientific and Theoretical Journal of Linguistics*, (27), 124–129 (in Ukr.).
2. Melnichuk, A. S. (1984). Istoricheskaia tipologiiia slavianskikh iazykov. Fonetika, slovoobrazovanie, leksika i frazeologiiia [Historical typology of Slavic languages. Phonetics, word formation, lexicon and phraseology]. Kyiv: Nauk. dumka, 284, [2] (in Rus.).
3. Kazymyrova, I. (2014). Metamova opysu ukrainskoi linhvistychnoi terminohrafi [The meta-language of description of Ukrainian linguistic terminography]. In: *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Problems of Ukrainian terminology»*, (791), 109–112 (in Ukr.).
4. Kononenko, I. (2012). Język ukraiński i polski: studium kontrastywne [Ukrainian language i Polish: a contrastive study]. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 808 (in Ukr., Pol.).
5. Archaimbaut, S. (1998). Traditciia Donata i grammatiki slavianskikh iazykov [The tradition of Donatus and the grammars of Slavic languages]. In: *Revue des Études Slaves. Fait partie d'un numéro thématique: Communications de la délégation française au XIIe Congrès international des slavistes*, (70/1), 17–25. Cracovie. Available at: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1998_num_70_1_6476 (in Rus.).
6. Czarski, B. Mikołaj Volckmar. Compendium linguae Polonicae in gratiam iuventutis Dantiscanae collectum a Nicolao Volkmaro. Kompendium języka polskiego na użytek młodzieży gdańskiej zebrane przez Mikołaja Volckmara [Compendium of the Polish language for the use of the youth of Gdansk collected by Mikołaj Volckmar]. Available at: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/169> (in Pol.).
7. Decyk-Zięba, W. Z historii gramatyk języka polskiego [From the history of grammars of the Polish language]. Available at: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/about/history> (in Pol.).
8. Długosz-Kurczabowa, K. & Dubisz, S. (2006). Gramatyka historyczna języka polskiego [Historical grammar of the Polish language]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 580 (in Pol.).
9. Karłowicz, J. (1885). Projekt terminologii językoznawczej polskiej [Polish linguistic terminology project]. In: *Prace Filologiczne*. Warszawa, (I/1), 102–120 (in Pol.).
10. Kępińska, A. Piotr Statorius-Stojeński. Polonicae grammatices institutio. In eorum gratiam, qui eius linguae elegantiam cito & facile addiscere cupiunt. Wykład gramatyki polskiej. Na użytek tych, którzy wytworności tej mowy szybko i łatwo pragną się nauczyć [Piotr Statorius-Stojeński. A lecture on Polish grammar. For the use of those who want to learn the refinement of this speech quickly and easily]. Available at: <http://www.gramatyki.uw.edu.pl/book/168> (in Pol.).
11. Klemensiewicz, Z. (1985). Historia języka polskiego [History of the Polish language]: w 3 t. Warszawa: PWN, 798 (in Pol.).
12. Koronczewski, A. (1961). Polska terminologia gramatyczna [Polish grammatical terminology]. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 117 (in Pol.).
13. Kwilecka, I. & Popowska-Taborska, H. (1977). Bartłomiej z Bydgoszczy leksykograf polski pierwszej połowy XVI w. [Bartłomiej of Bydgoszcz a Polish lexicographer of the first half of the 16th century]. Wrocław – Gdańsk, 93 (in Pol.).
14. Łoś, J. (1915). Przegląd językowych zabytków staropolskich do r. 1543 [A review of Old Polish linguistic monuments up to 1543]. Kraków, 576 (in Pol.).
15. Mańczak, W. (1956). Ile rodzajów jest w polskim? [How many types are there in Polish?]. In: *Język Polski*, (XXXVI), 116–121 (in Pol.).
16. Miki, T. (2018). Terminy w językoznawstwie synchronicznym i diachronicznym [Terms in synchronic and diachronic linguistics]. Poznań, 346 (in Pol.).
17. Skarżyński, M. (2001). W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku [In the circle of Polish grammars of the XIX and XX century]. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica, 220 (in Pol.).

Conventional abbreviations of used sources

- ESUM** - Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: in 7 volumes (1982). Vol. 3: Kora–M. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka, 553 (in Ukr.).
- UME** – Rusanivskyi, V. M. & Taranenko, O. O. (2004). Ukrainska mova. Entsyklopediia [Ukrainian language. Encyclopaedia]. Kyiv: Ukr. entsykl. imeni M. P. Bazhana, 833 (in Ukr.).
- Dobr. 1669** – Gutthäter-Dobracki, M. (1669). Maciej Gutthäter-Dobracki, Polnifche Teutfsch erkläerte Sprachkunt. Darinn die überauß Wortreiche / Hochzierliche / vollkommene Helden»Sprache der Pohlen / auß ihren Gründen erhoben / dero Eigenschaften und Kuntftücke völiglich entdecket / und in eine richtige Form der Kunt zum erften mahle gebracht worden (Grámátyká Polska, Niemieckim językiem wyrażona). Oleśnica, 566. Available at: <http://digital.slib-dresden.de/werkansicht/dlf/74008/> (in Germ.).
- DSTL** – Łukaszyn J., Zmarzer W. et al. (Eds.) (2009). Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej [Didactic dictionary of linguistic terminology]. Warszawa: KJS UW, 191 (in Pol.).
- EJO** – Polański K. (Ed.) (1999). Encyklopedia językoznawstwa ogólnego [Encyclopedia of general linguistics]. Wrocław: Ossolineum, 739 (in Pol.).
- Gaertner 1927** – Gaertner, H. (1927). Nauka o języku polskim: wskazówki do samokształcenia ze słownikiem terminów gramatycznych i pomocniczych [dla nauczycieli] [The science of Polish: tips for self-study with a glossary of

grammatical and auxiliary terms [for teachers]]. Lwów, 112. Available at: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/doccontent?id=4054> (in Pol.).

Kopcz. 1817 – Kopczyński, O. (1817). Gramatyka języka polskiego: dzieło pozgonne [A grammar of the Polish language: an afterlife work]. Warszawa: Druk. Księży Pijarów, 250 (in Pol.).

Kr. 1910 – Kryński, A. A. (1910). Gramatyka języka polskiego [Grammar of the Polish language]. Warszawa: Księgarnia M. Arcta, 375 (in Pol.).

Łoś 1925 – Łoś, J. (1925). Gramatyka polska, Cz. II Słowotwórstwo [Polish Grammar, Part II Word formation]. Lwów – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 336 (in Pol.).

Malicki 1700 – Malicki, B. K. (1700). Klucz do języka francuskiego, to jest gramatyka polsko-francuska [The key to the French language, this is a Polish-French grammar]. Kraków, 228 + 10 p. Available at: <http://wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=387641> (in Pol.).

Mal. 1891 – Małecki, A. (1891). Gramatyka języka polskiego: szkolna [Grammar of the Polish language: school]. Lwów, 260. Available at: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=11939&from=publication> (in Pol.).

Muczk. 1836 – Muczkowski, J. (1836). Gramatyka języka polskiego... [Grammar of the Polish language...] Kraków, 328 p. Available at: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=2271&from=FBC> (in Pol.).

SEJP – Boryś, W. (2005). Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of the Polish language]. Kraków, 861 (in Pol.).

SHTG – Słownik historyczny terminów gramatycznych (online) [Historical dictionary of grammatical terms (online)] / project manager W. Decyk-Zięba. Available at: <https://shtg.uw.edu.pl/> (in Pol.).

SJPL – Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde [Dictionary of the Polish language by M. Samuel Bogumił Linde] (1807–1814). Vol. 1–6. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów, Available at: <http://kpbc.umk.pl/publication/8173> (in Pol.).

SJPW – Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W. (1900–1927). Słownik języka polskiego [Dictionary of the Polish Language]. Vol. I–VIII. Warszawa. Available at: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=236&dirids=1&tab=3> (in Pol.).

STJ – Gołąb, Z., Heinz, A. & Polański, K. (1968). Słownik terminologii językoznawczej [Dictionary of linguistic terminology]. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 847 (in Pol.).

Styla 1675 – Styla, A. (1675). Grammatica Polono-Italica abo sposob łacny nauczenia się włoskiego języka... [Grammatica Polono-Italica or a way to learn Italian easily...]. Kraków, 226 + 8 p. Available at: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=7138&from=publication> (in Pol.).

SWoJ – Płóciennik, I. & Podlaska, D. (2004). Słownik wiedzy o języku [Dictionary of Language Knowledge]. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Park, 326 (in Pol.).

Szob. 1923 – Szober, S. (1923). Gramatyka języka polskiego [Grammar of the Polish language]. Lwów – Warszawa, 408. Available at: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=29558&from=publication> (in Pol.).

Szyl. 1770 – Szylarski, W. (1770). Początki nauk dla narodowej młodzieży, to jest Grammatyka języka polskiego... [The beginnings of science for the national youth, that is, the Grammar of the Polish language...]. Lwów, 14 + 120 p. Available at: <http://polona.pl/item/12038702/11/> (in Pol.).

WSJP – Żmigrodzki P. (Ed.) Wielki słownik języka polskiego [The Great Dictionary of the Polish Language]. Available at: <http://www.wsjp.pl/> (in Pol.).

THE HISTORY OF NOMINATION OF THE VERB, OF VERB FORMS AND CATEGORIES IN THE POLISH LANGUAGE

*Vitaliia Tozhyieva, Candidate of Philological Sciences (PhD), Senior Instructor, Department of Polish,
Ukrainian-Polish Institute, Odessa National Polytechnic University
(Odessa, Ukraine)*

e-mail: tozhyieva.v.v@op.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6130-7212>

Scopus-Author ID: 57219927390

*Oleksii Kozachenko, Candidate of Pedagogic Sciences (PhD), Senior Lecturer, Department of Polish,
Ukrainian-Polish Institute, Odessa National Polytechnic University
(Odessa, Ukraine)*

e-mail: kozachenko.an@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3258-2722>

Abstract. Introduction. The rapid development of science and technology leads to the emergence of new terminological units for the designation of certain objects of the surrounding reality. Linguists face a number of tasks related to terminological nomination, and during the selection of a successful term, information on historical and onomasiological terminology takes pride of place, therefore, the study of the formation of industry terminology is pleased with the increasing attention of scientists.

In particular, the study of the history of the formation of the metamorphosis of Polish linguistics requires detailed and professional commentary, taking into account the current state of Polish language science, as well as consideration of ways to nominate linguistic terms, which determines the relevance of our research.

Purpose. *Consider the history of the formation and functioning of nominations for the designation of the verb, its forms and grammatical categories in the Polish language. The implementation of the goal required the fulfillment of such tasks: 1) to put together a body of special lexemes to designate the verb, its forms and grammatical categories from grammars, textbooks of Polish and other foreign languages, linguistic and lexicographical works from the XVI-th century and to our time; 2) describe the peculiarities of the nomination process of selected linguistic terms, taking into account outer and inner language factors; 3) identify productive ways of nominations.*

Results. *Linguistic terminology in Polish already existed in the 16th century, despite the fact that the language of science for a long time was Latin. During the Middle Polish period (early XVI century-80s. XVIII century) along with borrowed terms from Latin, tracing-paper terms were used (verbum, genus activum), and terms derived from the terminology of commonly used words (słowo «verb», obyczaj «verb form»), terms formed with specific formants were less common (nieskończonek «infinitive»).*

In the New Polish period (80s. XVIII st. – 1939) with deepening knowledge of the language, linguistic terminology was actively replenished with lexemes due to morphological terminology formation based on specific formants (czasowanie «conjugation», bezokolicznik «infinitive»). During this era, modern nominations were formed for the designation of grammatical categories of the form (aspekt), state (strona), method (tryb), the development of the adverbial participle and the participle as special forms of the verb took place. Consideration of the modern linguistic terminology system of the Polish language made it possible to assert that the names of grammatical forms and categories of the verb were assimilated from the New Polish period. However, not all attempts to replace word combinations with one-word derivatives have been successful, for example, terms terazniejszość «present time». It was not possible to completely supplant the borrowed terms; identified nominations that had a long tradition and were preserved in the status of internationalisms: verbum, infinitivus / infinitivus etc.

Originality. *The study was the first to carry out a comprehensive historical study of the nominations of special lexemes for the designation of the verb, its forms and grammatical categories in the Polish language.*

Conclusion. *The formation and evolution of the nominations of the verb, its grammatical categories and forms depended on such intralingual (the disappearance of certain forms, the evolution of the participle, the formation of the corresponding grammatical categories) and outeralingual (the influence of the ancient tradition, the deepening of knowledge in the field of linguistics, the role of specific individuals, the superiority of puristic or international traditions) factors. Borrowing and terminology in the Middle Polish period were productive, and morphological terminology formation – in New Polish period. We see the prospect of research in the further study of Polish linguistic terminology against the background of other Slavic languages.*

Надійшла до редакції: 17.04.24.

Прийнято до друку: 25.05.24

**НАЙМЕНУВАННЯ ВЕЛИКОДНЬОГО ХЛІБА
В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ**

**Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)**

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

**Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)**

e-mail: Tanya_Bevz@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

У статті розглянуто найменування обрядового хліба як складника духовної культури жителів Середньої Наддніпрянини, у мовленні яких на позначення великодньої випічки побутують лексеми *бабка* й *паска*, що в різних зонах досліджуваного ареалу диференційовані щодо семантичної структури й функційного навантаження. Мета статті – вивчити лексику на позначення великоднього хліба та його елементів у середньонаддніпрянських говірках, проаналізувати семантичну структуру найменувань у різних зонах цього діалектного континууму, дослідити динаміку засвідчених номінативних одиниць і їхню функційну активність у зазначеному ареалі.

Виокремлено говірки з послідовним розрізненням значень цих лексем у межах однієї тематичної групи; говірки, у яких названі номінативні одиниці функціують як синоніми; говірки, де слова *паска* й *бабка* належать до різних тематичних груп лексики.

Звернено увагу на динаміку досліджуваних найменувань у середньонаддніпрянських говірках, констатовано, що, попри зміни в соціальній, політичній, економічній, науковій сферах, які вплинули на матеріальну культуру діалектоносіїв, лексико-семантична система середньонаддніпрянських говірок зберігає архаїчні мовні риси.

Ключові слова: середньонаддніпрянські говірки, лексико-семантична система, лексема, сема, семантична структура.

Актуальність. У сучасних мовознавчих розвідках особливу увагу звертають на динаміку лексико-семантичної системи, яка під впливом змін у соціальній, політичній, економічній, науковій сферах зазнала значних перетворень. Вони найбільше відображені в літературній мові, однак немінуче впливають і на традиційне, народне мовлення українців, яке, з одного боку, реагує на загальні тенденції розвитку лексики, а з іншого – зберігає архаїчні назви тих реалій, первісний зміст і вигляд яких із часом набувають різних трансформацій.

У колі мовознавчих проблем, що не втрачають актуальності впродовж десятиліть, перебувають дослідження лексики, тісно пов'язаної з життям і побутом українців, їхньою матеріальною і духовною культурою. Найменування виробів із хліба – один із її складників, де переплелася традиційне та інноваційне. Хліб – це не тільки основний компонент харчування українців, але й найвиразніший, найзначущіший атрибут національної обрядовості, до якого впродовж віків було вироблене ставлення як до священної реалії. Здавна існувала традиція випікати хліб на щодень, а до свят пекли спеціальні (обрядові) вироби, що, залежно від мовно-етнографічних зон, мали відмінності в інгредієнтах, особливостях приготування й призначення. Вивчення назв обрядового хліба, дослідження формальних і семантичних зв'язків між репрезентантами його різновидів, ареалів функціонування цих номінативних одиниць може стати важливим матеріалом для встановлення міжзональних паралелей не лише українських, але й загальнослов'янських; результати аналізу будуть корисними як для істориків мови, так і для

дослідників сучасного її стану й динаміки впродовж останніх десятиліть, спричиненої лінгвальними й екстралінгвальними чинниками, що й зумовлює актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Назви обрядового хліба були об'єктом різнопланових наукових розвідок (культурологічних, етнографічних, фольклористичних та лінгвістичних) як на загальнослов'янському ґрунті, де великодній хліб розглянуто й принагідно, і докладно в спеціальних студіях [докладніше див. 2, с. 864], так і в українському мовознавстві, починаючи з ХІХ ст. Передовсім привертає увагу науковий доробок М. Сумцова, у праці якого всебічно схарактеризовано обрядовий хліб у загальнослов'янському контексті [10], що не втрачає актуальності й сьогодні. Про великодню випічку згадано й у текстах, опублікованих у книзі А. Кримського [6, с. 296, 301]. У сучасних етнографічних та етнолінгвістичних розвідках найменування великоднього хліба репрезентовані принагідно в контексті вивчення тематичної групи лексики на позначення їжі й напоїв переважно в говірках південно-західного наріччя; рідше цим назвам присвячені спеціальні студії. Зокрема, у дослідженні Г. Мазур представлено номінації великоднього хліба в українських говірках Карпат із метою відтворення архаїчного пласту обрядової лексики та її семантики [7]. Отримані результати дали змогу не лише репрезентувати особливості побутування в лексико-семантичній системі гуцульських і бойківських говірок лексем *паска* і *баба* / *банка* для позначення великоднього хліба, але й структурувати ці назви за реально-предметними й лексичними зв'язками та засвідчити відбиття сакралізації обрядового хліба в складених найменуваннях, компонентами яких є зазначені номени [7, с. 159]. Посутнім внеском у розв'язання проблеми вивчення назв хліба як репрезентантів духовної культури народу є студія В. Шелемех, у якій представлені найменування святкового та обрядового хліба, зокрема й великоднього, у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя, а також установлені лексико-семантичні паралелі з іншими говорами південно-західного наріччя [13]. В етнолінгвістичному дослідженні М. Шарапи розглянуто вербальні і невербальні компоненти у весняно-літніх календарних обрядах Середнього Полісся. Серед назв обрядових предметів представлено лексему *паска* 'обрядовий великодній хліб', похідну від назви свята [12, с. 45]. Факти ритуального застосування хліба, зокрема й *паски*, у весняних обрядах українців періоду ХІХ – початку ХХІ ст. дослідила Л. Герус [1].

Аналізуючи найменування великодньої випічки в перехідних волинсько-поліських говірках Рівненщини, Н. Кірілкова констатує наявність різних лексичних відповідників та словосполучень для позначення ритуального пасхального хліба, найпоширенішими з яких є *паска* і *баба*; зауважує, що назви великоднього хліба «навіть у суміжних говірках мають особливості», спричинені протиставленням реалій за диференційними ознаками (ДО) «інгредієнти» та «призначення» [5, с. 220–221]. Н. Хобзей звернула увагу на специфіку репрезентації назв великоднього хліба в лексикографічних джерелах і важливість ілюстрування їх мінітекстами для представлення говірконосіїв як культурно-мовної спільноти, «виявлення нових значень чи додаткових компонентів значень» реєстрового слова [11, с. 435].

Отже, аналіз наукових джерел засвідчив нерівномірність і неповноту представлення найменувань великодньої випічки в діалектах української мови. Номінація великоднього хліба в середньонаддніпрянських говірках не була об'єктом докладного аналізу, а тому означена проблема потребує ґрунтовного дослідження на широкому емпіричному матеріалі.

Мета статті – вивчити лексику на позначення великоднього хліба та його елементів у середньонаддніпрянських говірках, проаналізувати семантичну структуру найменувань у різних зонах цього діалектного континууму, дослідити динаміку засвідчених номінативних одиниць і їхню функційну активність у зазначеному ареалі.

У статті використано такі **методи**: описовий (систематизація й інтерпретація лексичного матеріалу), зіставний (виявлення спільного й відмінного в лексичних системах різних зон середньонаддніпрянського говору), лінгвогеографічний (вивчення просторової поведінки досліджуваних мовних одиниць).

Джерельним підґрунтям для написання розвідки слугували записи зв'язного мовлення респондентів із середньонаддніпрянського діалекту, засвідчені в збірниках діалектних текстів «Говірки Західної Полтавщини» (ГЗП), «Говірки Південної Київщини» (ГПК), «Говірки Черкащини» (ГЧ), а також записи діалектного мовлення носіїв говірок цього ареалу, зафіксовані

впродовж 2021–2023 рр. студентами Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького під час проходження навчальної та фольклорно-діалектологічної практик. Засвідчені в збірниках різноматичні діалектні тексти спеціально не націлені на репрезентацію найменувань великодньої випічки, що, з одного боку, дає змогу виявити особливості функціонування аналізованих мовних одиниць у системі, але, з іншого, – не забезпечує повноти висновків про структуру лексико-семантичної мікрогрупи назв великоднього хліба в говірках Середньої Наддніпрянщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні, як і в багатьох європейських країнах, святкування Великодня пов'язане з давньою традицією випікати обрядовий хліб. Сьогодні більшість українців великодній хліб називають *паскою*, хоча в різних говірках української мови ця лексема має неоднакове семантичне наповнення, що репрезентують аналітичні найменування із зазначеним стрижневим компонентом: пор. *паска* 'освячений хліб' (гуцульські говірки, говірки надсянсько-наддністрянського суміжжя) [7, с. 159; 13, с. 71], і *паска с'в'ічена*, *с'уйа'чена* *паска* 'посвячений у церкві великодній хліб' – у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя [13, с. 71], *перша паска* 'хліб перед освяченням', *худоб'їна паска*, *худоб'яна паска* 'обрядовий хлібець для худоби, приготований з ритуальної їжі' – у гуцульських говірках [7, с. 159], *біла паска* 'сирна паска' [5, с. 221]. Лексема *паска* входить до складу двослівних номінацій, у яких атрибутив передає ДО «розмір»: *паска ма'лен'ка*, *паска ма'ла*, *паска ве'лика*, *паска доўга*; ДО «форма»: *паска цил'інд'рична*; ДО «місце виготовлення»: *паска до'маши'на*, *паска мага'зин'на*, *паска купле'на*; ДО «колір»: *паска б'їла*, *паска жоўта* – у східноподільських говірках [8, с. 124]. У бойківському діалекті засвідчені назви великодньої випічки із залежним компонентом з основою *паск-*: *сестра паски* 'буханець хліба, який дають священникові за освячення паски', *сестра пасчина* 'друга паска, печена на Великдень' (Онишк., II, с. 211), *пасчина посестра* 'менша пасочка, печена на Великдень' (Онишк., II, с. 119).

Водночас в українських діалектах для позначення великодньої випічки, крім номена *паска*, використовують також деривати *баба*, *бабка*, утворені від праслов'янської основи *bab-* «надуватися, розбухати, бути кулястим» (ЕСУМ, т. 1, с. 102–103): *баба*, *банка* 'великодній здобний хліб великих форм', *бабка* 'великоднє здобне печиво на дріжджах' [7, с. 161–162] – у бойківських і гуцульських говірках, *баба* 'обрядова випічка, святковий великодній хліб' – у волинсько-поліських говірках [5, с. 220]. У науковій літературі є думка про те, що звичай випікати обрядовий хліб – *бабу* – сягає дохристиянських часів, пов'язаний із язичницькою традицією вшанування сонця й предків і був приурочений початкові нового хліборобського року [3, с. 130]. Із приходом християнства язичницькі звичаї не зникли, вони переплелися з християнськими, видозмінилися, як і назви, що позначали обрядові реалії. Зокрема, в етнографічних джерелах ідеться про традицію випікати три різновиди *баб*, що мали символічне призначення: жовті *баби* – сонцю, білі – мерцям, чорні – матері-землі [4, с. 44–45; 13, с. 525]. На думку Г. Мазур, після християнізації населення відбувся семантичний перехід «святковий день» → «хліб, уживаний у цей день» [7, с. 157]. Зазнав трансформації й сам звичай пекти три види великоднього хліба: як засвідчує Н. Кірілкова, в одній із говірок Рівненщини випікали білу *паску* з мінімальною кількістю яєць або без них, щоб занести на кладовище; жовту з великою кількістю яєць – для освячення в церкві; чорну святкову із житнього борошна – господарям [5, с. 221].

Отже, у діалектах української мови для номінації обрядової великодньої випічки найчастіше використовують номени *паска* і *бабка*. Однак, як слушно зауважила Н. Хобзей, «сам великодній хліб не всюди однаковий та має відмінності і в зовнішньому вигляді, і у складниках, із яких замішують тісто, і в призначенні самого виробу» [11, с. 435].

Слова *паска* і *бабка* в українській літературній мові багатозначні. Зокрема, у СУМ засвідчено номен *паска* з двома значеннями: «1) Солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, що за православним звичаєм випікається до великодня. 2) церк., розм. Те саме, що великдень» (СУМ, т. 6, с. 86). Його вважають запозиченням із грецької мови; припускають, що фонетична форма *паска* виникла з *пасха* на слов'янському ґрунті (ЕСУМ, т. 4, с. 305).

Складнішу семантичну структуру засвідчує номен *бабка*, для значень якого характерна полісемія й омонімія. Зокрема, у СУМі подано 7 омонімічних значень аналізованого слова, особі до структури тематичної групи назв їжі належить одне з них – «Страва з локшини, рису, сиру і т. ін.» (СУМ, т. 1, с. 76). Лексему *бабка* вважають похідним утворенням від *баба*, що в літературній мові репрезентує відношення омонімії і полісемії. Одне з 5 значень цього слова –

випічка з пшеничного борошна (СУМ, т. 1, с. 75). Значно докладніше лексему *баба* схарактеризовано в «Словарі української мови», де засвідчено 27 її значень, серед яких «родь пасхи», тобто згадано про різновид великодньої випічки, паски (Грінч., т. 1, с. 12). Українське слово *баба* «рід печива з пшеничного борошна», «рід паски», як і білоруське *баба* «вид страви», *бабка* «баба, паска, бабка», польське *baba* «рід печива, бабка», *babka* «тс», чеське *baba* «вид страви», *babovka* «паска», слц. *baBa* «паска», *babovka* «паска», вл. *baba*, *babka* «тс», схв. *bäba* «паска» пов'язують з основою псл. *bab* «надуватися, розбухати, бути кулястим» (ЕСУМ, т. 1, с. 103).

У середньонаддніпрянських говірках відомі обидві лексеми, кожна з яких формує окремі субкомплекси, що в різних зонах досліджуваного ареалу мають відмінну семантичну структуру й неоднакове функційне навантаження репрезентантів сем.

Номен *паска* (177 випадків уживань) засвідчений у діалектних текстах для позначення свята та для найменування обрядового хліба. Вкрапленнями в північних, центральних правобережних говірках і в західній зоні середньонаддніпрянського діалекту ці значення утворюють опозицію, реалізовану лексичним протиставленням **Великдень**: *паска*: на **Ви^ли^гден'** / йак було в ^{кого} / то **паску** ник^ли / а йак ни було / то й так об^{хо}дилос' // дуже ^{горе} було ви^ли^{ке} (ГПК, с. 311); на **Ви^ли^гден'** **паску** ник^ли (ГПК, с. 203), в ни^ди^{лу} хо^дил^и до ^{церкви} / с^ати^т **паску** на **Ви^ли^где^н** / хо^дил^и ж (ГПК, с. 204); **паска** ос^вати^ц:а / то^ди ж с^ида^йут' во^{ни} об^идат' з бат^{ка}ми / вс^а с^им^иа с^ида // два^{на}дц^{ат} раз ^{ка}жут' на **Ви^ли^гден'** тре по^йисти (ГЧ, с. 457); жи^{ли} вис^ил^ии^{ше} // була ^{церква} / хо^дили до ^{церкви} на **Ви^ли^гден'** / **паску** с^вати^{ли} (ГЧ, с. 794).

У більшості говірок Середньої Наддніпряниці для позначення Великодня, християнського свята, використовують номен ^{Паска}: У **Паску** го^товл^{ат} / о^тож го^товл^{ат} / о^{жи}да^йут' жи / шос' чи ^{ти}ждин' чи шо / чи то п^іст / ни й^ид^{ат} мн^{ас}ного н^ичого / н^ичого / а п^іс^{на} о^{то} (ГЗП, с. 132). Це значення слова стало підґрунтям для вторинної номінації *паска*, що вживають на позначення семіми 'обрядова випічка, великодній хліб', структуру якої формують семи 'великодній хлібний виріб круглої форми, зі здобного несолодкого дріжджового тіста, із прикрасами у вигляді зооморфних чи фітоморфних елементів' та 'великодній хліб циліндричної форми, спечений зі здобного солодкого тіста з додаванням великої кількості яєць'.

У більшості середньонаддніпрянських говірок не засвідчено протиставлення найменувань обрядової великодньої випічки залежно від форми виробу чи інгредієнтів, що входять до її складу (див. табл. 1), оскільки і свято, й обрядову випічку називають однаково: *Шо на Паску* / *паску* ник^{ли} у х^вормах / та й та^{ка} була **Паска** (ГЧ, с. 799).

Таблиця 1

Лексична реалізація опозиції сем

Група середньонаддніпрянських говірок	Говірки	'обрядова випічка, великодній хліб'		
		Загальна назва великоднього хліба	'широкий круглий великодній хлібний виріб зі здобного несолодкого дріжджового тіста, із прикрасами у вигляді зооморфних чи фітоморфних елементів'	'високий циліндричний великодній хліб зі здобного солодкого тіста з додаванням великої кількості яєць'
Північна	С-П	^л паска	—	—
	Мс	—	^л паска	—
	Брз	—	^л паска	—
	Квл	^л паска	—	—
	Хц	—	—	^л паска
	П	—	^л паска	—
	Сш	—	—	^л паска
	Біл	паска	—	—
Центральна північні	Пт	^л паска	—	—
	Хх	паска	—	—
	Дрз	—	^л паска	^л бабка

	Мк	на́ска	—	—
лівобережні	Дм	на́ска	—	—
	Пщ	на́ска	—	—
	Кл	—	на́ска	—
	Ан	—	—	на́ска
	Кр	на́ска	на́ска	—
	Хцк	на́ска	на́ска	—
правобережні	Яб	—	на́ска	—
	Грб	—	на́ска	ба́бка
	Бб	на́ска	—	—
	ЗД	на́ска	—	—
	ЧС	—	—	на́ска
	Ст	на́ска	—	—
	Стр	на́ска	—	—
	Ант	на́ска	—	—
Західна	Птг	на́ска	—	—
	Бгв	на́ска	—	—
	Кнш	на́ска	—	—
	ЧК	—	—	на́ска
	Кп	на́ска	—	—
Південна (перехідні й мішано- перехідні)	Жр	—	на́ска	ба́бка / здо́ба
	Тш	—	на́ска	на́ска / ба́бка (сирна)
	Ндт	—	на́ска	ба́бка
	Нч	—	на́ска	ба́бка
	Ткл	—	—	на́ска / пасочка
	Брт	—	на́ска	ба́бка
	Мл	на́ска	—	—
	Ус	—	на́ска	—
Мішані (на середньо- наддніпрянській основі)	Фд	—	на́ска	—
	Гр	—	—	на́ска
	ВК	на́ска	—	—
	Прг	—	на́ска	—
	Блц	на́ска	—	—
	Шш	на́ска	—	—

У текстах із різних зон середньонаддніпрянських говірок лексема *на́ска* згадана як обрядовий хліб, який пекли з борошна вищого гатунку: *а йак на Паску / так у мо'го бат'ка / було дв'ї ступи та'к'ї у мли'н'ї / та бу'л'о пиш'ниці' у так наші'гайт' / наші'гайт' у ступах <...> / а то'д'ї пров'ївай'ут' / луш'пин':а поодл'ї тайе / і ту пиш'ниці' у мел'ут' у'же на паску / шоб б'їли бу'л'о / <...> шоб бу'л'о б'їлен'ки / у'се пригото'вл'ай'ут' на паску та'кого* (ГЗП, с. 231). Крім того, опару для такого тіста збагачували висівками, що забезпечувало кращу, порівняно з іншим способом її приготування, здатність тіста підходити і якість готової випічки: *на к'їс'т'ї ми м'їсил'и / а з х'мел'у за'пар'уй'имо / х'мел'ем / і о'то так і / а йак у'же на св'ат'ки / то за'пар'уй'имо о'парку / а ту'ди вис'ївки / і мні'мо т'ї вис'ївки / і то'д'ї на ц'ї'ду / паски пик'л'и / раниши* (ГЗП, с. 139). Святковий великодній хліб обов'язково був здобним, однак його смак й особливості споживання відрізнялися залежно від кількості молока, яєць, жиру й цукру, які додавали в опару для тіста: *паски пик'л'и / учи'н'ал'и / то'жи / ну / ту'ди у'же ж'кидал'и й сахар'ц'у / мол'оч'ком учи'н'ал'и / ну та'кого ту'ди / кидали вс'о'го / масл'ич'ка ту'ди / сахар'у / мол'оч'ком учи'н'ал'и / о'це так* (ГЗП, с. 251); *та й пик'лас'а та'ка на́ска / йай'це би'ли ту'ди у те'т'їсто / шоб во'но було здо́бне* (ГЧ, с. 799); *паску пик'л'и об'ше йак і хл'їб" / добав'л'ал'и ту'ди мол'оч'ка* (ГЧ, с. 290), що на лексичному рівні поширено не в усьому досліджуваному ареалі (див. табл. 1). Неповнота представлення відмінностей тіста для паски зумовлена тим, що мета експлоратора здебільшого не була пов'язана з випіканням великоднього хліба, але наявні свідчення інформантів про інгредієнти, які використовували для його приготування, слугують джерелом для уточнення семантичної структури згаданої номінативної одиниці як 'великоднього хліба циліндричної форми, спеченого зі здобного солодкого тіста з додаванням великої кількості яєць' чи 'великоднього хлібного виробу круглої форми, зі здобного

несолодкого дріжджового тіста, із прикрасами у вигляді зооморфних чи фітоморфних елементів'.

На те, який саме виріб мовці називають *паскою*, указує й інформація про спосіб замішування (здобне солодке тісто замішують м'яко, несолодкий хліб – круто): *во|на рос|те са|ма / бо й|ак зам|ісите ви й|і|ї кру|тен'ко / то во|на ж у|гору й|де / а й|ак р|іду|вато / то во|на розпли|вайш|:а / а й|ак ... / то во|на в|гору й|де / паска ви|ходе т|іки та|ка* (ГПК, с. 242); *у|же м|іси ти паску / бо в|мене вже ру|ки ни ті / й|і|ї ж|довго / круто м|ісит' т|реба / а й|а вже ни|можу* (Жр). Такий спосіб замішування потрібний і для того, щоб із тіста виготовити необхідний атрибут паски – її прикраси: *голу|би, шиш|ки, паски* тощо: *там паски|мати сп|і|че / а то П|іст був / то ни да|вали ж|йісти / хот' би й|було шо / п|іст до Ве|ликодн|а / це ж два м|іс|ац|і чи шо / о|це та|ке да|вали // й|а вже ни|помн|у / а ве|лиден' / то пе|кли вже / ту / паска / це така|го там разук|раше|на шиш|ками* (ГПК, с. 347).

Н. Хобзей зауважила, що «для кожного з нас великодній виріб із тіста, який позначає слово *паска*, має свій особливий, часто родинний, код (солодка – несолодка, оздоблена – не оздоблена)...» [11, с. 438], а тому важливо якнай докладніше фіксувати свідчення інформантів, кожне з яких – унікальне, ілюструючи значення лексичної одиниці міні-текстами й фото- та відеоматеріалами.

Фото 1. Паски / поясочки

У говірці с. Журавка Звенигородського р-ну (до адміністративно-територіальної реформи 2020 року – Шполянського) Черкаської обл. засвідчений докладний опис *справжн|ойі паски* (на відміну від *з|доби*, або ж *бабки*): паска круглої форми, вона має вигляд півкулі, опуклу частину якої вкривають пластичними елементами з тіста, зокрема зображенням хреста. Паску підперізують *паском / по|йасом / по|йа|сочком*, виготовленим із пласкої смуги тіста (див. фото 1), назвою якої інформанти мотивують найменування самого виробу: *паску т|реба п|ідири|зат' по|йа|сочком / паском / во|на то|го й паска / шо пасок т|реба / ну / по|йас / по|йа|сок* (Жр).

Традиційний елемент на верхівці паски – рослиноподібне зображення, – *шишка* (фото 2, 4), що має символічне значення: *ти ро|би шиш|ку / т|іки ж ди|вис|а / шоб|зубчик ів|було нар|но / шоб у|нар|і вс|і бу|ли / і гар|нен|ко по|йа|сочком п|ідири|жи* (Жр). Кожен із чотирьох секторів паски прикрашали орнітоморфними фігурками, найчастіше зображенням Божого птаха – *голуба* (фото 3, 5): *т|реба й шоб|голуб був / то ж св|а|тий дух / й|а буду хл|і|бинко ро|бит' / а ти би|ри го|луби ро|би* (Жр); інколи в цих секторах розміщували менші шишки (фото 4): *ти з|лавну шиш|ку зро|би б|іл|шин|ку / а ті вже / на ст|іки х|ватит' т|іста* (Жр).

І шишку, і голуби прикріплювали до хліба гілочками з вишні; при цьому до тіста ставилися з повагою, як до живої істоти, намагаючись його *ни три|вожит'*: *п|іди виш|нини нала|май / шоб прико|лот' / шоб во|ни ж ни поодпа|дали / дир|жалис' / бо|буде ж п|ід|ходить' / то шоб по|том ни три|вожит' т|істо* (Жр).

Своєрідним маркером розрізнення різновиду великодньої випічки (по суті, засобом для реконструкції значення використаної в мовленні респондента лексики) слугують згадані в контексті засоби для випікання хліба, свідчення про його форму, розмір, кількість виробів (більшість селян не мали змоги спекти багато солодкої випічки з огляду на дефіцит продуктів, потрібних для її приготування).

Фото 2. Паски у хормах

Фото 3. Голуб

Фото 4. Паска з шишками

Фото 5. Паска з шишкою й голубами

Фото 6. Пригнічена паска

Зокрема, форма великоднього хліба, за свідченням інформантів, мала бути круглою, великодній хліб *га́рний йак сонце / га́рно пригн'ичиний* (Жр) (див. фото 6), що може бути свідченням залишків солярного культу [7, с. 219]. Для того, щоб паска гарно *загн'їтилас'а / пригн'їтилас'а*, піч має бути добре натоплена, а щоб дізнатися, коли великодній хліб *у́же можна са́дит'*, інформант радить: *на чи́р'їн' треба кину́т' жме́н'у боро́шна / йакшо́ ни займи́ц'а / то́ п'іч го́това* (Жр). Діалектні тексти засвідчують, що хліб, зокрема й великодній несолодкий (паску), *са́дили на чи́р'їн'* чи пекли у *хормах*,

х'вормах, деках, дечках: **паску на чирин'ї саджали** (ГПК, с. 203); х'ворма та шо **паску пик'ти** / **хвор'ми та'к'ї к'ругл'ї** (ГЗП, с. 286); то у ц'їх жи ж у деках пик'л'и / у деках / і у ц'їх жи ж / шо це жарим / с'ковороди / о'це вже у с'ковороду посадил'а паску / і вже вид'ел'ал'а / йак схо'т'іл'а / а н'ї / то на дечках (ГПК, с. 242).

Натомість солодку, здобну випічку (паску, пасочку / бабку) готували у високому циліндричному посуді – хормах, горн'атках: на **Паску хорм'ї бул'и** / та'к'ї значит' / **височен'к'ї** / л'овк'ї / ну то вже на **Паску так зби'райу'а** / шоб **пасок** напи'к'ти / мел'им на та'ка мел'ниці'а бул'а / ру'ками на мел'им / і це **паски** мати напи'че об'їзати'но (ГЗП, с. 264); а **паску** пе'к'ли колис' / то це вже йак були горш'ки / гла'душе'чки йак'ї мален'к'ї / а то вже на паску вироб'али та'к'ї **горн'атка** / шоб це **паску** пе'к'ти / та'ка вже мален'ка / **пасочка** нази'вайи'а / чирин'їане це (ГПК, с. 337), а за відсутності спеціальної форми пекли в різному посуді: **бабки** / ну **бабки** у та'к'ї **миски** бул'и саджали <...> / це т'їки **бабки** од'н'ї **миски** / там ті **бабки** три / чо'тир'ї зл'їниш (ГПК, с. 203), однак надавали перевагу циліндричному: **паску** / у чо'му у'годно о'це ж зара'з пи'чем / йес'т' жи **х'ворми** / у ко'го бул'и / а у ко'го ни'ма / до у **кострул'ку** / ота'ку / до у менши'н'ку / до в **кухл'їку** / до у **чо'му хоч** / напи'чеи' / йа'ких хоч (ГПК, с. 75); ну йак пик'л'и **паску** / ну ста'рай'с'а ж йак йе мол'оч'ко / то мол'оч'ка туди влит' / йа'йеч'ко ж уб'їеи' / с'мал'ч'їку тро'шки можна пок'ласти йа'кос' / ну м'їсили і то'д'ї вже ж та'ки чи в **кострул'ки** чи шос'ї йїх пик'л'и **паски** (ГЧ, с. 103).

Отже, аналіз діалектних текстів засвідчує, що номен *паска* в більшості середньонаддніпрянських говірок позначає обидва різновиди великодньої випічки, хоча мовці старшого віку частіше згадують про виріб круглої форми з несолодкого дріжджового тіста, прикрашений фігурками птахів, шишок тощо (див. табл. 1). На користь припущення, що номен *паска* використовували для позначення великоднього хлібного виробу зі здобного несолодкого дріжджового тіста, опосередковано вказують і згадки інформантів про кількість пасок і розмір обрядового хліба, якого повинно було вистачити на всю велику сім'ю: **пасок** бул'о нап'ї'кай'ут' **багато** / і в'кус'н'ї бул'и / в'с'ак'ї **тоже** йак у'дас'ц'а / і в **хвор'мах** / то'д'ї ж **хвор'ми** ви'л'ик'ї / та'к'ї п'р'амо йак в'їдра / бо с'їм'їа ж ви'л'ика / **треба пасок багато** (ГЗП, с. 237–238), пи'чу / о'це **двадц'ат' чо'тир'ї паски** <...> **дак по два'ц'ат' чо'тир'ї паски** пик'л'а у пи'ч'ї / і **ота'к'ї паски** в'б'їлики / і понап'ї'кай'у (ГЗП, с. 30); та'к'ї ж **тоже** хор'ми бул'и / пик'л'и у хор'мах **паску** / та'к'ї **здоров'ї паски** (ГЗП, с. 231). У текстах трапляються й оцінно-гіперболізовані свідчення: йа з'най'у / шо ота'ку **здорове'ц'ку** було **мати паску** спи'че / ох і **здорову** / йак во'на йї'ї пик'ла та'ку **здорову** / бат'ко у skate'p'тину на плеч'ї / бо так ни п'їдни'се (ГПК, с. 108–109). Про великий розмір паски згадано й у праці А. Кримського: *пичуть здоровенну паску* [6, с. 49].

Паска мала особливий статус від початку приготування й до споживання після освячення в церкві: **основ'не** / ко'ли го'п'туйи'ц'а **паска** по'вин'а бути **тиша і спо'к'їйна** **обста'новка** н'ї в йа'кому **раз'ї** с'тукан'а з'р'укан'а / бо **т'їсто** л'убит' **тишу** (Кл). Із днем та особливостями випікання, освячування і часом споживання паски респонденти пов'язують багато повір'їв і засторог: **найк'рашче** **пик'ти паски** <...> у **чистий** **чит'вер** / у **п'ятниці** у ни **можна** **було** **ц'о'го** **робити** <...> у цей ден' була **смерт' Ісуса Христа** (Блз); то'д'ї ж у **суботу** чи **паски** **пе'ч'у'ц'а** / **паски** / о / **пе'ч'у'т'** / **паски** / **паску** **треба** **пе'к'ти** **шоб** **ни** **се'р'дитий** **був** / **бо** **то'д'ї** **паска** **ни** **получи'ц'а** / **шоб** **ни** **с'їла** / **ни** **в'пала** // **пе'к'ли** **паски** (ГЧ, с. 201); **ти'пер** **то** **с'ат'ат'** **так** / ну і **ти'пер** **рано** **с'ат'ат'** / **рано** / **шоб** **паски** **найістис'** / **шоб** **жи'ди** **ни** **встали** // а чо'го во'но о'це так / ни з'най'у / ни **можу** **ска'зат'** (ГЧ, с. 202); **ранком** **будила** **чут' зор'ї** // д'їв'чата / а йд'їт' **повми'вайтис'** / та **паску** **будимо** **йїсти** / а **то** **жи'ди** **зйїд'ат'** (ГЧ, с. 321). У науковій літературі трапляються згадки про те, що час випікання паски залежав від її різновиду й призначення: «баби випікались у четвер, білі паски – в п'ятницю, а чорні – в суботу [4, с. 44–45]. Верхню частину паски віддавали худобі на знак вдячності за молоко: **мати** **да'вала** **бат'ков'ї** **но'жа** / в'ін **вир'їзав** **шии'чку** і **розр'їзав** **на** **дв'ї** **час'тини** // **одну** **н'їс** **ко'ров'ї** / а **одну** **ти'лиц'ї** // **це** **д'акували** **за** **моло'ко** / йак **годувал'ниці** у **нашу** // то'д'ї **бат'ко** **розр'їзав** **паску** (ГЧ, с. 321); **паски** **р'їжут'** // **шии'чку** / **ту** **шо** **с** **паски** / **вирхн'а'чок** / **шии'чку** / йї'ї **вир'їзай'ут'** / **кла'дут'** і **да'йут'** **худоб'ї** // **ху'доб'ї** / **шоб** **во'на** **спожи'вла** / **їз'їла** / **та'кий** **був** **за'кон** / **шоб** **мабу'т'** **бул'а** **здо'рова** / **шоб** **бл'агопол'учно** (ГЧ, с. 386). За якістю великодньої

випічки прогнозували життя на поточний рік: висока, рівна, рум'яна паска символізувала добробут і здоров'я в родині, а невдала (низька, потріскана, з блідим верхом) – хвороби й смерть близької людини. Ці перестороги засвідчені в мовленні не лише респондентів старшого віку, але й середнього (1982 р. н.): *ни пилчу па|сок / бо|йус'а / бо в |баби К|рамари і вс'і|гда вда|валис'а / та|к і |гарн'і були / а в той год що д'ід Іван у|мер / то |паска гет' ни п'ід'ійш|ла / то йа |п'ісл'а |того ни пилчу / о|то купл'у та й у|се* (Жр).

Аналіз діалектних текстів засвідчує чимало етнокультурної інформації, представленої в компонентах семантичної структури багатозначних лексем. Так, поняттєве поле лексеми *паска* в середньонаддніпрянських говірках має зони семантичного синкретизму з компонентами тематичної групи найменувань весільної лексики – пор. *шишка* 'виріб із тіста у вигляді парної кількості складених докупи зубчиків, яку використовують як прикрасу паски, обрядового хліба' і *шишка* 'невелика булочка, виріб із здобного тіста у вигляді парної кількості складених докупи зубчиків, із яким запрошували на весілля' (див. ще ССГ, с. 465–466).

У діалектних текстах засвідчена інформація про магічні властивості освяченої паски сприяти одруженню: *т|реба |д'івчин'і |дес'ат' |пасок по|пробуват' / то в |ц'ому году й |зам'іж |вийде* (Жр). Про зв'язок великоднього обряду з весільним йдеться й у такому фрагменті: *Ви|лидин' // |вечором |мати поку|пайе / понад'івайе |чис'т'і со|рочки / запле|те / а |ранком будила чут'|зор'і // <...> с'і|дали вс'і за стіл // |мати б|рала |саму най|б'іл'шу |дочку / ви|води|ла |йїї на |вулиц'у / |щоб |зам'іж |вийшла і |шчасливо|у була* (ГЧ, с. 321). Ці уявлення суголосні зі свідченнями з інших ареалів, зокрема південно-західного наріччя [3, с. 173].

Усвідомлення сакральності великодньої випічки спричинило розширення семантики номена *паска* за рахунок позначення ще й одного з компонентів традиційного весілля. Зокрема, у праці А. Кримського «Звинигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного» опубліковано текст із говірки с. Лисянки (Черкащина), записаний Й. Димінським у 1878 р., про *паску-паляницю*, яку передають батьки молодого матері молодой на знак вдячності за «чесну» молоду [6, с. 158]. У записах зв'язних текстів 2000–2024 рр. цей компонент семантичної структури лексеми *паска* не зафіксований.

Для позначення обрядового хліба, великодньої випічки зі здобного солодкого тіста, у деяких середньонаддніпрянських говірках засвідчено номінацію *бабка*. Припускаємо, що обрядовий хліб на теренах Середньої Наддніпрянщини до виникнення християнства називали слов'янським словом *баба*, *бабка*. Із приходом християнства і звичаєм святкувати одне з найбільших його свят – Великдень (Пасху, Паску) – для позначення традиційної обрядової випічки почали використовувати питому одиницю *бабка* та інноваційну вторинну номінацію юдейського походження *паска* як синоніми. Унаслідок тенденції лексичної системи говірок до збереження рівноваги й відносної стабільності відбувся процес звуження семантики лексеми *бабка* й поступова втрата синонімічних зв'язків між номенами *паска* і *бабка* з подальшою перебудовою семантичних полів цих назв і переміщенням їх по осі активності вживання. Тому в досліджуваному ареалі засвідчуємо широке побутування однієї чи обох названих лексем в одних говірках на тлі функційних обмежень якогось із номенів в інших мовно-територіальних утвореннях.

В аналізованих діалектних текстах лексема *бабка* є складником різних тематичних груп лексики на позначення харчування, осіб, знарядь праці та їхніх деталей, комах і грибів. У досліджуваних говірках репрезентовані такі субкомплекси найменувань із коренем *баб-* (понад 700 уживань в аналізованих текстах): 'людина', 'комаха', 'гриб', 'ковадло', 'елемент застібки', 'страва', компоненти яких у різних зонах середньонаддніпрянського діалекту розрізняють за відтінками семантики й функційним навантаженням. З огляду на обсяг статті, зосередимо увагу тільки на обрядовому значенні слова *бабка* 'високий циліндричний великодній хліб, спечений зі здобного солодкого тіста з додаванням великої кількості яєць' (див. фото 7).

Це значення є одним зі складників опозиції найменувань великодньої випічки, реалізованої протиставними лексемами *паска* : *бабка*, що засвідчене в перехідних і мішано-перехідних говірках південної зони середньонаддніпрянського діалекту, спорадично в північних і правобережних центральних середньонаддніпрянських говірках: у *бабку* вже |б'іше ки|да|йе|ц' : а жи|р'ів і *бабка* ви|ходе та|ка |гарна / |гарна во|на / а в |паску / так зам'і|сит' так /

йак хл'їб / ну там трошки жи'р'ів / **паска скромне** / а **бабка** це так / йак дл'а гостей чи шо / то **бабка** пи'чец':а / це **бабка** / кострул'ки та'к і поливіяні були / о'це було 'йайц'а б'їем ту'ди / 'сахар' сипимо / це **бабки** називал'ис'а / а вже о'це кала'ч'і / **паска** так із 'к'їста ізл'їпл'ане / там б'їец':а жи'ри / ну мени / **бабка здобн'їша** (ГПК, с. 203); а у **бабку** л'уч'е шос' 'кидайшц':а / і в **паску** нипл'о'хе / ну ту'ди / і краша'нок / і 'сахару / ну та'ке-е / і'з'ум / о / 'раніше був (ГЧ, с. 342).

Семантичне протиставлення назв **паска** : **бабка** в межах однієї говірки спричинене не лише відмінностями реалій щодо інгредієнтів та особливостей виготовлення, але й залежить від освячення чи неосвячення в церкві: у **церкву паску** ни'сум' / **бабку** н'е / **бабка** то так / со'лодке / 'йїї ни вс'ї пик'ли / хто хо'т'ів / а **паску** то обов'яз'ково / то 'саме г'лавне (Жр); ознака «освячення» релевантна для лексеми **паска** й у бойківському та гуцульському діалектах [7, с. 159], а також у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя [13, с. 71].

Фото 7. Бабка

У текстах, записаних наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. від інформантів старшого віку, не засвідчена інформація про прикрашання здобної (з додаванням цукру, молока і великої кількості яєць) великодньої випічки циліндричної форми фітоморфними чи зооморфними елементами. У пізніших студентських записах 2021–2023 рр. діалектоносії розповідають про таке оздоблення: з'вечо'ра за'м'їшу'ю / скип'їа'чу молоч'ка дв'ї л'їтри / н'ївк'їла ма'сел'ц'а / дв'їс'т'ї грам дро'жей / ну посо'л'у по сма'ку / о / і за'м'їшу'ю о'це з'вечора // а 'йайц'а / два ди'с'атки т'їл'ки жо'вт'ки / шо'б во'на була та'ка **пишина** / **крас'їва** <...>. А ц'ї ж **пасочки** ж'вим'їсила / а з'верху та'кими **голуб** / з'верху / **поси'редин'ї хрест** та'кий із т'їстичка зл'їпл'у'ю / а **по боках** та'к і **голубчики** та'к і / ну та'к і л'їпл'ац'а з **т'їстичка голубчики** / і то'д'ї во'на вже 'виросла / і 'йа 'йїї са'дов'л'у в п'їч на п'ївто'ри го'дини (Ткл); **мама** прикра'шала ни гла'зур'у ни б'їл'ками з 'йа'йїчок / а во'на **прикра'шала коло'сочками** зробл'їні з пр'їсного т'їста і **цв'їточками** (Кл). Мовці зауважують, що звичай посипати верх паски – сучасна традиція, якої не було раніше: ро'били та'ку хл'ї'бину / а з'верху **пишечки** са'жали // о'так р'їзали і **пишечками** та'кими **нар'а'жали** // ну а по'том у'же п'їз'н'їше поча'ли ше це прит'рушували / ну то'д'ї ни'є було та'кого (Тш).

Отже, основними критеріями розрізнення **паски** й **бабки** в середньонаддніпрянських говірках є рецептура (**бабка** солодка, більш здобна, тоді як **паска** часто не відрізнялася від звичайного білого хліба), форма (**паска** кругла, широка, а **бабка** висока, циліндрична), наявність / відсутність оздоблення або ж його різновид (**паска** прикрашена **голубами**, **пишиками**; **бабка** – без прикрас, лише пізніше її верх стали оздоблювати збитим із цукром білком і посипати фарбованим пішоном).

У більшості досліджуваних говірок лексема **бабка** як великодня випічка не відома; засвідчено також сприйняття її як реалії, не належної до української культурної традиції: ти з'найе'ш / у нас **паска** // **бабка** це **сирна** / це б'їл'ше йак **йеврейс'ке бл'удо** (Тш). Інформанти також згадують про те, що **бабку** не несли в церкву, освячували лише **паску**: у **церкву** нисл'ї **паску** с'а'тит' / **паску** це в **церкву** / **бабки** н'е (ГЧ, с. 342); **бабка** це так / йак дл'а гостей чи шо (ГЧ, с. 203), однак у день поминання померлих на кладовище, крім печива й цукерок, брали з собою **бабку**: на **гробки** шо б'рали / краша'нки / **бабки** / а канх'вети / ну це йак у 'кого / у 'кого бу'ли канх'вети й 'кор'жики / то б'рали / а **бабку** й краша'нку / то це 'нада л'уд'ам дат' (Жр), що вказує на відлуння язичницьких традицій. Отже, у лексико-семантичній опозиції **паска** : **бабка**, на нашу думку, відтворено не лише мовне протиставлення, а й етнокультурне та їхню динаміку в середньонаддніпрянському ареалі.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз найменувань великодньої випічки в діалектних текстах із середньонаддніпрянського ареалу вможливив вирізнення трьох типів мовно-територіальних одиниць: 1) говірки, у яких назва великоднього хліба незалежно від інгредієнтів та особливостей його приготування представлена однотипно – лексемою **паска**; 2) перехідні та

мішано-перехідні говірки з послідовним лексичним розрізненням *паска* 'великодній хлібний виріб круглої форми, зі здобного несолодкого дріжджового тіста, із прикрасами у вигляді зооморфних чи фітоморфних елементів': *бабка* 'великодній хліб циліндричної форми, спечений зі здобного солодкого тіста з додаванням великої кількості яєць'; 3) окремі північні та центральні правобережні середньонаддніпрянські говірки, де назване протиставлення трапляється спорадично. Засвідчено міждіалектні зв'язки аналізованих найменувань, зокрема з тематичною групою весільної лексики.

Як і багато інших елементів традиційної матеріальної культури, великодня випічка зазнає видозмін, що відображено в номінації й семантичній наповненості досліджуваних одиниць. Констатуємо динаміку великоднього обряду на теренах Середньої Наддніпрянщини, що виявлено в розмитості меж між назвами різних реалій, а також збереження в семантиці найменувань великодньої випічки різноманітних сторін традиційної культури середньонаддніпрянців.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні лексико-семантичних паралелей номінацій великодньої випічки в інших ареалах української мови та в загальнослов'янському контексті.

Умовні позначення говірок

Дрз – Дрозди, Мк – Макіївка Білоцерківського р-ну**, Хц – Хоцьки, Квл – Ковалин, Ств – Стовп'яги Переяслав-Хмельницького р-ну, П – Пії, Пт – Потік Миронівського р-ну, Хх – Хохітва, Кд – Киданівка Богуславського р-ну, Ант – Антонівка (Хутори) Ставищенського р-ну, Птг – П'ятигори Тетіївського р-ну **Київської обл.**; Пщ – Піщане, Дм – Домантове, Кр – Коробівка, Ан – Антипівка Золотоніського р-ну, Біл – Білоусівка Драбівського р-ну, Кл – Кліщинці Чорнобаївського р-ну, Хцк – Хацьки, Бб – Байбузи, Блз – Білозір'я, ЧС – Червона Слобода Черкаського р-ну, Яб – Яблунів, Сш – Сушки Канівського р-ну, Стр – Старосілля, ЗД – Зелена Діброва Городищенського р-ну, Грб – Гарбузин Корсунь-Шевченківського р-ну, Жр – Журавка, Нч – Нечаєве, Ндт – Надточайка, Брт – Бурти, Ст – Станіславчик, Кп – Капустине Шполянського р-ну, Тш – Ташлик, Ткл – Теклине Смілянського р-ну, Кнш – Кинашівка, Бгв – Багва, ЧК – Чорна Кам'янка Маньківського р-ну **Черкаської обл.**; Прг – Пирогівка Глобинського р-ну, Шш – Шишаки, Мс – Мусіївка, Мл – Мелюшки, Брз – Березняки Хорольського р-ну, Ус – Устимівка Семенівського р-ну, Бл – Білецьківка Кременчуцького р-ну, С-П – Слободо-Петрівка Гребінківського р-ну **Полтавської обл.**

Список використаної літератури

1. Герус Л. Хліб у весняній обрядовості українців. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2012. Вип. 47. С. 142–173.
2. Гороф'янок І. Номінація хліба в українських центральноподільських говірках: етнолінгвістичний контекст. *Slavia Orientalis*, Т. LXXII, NR 4, 2023. С. 863–875.
3. Добролюба Г. Хліб та борошняні вироби в поліській фразеології: історичний та етнокультурний коментар. *Мовознавчий вісник: зб. наук. праць* / Відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси : Вид. відділ ЧНУ, 2012. Вип. 14–15. С. 128–134.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : У 3 кн., 6 т. Київ : Обереги, 1994. Кн. II. 400 с.
5. Кірілкова Н. В. Назви великодньої випічки в говірках Рівненщини. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. Київ : ТОВ «КММ», 2014. С. 219–223.
6. Кримський А. Ю. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. *Відтвор. з авт. макету*: Аг. Кримський. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина. З погляду етнографічного та діалектичного. З географічною мапою та малюнками. Київ, 1930. Черкаси : Вертикаль, 2009. XVI, 438 с.
7. Мазур Г. Найменування великоднього хліба в українських говірках Карпат. *Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів, 2000. С. 157–165.
8. Оскірко О. П. Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. Вип. 1 (39). Ужгород, 2018. С. 122–125.
9. Скуратівський В. Русалії : [монографія]. Київ : Довіра, 1996. 734 с.
10. Сумцов Н. Хлебъ въ обрядахъ и песняхъ. Харків, 1885. 137 с.
11. Хобзей Н. В. Текст і словник: площини перетину. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ : КММ, 2015. С. 432–439.
12. Шарапа М. В. Вербальні та невербальні компоненти у весняно-літніх календарних обрядах Середнього Полісся : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 330 с.
13. Шелемех В. Назви хліба у календарній обрядовості в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя. *Gwary dziś. 6. Aktualne problemy 17 dialektologii słowiańskiej* / red. J. Sierociuk. Poznań : Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2012. S. 65–73.

** Вказівку на район подано до адміністративної реформи 2020 року.

Умовні скорочення використаних джерел

- ГЗП – Говірки Західної Полтавщини : Збірник діалектних текстів / Упорядник Г. І. Мартинова. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2012. 325 с.
- ГПК – Говірки Південної Київщини : Збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2008. 370 с
- Грінч – Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Украинско-русский словарь. Т. 1 : А-Н. Берлін : Українське Слово, 1924. 1109 с.
- ГЧ – Говірки Черкащини : Збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2013. 870 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1: А – Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.; Т. 4: Н – П / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. 2003. 656 с.
- Онишк. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : [у 2 ч.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. 1: А-Н. 495 с.; Ч. 2: О-Я. 517 с.
- ССГ – Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Словник середньонадніпрянських говірок. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А. 478 с.
- СУМ – Словник української мови. В 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 779 с.; Т. 4. 1973. 840 с; Т. 6. 1975. 832 с.

References

1. Herus, L. (2012). Khlіb u vesnianii obriadoṽosti ukraintsiṽ [Bread in the spring ritual of Ukrainians]. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii i storychna [Bulletin of Lviv University. The series is historical]*, 47, 142–173 (in Ukr.).
2. Horofianiuk, I. (2023). Nominatsiia khlіba v ukrainskykh tseṽtralnopodilskykh hovirkakh: etnolinhvistychnyi kontekst [Nomination of bread in Ukrainian Central Podil dialects: ethnolinguistic context]. In: *Slavia Orientalis*, LXXII, 4, 863–875 (in Ukr.).
3. Dobrolozha, H. (2012). Khlіb ta boroshniani vyroby v poliskii frazeolohii: i storychnyi ta etnokulturnyi komentar [Bread and flour products in Polish phraseology: historical and ethnocultural commentary]. In: *Movoznavchyi visnyk [Linguistic Bulletin]*: zb. nauk. prats. Cherkasy : Vyd. viddil ChNU, 14–15, 128–134 (in Ukr.).
4. Kylymnyk, S. (1994). Ukrainskyi rik u narodnykh zvychaiakh v i storychnomu osvittleni [Ukrainian year in folk customs in historical light]: U 3 kn., 6 t. Kyiv: Oberehy, II, 400 (in Ukr.).
5. Kirilkova, N. V. (2014). Nazvy velykodnoi vypichky v hovirkakh Rivnenshchyny [Names of Easter pastries in the dialects of the Rivne region.]. In: *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst [Dialects in synchrony and diachrony: the All-Slavic context]*. Kyiv: TOV «KMM», 219–223 (in Ukr.).
6. Krymskyi, A. Yu. (2009). Zvenyhorodshchyna. Shevchenkova batkivshchyna z pohliadu etnografičnogo ta dialektolohičnogo [Zvenigorodshchyna. Shevchenko's homeland from an ethnographic and dialectological point of view]. *Vidtvor. z avt. maketu: Ah. Krymskyi. Zvynohorodshchyna. Shevchenkova batkivshchyna. Z pohliadu etnografičnogo ta diialektychnogo. Z heografičnoi mapoiu ta maliunkamy*. Kyiv, 1930 [Reproduction from auto layout: Ag. Crimean Zvynohorodshchyna. Shevchenko's homeland. From an ethnographic and dialectical point of view. With a geographical map and drawings. Kyiv, 1930]. Cherkasy : Vertykal, XVI, 438 (in Ukr.).
7. Mazur, H. (2000). Naimenuvannia velykodnoho khlіba v ukrainskykh hovirkakh Karpat [The name of Easter bread in the Ukrainian dialect of the Carpathians]. In: *Hutsulski hovirky. Lihvistychni ta etnolinhvistychni doslidzhennia [Hutsul sayings. Linguistic and ethnolinguistic studies]*. Lviv, 157–165 (in Ukr.).
8. Oskyrko, O. P. (2018). Nominatsiia obriadoṽykh strav vesnianoho tsykladu u skhidnopodilskykh hovirkakh [Nomination of ceremonial dishes of the spring cycle in East Podolsk dialects]. In: *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii "Filolohiia" [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Philology"]*, 1 (39). Uzhhorod, 22–125 (in Ukr.).
9. Skurativskyi, V. (1996). Rusalii [Mermaids]: monografiia. Kyiv: Dovira, 734 (in Ukr.).
10. Sumtsov, N. (1885). Khlebъ въ obriadaṽkh y pesniakhъ [Bread in rituals and songs]. Kharkiv, 1885. 137 (in Rus.).
11. Khobzei, N. V. (2015). Tekst i slovnyk: ploshchyny peretynu [Text and dictionary: planes of intersection]. In: *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo lihvistychnykh studii [Dialects in Synchrony and Diachrony: The Text as a Source for Linguistic Studies]*. Kyiv : KMM, 432–439 (in Ukr.).
12. Sharapa, M. V. (2011). Verbalni ta neverbalni komponenty u vesniano-litnikh kalendarnykh obriadaṽkh Serednoho Polissia [Verbal and non-verbal components in the spring-summer calendar rites of the Middle Polissia]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 2011 (in Ukr.).
13. Shelemekh, V. (2012). Nazvy khlіba u kalendarnii obriadoṽosti v hovirkakh nadsiansko-naddnistrianskoho sumizhzhia [Names of bread in the calendar ritual in the dialects of the Nadsian-Transnistrian conjugation]. In: *Gwary dziś. 6. Aktualne problemy 17 dialektologii słowiańskiej* / [red. J. Sierociuk]. Poznań: Wydawnictwo poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2012, 65–73 (in Ukr.).

THE NAME OF EASTER BREAD IN MIDDLE DNEPER DIALECTS
Hanna Martynova, Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department
of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Tetyana Shcherbyna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)

e-mail: Tanya_Bevz@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

Abstract. Introduction. The name of bread products is one of the components of the spiritual culture of the people, where the traditional and the innovative are intertwined. Depending on the linguistic and ethnographic zones, ritual pastries differed in ingredients, preparation features, and purposes. The research of the names of ritual bread and the formal and semantic connections between its varieties, the areas where these nominative units are used, become material for establishing interzonal parallels which are not only Ukrainian but also all-Slavic. The results will be useful for historians of the language or researchers of its modern state.

The purpose. The article aims to study the vocabulary for Easter bread and its elements in Middle Dnieper dialects. Its purpose is to analyse the semantic structure of the analysed nouns in different zones of the Middle Dnieper dialect, and to investigate the dynamics of attested nominative units and their functional activity in the study area.

The methods. The work uses a descriptive method (systematization and interpretation of the lexical material), a comparative method (identification of common and different lexical systems of various zones of the Middle Dnieper speech), a lingua geographical method (study of the spatial behaviour of the investigated linguistic units).

Results. The inter-thematic connections of the analysed names, especially the thematic group of the wedding vocabulary, are evident. Attention is drawn to the dynamics of the studied values in Middle Dnieper dialects. On the one hand, the boundaries between the names of different realities are unclear. On the other hand, the preservation of the traditional culture of the Middle Dnieper people in the names of Easter pastries is noted.

Originality. The names of Easter pastries in the Middle Dnieper dialects have been analysed for the first time in the scientific literature. The research was based on the material of various thematic connected texts, which made it possible to reveal the peculiarities of the functioning of the analysed linguistic units in the system.

Conclusion. Easter bread is called *paska* in the majority of Middle Dnieper dialects. The analysis of the names of Easter pastries in dialect texts represents sayings in which the name of Easter bread, regardless of the peculiarities of its preparation, is presented in the same way by the lexeme *paska*. In part of the range, the nomen *paska* denotes the only known type of traditional pastry. The words *paska* and *babka* denote types of Easter bread in transitive and mixed-transitive Middle Dnieper dialects. The lexical-semantic system preserves archaic linguistic features due to changes in the social, political, economic, and scientific spheres that affected the material culture of the dialect speakers.

Key words Middle Transdnieper dialects, lexical-semantic system, lexeme, sema, semantic structure.

Надійшла до редакції: 22.04.24.

Прийнято до друку: 25.05.24

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ЯБЛУНІ, ЇЇ ПЛОДІВ І СОРТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКОВОЇ ЛЕКСИКИ СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ)

*С. С. Поліщук, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна)*

e-mail: polishchuk.svitlana@onu.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3014-3072>

У статті зреалізовано різномірний лінгвістичний аналіз флороназв на позначення яблуні, а також її плодів і сортів, засвідчених у східнопоміських та західностепових говірках середньонадбужького ареалу. До наукового обігу введено затранскрибовані тексти, де спостережено фонетичні, акцентуаційні, словотвірні, лексичні, морфологічні, синтаксичні та ін. говіркові особливості зазначеного діалектного континууму. Водночас збережено оригінальні зразки народного мовлення, цінні з погляду діалектології, фонетики, лексикології, граматики, етнографії, садівництва, селекції, кулінарії тощо.

У дослідженні використано такі методи: аналіз, синтез і спостереження, що вможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу. Описовий метод застосовано під час аналізу народного мовлення. Експедиційний метод і методи анкетування й інтерв'ювання сприяли фіксації говіркового мовлення. Контекстуально-інтерпретаційний аналіз дав змогу виявити трансформації семантичного обсягу лексем, засвідчених у мовленні діалектоносіїв. Лінгвогеографічний метод уможливив ілюстрацію ареалогії збережених назв.

Записано й уведено до наукового обігу понад 118 флороназв (ураховуючи словосполучення, зменшено-пестливі форми та фонетичні варіанти деяких слів), серед яких 85 фітонімів. Проведено різномірний лінгвістичний аналіз цих найменувань, зокрема взято до уваги їхні фонетичні, акцентуаційні, лексико-семантичні, морфологічні, синтаксичні особливості; з'ясовано мотивацію та етимологію більшості назв; репрезентовано їхнє просторове поширення.

Ключові слова: флороназва, фітонім, говірка, середньонадбужький ареал, західностепова група говірок південно-східного наріччя, східнопоміська група говірок південно-західного наріччя.

Актуальність. Дослідження говорів української мови, попри всі труднощі, що виникають під час збирання й транскрибування фактичного матеріалу, продовжують привертати увагу мовознавців, адже, спілкуючись із діалектоносійми, ми не тільки отримуємо унікальний матеріал для подальших лінгвістичних студій, а й зберігаємо пам'ять про людське життя, засвідчуємо правдиву історію та увиразнюємо самобутність українського народу. Фіксації та опис говіркової лексики садівництва Середнього Надбужжя доповнюють емпіричну базу української діалектології й уточнюють інформацію, збережену в аналогічних розвідках, а тому залишаються в колі актуальних завдань сучасних діалектологів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням говірок української мови на матеріалі лексики рослинництва цікавилися Ю. В. Абрамян (Східна Слобожанщина) [1], О. А. Дакі (межиріччя Дністра і Дунаю) [4], Й. О. Дзендзелівський (Закарпаття) [5], М. С. Кушмет (Донеччина) [7], М. В. Поістогова (Східне Полісся) [9], Р. Л. Сердега (Центральна Слобожанщина) [11], Т. М. Тищенко (помісько-середньонадніпрянське суміжжя) [12], М. М. Ткачук (Чорнобильська зона) [13], авторка цієї статті (Середнє Надбужжя) [10] та ін., описуючи назви сільськогосподарських культур, плодівих і ягідних рослин, декоративних квітів, дикорослих дерев, кущів і трав, грибів тощо. Особливу увагу в цьому контексті звертаємо на працю І. В. Гороф'янюк «Ботанічна лексика центральнопоміських говірок: структурна організація та ареалогія» (2020), де флороніми говірок Вінниччини досліджено в лексико-семантичному, лексико-етимологічному та лінгвогеографічному аспектах [3].

Мета нашого дослідження – представити різномірний лінгвістичний аналіз флороназв на позначення яблуні, її плодів і сортів, збережених у говірках середньонадбужького ареалу.
Об'єкт вивчення – флороназви, записані в східнопоміській групі говірок південно-західного

наріччя й західностеповій групі говірок південно-східного наріччя української мови. **Предмет дослідження** – фонетичні, акцентуаційні, словотвірні, лексико-семантичні, граматичні та ін. особливості, етимологія та просторове поширення говіркових назв яблуні, її плодів і сортів.

Матеріали й методи дослідження. Джерелами фактичного матеріалу послуговували польові записи лексики, зроблені в 74 говірках середньонадбузького ареалу впродовж 2014–2016 рр. Ідеться про населені пункти, розташовані на заході Кіровоградської обл., північному заході Миколаївської обл., північному сході Одеської обл. та південному сході Вінницької обл.

Для виявлення й систематизації діалектологічного матеріалу застосовано загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез і спостереження. Експедиційний метод уможливив безпосереднє спілкування з діалектоносіями й записування живого народного мовлення за допомогою диктофона. Водночас цьому сприяли й такі спеціальні лінгвістичні методи дослідження, як анкетування та інтерв'ювання. Описовий метод використано в процесі аналізу говіркового мовлення, а метод лінгвістичної географії враховано під час ілюстрації ареалогії зафіксованих флороназв.

Результати дослідження та їх обговорення. Українці з особливою любов'ю ставляться до вирощування фруктових дерев. Абрикосові, вишневі, персикові, сливові, яблуневі та ін. сади здавна були й досі залишаються окрасою сільського обійстя і гордістю господарів. Зокрема, це засвідчено в нашій літературі й усній народній творчості. Існує давня українська традиція разом із початком будівництва хати формувати сад [10, с. 93]. Не є винятком і жителі населених пунктів Середнього Надбужжя, які, уклавши фундамент хати, одразу висаджують поряд улюблені плодові дерева. Це вможливило збереження в обстежених говірках багатой лексики садівництва. Ми вже описали флороназви на позначення п'яти фруктових дерев: вишні, черешні, шовковиці, абрикоси, сливи та їхніх плодів і сортів, відомих у говірках середньонадбузького ареалу [10]. Наразі аналізуємо флоронимени, пов'язані з яблунею, яка належить до родини трояндових (Rosaceae) і широко культивована в Україні та в решті країн світу.

Семема 'фруктове дерево родини трояндових із солодкими чи кисло-солодкими плодами здебільшого круглястої форми' в обстежених говірках реалізована лексемою *'яблун'а* (УГ) та її зменш.-пестл. формою – *'яблун'ка* (2, 6, 12, 14, 50, 53), що відповідає нормам української літературної мови (далі – УЛМ) [16, т. 11, с. 619]. Плоди яблуні в ареалі традиційно називають *'яблукми* (УГ) або, використовуючи зменш.-пестл. форму, – *'яблукми* (УГ). Флороназва *яблуко* успадкована з праслов'янської мови, псл. (j)ablъko (<іс. *ǣblu-); припускалося, що первісно це була індоєвропейська основа на *-l-* [15, т. 6, с. 530].

За нашими спостереженнями, один із найбільш поширених ранніх сортів яблунь, що дозріває на початку або в середині липня, у середньонадбузькому ареалі називають *'б'ілий налії'* (17, 19, 21, 26, 30, 34, 36, 42, 45, 51, 57, 60, 62, 67). У частині говірок записано фонетичні варіанти фітоніма: *'б'ілий налії'* (6, 9, 17, 19, 21, 22, 26, 45, 47, 53, 72) та *'б'елиї налії'* (2, 7, 14, 16, 17, 20, 23, 24, 31, 33, 34, 37, 46, 47, 51, 52, 53, 55, 56, 59, 73, 74). Щодо особливостей і переваг плодів цього сорту інформант розповідає: *ї́мени о́с'о 'яблун'а б'елиї налії' / у́же го́б'ір'вали ї́с'у х'лоп'чики поро́з'носили / та́к'і́го 'яблук'а бу́ли б'і́л'і кра́с'ів'і 'дуже 'доб'р'і // а́бу́ло ї́х д'в'і / ц'а і́та́ко 'дал'ше та́м 'коло 'кухн'і ї́д'на / та́ї та́ ї́сох'ла / і́ро́дили во́ни та́к / і́ак'шо ц'а це́й год заро́дила / на́то́ї год та́ ро́дит / о́так чири́з'год во́ни ро́дили ї́с'о ї́ремн'а / та́ї по́сох'ла / та́ї з'р'іза́ли ї́же 'туйу / а́ц'а ше́ це́й год уро́дила і́на́даїут та́к'і 'яблук'а б'і́л'і с'ла́їн'і* (47). Офіційні назви згаданого сорту яблуні «білий налив» або «оливка». Науковці вважають, що виведений він за допомогою народної селекції та походить із країн Балтії. Підтвердження цього знаходимо на сторінках одинадцятитомного «Словника української мови» (далі – СУМ-11), де фітонім *білий налив* тлумачать як 'сорт яблуні та її плоди' [16, т. 5, с. 117]. Там само бачимо флороназву *о́лівка* зі значенням 'сорт яблук' [16, т. 5, с. 688], проте цей номен у говірках Середнього Надбужжя не фіксуємо. Назва цього гатунку має прозору мотивацію, адже яблуня дає світло-жовті, налиті соком плоди з білим м'якушем.

На два тижні пізніше від сорту «білий налив» досягає яблуня «папірка», представлена в говірках флоронимом *па́п'ірка* (8, 10, 11, 14, 21, 58, 59, 63, 70, 71, 73) та словотвірними

варіантами *пап'іроўка* (1, 2, 7, 13, 17, 18, 20, 26, 27, 29, 31, 34, 48, 53, 56, 65, 67, 68, 72, 74), *пап'іровочка* (12). Це також сорт народної селекції. В Україні він поширений на Поліссі, у Степу та Лісостепу [18]. Дехто помилково ототожнює вищезгадані ранні гатунки яблук. У СУМ-11 зафіксовано фітонім *папірówka*, *и, жін.* зі значенням 'сорт яблуні з ранніми плодами' [16, т. 6, с. 57]. Зазначимо, що слово *папірówka* – 'сорт яблуні з ранніми плодами', очевидно, запозичене з польської мови, де п. *papierówka* – 'сорт яблуні, білий налив', пов'язане з *papier* – 'папір' (імовірно, за білим кольором плодів), якому в українській мові відповідає іменник *папір* [15, т. 4, с. 283]. За нашими спостереженнями, назва може бути мотивована не тільки зовнішнім забарвленням плодів, а й білим кольором їхнього м'якуша. Водночас сорт міг отримати таку назву за асоціативними зв'язками, адже шкірка цих яблук тонка, як папір. Значення фітоніма в польській мові пояснює випадки зі сплутуванням двох вищезгаданих ранніх сортів яблунь.

Стосовно українських старовинних народних сортів ранніх яблунь діалектосії пригадують також назву *с'пас'їўка* (3, 68). Інформанти зауважують: *а с'тарих / ос'талос'а з'найу ў с'ил'і ѿ дв'і 'яблун'і с'пас'їўки / ў с'ил'і / на ў с'о с'ило / дв'і 'яблун'і / с'тарих / с'ку'ц'орбл'аних / ну'то / 'яблука 'д'ецтва / со'лотк'і / со'лотк'і / от'во'ни о'з'о на с'паса дозр'і'вайут* (68), та пояснюють, що: «*с'пас'їўка / це к'вас'ац'а 'яблука / во'ни за'ран'а*» (3). В УЛІМ лексема *спасівка*, *и, жін.* позначає дві семми: 1) *розм.* 'піст, що припадає на кінець літа (з 1 по 15 серпня за старим стилем)' та 2) 'сорт яблук, груш, що досягають у такий час' [16, т. 9, с. 492]. Мотивація фітоніма зрозуміла: спільнокореневі іменники *Спас* – 'спаситель'; *Спаситель*; *спасівка* – 'піст у кінці літа; сорт яблук, груш' походять від дієслова *спасті* – 'врятувати', утвореного в християнський період за допомогою префікса *сь-* «з-» від дієслова *пáсти* – 'берегти, пасти' [15, т. 5, с. 366].

Ще один сорт яблуні, плоди якої годяться для мочіння, – «*пепінка золотиста*». Це осінній гатунок яблук української селекції, виведений на Мліївській дослідній станції в 1928 р. [19, с. 123], у досліджуваних говірках називають лексемою *'пепинка* (17, 51, 73) та її акцентним варіантом *п'епинка* (33). Інформанти підтверджують: *'пепинка / 'кисла / ц'а шо к'васити* (17). Мовознавці припускають, що сорт яблук 'пепін' походить від фр. *pépin* – 'зернятко, насінина' [15, т. 4, с. 337].

У садах на території Середнього Надбужжя вирощують яблука німецького сорту «глостер», які по-народному називають так: *'мордошки* (23, 26, 39, 45, 46, 55, 64, 66, 67, 73), *голо'морди* (40), *'яблука 'мордочками* (51), *'зайач'і 'мордошки* (34, 51) або *во'лова 'мордошка* (17), *во'лов'і 'морди* (15). Подекуди такі яблука знані як *во'лове 'серце* (6, 17, 26, 53). Звертаємо увагу на емотивне забарвлення цих флороназв. З огляду на пояснення діалектосіїв, такі фітоніми вважаємо асоціативними: *во'лове 'серце / 'яблука / во'ни та'к'і доў'ген'к'і / в'ід ко'р'ін'чика в'ін ну'зат'ін'кі'ї / а с'уди іде / 'як 'мордошка // і / це во'ни ўже аш'воси'ни посп'і'вайут* (6).

Серед назв пізніх сортів яблунь в обстеженому ареалі найвідоміший фітонім *ре'нет семе'ренка* (60, 62), здебільшого – *семе'ренка* (2, 14, 17, 26, 34, 47, 48), зрідка просто *ри'нет* (11) або *ра'н'ет* (70, 71). Також фіксуємо низку фонетичних варіантів фітоніма *семе'ренка*: *сими'ренка* (11, 13, 17, 21, 24, 28, 30, 33, 35, 38, 39, 40, 42, 63, 68, 69), *семи'ренка* (65), *семе'р'енка* (11, 17), *семи'ринка* (46, 53), *семе'ринка* (45), *сими'ринка* (2, 3, 19, 35, 45, 49, 51, 53, 55, 61), *с'іми'ринка* (55), *семе'р'інка* (31), *с'ім'і'р'енка* (8). Подекуди поряд із фонетичними помічаємо й морфологічні особливості говіркових назв цього сорту, напр.: *сими'ренко* (22, 23, 54) та *ри'не с'іми'р'енко* (18), де флороназви вжиті в чоловічому, а не в жіночому роді.

Також звертаємо увагу на словотвірні риси середньонадбузьких говірок. Зокрема, оригінальним вважаємо найменування *сими'рен'чиха* (6), де говіркову назву сорту яблуні утворено за допомогою суфікса *-их(а)*, що також характерний для творення андронімів. Інформанти діляться спогадами з власного життя: *о'но ў'мени та'ка ха'роша 'яблун'а бу'ла / ц'а / сими'рен'чиха / во'на с'тойка / і з'р'ім ў'дариў! / і роз'биў і'ї'ї! / і м'і'н'і так 'жалко / од'на гил'ака бу'ла та'ко ў'пала аш'ту'ди на 'ф'ірточку! / і во'на бу'ла б ше 'жила! / ну'по'ка 'я 'вийшла / з'ат'із / 'д'едушк'у / і 'р'іжут!! / ни'то 'р'іжут! / з'р'ізаў / 'я ро'сердилас'а / бо на 'н'і'ї'ї ше / са'ма ц'а 'яблун'а / де во'на / в'ін ў'дариў / а во'на 'дуже бу'ла з 'яблуками т'аш'ка і во'на в'ідло'милас'а / а'ли во'на ше мо'гла б 'жити / ну ў'же ў'с'о // (6).*

У частині говірок обстеженого ареалу ця яблуня відома за назвою *зе'лена 'вуда* (9, 63, 70) та її фонетичними варіантами – *зи'лена 'вуда* (7, 12, 23, 71, 73, 74), *зи'лена 'вута* (37) та *зе'лена 'буда*, напр.: *йе зе'лена 'буда / шо_во'ни* (яблука) *зе''лен'і / зе''лен'і / а_ў_же аж ў_дуже гли'боку 'вос'ін' во'ни ста'йут жоў'товат'і і_дуже бу'вае ўс'у 'зиму сто'йат / во'ни ни_порт'ац':а* (2). В останньому варіанті назви спостерігаємо сплутування близьких за звучанням, але різних за значенням іменників *'вуда* та *'буда*.

Описав сорт у 80-рр. ХІХ ст. видатний український помолог Л. П. Симиренко і назвав на честь свого батька – відомого в Україні мецената П. Ф. Симиренка: «Ренет Зелений П. Ф. Симиренка». У народі та в спеціальній літературі цей сорт відомий як «Ренет Симиренка», «Симиренківський Ренет» або «Симиренка». Сорт поширився з Платонового хутора поблизу с. Мліїв Черкаської обл., де П. Ф. Симиренко заклав дендрарій і великий фруктовий сад [2].

У СУМ-11 зафіксовано відповідні лексеми. *Симирѐнка*, -и, жін., розм. 1) 'зимовий сорт яблуні' та 2) 'плід цієї яблуні – соковите яблуко зеленого кольору, що досягає пізно восени' [16, т. 9, с. 176]. *Ранѐт, ренѐт*, -у, чол. 1) 'південний високоцінний сорт яблуні' та 2) 'плід цього дерева'. Водночас є уточнення, що це слово 'уживається як складова частина назв деяких сортів яблук' [16, т. 8, с. 448]. Етимологія фітоніма цікава. Слова *ранѐт, ренѐт, ренѐта* зі значенням 'група сортів зимових яблук', запозичені з фр. мови, де *reINETte (rainette)* – 'ранет' є зменш. формою від *reINE* – 'королева' [спочатку *la reine des pommes* (букв.) – 'королева яблук'], що походить від лат. *rēgina* – 'цариця', пов'язаного з *rego* – 'правити, керувати'; паралельна форма *rainette* розвинулася внаслідок змішування з аналогічною формою, утвореною як демінутив від *raINE* – 'жаба', що походить від лат. *rāna* – 'те саме', оскільки яблука цього сорту мають шорстку поверхню і нагадують шкіру цієї тварини [15, т. 5, с. 24]. Відомі й інші назви цього сорту яблуні: *зелѐнка (зелѐна) вўда*, якими намагалися замінити офіційну назву гатунку після розстрілу ученого-селекціонера, проф. В. Л. Симиренка, погляди якого на розвиток садівництва не влаштовували радянську владу [6].

З-поміж пізніх сортів яблуні у середньонадбужькому ареалі вирощують також сорт «сніговий кальвіль» (офіційна назва). Записано низку говіркових варіантів флороназви: *кал'в'ін с'н'іжний* (23, 57), *кал'в'ї с'н'іжний* (22), *с'н'ежний кал'в'ї* (12, 15, 45, 66), *с'н'ежний'кал'в'ї* (70) та *с'н'ежний кал'в'ін* (2, 7, 10, 17, 42, 46, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 64, 71, 72). Подекуди натрапляємо на спрощені варіанти назви, скажімо: *кал'в'іл'* (61), *кал'в'ї* (67, 73), *'кал'в'ї* (68). Це один із найбільш поширених зимових сортів яблук в Україні. Він походить із с. Студена Тульчинського р-ну Вінницької обл. [21]. Селекціонери вважають його близьким до відомого французького сорту, винайденого в Кальвілі. Назва гатунку, очевидно, пов'язана з топонімом, а також мотивована білим кольором м'якоті плодів. З погляду етимології фітонім *кальвіль* (бот.) – 'зимовий сорт яблуні; плоди цієї яблуні' – є запозиченням із фр. мови, де *calville*, ст. *caleville* – 'сорт яблук кальвіль' – походить від назви села Calleville (у Північній Франції) [15, т. 2, с. 355].

Варто звернути увагу на те, що поширеними в говірках Середнього Надбужжя є випадки, коли назва сорту яблуні мотивована забарвленням її плодів або утворена за допомогою метафоричного перенесення за схожістю ознак. Скажімо, одним зі старих сортів яблуні, культивованих на території України, є «штетінське червоне», що має кисло-солодкі плоди з темно-червоним густим рум'янцем і жирною шкірочкою [8, с. 92, 94]. В обстеженому ареалі воно відоме як *шчи'тина чир'вона* (61), *шчи'тина* та *шчи'їтина* (2). Звертаємо увагу на те, що прикметник *штетінське* в говірках заміщують схожим за звучанням іменником *щетина*. Зокрема, підтвердженням цього є розповідь діалектоносіїв про улюблені сорти яблуні, на позначення яких вони використовують лексеми *шч'їтина, л'їмон:а 'йаблун'а* та *зе'лена 'буда: 'йаблун'і 'раз'н'і // і / 'зараз ў_мени і_шчи'їтина / і_йе / напирід 'кухн'і вилик'і / л'їмон:а / шо_дуже / 'запах л'їмони / ўкус л'їмони / це 'наче йї'сиш / 'жоўта / 'жоўта / л'їмони // а_шчи'їтина чир'вон'і / во'ни та'к'і // а то за / йе зе'лена 'буда / шо_во'ни зе''лен'і / зе''лен'і... (2).*

Ранньозимовий сорт яблук української селекції червоного забарвлення діалектоносіїв називають *ци'ганка* (23, 71), у мн. *циган'ки* (49), зменш.-пестл. *ци'ганочки* (51). Інформанти згадують, що *«йе скорос'п'елки // то_о'с'ін'і: 'йаблука // сими'ринка // то_йе циган'ки / йа'к'іс' та'к'і чир'вон'і_дуже_добр'і // 'раз'н'і сор'та йе // це ў_же по_сор'тах і_де»* (49), та уточнюють, що

ці яблука «*чер'won'i aш до чорного*» (51). Діалектизм *циганкі* позначає сорт яблук червонястого кольору, очевидно, виник у результаті семантичної видозміни іменника *циганка* (у мн. *циганкі*); назва мотивована темно-червоним кольором яблук [15, т. 6, с. 245].

Популярний американський сорт яблук «голден делішес» («Golden Delicious», що в перекладі з англ. мови означає ‘золотий смачний’) відомий в обстеженому ареалі як *голден дел'ішес* (60), *голдин дел'ішис* (65) або *толден* (62), *толдин* (21, 39), *голдин* (37), *гол'ден* (36), *гол'д'ін* (35) чи *д'іл'ішес* (37, 69), *дил'у'шес* (68) тощо. Звертаємо увагу на низку фонетичних та акцентуаційних варіантів фітоніма й на те, що діалектоносії зазвичай скорочують його, віддаючи перевагу одному зі складників. Така назва гатунку яблуні мотивована кольором та смаковими якостями її плодів. Відомі в обстеженому ареалі й назви інших сортів яблунь американської селекції, скажімо: *зона'тан* (3, 7, 10, 15, 22, 26, 40, 63, 73, 74), *жона'тан* (3, 11) або просто *чир'won'i йа'блука* (3); *ал'да'ред* (65), *зона'рет* (22), *жина'голд* (11). Плоди цих яблунь розрізняють за кольором: яблуко сорту «айдаред» має зеленувато-жовте забарвлення з розмитим яскраво-червоним або смугастим рум'янцем, «джонаголд» дає зелено-жовті плоди з помаранчево-червоним смугастим рум'янцем, а в «джонагоред» вони по всій поверхні покриті темно-червоним рум'янцем. Також садівники вирощують давній зимовий сорт яблунь англійського походження «золотий ранет», що дає золотисто-жовті плоди; в одній із досліджуваних говірок його іменують *зол'тий ра'н'ет* (64).

Колір плодів ліг в основу й таких флорономенів, як: *чир'won'i пурпур* (7), *мол'доўс'к'і чир'won'i* (51), *к'расні ра'н'ет* (15), *б'елос'н'ешка* (37, 38) тощо. Водночас для розрізнення сортів яблунь замість назв, запропонованих селекціонерами, використовують прості атрибутивні словосполучення, скажімо: *зі'лен'і йа'блука* (3), *чир'won'i йа'блука* (3, 16), *ра'бен'к'і йа'блука* (67), або складні словосполучення, напр.: *йа'блуко с'к'расним боч'ком* (31) тощо.

Спорадично засвідчуємо кілька назв сортів яблунь зарубіжної селекції, напр., чеського сорту – *чимп'іон* (21), німецького – *п'і'нова* (23), канадського сорту «спартан» – «*спар'так*» (22) та ін. Скажімо, флороназва *гала нова* (18) є говірковим варіантом фітоніма *гала*, що номінує сорт яблук, виведений у 1957 р. в Новій Зеландії [17].

Зимовий сорт яблуні канадського походження «макінтош», названий на честь фермера-селекціонера Джона Макінтоша [22], також можна відшукати в середньонадбузьких садах. Говірковий варіант *мак'ін'тош* (17) відрізняється від офіційної назви на акцентуаційному рівні. Цікаво, що в 1928 р. на Мліївській дослідній станції садівництва імені Л. П. Симиренка в результаті схрещування сортів «папіровка» і «макінтош» отримали новий сорт яблуні «слава переможцям» [20], відомий у говірках в аналітичній назві *слава переможц'ю* (35, 63), де іменник *переможець* ужитий у формі однини.

Також в обстеженому ареалі засвідчено атрибутивне словосполучення *райс'к'і йа'блужка* (6, 51, 68). Назва сорту мотивована смаковими властивостями плодів рослини: «...*райс'к'і йа'блужка / це та'к'і мален'к'і йа'блужка і'wo'ни / ко'ли рос'кус'уйиш йіх / wo'ни та'к'і ў'кус'н'і ў'сири'дин'і / та'ка ў'них м'акот' / д'іст'в'іт'ілно / шо'райс'ке / аш'тайе wo'p'ту // ў'нас ў'си'л'і од'на йа'блун'а / йа'бачи'ла та'ких йа'блук / райс'ких*» (51). В УЛМ фітонім «райські яблука» відомий зі значенням ‘яблужка жовто-червоного кольору’ [16, т. 8, с. 443]. За смаковими якостями вирізняють також *солотк'і йа'блука* (12, 55), *кис'л'і йа'блука* (25, 55) тощо.

Водночас домінантними для розрізнення сортів яблук стали такі ознаки: форма плодів, напр.: *к'ругл'і* (55), *про'доўгуват'і* (40), *продоўгу'ват'і* (31) *йа'блука*; розмір, напр.: *здо'ров'і* (12, 55), *м'іл'к'і* (34) *йа'блука*; використання в кулінарії, напр.: *йа'блужка д'л'а'ква'с'ін':а* (34), *йа'блужка та'к'і / шо на'квас* (17, 55), *йа'блужка та'к'і / шо на'варен'а* (55) тощо.

За часом збирання врожаю інформанти вирізняють *ран':і йа'блун'і* (7, 8, 10, 12, 13, 32, 34, 50, 52, 53, 63, 72), причому подекуди у формі однини назву вимовляють без подвоєння: *ран'а йа'блун'а* (27, 35, 36, 48); *се'ред'н'і йа'блун'і* (1, 30, 32, 36), зрідка у формі однини записуємо фонетичний варіант *с'рид'н'а йа'блун'а* (34); та *п'із'н'і йа'блун'і* (1, 7, 8, 10, 32, 34, 36, 50). Час досягання мотивує такі назви, як: *л'ет'н'і йа'блун'і* (45), *о'с'ін':і йа'блун'і* (45, 49, 52, 53), *зимн'і* (45), *зі'мн'і* (26), *зі'мов'і* (1, 10), *зимо'в'і* (3, 17, 26, 53, 67), зрідка *зі'мо'в'і* (26) *йа'блун'і*. Звертаємо

увагу, що такі флороназви є переважно атрибутивними словосполученнями, де залежне слово вказує на час дозрівання плодів і сприяє більш докладній характеристиці рослини.

За способом виведення й вирощування рослини яблуню, як і більшість плодових дерев, називають *и'чепойу* (5) та *кол'іроўкойу* (50). Перша назва збігається з нормами УЛМ, де *щэпа, и, жін.* 1) 'прищеплене фруктове дерево' та 2) 'живець для щеплення' [16, т. 9, с. 581]. Друга, на нашу думку, є похідною від дієслова *окулірувати, ую, уєш, сад.* – 'прищеплювати до дикої рослини бруньку культурної рослини' [16, т. 5, с. 685]. Різновидом щепи, очевидно, є сорти з назвами *'яблуко-г'руша* (31) та *г'руша-яблуко* (51). Нам пояснили, що «*г'руша-яблуко йе та'ка / та'ке 'яблуко / г'руша-яблуко йе// у'мес'т'і г'руша і'яблуко...*» (51).

Діалектизм *саблук*, що в УЛМ реалізує семему 'дика яблуня; кислиця' [16, т. 2, с. 339], у говірках Середнього Надбужжя більше відомий, як *саблука* (25), що є іменником жін. роду; у мн. – *саблуки*, напр.: *саблуки 'добр'і на к'вас* (25), і *сабуки* (23). Пояснення походження діалектизмів *саблук* та *саблука* – 'сорт яблук; дика яблуня; кислиця' неясне, але є необґрунтоване припущення про зв'язок із назвою якоїсь місцевості [15, т. 5, с. 159]. Придатними для мочіння є міленькі яблука українського сорту «тиролька». Нам удалося записати фонетичні варіанти цієї флороназви: *та'рол'ка* (45, 73), *то'рол'ка* (71) та *ц'і'рол'ка* (34). В УЛМ фітонім «тиролька» реалізує значення 'сорт яблуні, а також її плід довгасто-конічної форми з гладенькою тонкою шкуринкою та соковитою духмяною м'якоттю' [16, т. 10, с. 121]. Щодо етимології, то слово є похідним утворенням від назви австрійської провінції *Тіроль* [15, т. 5, с. 573].

Висновки й перспективи. Отже, під час дослідження записано й уведено до наукового обігу понад 118 флороназв (ураховуючи словосполучення, зменшено-пестливі форми та фонетичні варіанти деяких слів), серед яких 4 назви на позначення яблуні та яблука: *'яблун'а, 'яблун'ка* і *'яблука, 'яблущка*; 85 фітонімів: *'мордочки, па'п'ірка, сими'рен'чиха, с'пас'іўка, ци'ганочки, ичи'тина чир'вона* та ін.; 29 складених найменувань, що вказують на різновиди рослини та її плодів, здебільшого такі флороназви виражені атрибутивними словосполученнями, напр.: *'ран'а 'яблун'а, продоўгу'ват'і 'яблука, ра'бен'к'і 'яблука* тощо. Зроблено різнорівневий лінгвістичний аналіз відповідних флороназв з урахуванням їхніх фонетичних, акцентуаційних, лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних особливостей; з'ясовано мотивацію та етимологію більшості назв, подано просторове поширення говіркових назв яблуні, її плодів і сортів. Транскрибування низки текстів уможливило збереження оригінального говіркового матеріалу, цінного з погляду діалектології, лексикології, етнографії, садівництва, селекції тощо. З'ясовано, що збережені в говірках Середнього Надбужжя найменування мають лексичні паралелі в українській літературній мові та спеціальній термінології, зберігаючи при цьому низку говіркових відмінностей. Перспективу подальших досліджень убачаємо в представленні аналізу флороназв на позначення плодових дерев родини трояндових (Rosaceae) у говірках указанного ареалу.

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну – м. Гайворон (1), с. Бандурове (2), с. Березівка (3), с. Берестяги (4), с. Долинівка (5), с. Жакчик (6), смт Завалля (7), с. Казавчин (8), с. Покровське (9), с. Мощене (10), с. Салькове (11), с. Солгутове (12), с. Соломія (13), с. Таужне (14), с. Ташлик (15), с. Хашувате (16), с. Чемерпіль (17), с. Червоне (18); м. Благовіщенськ (19), с. Богданове (20), с. Великі Трояни (21), с. Вільхове (22), с. Йосипівка (23), с. Кошаро-Олександрівка (24), с. Мечиславка (25), с. Сабатинівка (26), с. Синицівка (27), с. Синьки (28), с. Люшнювате (29), с. Калмазове (30). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* – м. Первомайськ (31), с. Кінецьпіль (32), смт Підгородна (33), с. Чаусове Друге (34); с. Благодатне (35), с. Зелена Поляна (36); смт Криве Озеро (37), с. Бурилове (38), с. Красненьке (39), с. Курячі Лози (40). *Одеської обл. Подільського р-ну* – смт Любашівка (41), с. Гвоздавка Перша (42), с. Зеленогірське (43), с. Ясенів-2 (44); смт Саврань (45), с. Байбузівка (46), с. Вільшанка (47), с. Дубинове (48), с. Йосипівка (49), с. Кам'яне (50), с. Концеба (51), с. Неділкуве (52), с. Осички (53), с. Полянецьке (54), с. Слюсареве (55); с. Піщана (56), с. Пужайкове (57), с. Новополь (58), с. Чернече (59). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* – смт Чечельник (60), с. Білий Камінь (61), с. Ольгопіль (62); с. Баланівка (63), с. Бирлівка (64), с. Велика Кириївка (65), с. Джулинка (66), с. Кидрасівка (67), с. Лугова (68), с. Мала Кириївка (69), с. Осіївка (70), с. Поташня (71), с. Ставки (72), с. Устя (73), с. Флорине (74).

Список використаної літератури

1. Абрамян Ю. В. Тенденції розвитку репертуару найменувань на позначення городніх культур в українських східнослов'янських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* [тези доповідей міжнародної конференції] / за ред. П. Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 9–15.
2. Вольвач П. В. Українське яблуко (до історії походження та поширення сорту Ренет Симиренка). *Праці Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 2003. Т. XII: Екологічний збірник. Екологічні проблеми Карпатського регіону. С. 369–398. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/73766>.
3. Гороф'янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія / відп. ред. П. Ю. Гриценка. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 632 с. (Серія «Студії з українського мовознавства»).
4. Дакі О. А. Ботанічна лексика в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2014. 16 с.
5. Дзендзелівський Й. О. Назви сільськогосподарських культур у говорах Закарпаття. *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest : Academiai Kiado, 1960. Т. VI. S. 113–143.
6. Історичний календар: 1891, 29 грудня – народився Володимир Симиренко, селекціонер. *Український інститут національної пам'яті*. URL : <https://uinp.gov.ua/istychnyy-kalendar/gruden/29/1891-narodyvsya-volodymyr-symyrenko-selekcioner>.
7. Кушмет М. С. Сільськогосподарська лексика українських східноstepових говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2014. 20 с.
8. Маргітай В. Якісні показники плодів стійких до парші старих сортів яблуні Закарпатської області. *Вісник Львівського національного аграрного університету: агрономія*. 2018. № 22 (2). С. 91–95.
9. Поістогова М. В. Флороназви східнополіського діалекту у світлі господарської цінності реалій. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* [тези доповідей міжнародної конференції] / за ред. П. Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 391–396.
10. Поліщук С. С. Найменування садовини в говірках Середнього Надбужжя. *Мовознавчий вісник*. Черкаси : Вертикаль, 2019. Вип. 27. С. 92–100.
11. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : [монографія]. Харків : Монограф, 2012. 218 с.
12. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонадніпрянське суміжжя у світлі ізоглас : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
13. Ткачук М. М. Ботанічна лексика говірок Чорнобильської зони : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2011. 20 с.

Список використаних джерел

14. Атлас української мови. В 3 тт. / ред. кол. : І. Г. Матвіяс (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1984–2001. Т. 1 : Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. 1984. 91, [2] с., [350] арк. карт; Т. 3 : Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. 2001. 264, [4] с., [183] арк. карт.
15. Етимологічний словник української мови. В 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 2: Д–Копці. 1985. 572 с.; Т. 4: Н–П. 2003. 657 с.; Т. 5: Р–Т. 2006. 705 с.; Т. 6: У–Я. 2012. 568 с.
16. Словник української мови. В 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 2. 1971. 550 с.; Т. 5. 1974. 840 с.; Т. 6. 1975. 832 с.; Т. 8. 1977. 927 с.; Т. 9. 1978. 916 с.; Т. 10. 1979. 658 с.; Т. 11. 1980. 699 с.
17. Яблуня Гала. *Аграрний сектор України*. URL : <https://web.archive.org/web/20111224202409/http://agroua.net/plant/catalog/cg-46/c-53/s-1079/>.
18. Яблуня Папіровка. *Інститут садівництва НААН України*. URL : http://sad-institut.com.ua/ua/licenzuvannja_sortiv/jabluni/jablunja_papirovka.html.
19. Яблуко Пепінка Золотиста. *Ковчег смаку Україна. Їжа, знання та історії гастрономічної спадщини*. Університет гастрономічних наук. Італія, 2022. С. 122–123. URL : https://www.unisg.it/assets/ADG_UCRAINA_WEB_2.pdf.
20. Яблуня «Слава переможцям». URL : https://web.archive.org/web/20160403140643mp/http://vahnivkasad.at.ua/index/slava_peremozhchjam/0-114.
21. Яблуня «Сніговий кальвіль». URL : https://web.archive.org/web/20160304142054/http://vahnivkasad.at.ua/index/snigovij_kalvil/0-111.
22. A History of the Vermont Apple Industry. *Vermont Apple*. URL : <https://web.archive.org/web/20090908205406/http://www.vermontapples.org/seasons.html#McIntosh>.

References

1. Abramian, Yu. V. (2014). Tendentsii rozvytku repertuaru naimenuvan na poznachennia horodnikh kultur v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [Trends in the repertoire of names denoting vegetable crops in Ukrainian East Sloboda Ukrainian dialects]. In: *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslov'ianskyi kontekst : tezy dopovidei mizhnarodnoi konferentsii [Dialects in synchrony and diachrony: the Slavic context : abstracts of the international conference reports]*. Kyiv: KMM, 9–15 (in Ukr.).
2. Volvach, P. V. (2003). Ukrainske yabluko (do istorii pokhodzhennia ta poshyrennia sortu Renet Symyrenka) [The Ukrainian apple (to a history of an origin and distribution of the sort Reinette Simirenko)]. In: *Pratsi Naukovoho*

товариства ім. Шевченка [Proceedings of the Shevchenko scientific society]. Lviv. T. XII: Ekologichnyi zbirnyk. Ekologichni problemy Karpatskoho rehionu, 369–398. Available at : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/73766> (in Ukr.).

3. Horof'ianiuk, I. V. & Hrytsenko, P. Yu. (Ed.) (2020). Botanichna leksyka tsentralnopodilskykh hovirok: strukturna orhanizatsiia ta arealohiia [The Botanical Vocabulary of Central Podillia Dialects: Structural-semantic Organization and Arealogy]. Vinnytsia: TVORY, 632 (in Ukr.).

4. Daki, O. A. (2014). Botanichna leksyka v ukrainskykh hovirkakh mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu [The botanical lexis of the Ukrainian dialects spoken in the area between the Dniester and Danube rivers]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 16 (in Ukr.).

5. Dzendzelivskiy, Y. O. (1960). Nazvy silskohospodarskykh kultur u hovorakh Zakarpattia [Names of agricultural crops in the Transcarpathia dialects]. In: *Studia Slavica Academie Scientiarum Hungaricae*. Budapest : Academiai Kiado, VI, 113–143 (in Ukr.).

6. Istorychnyi kalendar: 1891, 29 hrudnia – narodyvsia Volodymyr Symyrenko, selektsioner [Historical calendar: 1891, December 29 – Volodymyr Symyrenko, plant breeder, was born]. In: *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty* [Ukrainian Institute of National Memory]. Available at : <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/29/1891-narodyvsya-volodymyr-symyrenko-selektsioner> (in Ukr.).

7. Kushmet, M. S. (2014). Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok [The agricultural lexis of the Eastern Steppe Ukrainian dialects]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Donetsk, 20 (in Ukr.).

8. Marhitai, V. (2018). Yakisni pokaznyky plodiv stiikykh do parshi starykh sortiv yabluni Zakarpatskoi oblasti [Qualitative indices of the fruits of the old apple varieties resistant to the scab of the Transcarpathian region]. In : *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu: ahronomiia* [Bulletin of Lviv National Agrarian University: agronomy], 22 (2), 91–95 (in Ukr.).

9. Poistohova, M. V. (2014). Floronazvy skhidnopoliskoho dialektu u svitli hospodarskoi tsinnosti realii [Phytonomina of the East Polesia dialects in view importance of household items]. In: *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslov'ianskyi kontekst: tezy dopovidei mizhnarodnoi konferentsii* [Dialects in synchrony and diachrony: the Slavic context: abstracts of the international conference reports]. Kyiv: KMM, 391–396 (in Ukr.).

10. Polishchuk, S. S. (2019). Naimenuvannia sadovyny v hovirkakh Serednoho Nadbuzhzhia [Names of fruits in the Middle Bug area dialects]. In: *Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. prats* [Linguistic Bulletin: coll. of science works]. Cherkasy: Vertykal, 27, 92–100 (in Ukr.).

11. Serdeha, R. L. (2012). Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny): monohrafiia [The agricultural lexis in the Central Slobozhanshchina dialects (Kharkiv region): monograph]. Kharkiv: Monohraf, 218 (in Ukr.).

12. Tyshchenko, T. M. (2003). Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos [Podillya and mid-Dnieper junction area in connection with isoglosses]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 19 (in Ukr.).

13. Tkachuk, M. M. (2011). Botanichna leksyka hovirok Chornobylskoi zony [The botanical lexis of the Chornobyl zone dialects]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 20 (in Ukr.).

Sources

14. Matviias, I. H. (Ed.) ta in. (1984–2001). Atlas ukrayinskoyi movy [Atlas of the Ukrainian language]. V 3 t. T. 1. Polissia, Serednia Naddniprianshchyna i sumizhni zemli, 91, [2], [350] ark. kart. T. 3. Slobozhanshchyna, Donechchyna, Nyzhnia Naddniprianshchyna, Prychornomor'ia i sumizhni zemli, 264, [4], [183] ark. kart. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

15. Melnychuk, O. S. (Ed.) ta in. (1982–2012). Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. V 7 t. T. 2, 4, 5, 6. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

16. Bilodid, I. K. (Ed.) ta in. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. V 11 t. T. 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

17. Yablunia Hala [Apple tree Gala]. In: *Ahrarnyi sektor Ukrainy* [Agrarian center of Ukraine]. Available at : <https://web.archive.org/web/20111224202409/http://agroua.net/plant/catalog/cg-46/c-53/s-1079/> (in Ukr.).

18. Yablunia Papiroverka [Papiroverka apple tree]. In: *Instytut sadivnytstva NAAN Ukrainy* [The Institute of Horticulture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (IH NAAS)]. Available at: <https://plants-club.ua/yablunya-papirivka> (in Ukr.).

19. Yabluko Pepinka Zolotysta [Apple Gold Pepinka]. (2022). In: *Kovcheh smaku Ukraina. Yizha, znannia ta istorii hastronomichnoi spadshchyny* [Ark of taste Ukraine. Food, knowledge and stories of gastronomic heritage]. Universytet hastronomichnykh nauk. Italiia, 122–123. Available at: https://www.unisg.it/assets/ADG_UCRAINA_WEB_2.pdf (in Ukr.).

20. Yablunia «Slava peremozhtsiam» [Apple tree Glory to the Winners]. Available at: https://web.archive.org/web/20160403140643mp_/http://vahnivkasad.at.ua/index/slava_peremozhcjam/0-114 (in Ukr.).

21. Yablunia «Snigoviy kalvil» [Snow Calville apple tree]. Available at: https://web.archive.org/web/20160304142054/http://vahnivkasad.at.ua/index/snigovij_kalvil/0-111 (in Ukr.).

22. A History of the Vermont Apple Industry. In: *Vermont Apples*. Available at: <https://web.archive.org/web/20090908205406/http://www.vermontapples.org/seasons.html#McIntosh> (in Eng.).

**LINGUISTIC ANALYSIS OF THE NAMES OF APPLE TREES,
THEIR FRUITS AND VARIETIES (BASED ON THE COLLOQUIAL VOCABULARY
OF THE MIDDLE BUG AREA)**

*Svitlana Polishchuk, PhD in Philology, Ukrainian Language and
Foreigners' Language Training Department Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
(Odesa, Ukraine)*

e-mail: polishchuk.svitlana@onu.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3014-3072>

Abstract. Introduction. Ukrainians are particularly fond of growing fruit trees. Apricot, cherry, peach, plum, apple and other orchards have long been and still remain the decoration of the village and the pride of their owners. This made it possible to preserve a rich gardening vocabulary in the examined dialects.

The purpose. The purpose of the research is to carry out a multi-level linguistic analysis of floronomens for apple trees, their fruits and varieties, documented in the Eastern Podillia and Western Steppe dialects of the Middle Bug area.

The methods. The article uses general scientific methods of research: analysis, synthesis and observation, which made it possible to identify and systematize the colloquial material. The descriptive method was used in the analysis of vernacular speech. The expeditionary method and the methods of questionnaires and interviews contributed to the documenting of colloquial speech. Contextual and interpretive analysis allowed to identify transformations of the semantic scope of lexemes functioning in the speech of dialect speakers. The linguogeographical method made it possible to illustrate the areology of the documented names.

Main results of the study. Originality. Colloquial texts presented in the form of transcriptions, which attest phonetic, accentual, word-forming, lexical, morphological, syntactic, and other features of dialectal language, have been introduced into scientific circulation. At the same time, original samples of vernacular, valuable in terms of dialectology, phonetics, lexicology, grammar, ethnography, gardening, breeding, cooking, etc. are presented.

Conclusions and specific suggestions of the author. More than 118 floronomens (counting phrases, diminutive forms and phonetic variants of some words) have been documented and introduced into scientific use, including 85 phytonyms. A multi-level linguistic analysis of these names was carried out, in particular, their phonetic, accentuation, lexical-semantic, morphological, syntactic features were taken into account; the motivation and etymology of most of the names were clarified; their spatial distribution is presented.

The prospect of further research is in the continuation of the analysis of floronomens for the designation of fruit trees that belong to the rose family (Rosaceae) in the dialects of the specified area.

Keywords: floranomen; phytonym; apple tree; apple; varieties of apple trees; dialect; Middle Bug area.

Надійшла до редакції: 01.01.24.

Прийнято до друку: 27.03.24

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВІДАБРЕВІАТУРНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ НОВОТВОРІВ-НАЗВ ОСІБ ЗА РОДОМ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ

*О. О. Вороніна, аспірантка Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)*

e-mail: o.voronina@school155.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5994-6252>

У статті представлено дослідження новітнього відабредіатурного словотвору про можливі, на думку носіїв мови, форми відабредіатурних номінативних дериватів. Мета роботи – виявити системність у творенні відабредіатурних номінативних дериватів від основи загальновідомих актуальних абредіатур.

У ході дослідження, окрім інваріантних дериватів, виокремлено факультативні форми слів, оскільки мова жива й до новотворів різні носії додають різні відомі їм афікси. Суфіксальний спосіб словотворення виявлено провідним у виробленні новотворів-назв осіб, будова яких є переважно такою: коренева морфема, записана відповідно до орфоепічних властивостей абредіатури нарівні з іншими формантами, з малої літери, морфемний шов на межі з інтерфіксом, суфікс, закінчення.

Для соціолінгвістичного аналізу проведено опитування 60 осіб упродовж 2021–2023 рр. Результати опитування засвідчують, що науковий розвиток теми відабредіатурного словотворення й уніфікація форм відповідно до чинних норм літературної мови важливі, оскільки носії мови по-різному утворюють відабредіатурні номінативні деривати. Також виявлено прогнозовані еталонні форми новітніх слів. Від основ ЗНО, МНС, ІТ, АТО, ДСНС, ООС, ТрО доцільніше утворювати такі іменники-назви осіб: зеен/ов/ець, еменес/ник айт/ів/ець, ат/ов/ець, деесенес/ник, оос/ів/ець, теер/ов/ець.

Ключові слова: відабредіатурний дериват, словотворчий афікс, словотвірна норма, назви осіб.

Актуальність дослідження зумовлена потоком інформації в сучасному світі з різних джерел, зокрема з новинних ресурсів, а також важливістю теоретичної бази про динаміку розвитку мови в синхронному аспекті (окреслення тенденцій, шляхів поповнення лексики). Тому виявлення номінативних відабредіатурних новотворів, що відображають назви осіб за різними видами діяльності, стало предметом пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні десятиліття відчутною є тенденція до двох протилежних процесів в українській мові, що розвиваються паралельно та є однаково актуальними для мовців. По-перше, розширено групи номінацій, в основі яких лежать утрачені протягом минулого століття граматичні форми та лексичні одиниці. По-друге, словниковий склад мови поповнюють запозичення та деривати, утворені з непродуктивної раніше твірної основи. Це зумовлено розширенням після здобуття Україною незалежності 1991 року комунікативної функції української мови, тобто її залучення до всіх сфер суспільного життя. Відабредіатурний словотвір сучасної української мови досі не став предметом глибоких систематизованих досліджень. Опосередковано нові відабредіатурні деривати, що виникли в незалежній Україні, досліджували в монографіях, дисертаціях, наукових посібниках чи окремих статтях А. Нелюба, Є. Редько [14], Ж. Колоїз [10], К. Городенська [4], Л. Бойченко [2], М. Навальна [13], Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк [9], Ю. Романюк [18].

Метою цього дослідження є виявлення та уніфікація відабредіатурних номінативних новотворів сучасної української мови, а саме назв осіб за родом їхньої діяльності, а також виявлення тенденцій відабредіатурного словотворення перших десятиліть ХХІ століття. Дослідження дасть змогу виробити зразки нового українського лексикону відабредіатурних

дериватів, що в перспективі має бути відображене в лексикографічних працях (укладання словників новотворів, тлумачних словників) та соціолінгвістичних дослідженнях.

Завдання полягає в тому, щоб дослідити граматичні інновації, твірною основою яких є як активні аббревіатури, так і лексичні аббревіатурні неологізми.

Матеріали й методи дослідження. За спостереженнями С. Мартінек, що базовані на висновках польського лінгвіста Є. Бартвінського, «лінгвістичний аналіз має спиратися на дані, вилучені з трьох найважливіших джерел: системи мови, матеріалів анкет і текстів – і верифіковані на ґрунті інтуїції дослідника» [12; с. 26]. Саме за такою системою проведено аналіз зазначених нижче відаббревіатурних дериватів за принципом індукції: від конкретних лексем до загальних висновків про еталонні форми та їхню будову. Оскільки відаббревіатурні похідні форми найменш досліджені з-поміж інших типів дериватів, сучасні носії мови – одне з найактуальніших джерел добору одиниць для аналізу. У ході дослідження складено опитувальник, у якому дібрано максимально універсальні, відомі будь-якому респондентові, незалежно від соціокультурної належності, аббревіатури; твірні основи – аббревіатури – дібрано з урахуванням семантичного потенціалу творення номінативної форми. Респондентам запропоновано утворити похідні форми від зазначених аббревіатур.

Результати дослідження та їх обговорення. Активізація процесу появи новотворів відбулася в кінці XX – першій чверті XXI століття. Як засвідчують реєстри новітніх словників, саме *новотвори*, тобто нові слова, «створені в системі української мови за власними словотворчими зразками», переважають у сучасному українському лексиконі. «Доказом цього є аналіз поповнення старих словотвірних гнізд, складу гнізд, утворених від нових лексем, як питомих, так і запозичених» [9; с. 12].

Робота мовців XXI століття зі словом відбувається різними шляхами: їй притаманні і внутрішньосистемні, питоми українські мовні ресурси, і копіювання іншомовних зразків, у яких, як зауважував С. Караванський, «ще довго – не одне десятиліття – доведеться усувати шкоду, заподіяну вільному розвитку нашої мови» [7, с. 32]. Останній процес, безумовно, шкодить власним номінаційним ресурсам української мови, і його причинами є некритичне оцінювання словотворчих засобів, що побутують у розмовній лексиці, або двомовність, що, за С. Караванським, на практиці обмежує розвиток однієї з «двох рідних мов», а саме автохтонної української [там само].

Основними тенденціями формування новотворів у період із 90-х років XX століття до першої чверті XXI століття є економія мовних засобів, дотримання усталених лексичних чи словотвірних норм номінації (узуальні моделі) паралельно з відхиленнями від таких норм чи їхнім розхитуванням (оказіональні моделі). Це підтверджено в монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» загалом [9, с. 7] та результатами проведеного соціолінгвістичного опитування зокрема.

Увага носіїв мови зосереджена не на граматичній правильності форми, а передусім на семантиці слова. Й. Коженський називає це інтенціональністю мови, стверджуючи, що наміром мовця найчастіше є найлегше й максимально природне пояснення. Оскільки мова – це результат діяльності, яка є навмисною й цілеспрямованою, семіотичний інтерактивний зв'язок висловлення й повідомлення також має суто діяльнісний характер. «Ми виходимо з того, що соціальна людина в цьому мисленнєвому контексті має експресивно-комунікативні потреби, зумовлені рівнем цивілізаційного розвитку. <...> На певному етапі цивілізаційного розвитку є також потреба в різноманітних засобах вираження, тобто потреба мати можливість виразити той самий сегмент реальності різними способами. Якщо за замовчуванням для стану характерна симетричність відношення вираження – значення, кількість засобів вираження завжди “відстає” від диференційних потреб повідомлення» [1, с. 101].

Динаміку поширення відаббревіатурного словотворення вдалося простежити на матеріалі дериватів, засвідчених у словниках XX – початку XXI ст. У передмові до «Словника українських морфем» (2001 р., представлено морфемні моделі 40000 слів), Л. Полюга зазначив, що ініціальні аббревіатури, так само як й емоційно та стилістично забарвлені слова, відсутні в його реєстрі, а «деякі похідні від них» наведені [16, с. 16–17]. Зокрема, єдиною номінативною

відабревіатурною лексемою в згаданому словнику виявилось слово «*оун/ів/ець*» (від *ОУН*) [16, с. 213].

Ю. Меженко у «Великому орфографічному словнику сучасної української мови», уперше надрукованому у 2008 році, подає такі номінативні відабревіатурні деривати (зі 150000 слів усього 7 лексем): *бамівець* [3, с. 47], *вузівець* [там само, с. 154] (твірною основою є ненормативна аббревіатура *ВУЗ*), *емтеєсівець* [там само, с. 242], *есесівець* [там само, с. 254], *натовець* [там само, с. 514], *оунівець* [там само, с. 617], *райкомівець* [там само, с. 830].

У першому в історії української мови тлумачному словнику – одинадцятитомному «Словнику української мови» (1970–1980 рр.) – з наведених у попередньому абзаці слів зафіксовано лише 4: *вузівець*, *емтеєсівець*, *есесівець*, *райкомівець* [19]. У словнику «Словотворчість незалежної України», виданому в 2017 році, уже зібрано численні відабревіатурні іменники з суфіксами *-ець* (наприклад, *ДНРівець* [14, с. 110], *дуківець* [там само, с. 118], *фсбівець* [там само, с. 126], *іділівець* [там само, с. 167] тощо) та *-ник* (наприклад, *набушник* [там само, с. 254], *апешник* [там само, с. 33], *бепепешник* [там само, с. 47], *бібісішник* [там само, с. 49], *дайшник* [там само, с. 124]).

Тож стрімка динаміка відабревіатурних дериватів в українській мові є досить помітною, що й потребує продовжувати дослідження, а соціолінгвістичний підхід дає чи не найбільшу результативність в описі лексичного ареалу.

Аналіз результатів соціолінгвістичного опитування, яке є основою нашого дослідження й було проведене через соціальні мережі за допомогою гуглформ, показав, наскільки затребуваним для носіїв мови є всебічне дослідження явища творення форм відабревіатурних дериватів.

Розгляньмо запропоновані в опитуванні твірні основи, від яких респонденти утворювали назви осіб: *ЗНО* (зовнішнє незалежне оцінювання), *МНС* (Міністерство з надзвичайних ситуацій), *ІТ* (інформаційні технології), *АТО* (Антитерористична операція), *ДСНС* (Державна служба з надзвичайних ситуацій), *ООС* (Операція об'єднаних сил), *ТрО* (територіальна оборона). Відповіді, надані респондентами, проаналізовано в ході виявлення еталонних словотвірних моделей номінативних відабревіатурних дериватів-назв осіб, на підставі чого висунуто словотвірну норму для відабревіатурних номінативних дериватів.

О. Тараненко констатує активізацію в останні роки відіменникової деривації, називаючи такі моделі неофіційними («розмовні, професійні, жаргонні» [20, с. 82]) та пов'язуючи це з вільним розвитком медіа незалежної України.

Незважаючи на сталість окремих мовних чинників, що зумовлюють появу паралельних утворень на морфемному рівні, широка варіантність слів усе ж не є закономірним явищем. Виокремити для української мови граматично типові форми, побудувати й дослідити граматичні моделі для відабревіатурних дериватів є важливим й актуальним завданням, що й зумовлює **новизну дослідження**.

У корпусі окремих словотвірних моделей виокремлено інваріантні, або основні, вияви способів словотворення та факультативні. Інваріантною є модель «коренева морфема + інтерфікс + суфіксальний афіксоїд». Розглянемо їх, проаналізувавши особливості виокремлення інваріантних формантів.

Коренева морфема відабревіатурних дериватів. На думку К. Городенської, «різне графічне оформлення кореневої і суфіксальної частин відбиває зв'язок таких найменувань осіб із твірною аббревіатурою, що дуже важливо на початку їх уживання, але воно не типово для української мови» [4, с. 18]. Респонденти, не маючи в словниках чи навіть інтернет-ресурсах еталонного слова, утвореного від аббревіатури, пишуть аббревіатуру, яка стає кореневою частиною в суфіксальному дериваті-іменнику, усіма можливими способами, наприклад: *ЗНО...*, *зно...*, *зенео...*, *зеено...*. Дослідниця вважає доцільним записувати так, щоб однаково передавати всі частини у відабревіатурних найменуваннях осіб. Цей же погляд на кореневу морфему відабревіатурного іменника втілений під час укладання раніше згаданих словників («Словник українських морфем», «Великий орфографічний словник сучасної української мови. 150000», «Словник української мови» в 11 томах), напр.: *оунівець*, *есесівець*, *натовець*. Окрім того, у

дослідженні ініціальних аббревіатур важливо врахувати ще одну особливість: Д. Гринчишин у статті 1976 року зауважує, що «питання про вимову літерних та поскладово-літерних аббревіатур поки що не розглядалось в українському мовознавстві» [5]. Дослідник систематизував у своїй статті вимову ініціальних аббревіатур носіями мови й виявив, що на вибір між звуковою або літерною вимовою складників ініціальної аббревіатури впливає черговість розташування голосних та приголосних звуків (якщо поряд голосний і приголосний або кілька голосних, вимовляють за звуками; якщо поряд кілька приголосних або використані лише приголосні, – за літерами відповідно до нормативної вимови самих літер).

Зважаючи на думки мовознавців, робимо висновок, що для відаббревіатурного іменника, утвореного від твірної основи *ЗНО*, доцільною буде коренева морфема *зеено-*, для *МНС* – *еменес-*, для *ІТ* – *айті-*, для *АТО* – *ато-*, для *ДСНС* – *деесенес-*, для *ООС* – *оос-*, для *ТрО* – *тееро*. Беручи за основу такий підхід до вираження кореневої відаббревіатурної морфеми, результати опитування, якщо оцінювати дериват саме в кореневій частині, можемо поділити на 3 групи: інваріантні (*зееновець*, *еменесник*, *айтівець*, *атовець*, *оосник*), факультативні (*зновець*, *десеенесник*, *тровець*, *мнсник*), недопустимі через невідповідність встановленим вище принципам запису аббревіатури як кореневої морфеми (велика / мала літера (*МНСник*, *МНС-ник*, *ООСник*, *ООС-ник*, *ДСНСник*, *ТрО-вець*, *АТОвець*), літературні особливості вимови (*емнесник*, *емчесник*, *ітвник*, *дснсник*)).

Суфіксальні афіксоїди відаббревіатурних номінативних дериватів. За семантикою назви осіб традиційно поділяють на п'ять основних лексико-семантичних груп: 1) назви осіб за родом діяльності та професією (саме такі за значенням твірні основи були запропоновані в опитуванні); 2) назви осіб за національною і територіальною ознаками; 3) назви осіб за соціальним і майновим станом, суспільно-політичним становищем; 4) назви осіб за сімейними й родинними стосунками, свояцтвом; 5) назви осіб за зовнішніми ознаками і внутрішніми властивостями [11, с. 7]. Отже, дослідімо суфікси, притаманні питомо українським лексемам, що належать до першої групи назв осіб.

Згідно з дослідженнями С. Пономаренка, такі суфікси «з семантикою осіб чоловічої статі за родом / видом діяльності, професією <...> є продуктивними в сучасній українській мові: *-ник*, *-ець*, *-анин*, *-ик* / *-ік*, *-ист* / *-іст*, *-ант* / *-ент*, *-ор* / *-ер*, *-ир* / *-ар*» [17, с. 187].

Л. Полюга зазначає, що суфікси *-ець* [16, с. 379] та *-ник* [там само, с. 385] є фактично однаково поширеними для назв осіб за родом занять, належністю до певної спілки, об'єднання; суфікс *-ист* / *-іст* (запозичений із латинської) указує на назви осіб за фахом, за партією, за належністю до угруповань [там само, с. 381]; суфікс *-ик* визначає назви осіб за характером діяльності, проте не поширений [там само, с. 380].

О. Тараненко звертає увагу на суфікси *-ник*, *-ик*, *-ець* як продуктивні для суфіксальних дериватів «назв осіб за загальносоціальним статусом» [20, с. 83].

О. Кровицька наголошує, що «в категорії *nomina personalia* у 16–18 ст. найчисленнішими є словотвірні типи із суфіксами праслов'янського походження: *-ник*, *-ець* та *-ин*. Ці суфікси виявляють особливу функціональну активність, що забезпечує їм першорядну роль у творенні назв осіб», з-поміж них «найпродуктивнішим для 16–18 ст. є суфікс *-ник*, який функціонально найтісніше пов'язаний зі словотворенням назв осіб за професією та родом діяльності» [11, с. 7].

Тож доречно буде вважати суфікси *-ник* та *-ець* основними продуктивними для творення номінативних дериватів-назв осіб. З-поміж новотворів, запропонованих респондентами, з погляду раціонального вживання кореневої морфеми та використання типового для словотвірних моделей-назв осіб суфікса можна виокремити інваріантні форми (*знольник*, *оосівець*, *оосовець*, *оосесник*, *тероборонець*), факультативні (*атосівець*, *зносик*, *ЗНО-здобувач*) та недопустимі через невідповідність суфікса лексичному значенню слова (*ЗНОіст*) або використання суфікса, не притаманного українській мові (*мнснік*, *МНСнік*, *МНСнік*, *АТОшнік*, *атошнік*).

Інтерфікси відаббревіатурних номінативних дериватів. Окрім традиційної словотвірної моделі суфіксального типу, дедалі продуктивнішими є інтерфікси. Інтерфікси (нарощення, або субморфи, або аугменти, або звукові прокладки – існують різні назви цієї морфеми)

«спостерігаємо в процесі утворення відабrevіатурних одиниць на позначення осіб, належних до певних політичних партій, військових формувань, міжнародних організацій, спортивних і медичних об'єднань» (найчастіше) [6, с. 77]. Н. Клименко нараховує в українській мові близько 30 інтерфіксів, поділяючи їх на «продуктивні, які часто використовують у похідних словах і словоформах (-о-, -е-, -и-, -в-, -л-, -ів-, -й-, -н-), і малопродуктивні (-а-, -ою-)», а також унікальні (наприклад, -с-); інтерфікс -ш- – лише для відприслівникових прикметників. Окрім того, Н. Клименко зауважує, що інтерфікси найчастіше використовують для творення термінів та відабrevіатурних дериватів [8, с. 226].

На останньому інтерфіксі варто наголосити, оскільки деякі респонденти, відповідаючи на поставлене запитання, активно його використовували: -ш- як інтерфікс загалом не поширений серед питомо українських номінативних лексем. Слова на -шник у «Великому орфографічному словнику» переважно мають -ш- як частину кореневої морфеми, напр.: *горішник* (від «горіх» із чергуванням *х* на *ш* у корені перед суфіксом), *верішник* (від «верх» із чергуванням *х* на *ш* у корені перед суфіксом). *Свинушник* було єдиним у словнику, де -ш- використано як інтерфікс. Трапляється кілька лексем, де -ш- перед -ник – результат дисиміляції приголосних, наприклад: *городошник*, *збитошник*, *мірошник*, *рушник*, *яшник*. Згідно з дослідженням О. Шонц, дисиміляція приголосних [чн] – [шн] перед *д*, *н*, *т*, виявлена достатньо непослідовно: закріплена переважно в народнорозмовних словах і не представлена в словах літературного походження та термінах, що свідчить про розмовну особливість цього явища [21, с. 155]. Порівнявши словотвірні моделі, констатуємо, що відабrevіатурні номінативні деривати на -шник, утворені респондентами, варто вважати такими, що стоять на периферії і загалом не відповідають нормам українського літературного словотворення. Респонденти використали -ш як інтерфікс у таких відабrevіатурних формах: *ООСшник*, *ТРОшник*, *трошник*, *тереошник*, *АТОшник*, *атошник*, *АТО-шник*, *ІТшник*, *ІТішник*, *ітішник*, *айтішник*, *ІТчник*, *ЗНОшник*, *ЗНО-шник*, *зношник*, *зенеошник*, *ЗНОчник*. Натомість основні, притаманні нормам української літературної мови інтерфікси, можна простежити в таких дериватах респондентів: *зееновець*, *айтівець*, *атовець* (із морфемним швом на межі кореня й інтерфікса), *оосівець*.

Висновки й перспективи. Дослідження граматичних інновацій, твірною основою яких є як активні абrevіатури, так і лексичні абrevіатурні неологізми, засвідчені в результаті опитування, дало змогу виокремити такі еталонні відабrevіатурні деривати відповідно до проаналізованих словотвірних норм: *зеен/ов/ець*, *еменес/ник*, *айт/ів/ець*, *ат/ов/ець*, *деесенес/ник*, *оос/ів/ець*, *теер/ов/ець*.

Афіксація, а саме суфіксальний спосіб словотворення, є основним способом формування новотворів-назв осіб, будова яких є переважно такою: коренева морфема, що відповідає орфоепічним властивостям абrevіатури та записана нарівні з іншими формантами, з малої літери, морфемний шов на межі з інтерфіксом, суфікс, закінчення. Про перспективність досліджуваної теми та необхідність її висвітлення свідчить різноманіття словотвірних моделей у відповідях респондентів, напр.: *ЗНОшник та зееновець*, *мнсник та МНСець*, *ІТішник та айтівець*, *атовець та АТО-шник*, *деесенесник та ДСНСівець*, *ООСівець та оосівець*, *тереошник та Тро-вець*. Тож тема потребує докладного й усебічного висвітлення й вироблення словотвірної норми для відабrevіатурних дериватів-назв осіб.

Список використаної літератури

1. Kořenský Jan. Proměny myšlení o řeči na rozhraní tisíciletí. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 251 s.
2. Бойченко Л. М. Структурно-семантичні типи абrevіатур і діапазон їх дериваційної активності в сучасній українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 75–80.
3. Великий орфографічний словник сучасної української мови. 150 000 / за заг. ред. Ю. С. Меженка. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 1184 с.
4. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : Ін-т укр. мови НАН України; КММ, 2014. 124 с.
5. Гринчишин Д. Г. Вимова літерних та поскладово-літерних абrevіатур. 1976. URL : <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine10-10.pdf> (дата звернення: 11.03.2023).
6. Денисовець І. В. Явище інтерфіксації в сучасній українській деривації. *Філологічні науки*. 2020. № 32. С. 75–80.

7. Караванський С. Й. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «Я». Київ : ВЦ Академія, 2001. 233 с.
8. Клименко Н. Ф. Інтерфікс. *Українська мова: енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Вид. 2-ге, випр. і допов. С. 226.
9. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
10. Колоїз Ж. В. Неузале словотворення : монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
11. Кровицька О. В. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 213 с.
12. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 25–32.
13. Навальна М. І. Особливості редагування відаббревіатурних утворень. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 6. С. 121–135.
14. Нелюба А. М., Редько Є. О. Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник / загальна редакція Нелюби А. М. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.
15. Опитувальник. Google forms.
16. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.
17. Пономаренко С. С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфологія : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
18. Романюк Ю. В. Слововірний потенціал нових засобів номінації у сучасній українській мові. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність : збірник наукових доповідей*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 672 с.
19. Словник української мови. В 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. 1971. С. 478, 486; Т. 8. 1977. С. 442; Т. 11. 1980. С. 674.
20. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX–XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
21. Шонц О. П. Науково-теоретичне обґрунтування вимовних норм української літературної мови (кінець XIX – початок XX століття). *Записки з українського мовознавства : збірник наукових праць*. 2000. Вип. 10. С. 146–156.

References

1. Korenskyi, Jan. (2014). Promeny myshleniia o rechi na rozhrani tisiciletii [Changes in thinking about speech at the turn of the millennium]. Olomouc: Univerzita Palackeho v Olomouci, 251 (in Cz.).
2. Boichenko, L. M. (1982). Strukturno-semantychni typy abreviatur i diapazon yikh deryvatsiinoi aktyvnosti v suchasni ukrainskii movi [Structural and semantic types of abbreviations and a range of their derivative activity in modern Ukrainian language]. In: *Movoznavstvo [Linguistics]*, 5, 75–80 (in Ukr.).
3. Mezhenko, Yu. S. (Ed.) (2008). Velykyi orfohrafichnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy. 150000 [A large orthographic dictionary of the modern Ukrainian language]. Donetsk: TOV VKF “BAO”, 1184 (in Ukr.).
4. Horodenska, K. H. (2014). Ukrayinske slovo u vymirakh sohodennia [The Ukrainian word in today's dimensions]. Kyiv: In-t ukr. movy NAN Ukrayiny; KMM, 124 (in Ukr.).
5. Hrynchyshyn, D. H. (1976). Vymova liternykh ta poskladovo-liternykh abreviatur [Pronunciation of letter and syllabic-letter abbreviations]. Available at : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine10-10.pdf> (in Ukr.).
6. Denysovets, I. V. (2020). Yavyshche interfiksatsii v suchasni ukrayinskiiy derivatsii [The phenomenon of interfixation in modern Ukrainian derivation]. In: *Filolohichni nauky [Philological sciences]*, (32), 75–80 (in Ukr.).
7. Karavanskyi, S. J. (2001). Poshuk ukrayinskoho slova, abo Borotba za natsionalne “Ya” [The search for a Ukrainian word, or The struggle for the national “I”]. Kyiv: VTS Akademiia, 233 (in Ukr.).
8. Klymenko, N. F. (2004). Interfiks [Interfix]. In: *Ukrayins'ka mova: entsyklopediya [Ukrainian language: an encyclopedia]*. Kyiv: Vyd-vo “Ukrayins'ka entsyklopediya” im. M. P. Bazhana. Vyd. 2-he, vypr. i dopov. 226 (in Ukr.).
9. Klymenko, N. F., Karpilovska, Y. A. & Kysliuk, L. P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrayinskomu leksykonі [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho, 336 (in Ukr.).
10. Kolois, Zh. V. (2015). Neuzualnyi slovotvir: monohrafiia [Unusual word formation]. Kryvyi Rih : NPP Asterix, 156 (in Ukr.).
11. Krovyska, O. V. (2002). Nazvy osib v ukrayinskii movnii tradytsii XVI–XVIII st. Semantyka i slovotvir [Personal names in the Ukrainian linguistic tradition of the XVI–XVIII centuries. Semantics and word formation]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrainy, 213 (in Ukr.).
12. Martinek, S. (2011). Empyrychni i eksperymentalni metody u suchasniy kohnityvniy linhvistytsi [Empirical and experimental methods in modern cognitive linguistics]. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna [Bulletin of Lviv University]*, 52, 25–32 (in Ukr.).
13. Navalna, M. I. (2019). Osoblyvosti redaguvannia vidabreviaturnykh utvoren [Peculiarities of editing abbreviations formations]. In: *Society. Document. Communication. A series of «Philological science»*. (6), 121–135 (in Ukr.).

14. Neliuba, A. M. & Redko Y. O. (2017). Slovtvorchist nezalezhnoyi Ukrayiny. 2012–2016. Slovnyk. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 460 (in Ukr.).
15. Google forms.
16. Poliuga, L. M. (2001). Slovnyk ukrayinskykh morphem [Dictionary of Ukrainian morphemes]. Lviv: Svit, 448 (in Ukr.).
17. Ponomarenko, S. S. (2017). Suchasna ukrayinska mova: Morphemika. Deryvatolohiya. Morfonolohiya: navchalnyy posibnyk [Modern Ukrainian language: Morphemics. Derivatology. Morphology]. Mykolaiv: Vyd-vo CHNU im. Petra Mohyly, 300 (in Ukr.).
18. Romanyuk, Y. V. (2009). Slovtvirnyi potentsial novykh zasobiv nominatsiyi u suchasniy ukrayins'kiy movi [Word-forming potential of new means of nominations in the modern Ukrainian language]. In: *Movy ta kultury u noviy Yevropi: kontakty i samobutnist* [Languages and cultures in the new Europe: contacts and identity]: zbirnyk naukovykh dopovidey. Kyiv : Vyd. dim Dmytra Buraho, 672 (in Ukr.).
19. Bilodid, I. K. (Ed.) ta in. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. V 11 t. T. 2, 8, 11. Kyiv : Naukova dumka (in Ukr.).
20. Taranenko, O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovtvorennia suchasnoyi ukrayinskoyi movy (kinets XX–XXI st.): monohrafiya [Updated models in the word formation system of the Ukrainian language (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 248 (in Ukr.).
21. Shonts, O. P. (2000). Naukovo-teoretychne obgruntuvannia vymovnykh norm ukrayinskoyi literaturnoyi movy (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Scientific and theoretical substantiation of the pronunciation norms of the Ukrainian literary language (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. In: *Zapysky z ukrayins'koho movoznavstva* [Notes on Ukrainian linguistics]: zbirnyk naukovykh prats'. (10), 146–156 (in Ukr.).

SOCIOLINGUISTIC TENDENCIES OF THE ABBREVIATION WORD FORMATION OF NEW CREATIONS - NAMES OF PERSONS ACCORDING TO THE TYPE OF THEIR ACTIVITY IN THE FIRST DECADES OF THE XXI CENTURY

*Olha Voronina, Postgraduate student
of M. P. Drahomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine)*

e-mail: o.voronina@school155.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5994-6252>

Abstract. Introduction. In last decades, there has been an expansion of nomination groups in the Ukrainian language. The lexical composition of the language is enriched by borrowings and derivatives forms from previously unproductive derivational bases. It takes place by the increased communicative function of the Ukrainian language in all spheres of social life following independence in 1991.

The purpose is to investigate the grammatical innovations, the derivational basis of which includes both active abbreviations and lexical abbreviation neologisms resulting from the recent appearance of structures or phenomena. The aim is to identify the systematic nature of abbreviated nominative derivatives formation from the base of well-known active abbreviations. Also, we need to single out etalon forms of derived words from the such bases: 'ZNO', 'MNS', 'IT', 'ATO', 'DSNS', 'OOS', 'TrO'.

The methods. The main features of the linguistic analysis are implication of sources for the study of lexemes, analysis of the language system and verification based on intuition and observations of the researcher. For this exploration we made up a questionnaire in which respondents wrote possible abbreviated derivatives in their opinion.

Main results of the study. There are invariant, or basic, and facultative manifestations in the creation of word-formation models of abbreviated derivatives. It was proved that the abbreviation as a root morpheme should be written according to pronunciation and on a par with other morphemes. That is why it is concluded that the root morpheme 'zeeno-' will be appropriate for an abbreviated nouns formed from the base of 'ZNO'. Also, both the suffixes '-nyk' and '-ets' are the main productive for the creation of nominative derivatives-names of persons. The main interfixes are 'iv' and 'ov' which were used in the derivatives of respondents: 'zeenovets', 'aitivets', 'atovets' (with a morphemic suture at the boundary of the root and interfix), 'oosivets'.

Originality. The researching of grammatical innovations made possible to identify such standard abbreviated derivatives according to word-formation norms: 'zeen/ov/ets', 'emenes/nyk', 'ait/iv/ets', 'at/ov/ets', 'deesenesh/nyk', 'oos/iv/ets', 'teer/ov/ets'. These abbreviated derivatives are only examples among more lexemes like this. Native speakers had begun to produce them only in last decades. We can make sure of this after researching dictionaries. In the "Great Orthographic Dictionary of Modern Ukrainian Language", published in 2008, provides only 7 nominative abbreviated derivatives out of 150,000 words: 'bamivets', 'vuzivets', 'emteesivets', 'esesivets', 'ounivets', 'raykomivets', 'natovets'. In the dictionary "Word Formation of Independent Ukraine", published in 2017, number abbreviated nouns with suffixes '- ets' (for example, 'dukivets'

(from 'DUK'), 'fsbivets', 'idilevets', etc.) and '-nyk' (for example, 'nabushnyk', 'bepepeshnyk', 'bibisishnyk', 'gpushnyk') is already greater. That is why analysis abbreviated derivatives is originally and actually theme.

Conclusions and specific suggestions of the author. The suffix method of word-formation is the main one in the creation of neologisms. The structure of abbreviated derivatives is predominantly as follows: root morpheme according to the phonetic properties of the abbreviation and written at the level with other formants, in lowercase, morphemic suture at the boundary with the interfix, suffix, ending. So, the rapid dynamic of abbreviated derivatives in the Ukrainian language is too noticeable. It requires further researches, particularly sociolinguistic.

Key words: abbreviated derivative, word-forming affix, word-formation norm, names of persons.

Надійшла до редакції: 20.04.24.

Прийнято до друку: 28.05.24.

ФЕНОМЕН ЕВФЕМІЗАЦІЇ: НОВІ ФОРМИ АБРЕВІАТУРНИХ УТВОРЕНЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

*Є. І. Пересада, докторант кафедри романо-германської філології
та зарубіжної літератури*

*факультету філології, психології та зарубіжної літератури,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)*

e-mail: ye.peresada@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5444-9426>

Стаття виконана у фокусі функційно-прагматичної парадигми знань. Висвітлено окремі питання проблематики лінгвографії, предметом якої є і явище аббревіації, за допомогою актуалізації якого в лінгвопросторі англійської мови постали евфемізми. Феномен евфемізації презентує актуальні процеси сучасного мовлення, оскільки модерна комунікація налаштована на позитивне спілкування, нейтралізацію негативних словесних форм, що презентовані вульгаризмами, табуїзмами, дисфемізмами, обценною лексикою та ін. У дослідженні схарактеризовано сутність терміна “евфемізм”, подано типи евфемізованих аббревіатур (ініціальних, акронічних, літерно-цифрових, змішаних), зокрема й графічних, описано їх актуалізовану семантику й особливості функціонування. Доведено, що внаслідок процесів семантизації та прагматизації літер англійської мови постають нові форми евфемізмів. Виокремлено конкретні типи аббревіатурних евфемізмів на основі актуалізації їх тематичної класифікації, окреслено моделі творення контекстуальних новотворів евфемістичного характеру. Новизна дослідження мотивована тим, що в ньому схарактеризовано пласт евфемізмів, які поширені в медіатекстах сучасної англійської лінгвокультури, схарактеризовано види мовної гри для моделювання евфемізмів, а також мотивовано необхідність розширення метамови лінгвографії терміном «графічний евфемізм».

***Ключові слова:** аббревіатура, англійська мова, евфемізм / графічний евфемізм, лінгвографія, літера, прагматика, семантика.*

Актуальність дослідження. Мова реагує на зміни в суспільстві, що можна простежити у всіх суспільних сферах. У сучасному мовленні помітно актуалізовано нецензурні та вульгаризовані, принизливі номінації, а перенасичення лінгвопростору обценною лексикою, вульгаризмами та табуїзмами мотивує потребу їх евфемізації. «Кожна нація по-своєму розгортає сувій мовної неповторності, складаючи особливий і властивий тільки їй калейдоскоп метафор, прислів'їв, фразеологічних одиниць тощо. До цього ряду належать й евфемізми, які є виразниками мовної делікатності, її багатогранності та культури спілкування» [13, с. 103], тому питання дослідження шляхів евфемізації мовлення належить до **актуальних** у сучасному мовознавстві. Вивчення цього явища ґрунтовано на методологічних засадах прагмалінгвістики. Крім того, розглянуто й проблематику лінгвографії як малорозробленого наукового напрямку: виокремлено графічні евфемізми як продуктивний тип евфемізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище евфемізації належить до кола зацікавлень таких українських учених, як Л. Ставицька, що сфокусувала увагу на обширі обценної лексики, виокремивши особливості процесу евфемізації [12]. Вивчаючи своєрідність прагматичного навантаження евфемізмів, Т. Космеда схарактеризувала систему оцінних смислів, які презентують евфемізовані одиниці [5]. В. Великорода описала семантичні та функційно-прагматичні типи евфемізмів англійської мови [1], а О. Манютіна комплексно розглянула лексико-семантичні та функційні види поширених у сучасній англійській мові евфемізмів, досліджуючи їх на матеріалі бульварної жіночої прози ХХ–ХХІ ст. [7]. Б. Уоррен зосередив увагу на способах творення контекстуальних евфемізмів, ураховуючи специфіку моделювання конкретної тематичної групи – сексуальні евфемізми, презентовані в художньому тексті [17]. М. Ткачівську також цікавили евфемізми, використовувані на позначення інтимних стосунків [13], а О. Пушкар вивчав графічні засоби вираження явища евфемізації та

дисфемізації, які відображені в сучасному українському політичному дискурсі [10]. Однак, незважаючи на наявність наукових розвідок, що присвячені різним аспектам дослідження евфемізмів, вивчення явища абревіації в зазначеному ракурсі потребує постійного штудіювання, оскільки цей дослідницький предмет має нові форми вияву, що потребують фіксації та інтерпретації. Зазначене й зумовлює **новизну цієї** наукової студії.

Об'єкт дослідження – абревіатурні евфемізми, характерні для англійського мовного простору, а предмет – моделі творення абревіатур-евфемізмів з урахуванням тематичної класифікації.

Мета статті – схарактеризувати своєрідність процесу евфемізації, що характерний для англійської лінгвокультури, відстеживши й виокремивши типові моделі творення абревіатурних евфемізмів. Для цього проєктуюмо відповідні завдання: (1) з'ясувати сутність поняття *евфемізм* та (2) виокремити й описати актуальні моделі творення абревіатур-евфемізмів англійської мови на основі тематичної класифікації.

Матеріали й методи дослідження. Матеріал дослідження становить авторська картотека – понад 50 одиниць, виокремлених методом суцільної вибірки з низки словників, що є джерельною базою цієї наукової студії, зокрема «How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms» (укр. «Як не говорити те, що думаєш: Словник евфемізмів») (19), укладений R. Holder (2002), та «Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk» (укр. «Словник евфемізмів та інакомовлень») (20), укладений H. Rawson (1981), що належать до найбільш популярних збірок евфемістичної лексики англійської лінгвокультури. Водночас зафіксовано евфемістичні новотвори в публіцистичному дискурсі англійської лінгвокультури, що зроблено на матеріалі інтернет-видання «The Guardian».

Для реалізації поставленої мети й завдань застосовано систему методів дослідження: *класифікаційний* метод використано з метою виокремлення відповідних типів абревіатур; *структурно-семантичний аналіз* дає змогу подати структурну й семантичну класифікацію, а метод *контекстуально-семантичного аналізу* – ураховувати контекст із метою з'ясування семантико-прагматичного навантаження евфемізмів. За допомогою *описового* методу здійснено загальний аналіз, викладено й узагальнено матеріал та сформульовано висновки.

Результати дослідження. У сучасному мовному просторі, як було наголошено, широкого використання набувають евфемізми – (грецьк. *euphēmos* від *eu* – *добре* і *phēmi* – *кажу, добре говорю* від давньогрецьк. *εὐφημία* – *утримання від поганих слів*). У вузькому розумінні евфемізми розглядають як лексичні одиниці, уживані замість грубих чи некультурних слів [див.: 3, с. 241], а в широкому сенсі їх визначає, наприклад, К. Баррідж, наголошуючи, що це альтернативна заміна «вислову, що не підходить у певній ситуації, з метою уникнення можливого непорозуміння між мовцем і певною стороною комунікації» [15, с. 42]. Р. Рада стверджує, що «евфемізм – це соціально зумовлена форма висловлювання, яка пом'якшувально формулює аморально сприйнятий аспект слова чи поняття» [18, с. 65]. Деякі лінгвісти розглядають евфемізми як «одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією», яку використовують «для заміни прямих найменувань, уживання яких із соціально чи психологічно зумовлених причин вважають небажаним» [1, с. 7] або ж як непряму номінацію «об'єктів та явищ, для позначення яких існує певна пряма номінація, однак із певних причин її використання є небажаним, непристойним або забороненим у певному суспільстві» [2, с. 232]. Уперше термін «евфемізм» запропонував англійський історик і лексикограф Т. Блаунт 1656 року в праці «Glossographia» (укр. «Глосографія»), де його потрактовано як «a good or favourable interpretation of a bad word» (автор. пер. – *Є. П.*: «хороша чи схвальна інтерпретація поганого слова») [див. про це: 16, с. 13].

Евфемістична лексика виникає в мовленні внаслідок «заборони на використання слів сакрального або ж негативного змісту» [8, с. 328], що впливає на комунікативну поведінку носіїв певної культури. Як вважають учені, основна мета вживання евфемізмів полягає в презентації «неприємної дійсності у приємнішому світлі» [9, с. 283]. Наприклад, «у суспільстві не прийнято говорити про деякі фізіологічні акти, назви яких вважають непристойними та брутальними, [тому] слова, що їх позначають, виключають із мовної практики вихованих людей; замість них

залучаються спеціальні вирази, що відповідають певним нормам пристойності» [14]. О. Селіванова виокремлює такі основні функції евфемізмів: ідеологічну, іронічну, етикетну, магічну та криптофорну [11, с. 135].

Зауважмо, що основна мета евфемізованих одиниць полягає не в тому, щоб виключити саме поняття, а в тому, щоб уникнути слів, які його презентують. Передусім цю особливість можна пояснити походженням, що вказує на віру людини в прямий зв'язок між словами та дійсністю і «має давнє міфологічне коріння, коли не дозволялося називати певний тотем; власне – різновид табу, стилістичний прийом, близький до перифразу, витворений культурою народного світобачення» [6, с. 216].

Загальна стратегія створення евфемізму полягає в маскуванні забороненої теми шляхом модифікації небажаного слова чи вислову. Незважаючи на те, що словотвірні процеси є продуктивним способом поповнення лексики англійської мови, в евфемістичному вокабулярі вони, порівняно із семантичними процесами, посідають незначне місце. Серед словотвірних процесів виокремлюємо скорочення. Водночас наголосимо на ролі ініціальних аббревіатур та акронімів. Окрім того, для зменшення емоційного напруження під час актуалізації гострої, забороненої теми можна використовувати графічні знаки, ураховувати певні фонетичні заміни, відповідні морфологічні засоби, риторичні тропи й фігури або лексичні утворення.

У процесі творення та використання евфемізмів аббревіатури мають потужний прагматичний потенціал, що дає змогу вже на рівні графем (літер) завуальовувати сутність позначеного поняття чи дії. Зазначене стосується проблематики лінгвографії (графеміки).

Аналіз дослідницького матеріалу показав, що:

(1) Значну частину евфемізмів становлять **ініціальні аббревіатури** (алфавітизми), які вимовляють як назви літер: *AC/DC* [eɪ-si:-di:-si] < indulging in both heterosexual and homosexual practices (19, с. 1); *bd* (*B&D or B/D*) [bi:-di] < bondage and discipline (укр. бандаж і дисципліна) (20, с. 30); *BM* [bi:-em] < bowel movement (укр. дефекація) (20, с. 36); *BO* [bi: 'əʊ] < body odour (укр. неприємний запах тіла) (19, с. 17); *BS* [bi: 'es] < bullshit (укр. лайно) (20, с. 42); *C.Y.A.* [si:- wai:-eɪ] < Cover [or Covering] Your Ass або Cover Your Aft [end] (укр. прикрийте свою дупу або прикрийте свою корму) (20, с. 69); *DCM* [di:- si:- em] < Don't come Monday або the Distinguished Conduct Medal (укр. не приходь у понеділок або медаль за видатну поведінку) (19, с. 96); *EC* [i:- si:] < earth closet (укр. вигрібна яма) (19, с. 121); *G. D.* [dʒi:- di:] < God damn (укр. чорт забирай) (20, с. 121); *NYR* [en-wai-aɪ:] < not yet returned (укр. ще не повернулися) (19, с. 274); *OD yourself* [əʊ-di: jɔ: 'self] < overdose, of drugs (укр. надмірне вживання, що призводить до летального кінця або передозування наркотиками) (19, с. 275); *PC* [pi:- si:] < politically correct (укр. політично коректний) (19, с. 288), тобто такий, що відповідає певній поведінці чи догматичним поглядам (19, с. 306); *PG* [pi:- dʒi:] < paying guest (укр. платний гість) (19, с. 293); *PR* [pi:- aɪ:] < public relations (укр. зв'язки із громадськістю) (20, с. 225); *RD* [aɪ:- di] < refer to drawer (укр. зверніться до чекодавця) (19, с. 332); *S/M* [es- em] (*SM, S-M, S and M, S&M, and sm*) < sadomasochism (укр. садомазохізм) (20, с. 260); *SOB* [es.əʊ 'bi:] < son of a bitch (укр. син сучки) (20, с. 262); *TB* (*T. B., Tb, Tb., t. b., or tb*) [ti: 'bi:] < tuberculosis (укр. туберкульоз) (20, с. 277); *TS* [ti: 'si:] < tough shit або tough situation (укр. важке лайно або важка ситуація) (20, с. 289); *TV* [ti: 'vi:] < transvestite або transvestism (укр. трансвестит або трансвестизм) (20, с. 290); *W/WC* [dʌb.əl.ju] / [dʌb.əl.ju: 'si:] < watercloset (укр. туалет) (19, с. 433); *X* [eks] < the symbol for a kiss (укр. символ для поцілунку) (20, с. 311). О. Саприкіна наголошує, що зазначеним способом евфемізуються лексеми, які пов'язані з (а) дискримінацією (расовою, культурною, релігійною, сексуальною тощо), (б) «страшними» та неприємними предметами і явищами довкілля (смерть, хвороба, природні потреби та фізичні вади), а також із (в) впливом держави на життя людей. Іноді до складу евфемізованої одиниці входить сполучник, що зберігається в процесі творення аббревіатури, хоча він і не має лексичного значення: *D and C* [di:ænd/si:] < dilation and curettage (укр. дилатація та кюретаж) (19, с. 96): у медичних документах це означає, що жінка зробила аборт, заборонений законодавством у багатьох штатах Америки.

(2) Простежуємо також **евфемізми-акроніми** – ініціальні лексичні аббревіатури, які вимовляють як цілісні слова, оскільки їх фонетична структура відповідає фонетичній будові

одноморфемних лексем: *MUF* [mʌf] < Materials Unaccounted For (укр. невраховані матеріали) (20, с. 188); *RIF* [rif] < Reduction in Force (укр. зменшення сили) (20, с. 238). Наведені приклади належать до «дипломатичних» евфемізмів.

(3) Наступною не надто поширеною групою евфемізмів є **літерно-цифрові** аббревіатури: цей тип ілюструє лише одна одиниця – *AI* [ei.wʌn] < amphetamine ingested illegally (укр. амфетамін, що вживається незаконно) (19, с. 1). Зазначений евфемізм номінує різновид забороненої наркотичної речовини, тому сфера його вживання пов'язана із юриспруденцією.

(4) На сьогодні в англійській мові задля досягнення евфемістичного ефекту використовують **складні аббревіації** – слова, у яких аббревіатурою є перша літера, що вважається словом-табу: (а) евфемізми, пов'язані з впливом держави на життя людей (номінують соціальні вади): *B-girl* [bi:.gɜ:l] < bad (укр. поганий) (20, с. 32); *B-pill* < benzedrine (укр. таблетка амфетаміну) (19, с. 17); *G-nose* [dʒi:.nəʊz] < sniffs narcotics, and not necessarily glue (укр. нюхає наркотики й не обов'язково клей) (19, с. 158); *V-girl* [vi:.gɜ:l] < VICTORY GIRL (20, с. 32); (б) дипломатичні евфемізми: *G-man* [dʒi:.mæn] < government (укр. держава) (19, с. 158); *U-turn* [ju:.tɜ:n] < a fundamental change of policy (укр. фундаментальна зміна політики) (19, с. 419).

В англійському лінгвопросторі серед складних аббревіацій-евфемізмів характерним є вживання двокomпонентних сполук, що містять однобуквену аббревіатуру та лексему *word* (укр. слово), напр.: *N-word* (the) [en.wɜ:d] < nigger (a black person) (укр. нігер, чорношкіра людина) (19, с. 262); *R-word* (the) < recession (укр. рецесія / економічний спад) (19, с. 326). Першою евфемістичною одиницею, створеною за вищезгаданою схемою, вважають американізм *F-word*, що виник у 80–90-х роках XIX ст., у якому літера *F* – ініціальна аббревіатура на позначення лайливого слова *fuck* (укр. *блядь*). За аналогією в англomовному просторі з'являється безліч новотворів евфемістичного типу, які радше «можна віднести до контекстуальних, оскільки теоретично евфемістичній аббревіації може піддаватися кожне слово англійської мови, причому та ж сама аббревіатура може в різних контекстах позначати різні слова» [4, с. 128], наприклад: *L-word* = *love, liberal, life, law*; *F-word* = *finance, federal, family, feminism*; *B-word* = *Brexit, bureaucracy*; *C-word* = *cunt, capitalism* та ін. Очевидно, з'являються омоніми, оскільки аббревіатура може змінювати своє значення залежно від контексту, порівн.: *D-word* у публіцистичному дискурсі використовують у значенні (а) *depression* (укр. депресія): «He mentioned the *D-word*. Gordon Brown didn't want to use the word “depression” today» (укр. «Він згадав слово на букву Д. Гордон Браун не хотів сьогодні вживати слово “депресія”») (21, 04.02.2009); (б) *death* (укр. *смерть*): «The “D” word is one we all avoid: death. But one thing the COVID-19 pandemic has reminded us of is our own mortality» (укр. «Слово на літеру “C” – це слово, якого ми всі уникаємо: смерть. Але пандемія COVID-19 нагадала нам про нашу власну смертність») (23, 04.02.2009); (в) *deflation* (укр. *дефляція*): «Deflation: half a century since we heard the *D-word*» (укр. «Дефляція: півстоліття відтоді, як ми почули слово на букву Д») (21, 22.04.2009); (г) *diversity* (укр. *різноманітність*): «I will till the day I die be an advocate for the *d-word: diversity*» (укр. «Я до кінця своїх днів буду захищати слово на букву р: *різноманітність*») (21, 10.09.2016). «Подібна “табуїзація” нерідко має жартівливий або іронічний характер» [4, с. 128]; так з'являються нові тематичні абетки, напр.: «From the *B-word* to the *Q-word*: an alphabet of offence» (укр. «Від слова на літеру Бі до слова на літеру Кью: абетка правопорушень») (21, 23.12.2019). Українським відповідником до моделі *X-word* є евфемістичний вислів, актуалізований в українському лінгвопросторі «слово на літеру + (буква)». Оказіональні евфемізми не завжди мають прозору конотацію, напр.: «<...> So you probably think – as I did – that this holiday scene comes from pre- C happy days» (укр. <...> Тож ви, напевно, думаєте, як і я, що ця святкова сцена походить із щасливих часів, коли ще не було раку) (21, 04.05.2015). Їх можна витлумачити лише за допомогою контексту.

Водночас евфемізація за допомогою актуалізації літер відбувається шляхом творення (5) **словосполучень, один із компонентів якого – ініціальна аббревіатура**: *B fool* [bi:.fu:l] < bloody (укр. дурень) (19, с. 17); *B off* [bi:.ɑ:f] < bugger (укр. йди геть) (19, с. 17); *silly B* [sɪl.i.bi:] < bitch (укр. дурепа, тупа сучка) (19, с. 17); *Big C (the)* [big.si:] < cancer, cocaine or CRACK

(укр. рак, кокаїн або крек) (19, с. 51; 20, с. 44); *big D (the)* [bɪɡ.di:] < death (укр. смерть) (19, с. 96); *What the H?* < hell (укр. пекло) (19, с. 179).

Під час творення евфемістичних одиниць використовують також назви початкових літер обцененого слова, уживання якого прагнуть уникнути, напр.: *eff(ing)* < *fuck(ing)* (19, с. 124; 20, с. 84).

Окрім актуалізації літер, у процесі творення евфемізмів задля досягнення табуїзації лексеми в англomовному лінгвістичному просторі використовують модель *цифра (кількість літер у слові) + letter + слово*, напр.: *four-letter man* (укр. дослівно: чоловік із чотирьох літер) < *homosexual* (укр. гомосексуал) (від *homo*) або *three-letter man* (укр. дослівно: чоловік із трьох літер) < *gay* (укр. гей) (20, с. 106), що використовують для маскуванню нетрадиційної сексуальної орієнтації особи чоловічої статі. Так може бути зашифроване кожне обране слово із зазначеною кількістю букв, порівн.: *four-letter word* (укр. дослівно: слово із чотирьох літер) – «*Folk is not a four letter word*» (укр. «Народ – це не слово з п'яти літер») (21, 06.02.2007); «*Stop a four-letter word for French drivers, traffic camera's debut reveals*» (укр. «Стоп – слово із чотирьох літер для французьких водіїв, демонструє дебют дорожньої камери») (21, 22.02.2016) та ін.

Привертають увагу й графічні модифікації слів, які використовують для зменшення емоційного навантаження в процесі комунікації. Графічними евфемізмами вважають номінації, у яких опущено кілька літер або відбувається їх заміна параграфемними символами, що не зреалізовує ефект маскуванню лексеми. У час суцільної диджиталізації цей вид евфемізмів найбільш поширений у соціальних мережах, що можна пояснити бажанням користувача уникнути скарг або блокування особистої інтернет-сторінки через нецензурну лайку. Окрім того, графічні евфемізми зазвичай уживають у мові ЗМІ, використовуючи замість відсутньої кількості літер такі графічні знаки нелітерної природи, як (а) зірочки (астериски): «*but a producer showed me complaint letters saying: 'Get that n****r off our screens'*» (укр. «але продюсер показав мені листи зі скаргами: «Заберіть цього н****ра з наших екранів»») (21, 03.11.2003); (б) типографічний символ @ (*at*): «*F@ck This Job review – optimism in short supply at Putin's least favourite TV channel*» (укр. «Огляд *F@ck This Job* – оптимізму не вистачає на найменш улюбленому телеканалі Путіна») (21, 03.11.2003); (в) дефіси чи тире: «*Emmanuel Macron has sparked uproar by pledging to "p--- off" France's unvaccinated in denying them access to even more aspects of daily life*» (укр. «Еммануель Макрон викликав хвилю обурення, пообіцявши «*вигнати*» невакцинованих французів, позбавивши їх доступу до ще більшої кількості аспектів повсякденного життя») (22, 05.01.2022) тощо.

Висновки. Дослідження засвідчує, що (1) формується пласт евфемізмів, підґрунтям яких є феномен аббревіації, творення її модифікаційних моделей: аббревіатура реалізує універсальний принцип економії мовних засобів, слугує для дотримання норм увічливості, етикету, а також є засобом творення мовної гри. (2) З'ясовано, що явище евфемізації, утворене за допомогою графем, змодельованих шляхом скорочення лексеми до початкової літери, а (3) одна буква може замінювати семантику й прагматику відповідних лексем або словосполучень. Серед складних аббревіацій (4) провідним способом за кількісними показниками є двокомпонентна сполука «літера + word», актуалізована в медіатекстах. Водночас (5) для моделювання евфемізації залучають параграфемні символи: одиниці, створені зазначеним способом, презентують ефект маскуванню, оскільки табуїзована лексема залишається очевидною. (6) Термінологію лінгвографії варто доповнити одиницею *графічний евфемізм*, що слугує для пом'якшення негативного чи вульгарного значення лексеми шляхом заміни графем нелітерними символами.

Перспектива дослідження полягає в систематизуванні знань про творення нових моделей евфемізації в слов'янських та неслов'янських мовах для презентації цілісної картини. Очевидно, корисним був би словник евфемізованих аббревіатурних форм, зокрема й графемних евфемізмів.

Список використаної літератури

1. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.04 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008. 19 с.

2. Галайчук А. Ю. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник наукових праць / відп. ред. А. Д. Белова. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. 46. С. 231–239.
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: [у 4 т.]. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1: А–Й. 402 с.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАІС, 2007. 228 с.
5. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Манютіна О. І. Лексико-семантичні та функціональні особливості евфемізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі бульварної жіночої прози ХХ–ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.04 / Чернівці, 2008. 20 с.
8. Олексенко В. П. Мовні засоби евфемізації в сучасній українській прозі. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 328–334.
9. Онушканич І. В., Штогрин М. В., Пристай С. М. Перекладацькі трансформації як засіб відтворення англійських евфемізмів українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 54. С. 282–284.
10. Пушкар О. І. Графічні засоби вираження евфемії / дисфемії. *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 10: Пробл. грам. і лексикол. укр. мови. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 10. С. 119–121.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2006. 716 с.
12. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників: обценізви, евфемізми, сексуалізми. Київ : Критика, 2008. 456 с.
13. Ткачівська М. Р. Евфемізм або мовна дипломатія (на прикладі української та німецької мов). *Прикарпатський вісник*. Івано-Франківськ : Плай, 2016. № 2 (34). С. 102–110.
14. Януш О. Евфемізми і мовна естетика. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/index.htm>.
15. Burrige K. Political Correctness: Euphemism with Attitude. *English Today*. 1996. Vol. 12. № 3. P. 42–49.
16. Enright D. J. In Other Words. The Meanings and Memoirs of Euphemisms. Michael O'Mara Books. 2005. 160 p.
17. Warren B. What euphemisms tell us about the interpretation of words. *Studia Linguistica*, 1992. Vol. 46/2. P. 128–172.
18. Roberta R. Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen. Budapest, 2001. 212 s.

Джерела

19. Holder R. W. How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. Oxford University Press, 2002. 501 p.
20. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. Crown Publishers, Inc. New York. 1981. 324 p.
21. The Guardian. URL : <https://www.theguardian.com/europe>.
22. Telegraph. URL : <https://www.telegraph.co.uk/>

References

1. Velykoroda, V. B. (2008). Semantychni ta funktsionalno-prahmatychni kharakterystyky evfemizmv v anhliiskii movi [Semantic and functional-pragmatic characteristics of euphemisms in English]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Lviv, 19 (in Ukr.).
2. Halaichuk, A. Yu. (2013). Khudozhni evfemizmy ta problemy yikh vidtvorennia u perekladі [Artistic euphemisms and problems of their reproduction in translation]. In: *Movni i kontseptualni kartyny svitu [Linguistic and conceptual pictures of the world]*: zbirnyk naukovykh prats.. Kyiv: VPTs «Kyivskyi universytet», (46), 231–239 (in Ukr.).
3. Zahnitko, A. P. (2012). Slovyk suchasnoi lnhvistyky: poniattia i termyny [Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms]. V 4 t. T. 1: A–I. Donetsk: DonNU, 402 (in Ukr.).
4. Zatsnyi, Yu. (2007). Suchasnyi anhlo-movnyi svit i zbahachennia slovnykovoho skladu [Modern English-speaking world and enrichment of vocabulary]. Lviv: PAIS, 228 (in Ukr.).
5. Kosmeda, T. (2000). Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannia i rozvytok katehorii otsinky. [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the category of evaluation]. Lviv: LNU im. I. Franka, 350 (in Ukr.).
6. Hrom'iak, R. T., Kovaliv, Yu. I. & Teremko, V. I. (Eds.) (2007). Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk. [Literary Dictionary-Reference]. Kyiv: VTs «Akademiiia», 752 (in Ukr.).
7. Maniutina, O. I. (2008). Leksyko-semantychni ta funktsionalni osoblyvosti evfemizmv u suchasni anhliiskii movi (na materialі bulvarnoi zhinochoi prozy XX–XXI st.) [Lexico-Semantic and Functional Features of Euphemisms in Modern English (Based on the Material of Women's Boulevard Fiction of the XX–XXI centuries)]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Chernivtsi, 20 (in Ukr.).

8. Oleksenko, V. P. (2012). Movni zasoby evfemizatsii v suchasni ukrainskii prozi. [Linguistic means of euphemization in the modern Ukrainian language]. In: *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filologichni nauky* [Bulletin of Zaporizhzhia National University. Philological sciences]. Zaporizhzhia, (1), 328–334 (in Ukr.).
9. Onushkanych, I. V., Shtohryn, M. V. & Prystai, S. M. (2015). Perekladatski transformatsii yak zasib vidtvorennia anhliiskikh evfemizmv ukrainskoii movoiu. [Translation transformations as a means of reproducing English euphemisms in Ukrainian]. In: *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»* [Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy]. Ostroh: Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiia», (54), 282–284 (in Ukr.).
10. Pushkar, O. I. (2013). Hrafichni zasoby vyrazhennia evfemii / dysfemii [Graphic means of expressing euphemism / dysphemism]. In: *Nauk. chasopys NPU im. M. P. Drahomanova* [Scientific journal of the Drahomanov National Pedagogical University]. Ser. 10: Probl. hram. i leksykol. ukr. movy. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, (10), 119–121 (in Ukr.).
11. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 716 (in Ukr.).
12. Stavyt'ska, L. (2008). Ukrainska mova bez tabu. Slovyk netsenzurnoi leksyky ta yii vidpovidnykiv: obstsennizmy, evfemizmy, seksualizmy [Ukrainian language without taboos. Dictionary of obscene vocabulary and its equivalents: obscenities, euphemisms, sexual]. Kyiv: Krytyka, 456 (in Ukr.).
13. Tkachiv'ska, M. R. (2016). Evfemizmo abo movna diplomatiia (na prykladi ukrainskoi ta nimetskoi mov). [Euphemism or language diplomacy (on the example of Ukrainian and German)]. In: *Prykarpatskyi visnyk. [Prykarpattia Bulletin]*. Ivano-Frankivsk: Plai, 2 (34), 102–110 (in Ukr.).
14. Yanush, O. Evfemizmy i movna estetyka [Euphemisms and linguistic aesthetics]. Available at: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/index.htm> (in Ukr.).
15. Burrige, K. (1996). Political Correctness: Euphemism with Attitude. *English Today*, 12 (3), 42–49 (in Eng.).
16. Enright, D. J. (2005). In Other Words. The Meanings and Memoirs of Euphemisms. Michael O'Mara Books. 160 (in Eng.).
17. Warren, B. (1992). What euphemisms tell us about the interpretation of words. *Studia Linguistica*, 46 (2), 128–172 (in Eng.).
18. Roberta, R. (2001). Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen. Budapest, 212 (in Ger.).

Sources

19. Holder, R. W. (2002). How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. Oxford University Press, 501 (in Eng.).
20. Rawson, H. (1981). A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. Crown Publishers, Inc. New York, 324 (in Eng.).
21. The Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/europe> (in Eng.).
22. Telegraph. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/> (in Eng.).

THE PHENOMENON OF EUPHEMIZATION: NEW FORMS OF ABBREVIATION IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

**Yelyzaveta Peresada, Phd Student at the Department of Romano-Germanic Philology
and Foreign Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine)**

e-mail: ye.peresada@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5444-9426>

Abstract. Introduction. The article is conducted with a focus on the functional-pragmatic paradigm of knowledge. It highlights specific issues of linguography, whose subject matter includes the phenomenon of abbreviation. Through its actualization in the linguistic space of the English language, euphemisms are created. The phenomenon of euphemization presents the current processes of modern speech, as contemporary communication is geared towards positive interaction, neutralizing negative verbal forms found in vulgarisms, taboos, dysphemisms, obscene vocabulary, etc. The study of this phenomenon is based on the methodological foundations of pragmatolinguistics.

Purpose. The scientific study aims to characterize the uniqueness of the euphemization process typical of English linguoculture, by tracking and identifying typical models for creating abbreviatory euphemisms. For this purpose, we set the following tasks: (1) to clarify the essence of euphemism and (2) to describe the models for creating abbreviatory euphemisms in English.

Results. The study describes the essence of the term euphemism, presents the types of euphemized abbreviations (initial, acronymic, letter-number, mixed), including graphical ones, and details their functioning features and actualized semantics. It is found that in the process of creating euphemisms through abbreviations, a powerful semantic-pragmatic potential appears, allowing the essence of the designated concept to be veiled

even at the grapheme (letter) level. Specific types of abbreviatory euphemisms are identified, and their semantic and functional-pragmatic properties are characterized.

Originality. The novelty of the research is motivated by the fact that it identifies and characterizes a layer of euphemisms widespread in the media texts of contemporary English linguoculture, describes the types of language game used for modelling euphemisms, and justifies the necessity to expand the metalanguage of linguography by actualizing the term “graphical euphemism”. The modelling of graphical euphemism is based on the replacement of corresponding graphemes with non-letter symbols.

Conclusion. It has been proven that a separate layer of euphemistic abbreviations is formed and distributed into certain thematic groups. Their modification models have been characterized. These linguistic units are used to adhere to norms of politeness and etiquette. Among complex abbreviations, the leading method by quantitative indicators is the two-component compound “letter + word”, actualized in media texts. At the same time, paragraphemic symbols are used for modelling euphemization: units created by the specified method create a masking effect. The research **perspective** is seen in the necessity to systematize knowledge about the creation of new models of euphemization in Slavic and non-Slavic languages.

Keywords: abbreviation, English language, euphemism / graphical euphemism, linguography, letter, pragmatics, semantics.

Надійшла до редакції: 27.04.24.

Прийнято до друку: 07.06.24

**УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ:
ДІЯЛЬНІСТЬ КЛЮЧОВИХ ПОСТАТЕЙ КИЇВСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВЧОГО
ОСЕРЕДКУ (ДР. ПОЛ. XX – ПОЧ XXI ст.)**

**О. О. Войтович, асистент кафедри теорії та практики перекладу,
аспірант кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)**

e-mail: voitovych.o@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6069-5648>

Констатовано потребу повного історіографічного опису діяльності українських термінознавчих осередків, а також їхніх знакових постатей, чия робота заклала методологічні засади українського термінознавства. Новизна дослідження полягає в тому, що, зважаючи на потребу систематизації термінознавчої історіографії, фрагментарно схарактеризовано діяльність київського термінознавчого осередку з урахуванням найбільш вагомих напрацювань його ключових постатей. Наголошено, що київський науковий термінознавчий осередок становлять провідні науковці академічних установ та закладів вищої освіти Києва, чії праці стали засадничими для коригування розвитку сучасного українського термінознавства з урахуванням тяглості національної традиції та розуміння перспективи, новаторських підходів. Серед ключових постатей розгляданого осередку – В. Німчук, Т. Кияк, Л. Симоненко, В. Іващенко, І. Казимирова та Н. Артикуца. Показано, що праці зазначених учених ґрунтовані на принципах націєцентризму, антропоцентризму, міждисциплінарності, лінгвістичного експансіонізму та системності, у їхніх роботах простежено актуалізацію синхронно-діахронного підходу до інтерпретації мовних фактів з урахуванням когнітивної та функційно-прагматичної новітніх парадигм наукових знань. Доведено, що оглядова й узагальнювальна інформація дає змогу глибше усвідомити національну традицію у сфері термінознавства та спланувати подальший розвиток української термінології і термінографії, з'ясувати перелік нерозроблених проблем та усвідомити потребу популяризації української науки за межами України.

Ключові слова: історіографія, київський термінознавчий осередок, ключові постаті, національна традиція, новаторство, українська термінологія і термінографія.

Актуальність. Українські вчені вважають, що саме наприкінці 70-х – на початку 80-х років XX ст. «виникає українське теоретичне термінознавство як самостійна наука» [22, с. 48]. Тому актуальною є проблема осмислення процесу становлення української термінології у фокусі націєцентризму й лінгвопатріотизму [див.: 19]. Потрібний повний історіографічний опис діяльності українських термінологічних осередків, а також термінологічних шкіл, що функціонують у межах цих осередків. Як наголошують дослідники, «українська лінгвістична історіографія – це важливий напрям сучасного українського мовознавства, мета якого – всебічно окреслити історію розвитку вітчизняного мовознавства від його початків до сьогодення, ураховуючи формування й поступ наукових шкіл, осередків, а також з'ясувати внесок окремих мовознавців у розвиток української лінгвістики з урахуванням специфіки часу, простору, панівної ідеології, провідних наукових парадигм» [20, с. 76]. Як наголошує В. Іващенко, «задоволення інформаційних потреб спеціалістів різних сфер людської діяльності викликає особливий попит на оглядову інформацію, роль якої останнім часом зростає <...>. Затребуваними є такі праці й у царині термінознавства...» [11, с. 15]. Зазначене й мотивує актуальність цієї наукової розвідки і її проблематику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки спостерігаємо активізацію підготовки праць, присвячених лінгвістичній історіографії. Зазначена проблематика – «ознака української гуманітаристики кінця XX – початку XXI ст.» [30, с. 1]. Т. Космеда схарактеризувала поняття національної лінгвістичної наукової школи й запропонувала параметри її аналізу [21]. Монографічне дослідження О. Черемської присвячене комплексному й усебічному опису харківської філологічної школи [див. 29]. В. Іващенко схарактеризувала

етапи становлення українського термінознавства, наголосивши, що воно «пройшло складний шлях становлення від умов бездержавності до державотворення, неодноразово переборюючи цензурні заборони спілкуватися й публікувати праці українською мовою та ідеологічні й політичні перешкоди в прагненні ентузіастів і подвижників термінологічної справи виробити українську наукову мову як загальнонаціональну, створити її термінофонд. Дискусії науковців із цього питання, зокрема, щодо основних етапів формування української наукової термінології та кількості й хронологічних меж історичних періодів розгортання термінологічної діяльності в Україні тривають ось уже понад століття» [10, с. 31]. Що стосується термінологічних наукових осередків, то О. Войтович, наприклад, частково схарактеризував діяльність львівського термінологічного осередку, що презентований, зокрема, термінологічними лінгвістичними школами Т. Панько та І. Кочан [див. 5].

Мета цієї наукової студії – фрагментарно схарактеризувати діяльність ключових постатей київського наукового термінознавчого осередку в др. пол. XX – на поч. XXI ст. До нього вналежнюємо провідних науковців академічних установ та закладів вищої освіти Києва, чий праці стали засадничими в сучасному українському термінознавстві, хоча в цій студії на повноту викладу не претендуємо.

Серед **методів дослідження** актуалізуємо описовий, що доповнений методом аналізу й синтезу, а також систематизації матеріалу для окреслення цілісного огляду, моделювання узагальнень та висновків.

Виклад основного матеріалу. Спробуємо стисло схарактеризувати основні досягнення в галузі термінології, презентовані київськими науковцями. Вагомими для сучасного термінознавства є праці *Василя Німчука* (1933–2017), зокрема, ідеться про наукові студії, що сприяють систематизації термінології української ономастики [24]: «перший словник української ономастичної термінології <...> став на сьогодні абсолютно раритетним і практично недоступним для більшості молодих дослідників» [22, с. 187], але він украй важливий для поступу ономастики як науки. Цінним для сучасної термінографії є й «Покажчик давніх слов'янських філологічних термінів XVII ст.» [23], що нині став основою укладання діяхронійного словника лінгвістичних термінів, над якими працює Інститут української мови НАНУ (робочу групу очолює І. Казимиrowa). В. Німчук презентував, головнo, класифікаційно-структурний напрям термінознавства.

Важливою постаттю української термінології вважають *Тараса Кияка* (1944–2018). Порівн.: «Як засновник дериватологічної школи, він вводить в українське мовознавство цілий ряд наукових термінів: *лінгвальна дійсність, частиномовне значення, дериватема, словотвірний тип* тощо» [див. 22, с. 132]. Свої термінологічні концепції Т. Кияк проєктує, власне, на лінгвістичну термінологію [дослідник був співавтором «Словника слов'янської лінгвістичної термінології» (1977–1978)], а також на термінологію технічних наук [16], що поширена в слов'янських мовах. Програмно можна вважати наукову розвідку дослідника, що стосується конкретних завдань термінології та своєрідності розбудови українських термінів [17]. У співавторстві з А. Д'яковим та З. Будельком Т. Кияк докладно схарактеризував семантичні та соціолінгвістичні аспекти термінотворення, що становило відповідну тогочасну лакуну термінознавства [6]. Торкався учений і проблем української термінографії, указуючи на тенденції її розвитку, переваги й недоліки [18], також працював у царині класифікаційно-структурного термінознавства з урахуванням принципу терміноцентризму.

До знаних термінологів та термінографів київського наукового термінологічного осередку вналежнюють *Людмилу Симоненко* (1936–2022), яка тривалий час очолювала сектор наукової термінології в Інституті наукової мови НАНУ. Учена присвятила питанням термінознавства понад 100 наукових студій [див. про це: 22, с. 229–231]. Ці праці насамперед стосуються окремих наукових галузей, наприклад термінів біології [28], і загальних проблем, проєктованих на проблематику становлення й розвитку української термінології [див.: 25, 26, 27]. У дослідженні термінології Л. Симоненко сповідувала головнo терміноцентричний принцип.

До видатних термінологів сучасного київського наукового осередку вналежнюємо *Вікторію Іващенко* (певний час учена була керівником відділення наукової термінології в

Інституті української мови НАНУ), чия дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук була присвячена мистецтвознавчій термінології [8]. Водночас дослідниця вперше в Україні схарактеризувала новий напрям, номінований як *когнітивне термінознавство* [7], порівн.: «...у галузі термінознавства з кінця 90-х років ХХ ст. поряд із його традиційними підрозділами (загальним, галузевим, типологічним, порівняльним, семасіологічним, ономасіологічним, історичним, функціональним) формується новий підрозділ – когнітивне (когнітивно-дискурсивне) термінознавство, або, як його ще називають, “когнітивно-комунікативне” чи “гносеологічне” термінознавство» [7, с. 48]. У цій праці дослідниця наголошує, що когнітивне термінознавство, продовжуючи традиції терміноцентричного, або класифікаційно-структурного мовознавства, водночас набуває ознак міждисциплінарності, або експансіонізму, серед яких (1) відкритість, (2) асистемність, (3) поліпарадигмальність, (4) антропоцентризм, (5) синергетизм [див. 7]. В. Іващенко наголошує, що когнітивне термінознавство «як поліпарадигмальне (передбачає профілювання того самого термінологічного об'єкта дослідження різними дослідницькими парадигмами) значно розширює межі дослідження, розглядає термінологію як відкриту систему, звертає увагу й на асистемні явища, синтезує позиції різних шкіл і напрямів. Відтак одним із завдань когнітивного термінознавства є ширше залучення до аналізу терміноодиниць, процесів формування термінопонять та механізмів терміно- й системотворення міждисциплінарних програм, використання понять, наукових концепцій і методів різних галузей знань» [там само]. Учена демонструє, як у різних форматах презентувати організацію наукового знання, виокремлює такі етапи: з'ясування формату (1) дефініції, логічного визначення наукового поняття як одиниці логіки та терміна як мовної одиниці; (2) ієрархії термінопонять, що мотивовані професійними знаннями та досвідом суб'єктів пізнання (фахівців-предметників або термінологів); (3) наукового концепту (концептуальних структур) як міні- та макрофрагментів когніції; (4) наукового тексту, що передбачає низку відповідних операцій із термінами; (5) наукової епістемі та конкретно-наукових дискурсів, що потребують актуалізації відповідної методики; (6) гносеми: напрацювання в контексті такого формату передбачає певні дослідницькі кроки, серед яких «інтроспективне та ретроспективне моделювання процесу» аналізу фактів та здійснення на їх основі відповідних узагальнень, проєктування «реконструкції етапів наукового пізнання в його історичному розвитку на процес формування різних типологічних різновидів термінологічних одиниць» [там само, с. 52] тощо; (7) фреймів, що також передбачає відповідні пошукові операційні дії: ідеться про актуалізацію своєрідного фрейму пізнання, моделювання наукового знання з урахуванням різновидів фреймів тощо. Учена наголошує, що когнітивне термінознавство, спроектоване на вирішення низки конкретних завдань, *по-перше*, дає змогу більш глибоко з'ясувати «роль термінологічних одиниць у науковому пізнанні та мисленні» [там само, с. 53], *по-друге*, висвітлює проблему щодо «взаємодії мови науки та наукового пізнання» [там само], *по-третє*, презентує феномен наукового знання; *по-четверте*, дає змогу продемонструвати «його типологію та форми репрезентації в ментальному просторі фахівця» [там само]. Дослідниця вбачає перспективу розвитку когнітивного термінознавства в розбудові підрозділів цього напрямку: ідеться про виокремлення (а) концептуального термінознавства, (б) когнітивно-ономасіологічного та (в) когнітивно-семасіологічного. Важливою для розвитку української термінографії є і новаторська стаття В. Іващенко, присвячена фіксації та дефініюванню основних термінопонять концептуальної семантики [див. 9].

Серед ключових постатей київського термінологічного осередку й *Ірина Казимирова*, якій належить близько 100 праць із термінології та термінографії. Дослідниця характеризує такі нові напрями термінографії, як (1) металінгвотермінографія, або теоретична лінгвотермінографія та (2) практична, чи прикладна лінгвотермінографія [див.: 12]. В останні роки учена напрацьовує новаторську концепцію історичного словника лінгвістичних термінів [13], указуючи на (а) проблеми дескрипції лінгвістичної термінології загалом [14] і (б) потребу лексикографування авторської фахової метамови [15].

Серед постатей київського термінологічного осередку назвімо й *Наталію Артикуцу*, чия діяльність спроектована на систематизацію юридичної термінології, що стосується понять

правотворчого та законотворчого процесів [див. 2; 4]. Дослідниця запропонувала сучасне вчення про юридичний термін та юридичну термінологію, порівн.: «Юридичний термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях)» [1], а юридична термінологія – це «історично сформована сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати специфічні потреби спілкування у сфері законодавства, юридичної науки і практики» [там само]. Згодом учена доповнює раніше запропоновані постулати, зауважуючи, що «далеко не кожен юридичний термін має законодавчо закріплену дефініцію: термін, що створюється і функціонує у правовій науці, може не фіксуватися в законах, а мати лише наукову дефініцію...» [2, с. 39]. Н. Артикуца також є авторкою відповідних посібників із правознавчої термінології [див. 3], що дають змогу опановувати необхідними знаннями у сфері термінології. Вона актуалізує такі підходи до вивчення терміна, як терміноцентричність у поєднанні з текстоцентричністю та дискурсцентричністю.

Висновки й перспектива дослідження. У цій науковій студії стисло окреслено діяльність ключових постатей київського наукового термінологічного осередку в др. пол. XX – на поч. XXI ст. До знаних термінологів розглядуваного осередку зараховуємо (1) В. Німчука, який розробив засади ономастичної термінології і термінографії, а також був піонером у презентації діяхронійного підходу до опису українських філологічних термінів; (2) важливою вважаємо й діяльність Т. Кияка: дослідник проєктував свою термінологічну й термінографічну роботу не лише на українське мовознавство, але й на слов'янське загалом, фокусуючи увагу на розвитку технічної термінології та роблячи зауваги щодо шляхів творення українських термінів з урахуванням теорії соціолінгвістики на основі систематизованих ним тактик термінотворення; (3) Л. Симоненко залишила чималий спадок у сфері термінознавства: у полі її зору – проблеми історії розвитку українського мовознавства, періодизація цього процесу, його аналіз; її праці – це конкретний вклад в опис окремих терміносистем різних галузей знань та розроблення низки термінологічних словників; (4) чимало зусиль для розвитку теорії термінології та термінографії доклала В. Іващенко, уперше в українському мовознавстві започаткувавши когнітивне термінознавство, а також систематично розглядаючи проблеми й досягнення українського мовознавства на тлі слов'янського та популяризуючи українську науку за кордоном; (5) І. Казимирова активно продовжує традиції розбудови термінології та термінографії, закладені відділенням термінології НАНУ, зокрема, дослідниця також активно популяризує українську термінознавчу теорію і практику за межами України, напрацьовує нові підходи у творенні діяхронійного словника українських лінгвістичних термінів; (6) українські терміни правознавства активно вивчає Н. Артикуца, досягнувши успіхів у їх систематизуванні, нормуванні й термінографуванні. Її праці можуть бути зразками для описування інших термінологічних систем різних галузей знань.

Основними засадами діяльності зазначених учених були принципи націєцентризму, антропоцентризму, міждисциплінарності, лінгвістичного експансіонізму, системності, а також тексто- та дискурсцентризму; вони актуалізували синхронно-діяхронний підхід до інтерпретації термінів, досліджували їх у фокусі когнітивної та функційно-прагматичної новітніх парадигм знань, що зафіксовано й у термінографічній роботі.

Перспективу цього дослідження вбачаємо в необхідності презентації діяльності важливих представників інших наукових термінознавчих осередків України.

Список використаної літератури

1. Артикуца Н. Основи вчення про юридичний термін та юридичну термінологію. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. пр. Вип. 6. Київ : КНЕУ, 2005. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a35a1ce-87c6-41d2-8cb9-708795424cb0/content> (дата доступу: 10.02.2024).
2. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки*. Т. 90. Юридичні науки. 2009. С. 39–44.
3. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : навч. посіб. 2-ге вид., змін. і доп. Київ : Стило, 2004. 277 с.

4. Артикуца Н. В. Термінологія законодавства і проблеми законодавчих дефініцій. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовт. 2007 р.) : [у 3-х ч.] / МОН України, Хмельн. ун-т управління та права. Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту упр. та права, 2007. Ч. 1 : Теорія та історія держави і права; Історія політичних та правових вчень; Філософія права; Конституційне право; Екологічне право; Земельне право; Аграрне право; Міжнародне право; Порівняльне правознавство. С. 6–13.
5. Войтович О. О. Науковий осередок термінознавства у Львівському національному університеті імені І. Франка (друга пол. XX – поч. XXI ст.) *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2023. № 64. С. 47–50.
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Буделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : КМ Academia, 2000. 218 с.
7. Іващенко В. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. 2011. Вип. 1. С. 47–54. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2011_1_7 (дата доступу: 14.02.2024).
8. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу : автореф. дис. ... докт. філол. наук. : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2007. 34 с.
9. Іващенко В. Л. Матеріали до Словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики. *Лексикографічний бюллетень* : зб. наук. пр. Київ : Ін-т української мови НАН України, 2006. Вип. 14. С. 148–162.
10. Іващенко В. Сучасне українське теоретичне термінознавство: віхи становлення. *Слов'янське термінознавство кінця XX – початку XXI століть* : колект. моногр. членів Термінологічної комісії при Міжнар. комітетові славистів. Київ : Жнець. 2018. С. 31–74.
11. Іващенко В. Передмова. *Слов'янське термінознавство кінця XX – початку XXI століть* : колект. моногр. членів Термінологічної комісії при Міжнар. комітетові славистів. Київ : Вид-во «Жнець», 2018. С. 15–22.
12. Казимиrowa І. А. Актуальні проблеми сучасної лінгвотермінографії. *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 214–226.
13. Казимиrowa І. А. Історико-термінологічний словник українських лінгвістичних термінів: теорія і практика укладання. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. пр. Київ : Університет «Україна», 2016. Вип. 33. С. 72–85.
14. Казимиrowa І. А. Метамова опису української лінгвістичної термінографії. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 109–112.
15. Казимиrowa І. А. Словник авторської фахової метамови в типології історико-термінологічних словників. *Система і структура східнослов'янських мов* : зб. наук. пр. / редкол. : Ю. В. Кравцова (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 8. С. 23–31.
16. Кияк Т. Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології в слов'янських мовах. *Вісник Львів. університету*. Сер. Філологія. 1969. Вип. 6. С. 19–23.
17. Кияк Т. Проблеми тактики українського термінотворення. *Українська термінологія і сучасність* : Матеріали II Всеукр. наук. конф. Київ : [б. в.], 1997. С. 19–23.
18. Кияк Т. Р. Проблеми української термінографії. Старі уроки в нових умовах. *Вестник Харьков. политехн. ун-та*. 1994. № 19. Вип. I. С. 191–198.
19. Космеда Т. Актуалізація категорій «лінгвонаціоналізм» і «лінгвопатріотизм» у сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies* : зб. наук. пр. / гол. ред. А. Загнітко. 2016. Вип. 32. С. 66–70.
20. Космеда Т. Лінгвоісторіографія української лінгвістики XXI століття: жанрові різновиди репрезентації. *Studia Ukrainica Varsoviensia*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski. 2022. № 10. С. 75–87.
21. Космеда Т. Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies* : зб. наук. пр. / гол. ред. А. Загнітко. 2017. Вип. 34. С. 176–183.
22. Кочан І. Українське термінознавство в іменах. Львів : Літопис, 2012. 292 с.
23. Німчук В. В. Показчик давніх слов'янських філологічних термінів. *Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.* Київ, 1985. С. 215–222.
24. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ : Наук. думка, 1966. Вип. 1. С. 24–43.
25. Симоненко Л. Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини XX – початку XXI ст. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 21–26.
26. Симоненко Л. Основні етапи розвитку української термінології другої половини XX – початку XXI ст. *Мовознавство: Шостий міжнародний конгрес україністів*. Київ; Донецьк. 2005. Кн. 5. Київ; Донецьк, 2007. С. 192–201.
27. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 3–8.
28. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / відп. ред. М. М. Пещак. Київ : Наук. думка, 1991. 152 с.
29. Черемська О. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.) : моногр. / відп. ред С. Я. Єрмоленко. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2020. 484 с.

30. Черемська О. Харківська філологічна школа в історії українського мовознавства 20–30-х рр. XX ст. : автореф. дис.канд. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2021. 36 с.

References

1. Artikutsa, N. (2005). *Osnovy vchenyia pro yurydychny termin ta yurydychnu terminolohiyu* [Fundamentals of the doctrine of legal term and legal terminology]. In: *Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist'*: zb. nauk. pr. [Ukrainian terminology and modernity: a collection of scientific papers]. Kyiv: KNEU, 6. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a35a1ce-87c6-41d2-8cb9-708795424cb0/content> (in Ukr.).
2. Artikutsa, N. (2009). *Zakonodavchi terminy ta yikh vyznachennia* [Legal terms and their definitions]. In: *Naukovi zapysky* [Scientific notes]. T. 90. Yurydychni nauky, 39–44 (in Ukr.).
3. Artikutsa, N. (2004). *Mova prava i yurydychna terminolohiya: navch. posib.* [The Language of Law and Legal Terminology: a textbook]. 2-he vyd., zmin. i dop. Kyiv: Stylos, 277 (in Ukr.).
4. Artikutsa, N. (2007). *Terminolohiya zakonodavstva i problemy zakonodavchykh definitsiy* [Legislative terminology and problems of legislative definitions]. In: *Aktual'ni problemy yurydychnoy nauky*: zb. tez Mizhnar. nauk. konf. [Current issues of legal science: a collection of abstracts of the International scientific conference]. «Shosti osinni yurydychni chytannia» (m. Khmel'nyts'kyy, 26–27 zhovt. 2007 r.) [u 3-kh ch.] / MON Ukrayiny, Khmel'n. un-t upravlinnya ta prava. Khmel'nyts'kyy: Vyd-vo Khmel'n. un-tu upr. ta prava. Ch. 1: Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; Istoriya politychnykh ta pravovykh vchen'; Filosofiya prava; Konstytutsiye pravo; Ekolohichne pravo; Zemel'ne pravo; Agrarne pravo; Mizhnarodne pravo; Poryvnyal'ne pravoznavstvo, 6–13 (in Ukr.).
5. Voytovych, O. O. (2023). *Naukovy oseredok terminoznavstva u L'vivskomu natsional'nomu universyteti imeni I. Franka (druga pol. XX – poch. XXI st.)* [Scientific Centre of Terminology at Ivan Franko National University of Lviv (second half of the XX – early XXI century)]. In: *Naukovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University]. Ser.: Filolohiya, 64, 47–50 (in Ukr.).
6. Dyakov, A. S., Kiyak, T. R. & Budelko, Z. B. (2000). *Osnovy terminotvorennia: semantichni ta sotsiolingvistychni aspekty* [Basics of term formation: semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv: KM Academia, 218 (in Ukr.).
7. Ivashchenko, V. (2011). *Kohnityvne terminoznavstvo: perspektyvy rozvytku* [Cognitive terminology: prospects for development]. In: *Terminolohichnyy visnyk* [Terminology Bulletin], 1, 47–54. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2011_1_7 (in Ukr.).
8. Ivashchenko, V. L. (2007). *Linhvokontseptualna reprezentatsiya fragmentiv kohnitsiyi v terminoprostori ukrayins'koyi mystetstvovnavchoyi kartyny svitu* [Linguistic and Conceptual Representation of Cognitive Fragments in the Term Space of the Ukrainian Art History Picture of the World]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 34 (in Ukr.).
9. Ivashchenko, V. L. (2006). *Materialy do Slovnika-minimumu osnovnykh terminoponyat konseptual'noyi semantiky* [Materials for the Dictionary-minimum of basic terms of conceptual semantics]. In: *Leksyholohichnyy biuleten'*: zb. nauk. pr. Kyiv: In-t ukrayins'koyi movy NAN Ukrayiny, 14, 148–162 (in Ukr.).
10. Ivashchenko, V. (2018). *Suchasne ukrayins'ke teoretychne terminoznavstvo: vihy stanovlennia* [Modern Ukrainian theoretical terminology: milestones of formation.]. In: *Slov'yanske terminoznavstvo kintsya XX – pochatku XXI stolit'*: kolektyv. monohr. chleniv Terminolohichnoyi komisii pry Mizhnarodnomu komitetovi slavistiv. Kyiv: Zhnets', 31–74 (in Ukr.).
11. Ivashchenko, V. (2018). *Peredmova* [Foreword]. In: *Slov'yanske terminoznavstvo kintsya XX – pochatku XXI stolit'*: kolektyv. monohr. chleniv Terminolohichnoyi komisii pry Mizhnarodnomu komitetovi slavistiv. Kyiv: Vyd-vo «Zhnets'», 15–22 (in Ukr.).
12. Kazymirova, I. A. (2017). *Aktualni problemy suchasnoyi linhvotermihohrafiyi* [Current issues of modern linguistic terminology]. In: *Terminolohichnyy visnyk* [Terminological Bulletin], 4, 214–226 (in Ukr.).
13. Kazymirova, I. A. (2016). *Istoryko-terminolohichnyy slovnyk ukrayins'kykh linhvistychnykh terminiv: teoriya i praktyka ukladannia* [Historical and Terminological Dictionary of Ukrainian Linguistic Terms: Theory and Practice of Compilation]. In: *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshykh navchal'nykh zakladakh* [Humanitarian education in technical higher education institutions]: zb. nauk. pr. Kyiv: Universytet «Ukrayina», 33, 72–85 (in Ukr.).
14. Kazymirova, I. A. (2014). *Metamova opysu ukrayins'koyi linhvistychnoyi terminohrafiyi* [A meta-language for describing Ukrainian linguistic terminology]. In: *Visnyk Nats. un-tu «L'vivska politekhnika»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University]. Seriya «Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi», 791, 109–112 (in Ukr.).
15. Kazymirova, I. A. (2015). *Slovnyk avtors'koyi fakhovoyi metamovy v typolohiyi istoryko-terminolohichnykh slovnykiv* [Dictionary of the author's professional meta-language in the typology of historical and terminological dictionaries]. In: *Systema i struktura skhidnoslovians'kykh mov* [The system and structure of East Slavic languages]: zb. nauk. pr. / redkol.: Yu. V. Kravtsova (vidp. red.) [ta in.]. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 8, 23–31 (in Ukr.).
16. Kyyak, T. (1969). *Lohiko-linhvistychna problematyka tekhnichnoyi terminolohiyi slovians'kykh movakh* [Logical and linguistic problems of technical terminology in Slavic languages]. In: *Visnyk L'viv. Universytetu* [Bulletin of Lviv University]. Ser. Filolohiya, 6, 19–23 (in Ukr.).
17. Kyyak, T. (1997). *Problemy taktyky ukrayinskoho terminotvorennia* [Problems of the tactics of Ukrainian term formation]. In: *Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist'* [Ukrainian terminology and modernity]: Materialy II Vseukr. nauk. konf. Kyiv, 19–23 (in Ukr.).

18. Kyyak, T. R. (1994). Problemy ukrayinskoyi terminohrafi. Stari uroky v novykh umovakh [Problems of Ukrainian terminology. Old lessons in a new environment]. In: *Vestnyk Kharkov. polytekhn. un-ta* [Bulletin of Kharkiv Polytechnic University], 19, 191–198 (in Ukr).
19. Kosmeda, T. (2016). Aktualizatsiya katehoriy «linhvonatsionalizm» i «linhvopatriotyzm» u suchasnomu movoznavstvi [Actualisation of the categories “linguistic nationalism” and “linguistic patriotism” in modern linguistics]. In: *Linhvistychni studiyi* [Linguistic Studies], 32, 66–70 (in Ukr).
20. Kosmeda, T. (2022). Linhvohistoryohrafia ukrayins'koyi linhvistyky XXI stolittya: zhanrovi riznovidy reprezentatsiyi [Linguistic historiography of Ukrainian linguistics of the XXI century: genre types of representation]. In: *Studia Ukrainica Varsoviensia* [Studia Ukrainica Varsoviensia]. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 10, 75–87 (in Ukr).
21. Kosmeda, T. (2017). Funktsiynе navantazhennya naukovoї movoznavchoї shkoly v suchasnomu prostori universytetskoyi systemy [The Functional Load of a Scientific School of Linguistics in the Modern Space of the University System]. In: *Linhvistychni studiyi* [Linguistic Studies], 34, 176–183 (in Ukr).
22. Kochan, I. (2012). Ukrayins'ko terminoznavstvo v imenakh [Ukrainian terminology in names]. L'viv: Litopys, 292 (in Ukr).
23. Nimchuk, V. V. (1985). Pokazhchyk davnikh slovyans'kykh filolohichnykh terminiv [Index of ancient Slavic philological terms]. In: *Movoznavstvo na Ukrayini v XIV–XVII stolittiyakh* [Linguistics in Ukraine in the XIV–XVII centuries], 215–222 (in Ukr).
24. Nimchuk, V. V. (1966). Ukrayins'ka onomastychna terminolohiya (proekt) [Ukrainian onomastic terminology (project)]. In: *Povidomlennya Ukrayins'koyi onomastychnoyi komisiyi* [Message from the Ukrainian Onomastic Commission]. Kyiv: Nauk. dumka, 1, 24–43 (in Ukr).
25. Symonenko, L. (2005). Novi pidkhody do rozbudovy ukrayinskoyi naukovoї terminolohiyi druhoyi polovyny XX – pochatku XXI st. [New Approaches to the Development of Ukrainian Scientific Terminology in the Second Half of the XX and Early XXI Centuries.]. In: *Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist'* [Ukrainian terminology and modernity]: zb. nauk. pr. Kyiv: KNEU, V1, 21–26 (in Ukr).
26. Symonenko, L. (2007). Osnovni etapy rozvytku ukrayinskoyi terminolohiyi druhoyi polovyny XX – pochatku XXI st. [The main stages of the development of Ukrainian terminology in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries]. In: *Movoznavstvo: Shostyy mizhnarodnyy kongres ukrayinistiv* [Linguistics: Sixth International Congress of Ukrainian Studies]: Kyiv; Donetsk. Kn. 5. Kyiv; Donetsk, 192–201 (in Ukr).
27. Symonenko, L. (2001). Ukrayins'ka naukova terminolohiya: stan ta perspektyvy rozvytku [Ukrainian scientific terminology: state and prospects of development]. In: *Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist'* [Ukrainian terminology and modernity]: zb. nauk. pr. Kyiv: KNEU, 3–8 (in Ukr).
28. Symonenko, L. O. (1991). Formuvannya ukrayinskoyi biolohichnoyi terminolohiyi [Formation of Ukrainian biological terminology]. Kyiv: Nauk. dumka, 152 (in Ukr).
29. Cherems'ka, O. (2020). Stanovlennya i rozvytok Kharkivs'koyi filolohichnoyi shkoly (XIX – persha tretyna XX st.) [The Formation and Development of the Kharkiv School of Philology (XIX and first third of the XX century)]: monohr. / vidp. red. S. Ya. Yermolenko. Kharkiv: Vydavets' Oleksandr Savchuk, 484 (in Ukr).
30. Cherems'ka, O. (2021). Kharkivs'ka filolohichna shkola v istoriyi ukrayinskoho movoznavstva 20–30-kh rr. XX st. [Kharkiv School of Philology in the History of Ukrainian Linguistics in the 20–30s of the XX century]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 36 (in Ukr).

UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY: ACTIVITIES OF KEY FIGURES OF THE KYIV TERMINOLOGY CENTRE (LATE HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

***Oleh Voitovych, Teaching assistant of the Department of Theory and Practice of Translation,
post-graduate student of the Department of Romance and German Philology
and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine)***

e-mail: voitovych.o@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6069-5648>

Abstract. Introduction. We trace the urgent need for a complete historiographical description of the activities of Ukrainian terminological centres, as well as their significant figures, whose work laid the methodological foundations of Ukrainian terminology, since there is a great demand for overview and general information to understand the tradition and plan further development of Ukrainian terminology and terminography, clarify undeveloped problems and adequately popularise Ukrainian science outside Ukraine.

Purpose. The purpose of the article is to fragmentarily describe the activities of key figures of the Kyiv scientific terminology centre in the second half of the XX and early XXI centuries.

Results. The Kyiv Scientific Terminology Centre includes leading scholars from academic institutions and universities in Kyiv whose works have become fundamental in modern Ukrainian terminology, although this study does not claim to be complete. The article briefly outlines the main areas of activity of the key figures of this scientific centre, whose work has significantly influenced the development of modern Ukrainian terminology,

taking into account the continuity of the national tradition and understanding of the future, innovative approaches. Among these scholars are V. Nimchuk, T. Kyiak, L. Symonenko, V. Ivashchenko, I. Kazimirova, and N. Artukutsa. The main principles of these scientists' activities were the principles of nation-centrism, anthropocentrism, interdisciplinarity, linguistic expansionism, systematicity; their works actualised the synchronic-diachronic approach to the interpretation of linguistic facts, and presented the cognitive and functional-pragmatic newest paradigms of knowledge.

Originality. The novelty of the study lies in the fact that, given the need to systematise terminological historiography, the activities of the Kyiv terminological centre are fragmentarily characterised, taking into account the most significant achievements of its key figures.

Conclusion. It is shown that (1) V. Nimchuk developed in detail the foundations of onomastic terminology and terminography, and was a pioneer in developing a diachronic approach to the description of Ukrainian philological terms; (2) the activities of T. Kyiak's work was focused on terminological and terminographic work not only in the projection on Ukrainian but also on other Slavic languages; the researcher focused on the development of technical terminology and provided valuable remarks on the ways of creating Ukrainian terms taking into account the theory of sociolinguistics on the basis of the tactics of term creation he systematised; (3) L. Symonenko left a considerable legacy in the field of terminology: she focused on the problems of the history of the development of Ukrainian linguistics, periodisation of this process, its analysis, interpretation of new approaches, and a specific contribution to the description of individual terminology systems in various fields of knowledge; (4) V. Ivashchenko made a lot of efforts to develop the theory of terminology and terminography. Ivashchenko, who for the first time in Ukrainian linguistics introduced cognitive terminology and systematically considered the problems and achievements of Ukrainian linguistics against the background of Slavic linguistics; (5) I. Kazymyrovna actively continues the traditions in the development of terminology and terminography established by the Department of Terminology of the NASU, in particular, the researcher actively promotes Ukrainian terminological theory and practice outside Ukraine, and develops new approaches to the creation of a diachronic dictionary of Ukrainian linguistic terms; (6) Ukrainian legal terms are actively studied by N. Artukutsa, who has achieved success in their systematisation, standardisation and terminology. Her works can be a model for describing other terminological systems in various fields of knowledge.

Key words: historiography, Kyiv terminology centre, key figures, national tradition, innovation, Ukrainian terminology and terminography.

Надійшла до редакції: 11.04.24.

Прийнято до друку: 27.05.24

УДК 81'367.627-047.3:81(=161.2)

DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36-86-93

ЧИСЛІВНИК ТА ЙОГО АКСІОЛОГІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

О. В. Ковтун, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, докторант кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури факультету філології, психології та іноземних мов

*Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)*

e-mail: o.kovtun.work@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9139-8987>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57218103019

У статті проаналізовано оцінний потенціал числівника як частини мови в руслі традиційних і новітніх граматик та нових наукових парадигм. З'ясовано, що відображення подій навколишньої реальності відбувається в мові через призму категорії оцінки, яку традиційно тлумачать як наслідок мовного висловлення логіко-філософських оцінних суджень, а тому в сучасному мовознавстві активно розвивається грамати́ка оцінки як самостійний науковий напрям, дослідження провадять насамперед у фокусі грамати́ки морфології. Продемонстровано, що, попри периферійний характер числівника, дослідницькі аспекти його вивчення на сьогодні себе не вичерпали. У ХХІ столітті цей лексико-граматичний клас почали досліджувати з погляду прагматичної, лінгвокогнітивної, лінгвоконцептуальної парадигм знань, зокрема й у ракурсі таких нових напрямів мовознавства, як поетична грамати́ка, теорія прецедентності, дискурслінгвістика, морфології оцінки, граматичної стилістики, а також порівняльно-історичного та порівняльно-зіставного мовознавства. Констатовано, що український числівник має великі можливості щодо моделювання оцінних значень, експресії, художніх мовних засобів, оскільки він може вербалізувати низку оцінних значень, зокрема й емоційно-оцінних, що важливо для розбудови морфології оцінки. Виокремлено систему оцінних значень, виражених в українській мові числівником. Вивчення грамати́ки у фокусі аксіології дає змогу побачити динаміку граматичної системи, формує новий погляд на традиційну проблематику і, відповідно, сприяє розвитку самої граматичної науки.

Ключові слова: лінгвоаксіологія, грамати́ка оцінки, грамати́ка морфології, категорія оцінки, оцінне значення, числівник, функційне навантаження.

Актуальність. Загальнопоширеним є методологічний постулат сучасної лінгвістики про те, що частини мови – це певний модус презентації довкілля в мовній свідомості. Грамати́ка оцінки (Т. Космеда [16], О. Халіман [20; 32]) – новий напрям українського мовознавства, виокремлюваний у межах української лінгвоаксіології та спроектований на дослідження своєрідності граматикалізації категорії оцінки за допомогою граматичних категорій різних частин мови. На сьогодні розроблено морфологію оцінки (О. Халіман [32]), що спрямована на вияв аксіологічного потенціалу під час вербалізації окремих морфологічних категорій, однак залишається потреба окреслити аксіологічний потенціал кожної окремої частини мови, про що пише Т. Космеда, порівн.: «На виконання оцінних функцій зорієнтована не тільки лексична, але й граматична семантика, і частиномовне розшарування лексики із семантикою оцінки» [18, с. 51].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному українському мовознавстві поширені праці, у яких особливості числівника як частини мови пояснюють з урахуванням специфіки його частиномовного значення, а саме: комплексної категорії абстрактного числа, у якій генетично поєднані поняття (а) індексу, (б) місця в системі лічби, (в) лічильних сукцесій кількості та інтенсивності якості, що є ознаками предмета (С. Жаботинська [5], В. Токарчук [31]). Саме ознака 'лічильні сукцесії кількості та інтенсивності якості, що є ознаками предмета'

і тим ґрунтом, спираючись на який і можна моделювати оцінні значення. Про це йдеться і в працях Г. Арполенко, К. Городенської, Г. Щербатюк [2], а також В. Герасимчук [4], М. Івченко [7] та ін. Крім названих авторів, у різних аспектах числівник досліджували такі вчені, як О. Аргуткіна [1], Т. Космеда [18; 19], М. Каламаж [8–14], Т. Лукінова [21; 22], Ю. Шевельов [34], С. Швачко [33], І. Павлова [23–28], які звертали увагу на прагматичну спроможність цього класу слів.

Мета дослідження – показати потенціал числівника щодо його можливостей моделювати оцінні значення в українській та англійській мовах. **Об’єкт вивчення** – морфологія оцінки української та англійської мов, а її **предмет** – оцінний потенціал числівника як частини мови в українській та англійській мовах.

Матеріали й методи дослідження. Система спеціальних лінгвістичних методів, використаних у статті, ґрунтована на інтегруванні застосованих наукових підходів – системного (структурного) та функційного (дискурсивного), зокрема, аксіологічний метод дає змогу з’ясувати особливості граматики категорії оцінки засобами числівникових форм, а також описовий, за допомогою якого презентуємо матеріал, робимо узагальнення й висновки, порівняльно-зіставний – для відповідного порівняння форм числівника української та англійської мов, а також метод опитування – з метою з’ясування особливостей асоціативного наповнення числівникових форм аксіологічними смислами.

Результати дослідження та їх обговорення. Тривалий час існувала думка, що числівник належить до закритих лексико-граматичних систем, що не має можливості моделювати прагматичні смисли через обмеженість семантичного значення. Водночас відомі й твердження про те, що числівник усе ж має здатність «нейтралізувати» лексичне значення кількості й одночасно актуалізувати широкий смисловий спектр, зокрема й оцінний. Т. Космеда продемонструвала, як поняття числа інтерпретували давні греки, зокрема піфагорійці: саме вони вказали на зв’язок числа з поняттям оцінки, адже, на думку піфагорійців, оцінка виявлена через гармонію числа: «одиничність» – це земне, «подвійність» – це духовне, вічне, «троїстість» – це Бог (Бог-отець, Бог-син, Святий Дух) [16, с. 41].

До цього часу актуальні дискусії щодо самостійності числівника як частини мови, хоча водночас учені не сумніваються в тому, що він має своєрідну словотвірну будову, синтаксичні особливості й унікальну категорійну семантику.

Числівник як самостійна частина мови є особливим класом слів, що в українській та англійській мовах містить кілька підкласів: (1) кількісні: власне кількісні, збірні, дробові, неозначені та (2) порядкові. Кожен із зазначених розрядів містить набір відповідних граматичних ознак, що моделюють певну систему граматичних форм: кількісні (категорія роду /непослідовно/ та категорії відмінка), а порядкові – тяжіють до прикметника, презентуючи його граматичні ознаки.

В академічних граматиках української мови [див.: 3; 30] презентовано ознаки числівника з урахуванням вузького і широкого підходів. До них зараховують (а) відсутність фонетичної подібності, (б) у вузькому розумінні в системі числівника можна залишити лише розряд кількісних (вони вказують тільки на кількість). Утім кількісні числівники, що загальновідомо, презентують певну невпорядкованість граматичних ознак, що виявляється у формах їх сполучуваності з іменниками (узгодження і керування). Цілі, дробові, збірні кількісні й порядкові числівники мають спроможність моделювати похідні, серед яких і композити: *три, троє – трійка, тричі, втроєх, потроєння, трійня* тощо; *потрійний, троякий, триєдиний, тризначний* і под. За семантикою до числівника близькі іменники *трійка, трієчка*, відсутні в англійській мові.

Схарактеризовані й функції числівника в українській мові щодо називання. Указано на їхній деривативний потенціал, що характерний для української [див.: 15] та англійської мов. С. Жаботинська зреалізувала компаративне дослідження цієї проблеми [5].

Базовим методологічним твердженням щодо граматичного статусу числівника є таке: *граматична цілісність числівника ґрунтована на його значеннєвій цілісності. У мовній свідомості вироблені відповідні уявлення про число й кількість, що певним чином абстраговані.*

Без сумніву, граматичні ознаки числівника децю розмиті.

Вивчення числівника щодо його потенціалу презентувати оцінне значення розпочала Т. Космеда, окресливши, зокрема, «п'ять формул категорії оцінки»: ідеться про оцінку якості знань за допомогою п'яти балів, розміщених на шкалі оцінки [16, с. 90]. Хоч на сьогодні ця формула видозмінена, оскільки шкалу оцінки трансформовано й заґрунтовано на дванадцятибальній системі.

Поширені дослідження, у яких числівник розглядають у парадигмі генетартивної лінгвістики, зокрема про це пише українська мовознавиця С. Жаботинська: ідеться про теорію Б. Брейндера. Відштовхуючись від поняття мовних універсалій, вчена актуалізує підхід до вивчення числівника крізь призму психологічних процесів породження мови [5].

Отже, лінгвісти вважають, що семантика абстрактного числа – це феномен, який своєрідно вербалізований для виконання низки номінативних функцій і в українській, і в англійській мовах, серед яких назвімо: а) квантитативну, б) порядкову, в) квалітативну та г) індексувальну (С. Жаботинська [5], М. Каламаж [8–14]). Водночас потенціал числівника щодо механізмів реалізації функцій оцінювання доволі належно не вивчений, насамперед і в порівняльному ракурсі.

Існує думка, що саме спроможність числівника виконувати індексувальну функцію наближує його за семантико-граматичними ознаками до лексико-граматичного розряду власних назв іменника, коли простежуємо певну індивідуалізацію назви. На сьогодні доведено, що значення власної назви має не семантичну, а прагматичну природу [див.: 17], що можемо спроектувати й на особливості природи числівникових значень. Уважають, що власні назви містять своєрідний код національної культури. Очевидно, такий самий код мають і числівники. Не викликає сумніву твердження С. Жаботинської про числівник як презентант «лічилної сукцесії», який виражає ознаки, спільні з відносним прикметником, але як реалізатор значення інтенсивності виконує функції якісних прикметників, зокрема вживаний в українській мові у формі вищого і найвищого ступенів порівняння. Напр.: *Один Масалов чого вартий – першіший хабарник!* (<https://cutt.ly/vw6V7fcA>); – *Обидва будуть першими, – заявив я. – Перший заступник першим і другий заступник ще першіший першого* (О. Черногуз); *Той Ваш, за висловом Григорія Кочура, «першіший» переклад сподобався Вашій вчительці, й вона порадила Вам і далі працювати* (<https://cutt.ly/Bw6V5Cnz>). Проте в англійській мові числівник таких можливостей не має.

Що стосується кількісних числівників, то їхня оцінна семантика пов'язана із сакралізацією, міфологізацією та ідеологізацією числа, що характерно для української національної традиції, зокрема й фольклорної. Т. Лукінова, наприклад, указує на можливі причини з'яви аксіологічних значень схвалення в потужно символізованого числівника «дев'ять», зокрема: під час весілля в Карпатах використовують *дев'ять пелюсток* для оздоблення весільного короваю; на Поліссі майбутня свекруха дарує нареченій *дев'ять пирогів*; у рекомендаціях, вироблених народною медициною, хворого туберкульозом повинні купати у воді з *дев'яти бродів* або в узварі з *дев'яти меж*, а особливою силою, за повір'ям, наділена трава *дев'ятисил*. Схвальне значення має числівник «дев'ять» і в англійській мові, оскільки презентує потрійний синтез тілесного, інтелектуального та духовного і його використовують як символ у лікувальних обрядах [35, с. 233–234].

Символіку числа «три» в українській та інших лінгвокультурах описує В. Жайворонок, порівн.: «з найдавніших часів символізує довершеність, досконалість; з давніх-давен число мало релігійний характер у всіх країнах і в усіх народів <...> у християн – Сила, Мудрість, Любов; дуже часто число три трапляється у Святому Письмі: три царі принесли новонародженому Месії три дари (золото, ладан, миро), Святу Родину становлять три особи (Марія, Йосиф, Христос) <...>, на Голгофі було три хрести, напис на хресті був трьома мовами – єврейською, грецькою й латиною; померши на 33-му році, Христос воскрес на третій день о третій годині ранку; в українців число три відіграє значну міфічну, містичну й магичну роль, пор. легенду про будівництво Києва трьома братами – Русом, Ляхом і Чехом (за іншою легендою – Києм, Щеком і Хоривом), пісню про три криниченьки й три дівчиноньки, балади про чарівне трій-зілля,

колядку про трьох братів, трьох товаришів (сонце, місяць, дощ) і церкву «з трьома верхами», казкові три загадки й три дороги; <...> до цього додамо казкові три дороги, билинні три богатирі, пісенні три вечори <...> Один син – не син, два сини – півсин, три сини – ото тільки син (М. Номис)» [6, с. 604]. Як бачимо, зафіксовано аксіологічне значення ‘довершеність’, ‘досконалість’. В англійській мові також спостерігаємо позитивне оцінне значення цього числівника, оскільки число «три» символізує духовний синтез і пов’язане з основними релігійними принципами, поняттями неба і Трійці [35, с. 232].

Семантику позитиву має і числівник «сорок», порівн.: «...за повір’ям, хто вб’є гадюку, тому відпускається 40 гріхів; на писанках бачимо орнамент *сорокаклі́нці*; за народною загадкою, людина сидить сорок тижнів у в’язниці, тобто в лоні матері; через 40 днів породілля мусить брати очисну молитву; на сороковий день по смерті справляють *сороковини* <...>; можна думати, що це число набуло епічного значення під християнським впливом (40-денний піст, 40-річне мандрування Мойсея пустелею, 40 днів перебував Мойсей на горі Синаї, сорок днів постили у пустелі пророк Ілля і Спаситель світу, сорок годин спочивало в гробі тіло Христове)» [6, с. 548].

Авторка цієї наукової розвідки впродовж 2021–2023 рр. провела опитування щодо асоціативного сприйняття числівників «три», «дев’ять» і «сорок» серед 100 мовців – студентів-філологів Донецького національного університету імені Василя Стуса освітнього рівня магістратури. Вони відповідали на запитання про те, «які аксіологічні асоціації викликають у свідомості мовців названі числівники: позитивні чи негативні?» із проханням за можливості конкретизувати значення. Практично всі опитані (92 учасники) відповіли, що в їхній мовній свідомості ці числівники асоційовані з такими смислами, як ‘сакральність’, ‘релігійність’, ‘християнство’, ‘давнина’, ‘фольклорна традиція’, ‘міфічність’, ‘добро’, ‘сила’. Названі числівники загалом викликають значення позитиву і схвалення. І лише 8 учасників указали на такі смисли, як ‘таємничість’, ‘невідомість’, ‘страх’. Числа «три», «дев’ять» і «сорок» у них викликають негативні асоціації. На запитання, «чому виникають ті чи інші оцінні асоціації?», опитані називали певні прецедентні життєві ситуації, пов’язані із цими числами. Отже, для смислового ореолу зазначених числівників характерна аксіологічна амбівалентність.

Видається доцільним навести яскравий текст авторства А. Содомори щодо інтерпретації числівника: «Числівник – то не іменник, за яким одразу щось бачимо... То також не прикметник, який допомагає виразніше уявити собі те, про що йде мова. Числівник, скільки разів не повторюємо його, залишиться числівником: один, два, три... Числівник – то мізкування, то мовчанка. Учні Пітагора не порушували мовчанки протягом п’яти років, і лише тому, ознайомившись із його творами, збагачені мовчанкою, випробувані нею, могли бачити свого вчителя і вести з ним бесіду. Скажімо, про те, що одиниця – це початок усього, що їй, причині, належить щось невизначене – двійка, що від них походять числа, від цих – крапки, від крапок лінії, далі – плоскі фігури; потім фігури об’ємні; відтак – тіла, що у своїй основі мають вогонь, воду, землю і повітря, врешті – наділений душею, розумний, кулеподібний світ, у центрі якого – Земля, ... теж, додамо, лише крапка у Всесвіті...» [29, с. 17–18].

Висновки й перспективи. У процесі функціонування числівник української та англійської мов презентує свій мінливий семантико-граматичний характер, що окреслює його аксіологічний потенціал. Це мотивовано наявністю в числівника абстрактної семантики, яка може наповнюватися конкретизувальними сакральними, міфологізованими й соціологізованими символічними смислами, що пояснюється відповідними прецедентними текстами, висловленнями, ситуаціями. Зазначене доводить асоціативний експеримент: реакції опитуваних на числові коди української національної культури, що відповідно фіксують індивідуалізовані аксіологічні смисли.

Словники символів лінгвокультур засвідчують систему вироблених у кожній культурі значень. Числівники, без сумніву, містять своєрідний код кожної національної культури. Ідеться про символічний простір, який створюють числівники, певні концепти мовної картини світу, що реалізують модус духовності кожного народу, відповідні емоції чи почуття, інтелектуальні оцінки амбівалентного характеру. Порядкові числівники можуть презентувати значення

інтенсифікації якості, вираження його більшого чи меншого ступеня – вербалізації ступеня вияву категорії оцінки, що коває по відповідній шкалі оцінки.

Аналіз своєрідності вияву значень числівника дає змогу висновувати, що лінгвоперсона як суб'єкт пізнання докільля створює числівникові смисли відповідно до своїх знань, інтелекту, соціальних установок. Водночас інтерпретація числівникових смислів відбувається на ґрунті актуалізації не денотативного-сигніфікативного значення, а в системі вироблених у лінгвокультурах конотацій.

І в українській, і в англійській лінгвокультурах числівник пов'язаний із поняттям кількості, якості й оцінки. Відповідно до зазначеного він слугує для суто кількісної, якісно-кількісної оцінки докільля, містить великий аксіологійний потенціал.

Перспектива цього дослідження полягає в можливостях створення словника числівника, що інтерпретуватиме аксіологійні значення й смисли цієї частини мови, зокрема й у порівняльно-зіставному аспекті на матеріалі різних мов.

Список використаної літератури

1. Аргуткіна О. А. Концептуально-семантичний і функціональний аспекти мікросистеми «Число»: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2001. 218 с.
2. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. Київ : Наук. думка, 1980. 244 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови ; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
4. Герасимчук В. А. Майже все про числівник. Київ : ІСДО, 1995. 124 с.
5. Жаботинская С. А. Числительные современного английского языка (к вопросу о категориальном статусе) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Київ, 1982. 208 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
7. Івченко М. П. Числівники української мови. Київ : КДУ, 1955. 143 с.
8. Каламаж М. А. Вербалізація концепту «невизначена кількість» у фразеологічних знаках української та англійської мов. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. Вип. 1. Київ, 2007. С. 207–215.
9. Каламаж М. Квантитативність у вимірі лінгвогносеології. *Актуальні проблеми іноземної філології: міжвуз. зб. наук. ст.: «Лінгвістика і літературознавство»*. Вип. II. Київ : Освіта України, 2008. С. 11–18.
10. Каламаж М. А. Семантико-когнітивні аспекти фразеологічних одиниць англійської мови з числівником *one*. *Проблеми семантики слова, речення та тексту* : зб. наук. пр. Вип. 18. Київ : ВЦ КНЛУ, 2007. С. 51–59.
11. Каламаж М. Специфіка моделювання фразеоквантитативних одиниць із градаційною семантикою. *Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. наук. ст.: «Лінгвістика і літературознавство»*. Вип. XIV. Ніжин : Вид-о «Аспект-Поліграф», 2007. С. 31–36.
12. Каламаж М. А. Способи сегментації і квантифікації субстанцій навколишнього світу в різноструктурних мовах. *Науковий вісник: Кафедра ЮНЕСКО КНЛУ: LINGUAPAX – VIII: Мова, освіта, культура. Наукові парадигми і сучасний світ. Філологія. Педагогіка. Психологія*. Вип. 15. Київ : ВЦ КНЛУ, 2007. С. 111–115.
13. Каламаж М. А. Функціональні характеристики числівників сучасної англійської мови (на матеріалі художніх текстів). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*: зб. наук. пр. Вип. 12. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. С. 174–181.
14. Каламаж М. А. Числівник: екстралінгвістичні та лінгвістичні характеристики. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: зб. наук. пр. Вип. 18. Київ : ВЦ КНЛУ, 2007. С. 160–168.
15. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
16. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 350 с.
17. Космеда Т. Ego і Alter ego Тараса Шевченка у просторі щоденникового дискурсу : монографія. Дрогобич : Коло, 2012. 372 с.
18. Космеда Т. А. До питання про граматичне вираження категорії оцінки. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2003. Вип. 10. С. 50–56.
19. Космеда Т. А., Аргуткіна О. А. Огляд аспектів вивчення слів мікросистеми «Число» в руслах традиційної та нової лінгвістичних парадигм. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Луганськ : Альма-матер, 2003. Вип. 1. С. 57–65.
20. Космеда Т. А., Халіман О. В. «Граматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2011. Вип. 22. С. 17–23.
21. Лукінова Т. Б. Категорія кількості як елемент духовної культури давніх слов'ян. *XI Міжнародний з'їзд славистів. Слов'янське мовознавство* : доповіді. Київ : [б/в,] 1993. С. 23–27.
22. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах: (Порівняльно-історичний нарис). Київ : Наук. думка,

2000. 370 с.

23. Павлова І. А. Вживання числівників у художній прозі Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (семантико-культурний аспект). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків, 2003. Вип. 11. Ч. II. С. 47–52.

24. Павлова І. А. Поетична семантика числівника у творах В. Стуса. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків : ХДПУ, 2001. Вип. 6. С. 192–198.

25. Павлова І. А. Семантика числівника у мові творів Ліни Костенко. *Південний архів*. Філол. науки : зб. наук. пр. Херсон : ХДПУ, 2002. Вип. XVI. С. 201–205.

26. Павлова І. А. Функціональна навантаженість числівника *один* в ідіостилі Б. Олійника. *Лінгвістична палітра* : зб. наук. пр. з актуальн. проблем лінгвістики / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків, 2009. С. 351–357.

27. Павлова І. А. Числівники у поетичному тексті. *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк : «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2002. № 5. С. 76–80.

28. Павлова І. А. Числівник як вербальний сигнал феномену прецедентності у поетичному дискурсі шістдесятників. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. Харків. № 910. 2010. Вип. 60. Ч. I. С. 558–564.

29. Содомора А. Наодинці зі словом. Львів : Літопис, 1999. 475 с.

30. Сучасна українська літературна мова / за ред. І. К. Білодіда: в 5-ти кн. Київ : Наук. думка, 1969. Кн. 2. 364 с.

31. Токарчук В. А. Номінативні одиниці з нумеральним компонентом: лінгвокогнітивний аналіз (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2013. 20 с.

32. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови : монографія. Харків : Майдан, 2019. 458 с.

33. Швачко С. А., Медвідь О. М. Когнітивний аспект квантитативних слів. *Вісник Київ. лінгвіст. ун-ту*. Сер. «Філологія». 1998. Т. 1. № 1. С. 33–40.

34. Шевельов Ю. Up or out? З проблематики формування українського числівника як частини мови. *Вибрані праці* : у 2 кн. Кн. 1. Мовознавство / упоряд. Л. Масенко. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 453–460.

35. Cirlot J. E. A Dictionary Of Symbols. Second Edition. London : Routledge, 2001. 451 p.

References

1. Arhutkina, O. A. (2001). Kontseptualno-semantychnyi i funktsionalnyi aspekty mikrosystemy «Chyslo» [Conceptual-semantic and functional aspects of the “Number” microsystem]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kharkiv, 218 (in Ukr.).

2. Arpolenko, H. P., Horodenska, K. H., & Shcherbatiuk, H. Kh. (1980). Chyslivnyk ukrainskoi movy [Numeral of the Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. dumka, 244 (in Ukr.).

3. Vykhovanets, I. R., & Horodenska, K. H. (2004). Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language]. Kyiv : Pulsary, 398 (in Ukr.).

4. Herasymchuk, V. A. (1995). Maizhe vse pro chyslivnyk [Almost everything about numerals]. Kyiv : ISDO, 124 (in Ukr.).

5. Zhabotinskaya, S. A. (1982). Chislitelnye sovremennogo angliyskogo yazyika (k voprosu o kategorialnom statue) [Numerals of modern English (on the issue of categorical status)]. PhD dissertation (English language). Kyiv, 208 (in Rus.).

6. Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury. Slovyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture. Dictionary-reference]. Kyiv : Dovira, 703 (in Ukr.).

7. Ivchenko, M. P. (1955). Chyslivnyky ukrainskoi movy [Numerals of the Ukrainian language]. Kyiv : KDU, 143 (in Ukr.).

8. Kalamazh, M. A. (2007). Verbalizatsiia kontseptu «nevyznachena kilnist» u frazeolohichnykh znakakh ukrainskoi ta anhliiskoi mov [Verbalization of the concept “indefinite quantity” in phraseological signs of the Ukrainian and English languages]. In: *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Suchasni tendentsii rozvytku mov* [Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanov. Modern trends in language development], 9(1), 207–215 (in Ukr.).

9. Kalamazh, M. A. (2008). Kvantytatyvnist u vymiri linhvohnoseolohii [Quantitativeness in the dimension of linguistic epistemology]. In: *Aktualni problemy inozemnoi filolohii. Linhvistyka i literaturoznavstvo* [Actual problems of foreign philology. Linguistics and literary studies], (II), 11–18 (in Ukr.).

10. Kalamazh, M. A. (2007). Semantyko-kohnityvni aspekty frazeolohichnykh odynyts anhliiskoi movy z chyslivnykom one [Semantic-cognitive aspects of phraseological units of the English language with the numeral one]. In: *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu* [Problems of word, sentence and text semantics], (18), 51–59 (in Ukr.).

11. Kalamazh, M. A. (2007). Spetsyfika modeliuvannia frazeokvantatyvnykh odynyts iz hradatsiinoiu semantykoiu [The specifics of modeling phrasal quantitative units with gradational semantics]. In : *Aktualni problemy slov'ianskoi filolohii. Linhvistyka i literaturoznavstvo* [Current problems of Slavic philology. Linguistics and literary studies], (XIV), 31–36 (in Ukr.).

12. Kalamazh, M. A. (2007). Sposoby sehmentatsii i kvantyfikatsii substantsii navkolyshnoho svitu v riznostrukturnykh movakh [Ways of segmentation and quantification of substances of the surrounding world in multi-

- structured languages]. In: *Naukovyi visnyk. Filolohiia. Pedagogika. Psykholohiia* [Scientific Bulletin. Philology. Pedagogy. Psychology], (15), 111–115 (in Ukr.).
13. Kalamazh, M. A. (2007). Funktsionalni kharakterystyky chyslivnykiv suchasnoi anhliiskoi movy (na materiali khudozhnikh tekstiv) [Functional characteristics of the numerals of the modern English language (based on the material of literary texts)]. In: *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky* [Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics], (12), 174–181 (in Ukr.).
  14. Kalamazh, M. A. (2007). Chyslivnyk: ekstralinhvistychni ta linhvistychni kharakterystyky [Numeral: extralinguistic and linguistic characteristics]. In: *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu* [Problems of word, sentence and text semantics], (18), 160–168 (in Ukr.).
  15. Klymenko, N. F., Karpilovska, Ye. A., & Kysliuk, L. P. (2008). Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonu [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv: VD Dmytra Buraho, 336 (in Ukr.).
  16. Kosmeda, T. (2000). Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannia i rozvytok katehorii otsinky [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the evaluation category]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 350 (in Ukr.).
  17. Kosmeda, T. (2012). Ego i Alter ego Tarasa Shevchenka u prostori shchodennykovoho dyskursu [Ego and Alter ego of Taras Shevchenko in the space of diary discourse]. Drohobych: Kolo, 372 (in Ukr.).
  18. Kosmeda, T. A. (2003). Do pyttannia pro hramatychni vyrazhennia katehorii otsinky [To the question of the grammatical expression of the evaluation category]. In: *Linhvistychni doslidzhennia* [Linguistic studies], Kharkiv, (10), 50–56 (in Ukr.).
  19. Kosmeda, T. A., Arhutkina, O. A. (2003). Ohliad aspektiv vyvchennia sliv mikrosystemy “Chyslo” v ruslakh tradytsiinoi ta novoi linhvistychnykh paradyhm [Review of aspects of studying words of the “Number” microsystem in the traditional and new linguistic paradigms]. In: *Linhvistyka* [Linguistics], (1), 57–65 (in Ukr.).
  20. Kosmeda, T. A., Khaliman O. V. (2011). “Hramatyka otsinky” yak aktualna problema suchasnoho movoznavstva [“Grammar of evaluation” as an actual problem of modern linguistics]. In: *Linhvistychni studii* [Linguistic studies], (22), 17–23 (in Ukr.).
  21. Lukinova, T. B. (1993). Katehoriia kilkosti yak element dukhovnoi kultury davnikh slovyian [The category of quantity as an element of the spiritual culture of the ancient Slavs]. In: *XI Mizhnarodnyi zyzd slavistiv. Slovyianske movoznavstvo* [XI International Congress of Slavists. Slavic linguistics], 23–27 (in Ukr.).
  22. Lukinova, T. B. (2000). Chyslivnyky v slovyianskykh movakh: (Porivnialno-istorychni narys) [Numerals in Slavic languages: (Comparative-historical essay)]. Kyiv : Nauk. dumka, 370 (in Ukr.).
  23. Pavlova, I. A. (2003). Vzhyvannia chyslivnykiv u khudozhnii prozi H. F. Kvitky-Osnovianenka (semantyko-kulturnyi aspekt) [The use of numerals in the fiction of G. F. Kvitka-Osnovyanenko (semantic and cultural aspect)]. In: *Linhvistychni doslidzhennia* [Linguistic studies], 11(II), 47–52 (in Ukr.).
  24. Pavlova, I. A. (2001). Poetychna semantyka chyslivnyka u tvorakh V. Stusa [Poetic semantics of the numeral in the works of V. Stus]. In: *Linhvistychni doslidzhennia* [Linguistic studies], (6), 192–198 (in Ukr.).
  25. Pavlova, I. A. (2002). Semantyka chyslivnyka u movi tvoriv Liny Kostenko [Numeral semantics in the language of Lina Kostenko's works]. In: *Pivdennyi arkhiv. Filol. nauky* [Southern Archive. Philol. science], XVI, 201–205 (in Ukr.).
  26. Pavlova, I. A. (2009). Funktsionalna navantazhenist chyslivnyka odyv v idiostyli B. Oliinyka [The functional load of the numeral one in the idiostyle of B. Oliynyk]. In: *Linhvistychna palitra* [Linguistic palette], 351–357 (in Ukr.).
  27. Pavlova, I. A. (2002). Chyslivnyky u poetychnomu teksti [Numerals in the poetic text]. In: *Nauk. visn. Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky* [Scientific Journal of Volyn state University named after Lesya Ukrainka], (5), 76–80 (in Ukr.).
  28. Pavlova, I. A. (2010). Chyslivnyk yak verbalnyi syhnal fenomenu pretsedentnosti u poetychnomu dyskursi shistdesiatnykiv [The numeral as a verbal signal of the phenomenon of precedent in the poetic discourse of the sixties]. In: *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Filolohiia* [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Philology], 910 (60/I), 558–564 (in Ukr.).
  29. Sodomora, A. (1999). Naodyntsi zi slovom [Alone with the word]. Lviv : Litopys, 475 (in Ukr.).
  30. Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian literary language] (1969). Kyiv : Nauk. dumka, 2, 364 (in Ukr.).
  31. Tokarchuk, V. A. (2013). Nominativni odyntsi z numeralnym komponentom: linhvokohnityvnyi analiz (na materiali suchasnoi anhliiskoi movy) [Nominative units with a numerical component: linguistic-cognitive analysis (on the material of the modern English language)]. Extended abstract of PhD dissertation (English language). Kharkiv, 20 (in Ukr.).
  32. Khaliman, O. V. (2019). Hramatyka otsinky: morfolohichni katehorii ukrainskoi movy [Evaluation grammar: morphological categories of the Ukrainian language]. Kharkiv: Maidan, 458 (in Ukr.).
  33. Shvachko, S. A. & Medvid, O. M. (1998). Kohnityvnyi aspekt kvantytatyvnykh sliv [Cognitive aspect of quantitative words]. In: *Visn. Kyiv. linhvist. un tu. Filolohiia* [Bulletin of the Kyiv Linguist. Univ. Philology], 1 (1), 33–40 (in Ukr.).
  34. Shevelov, Yu. (2008). Up or out? Z problematyky formuvannia ukrainskoho chyslivnyka yak chastyiny movy [Up or out? On the problems of the formation of the Ukrainian numeral as a part of the language]. In: *Iybrani pratsi: u 2 kn. Kn. 1. Movoznavstvo* [Selected works: in 2 volumes. Book 1. Linguistics]. Kyiv : VD «Kyievo-Mohylianska akademiia», 453–460 (in Ukr.).
  35. Cirlot, J. E. (2001). A Dictionary Of Symbols. Second Edition. London: Routledge, 451 (in Eng.).

NUMERAL AND ITS AXIOLOGICAL POTENTIAL

**Oksana Kovtun, Ph. D., Associate Professor at the Department of English Philology,
doctoral student of the Department of Romance Languages and World Literature,
Faculty of Linguistics, Psychology, and Foreign Languages,
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine)**

e-mail: o.kovtun.work@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9139-8987>

Scopus-Author identifier: 57218103019

Abstract. Introduction. The reflection of environmental events occurs in language through the prism of the category of evaluation, which is traditionally interpreted as a result of linguistic expression of logical-philosophical evaluative judgments. In contemporary linguistics, linguoaxiology is actively developing, with its component, the grammar of evaluation, being presented as an independent scientific direction that explores the morphology and syntax of evaluation. This research is primarily focused on the morphology of grammar. Among the parts of speech containing a powerful evaluative potential, the Ukrainian numeral stands out. Despite numerous studies on the issues of defining the status and peculiarities of the numeral functioning, discussions continue regarding the interpretation of this part of speech and its linguistic capabilities.

The purpose. The aim of the research is to demonstrate the potential of numerals in modelling evaluative meanings in Ukrainian and English languages. The object of the article is the morphology of evaluation in Ukrainian and English languages, while its subject is the evaluative potential of numerals as a part of speech in Ukrainian and English languages.

The methods. The system of special linguistic methods used in the article is based on the integration of applied scientific approaches, specifically the systemic (structural) and functional (discursive) approaches. The axiological method allows us to clarify the features of grammaticalization of the category of evaluation using numeral forms. Additionally, the descriptive method is used to present the material, make generalizations and conclusions, while the comparative method is employed to conduct a comparative analysis of numeral forms in Ukrainian and English. Lastly, the survey method is used to explore the peculiarities of associative content of numeral forms with axiological meanings.

Main results of the study. Despite the peripheral nature of numerals, research aspects related to their study have not been exhausted to date. In the 21st century, numerals have begun to be studied within the focus of pragmatic, linguo-cognitive, and linguo-conceptual paradigms of knowledge. This includes perspectives from new directions in linguistics such as poetic grammar, precedent theory, discourse linguistics, assessment morphology, grammatical stylistics, as well as comparative-historical and comparative-contrastive linguistics. It is noted that Ukrainian numerals have significant potential in modelling evaluative meanings, expressions, and artistic language tools, as they can verbalize a range of evaluative meanings, including emotional evaluations, which are important for the development of assessment morphology. A system of evaluative meanings that numerals in the Ukrainian language can verbalize has been identified.

Originality. This marks the first analysis in Ukrainian linguistics of the evaluative potential of the numeral and the classification of evaluative meanings corresponding to evaluation it expresses.

Conclusions and specific suggestions of the author. Analysis of the unique manifestation of numeral meanings in language allows us to conclude that the linguistic personality as a subject of cognition, manifested in evaluative categorization, creates numeral meanings based on its knowledge, intellect, and social settings. At the same time, the interpretation of numeral meanings occurs based on the actualization not of denotative-significant meaning but on the system of developed connotations in linguistic cultures. This allows linguistic personalities to focus attention on specific potential meanings of certain numerals. Studying grammar within the focus of axiology allows us to observe the dynamics of the grammatical system, shapes a new perspective on traditional issues, and consequently contributes to the development of grammatical science itself.

Key words: linguoaxiology, grammar of evaluation, grammar of morphology, category of evaluation, evaluative meaning, numeral, functional load.

Надійшла до редакції: 15.03.24

Прийнято до друку: 01.05.24

**АДВЕРБІАЛІЗАЦІЯ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ТВАРИН:
СЕМАНТИКО-СИНКРЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ**
**Є. Б. Кісь, аспірантка катедри української мови імені професора Івана Ковалика,
Львівський національний університет імені Івана Франка
(Львів, Україна)**

e-mail: kyelyzaveta97@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0602-5937>

У статті опрацьовано транспозицію іменників на позначення назв тварин у лексико-граматичний клас прислівника крізь призму теорії синкретизму. З урахуванням семантичного, морфологічного, синтаксичного критеріїв визначення частин мови виявлено функціональні омоніми іменник / прислівник, які поділено на синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні функціональні омоніми. Мета дослідження – схарактеризувати семантичні, морфологічні, синтаксичні зміни, що відбуваються в результаті транспозиції іменника на позначення назв тварин у прислівник та спричиняють утворення функціональних омонімів. Для реалізації мети та завдань наукової статті застосовуємо методики дистрибутивного та компонентного аналізу.

Виявлено, що в клас прислівника переходять іменники у формі орудного відмінка однини на позначення родових та видових назв тварин. Адвербіалізовані прислівники втратили парадигму відмінювання, морфологічні категорії іменника, здатність виконувати певні синтаксичні функції, змінили категорійне значення з предметності на ознаковість. Крім того, простежено, які семантичні зміни відбуваються в омонімах, як розвивається багатозначність прислівників. У похідних словах виокремлено семи уподібнення за зовнішніми та внутрішніми ознаками, чому сприяє метафоричне перенесення семантики вихідних слів.

З'ясовано, що на синхронному етапі адвербіалізація іменників демонструє динамічні зрушення в межах лексико-граматичних класів, які вважаємо позитивними, бо вони зумовлюють розвиток мови.

Ключові слова: іменник, прислівник, транспозиція, адвербіалізація, міжчастиномовні омоніми, функціональні омоніми, синкретизм, ГРАК.

Актуальність. Прислівник – лексико-граматичний клас слів, що виник на ґрунті інших частин мови. З погляду часу входження тої чи тої частини мови до прислівника розрізняємо різні ступені адвербіалізації аналізованої одиниці. Наприклад, слова *згори, вночі, навесні* та подібні пов'язані з діяхронними змінами, відрізняються написанням від співвідносних прийменниково-іменникових сполук, тому «деривати такого типу не вступають у відношення міжчастиномовної омонімії з однозвучними іменниковими словоформами» [3, с. 27], і відповідно до цього у встановленні частиномовного статусу таких слів не виникає труднощів.

У пропонованому дослідженні беремо до уваги функціональні омонімні пари іменник / прислівник, що їх на синхронному етапі розвитку мови сприймають як етимологічно споріднені слова, пов'язані явищем синкретизму, що ускладнює їх зарахування до лексико-граматичного класу іменника чи прислівника. Простежуємо шляхи переходу іменника в прислівник та ті зміни, які при цьому відбуваються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси адвербіалізації іменників вважаємо такими, що закорінені в сучасній українській літературній мові, чому першочергово сприяє здатність іменника у відмінковій формі орудного відмінка перебувати в синтаксичній функції обставини. Тому численні переходи іменників у клас прислівників ставали об'єктом окремих мовознавчих досліджень. Особливості адвербіалізації іменників вивчав Й. Ф. Андерш [1], відіменникові прислівники з порівняльним значенням опрацьовувала Т. І. Ніколашина [7], похідні прислівники від іменників у формі орудного безприйменникового відмінка – І. О. Мариненко [6], початковий (синтаксичний) ступінь транспозиції – А. Ю. Габай [3], в аспекті функціональної омонімії – Н. М. Глібчук [3], діалектні відсубстантивні прислівники – Г. І. Гримашевич [5] та ін. Незважаючи на значні напрацювання українських мовознавців,

виникає потреба висвітлити транспозиційні зміни в розрізі функціональних омонімів іменник / прислівник.

Мета статті – схарактеризувати семантичні, морфологічні, синтаксичні зміни, що відбуваються в результаті транспозиції іменників на позначення назв тварин у прислівники та спричиняють утворення функціональних омонімів.

Мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) виявити функціональні омоніми іменник / прислівник; 2) поділити засвідчені одиниці на синкретично-диференційовані, синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні функціональні омоніми; 3) описати шляхи переходу іменника в прислівник та основні відмінності з погляду частиномовних критеріїв.

Матеріали й методи дослідження. Джерельним підґрунтям розвідки є контексти, виявлені в Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (ГРАК). Для опрацювання функціональних омонімів іменник / прислівник послуговуємося методиками дистрибутивного та компонентного аналізу, які є складниками структурного методу.

Результати дослідження та їх обговорення. Адвербіалізація як один із шляхів поповнення лексико-граматичного класу прислівника спричинює виникнення міжчастиномовної омонімії. Різновидом міжчастиномовних омонімів є функціональні омоніми – «однакові за звучанням етимологічно споріднені слова чи окремі форми слів, що належать до різних частин мови» [4, с. 9]. За Н. М. Глібчук та У. Б. Добосевич, функціональні омоніми поділено на синкретично-диференційовані, синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні [4, с. 9–11]. Зауважимо: у дослідженні транспозиції іменника в прислівник основна відмінність між цими омонімами полягає в тому, що синкретично-диференційовані зафіксовані в словниках без омонімічних індексів, у синкретично-недиференційованих в одній словниковій статті подано ремарку «у значенні прислівника», а синкретично-потенційні представлені численними контекстами без фіксації в словниках.

Серед адвербіалізованих іменників на позначення назв тварин виявлено синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні омонімічні пари. Похідні одиниці визначають як порівняльно-уподібнювальні прислівники, а «в основі їх значення лежить метафоричне переосмислення за зовнішніми ознаками та внутрішніми властивостями тварин, птахів» [8, с. 632], вони «виражають образну характеристику дії, процесу, стану через вказівку на подібність» [2, с. 70]. Зазнають транспозиції як іменники на позначення родових назв тварин, так й іменники на позначення видових назв тварин.

Синкретично-потенційні функціональні омоніми іменник / прислівник із семою уподібнення (на позначення родових назв тварин):

Звіриню́¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Збірн. Дикі, зазвичай хижі, тварини [4, с. 195]: *З чортами зналися, з дикою звіриною* (Р. Радутний «І жили вони довго»).

Звіриню́² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. 1. Як звірина, видаючи потужні звуки [4, с. 195]: *Був такий несамовито страшний з цим сміхом на устах і з ножем у руці, що Ухова відскочила від нього, завилася звіриною і повалилася ничком на ліжко* (Ольга Мак «Чудасій»). 2. Із негативними почуттями чи намірами [4, с. 195]: *Найманець звіриною глянув на полоненого* [4, с. 195].

Звіро́м¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Дика, звичайно хижа, тварина [4, с. 195]: *Отже, страх перед звіром малої дитини пояснюється тим, що її прапрадід був колись розірваний цим звіром?* (М. Масютко «Химера»).

Звіро́м² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. 1. Як звір, налітаючи з усіх боків, видаючи потужні звуки [4, с. 196]: *Хочеш у бокс? Там звіром завесиш* (Олесь Бердник «Камертон Дажбога»). 2. Із негативними почуттями чи намірами [4, с. 196]: *А тепер ти на мене звіром зиркаєш* (В. Рутківський «Джури козака Швайки»).

Звірюкою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р., ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Дика, звичайно хижа, тварина [4, с. 196]: *Згромаджені бояри гляділи то радісно на малі медведята, то зо страхом на вбиту медведицю, обзирали рани і подивляли силу і смілість Мирослави, що могла вдатися в боротьбу з такою страшною **звірюкою*** (І. Франко «Захар Беркут»).

Звірюкою² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. 1. Як звірюка, видаючи потужні звуки [4, с. 196]: *Він прислухався, як вітер змінював тони, неначе юрба голодних вовків: то свистів, то шипів гадиною, то вив **звірюкою**, то, зібравши всі сили, гув так, неначе силкувався перекинути дім* (Іван Нечуй-Левицький «Хмари»). 2. Із негативними почуттями чи намірами [4, с. 196]: *Гість питає, нащо його запрошували! Ну, звісно, не на те, щоб ви **звірюкою** на всіх дивилися!* (А. Кащенко «Зоря нового часу»).

Пта́хом¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Хребетна тварина, яка має тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і замість передніх кінцівок крила [9, т. 8, с. 378]: *Я все ішов з **птахом** на плечі* (В. Бичко «Лісова перепустка»).

Пта́хом² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як птах: *Раніше здавалося, що як тільки вирвуся за колючі огорожі, **птахом** полечу додому* (М. Андрусак «Брати Вогню»).

Пта́хою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Хребетна тварина, яка має тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і замість передніх кінцівок крила [9, т. 8, с. 378]. *Я почала спостерігати за **птахою**, яка згорнулася й понурила голову, немов збиралася спати* (Л. Пономаренко «Синє яблуко для Ілонки : збірка»).

Пта́хою² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як птаха: *А Марфа біжить на роботу, **птахою** летить, щоб дов'язати до вечора свої шість кіп...* (Гр. Тютюнник «Три зозулі з поклоном»).

Пта́шкою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Зменш.-пестл. Хребетна тварина, яка має тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і замість передніх кінцівок крила [9, т. 8, с. 378]: *Просто стежив за вами і **пташкою**, а підійти боявся* (А. Кокотюха «Таємниця підводного човна»).

Пта́шкою² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як пташка: *Вона **пташкою** випорхнула з обіймів козака і, тремтячи всім тілом, побігла у намет* (А. Кащенко «У запалі боротьби»).

Опрацьовано 6 синкретично-потенційних омопар іменник / прислівник, у яких зазнають транспозиції іменники на позначення родових назв тварин. У семантиці прислівників *звіриною*, *звіром*, *звірюкою* першочергово закладено уподібнення за зовнішніми ознаками, після того з плином часу такі похідні слова розширюють своє семантичне наповнення, у результаті чого з першого прислівникового значення розвивається друге, у якому вже закладено уподібнення за внутрішніми ознаками. Натомість в адвербіалізованих іменниках *птахом*, *птахою*, *пташкою* виявлено лише одне значення, в основі якого спостерігаємо уподібнення за зовнішніми ознаками.

Синкретично-недиференційовані омопари іменник / прислівник із семою уподібнення (на позначення видових назв тварин):

Гадю́кою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). 1. Перен. Зовнішня форма предметів, явищ, що нагадує гадюку [4, с. 123]: *Він ішов, і дорога виповзала з-під піддошов жовтогарячою **гадюкою*** (Олесь Ульяненко «Софія»). 2. Перен., зневажл. Про злу, підступну людину [4, с. 123]: *Сама ж Валентина була в тому гадючнику, який сентиментально іменується товариством друзів юності, найбільшою **гадюкою**...* (Є. Кононенко «Празька химера»).

Гадюкою² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Означальний.

1. Як гадюка, утворюючи зигзаги, кільця [4, с. 123]: *Через годину полковники виїхали на шлях, що гадюкою покрутився у лісі, і спинили коней* (А. Кащенко «У запалі боротьби»).
2. Викликаючи негативні відчуття, емоції [4, с. 123]: *І страх гадюкою звивався по серці* (Ю. Мушкетик «Крапля крові»).

У синкретично-недиференційованій омопарі *гадюкою* іменник / прислівник спостерігаємо, що на основі окремих значень іменників розвиваються окремі значення прислівників: іменникова семантика зовнішньої характеристики переходить у прислівникову сему зовнішнього уподібнення, а іменникове значення внутрішньої характеристики – у прислівникову сему внутрішнього уподібнення.

Їжаком¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). 1. Невелика тварина ссавець, спина й боки якої вкриті твердими голками [4, с. 216]: *Ось Муза знайомиться з їжаком, якого я одомашнив, щовечора напуваючи молоком* (В. Дрозд «Музей живого письменника»). 2. Перен., розм. Коротко підстрижене волосся, що стирчить [4, с. 216]: *Волосся в нього, що на черепі, що на обличчі, відростало рівним темним їжаком* (Ю. Логвин «Танці шайтана»).

Їжаком² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Означальний. 1. Настовбурчено (про волосся, шерсть і т. ін.) [4, с. 216]: *– І в професора настовбурчились їжаком сиві брови* (Степан Федорівський «Молоді паростки»). 2. Перен. Вороже, недовірливо (про ставлення до кого-, чого-небудь) [4, с. 216]: *В голові лють їжаком качалася* (Люко Дашвар «Бітє є. Макс»). 3. Перен. Тривожно, неспокійно (про внутрішній стан людини) [4, с. 216]: *Зібгався їжаком та й труситься, мов цуценя закинуте* (С. Пилипенко «Банда»).

В омопарі *їжаком* переносне іменникове значення переходить у прислівникове із семою зовнішнього уподібнення. Крім того, на основі першого іменникового значення із зовнішніми характеристиками розвиваються два прислівникові значення з уподібненням до внутрішнього стану.

Синкретично-потенційні омопари іменник / прислівник із семою уподібнення (на позначення видових назв тварин):

Вовком¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Хижак родини собачих, звичайно сірої масті [4, с. 104]: *Іван кинувся за вовком, але той поза лозняками пустився через пагорб навтьоки* (Андрій Химко «Засвіти»).

Вовком² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. 1. Як вовк, хижо, люто, жадібно [4, с. 104]: *Я всього себе віддав роботі. Кидався вовком на всі замовлення, які потрібно було виконати* (М. Хіміч «Байстрючка»). 2. Із негативними почуттями чи намірами [4, с. 104]: *Підкова люто позирав на нього, дихав вовком, плювався* (Олесь Бердник «Дике поле»).

Вороном¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Великий хижий птах із блискучим чорно-сірим пір'ям, що живе подалі від осель (переважно в лісі) [4, с. 109]: *І коли побачив такого, стояв кілька хвилин, милуючись і снігом, і вороном* (В. Лис «Місяць, обмитий дощем»).

Вороном² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. Подібно до ворона [4, с. 109]: *Різка повернувся – чорна тінь вороном метнулася від нього* (В. Шевчук «Сповідь»).

Вужем¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Неотруйна змія середнього розміру, що має жовті плями з обох боків голови [4, с. 119]: *Я так за селом своїм скучила! І за короною, навіть за вужем, я його вже не боюся* (М. Нестерчук «Блакитна сарна»).

Вужем² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. Вигинаючись, звиваючись подібно до вужа [4, с. 120]: *У хату вужем прослизнула худа Галька* (А. Нікуліна «Завірюха»).

Змійкою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). 1. Зменш. Плазун із видовженим тілом, укритим лускою [4, с. 203]: *Однією змійкою можна нагодувати трьох-чотирьох людей* (Онлайн-ЗМІ «Zaxid.net»). 2. Перен. Спосіб відчуття негативних емоцій [4, с. 203]: *А лячно було від того, що батько заборонив їй ходити до Архипа додому, бо темна неприязнь до парубка здійснювалась невидимою чорною змійкою при будь-якій згадці про нього* (М. Бутченко «Місто надій»).

Змійкою² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Означальний. 1. Як змійка, утворюючи зигзаги [4, с. 203]: *Змійкою звивалася до міста дорога* (В. Лис «Маска»). 2. Перен. Спричинюючи негативні відчуття, емоції [4, с. 203]: *Усмішки змійкою проповзли по обличчях присутніх* (Дарія Ярославська «Папороть не цвіте»).

Зозулею¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Корисний перелітний птах-самка з світло- чи бурувато-сірим оперенням [9, т. 3, с. 678]: *І йому пригадується, як десь отут стояв він босоногим семикласником з русокою Наталочкою, з завмиранням серця лічив подаровані зозулею роки* (Ю. Мушкетик «Крапля крові»).

Зозулею² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Перен. Означальний. Як зозуля: *То кував зозулею, та так, що аж старий Сірко вийшов з хати, здивований* (Іван Багряний «Тигролови»).

Ластівкою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Перелітний птах ряду горобцеподібних з вузькими гострими крилами, стрімкий у льоті [9, т. 4, с. 452]: *Кузьма ображено засопів, прикрив повіки, все ж через вузькі щілинки стежачи за ластівкою* (В. Ганецький «Поцілунок роси : збірка»).

Ластівкою² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Означальний. Як ластівка, стрімко: *Ластівкою вилинула з хати стара Нечайха назустріч синові* (А. Кашенко «Славні побратими»).

Метеликом¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Комаха ряду метеликів [9, т. 4, с. 687]: *На одному з привалів відійшла з галявини у хащі на кілька кроків, а там захопилася гігантським барвистим метеликом* (Олесь Бердник «Вогнесміх»).

Метеликом² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як метелик: *Ксеня метеликом пурхалаінавколо гостей, однак розмова не клеїлася* (М. Гримич «Магдалинка»).

Сóколом¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Хижий птах родини соколиних з міцним гачкуватим дзьобом, кривими кігтями і довгими гострими крильми [4, с. 473]: *Став би я ясним соколом та полетів у небо чистее, а чи бистрим вовком, чи рибою, але ж не підуть від того вороги з землі рідної* (В. Рубан «Бережа»).

Сóколом² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як сокіл, стрімко, упевнено [4, с. 473]: *Чорнявий отаман насунив густі брови, соколом глянув на зніяковілого Михайлика* (М. Пригара «Михайлик – джура козацький»).

Соловѐйком¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Маленький перелітний корисний птах родини горобиних із сірим оперенням, самець якого чудово співає, особливо в період гніздування [9, т. 9, с. 445]: *І полились музичні фрази, уривки мелодії, які за тим відтворював Федько. Це було щось подібне до змагання з соловейком у лісі* (Ф. Зіньковський «У музиканта»).

Соловѐйком² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як соловей, співучо: *Пливли й співали... Катерина теж була з ними й заходилася соловейком* (Іван Багряний «Сад Гетсиманський»).

Чайкою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Морський водоплавний птах родини сивкових [9, т. 11, с. 264]: ...а *яструб женеться за чайкою*, а чайка ловить у морі кефаль! (І. Білик «Не дратуйте грифонів»).

Чайкою² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Як чайка: ...і то було чути дзвінкий голос Сашика, що *чайкою* злітав над хвилею інших голосів хору (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»).

Шулікою¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Великий хижий птах родини яструбиних з довгими крилами і загнутим дзьобом; коршак [4, с. 589]: Сором козакові тремтіти перед нею. Ми не діти і не курчата перед *шулікою* (З. Тулуб «Людолови»).

Шулікою² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Означальний. 1. Раптово [4, с. 589]: А смерть напосілась *шулікою* (Іван Багряний «Людина біжить над прірвою»). 2. Хижа [4, с. 589]: Підвівся, зиркнув на Єву-Марію *шулікою*, пішов до дверей (Люко Дашвар «Биті є. Макс»).

Яструбом¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки в граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Хижий птах з коротким гачкуватим дзьобом, гострими загнутими пазурами, що водиться в лісах різних частин світу [4, с. 609]: Швидко повернулися бійці, перелякані всі, наче курчата під *яструбом* (В. Івченко «Одного разу на Дикому Сході»).

Яструбом² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?). Незмінюваний. Означальний. Хижа [4, с. 609]: Гляне *яструбом* – серце завмирає від страху (А. Шиян «Гроза»).

У семантиці більшості адвербіалізованих іменників (*вороном, вужем, зозулею, ластівкою, метеликом, соколом, соловейком, чайкою, яструбом*) виявлено метафоричне уподібнення за зовнішніми ознаками. Вторинний прислівник *вовком* на основі першого значення із зовнішнім уподібненням розвиває похідне значення з уподібненням внутрішнім ознакам, натомість у прислівнику *шулікою* виокремлюємо два значення тільки із зовнішнім уподібненням. А, наприклад, відмінні значення прислівника *змійкою* (уподібнення за зовнішніми та внутрішніми ознаками) виникли від окремих значень відповідного іменника.

Висновки й перспективи. Дослідивши адвербіалізацію іменників на позначення назв тварин, ми зафіксували 20 омонімічних іменник / прислівник. Виявлені одиниці розподілено на синкретично-недиференційовані функціональні омоніми (репрезентують групу видових назв тварин) та синкретично-потенційні функціональні омоніми (представлені групами родових та видових назв тварин).

В аналізованих омонімічних паріях виокремлюємо семи уподібнення, що переконує в синкретичній природі похідних прислівників, виявлених і на рівні семантики. Транспозиція іменників на позначення назв тварин у лексико-граматичний клас прислівника ґрунтований на метафоричному перенесенні за зовнішніми чи внутрішніми ознаками. Простежуємо кілька шляхів перенесення іменникових значень у прислівникові: 1) іменникове значення слова переходить у прислівникове на основі перенесення за зовнішніми ознаками (*птахом, птахою, пташкою, вороном, вужем, зозулею, ластівкою, метеликом, соколом, соловейком, чайкою, шулікою, яструбом*); 2) першочергово іменникове значення слова переходить у прислівникове на основі перенесення за зовнішніми ознаками, а тоді формується друге значення, основою якого є вже перенесення за внутрішніми ознаками (*звіриною, звіром, звірюкою, вовком*); 3) окремі значення багатозначного іменника реалізовані в різних прислівникових значеннях, що виникли за зовнішнім та внутрішнім уподібненням (*гадюкою, змійкою, їжаком*).

Зауважимо, що адвербіалізувалися іменники у формі орудного відмінка однини. Відірвавшись від парадигми відмінювання, вони втратили здатність узгоджуватися з прикметниками, займенниками, числівниками, вживані лише у функції обставини та рідше неузгодженого означення, тоді як іменник міг виконувати функцію будь-якого члена речення. Крім того, у результаті транспозиції категорійне значення предметності змінюється на адвербіальність.

Отже, процеси адвербіалізації іменників демонструють динамічні зміни в межах лексико-граматичних класів. Перспективними вважаємо дослідження, спрямовані на виявлення нових функціональних омонімів, а також опрацювання адвербіалізованих іменників у складі фразеологізмів.

Список використаної літератури

1. Андерш Й. Ф. Особливості адвербіалізації іменників. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 3–6.
2. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. 232 с.
3. Глібчук Н. М. Адвербіалізація іменників як один із шляхів виникнення міжчастиномовних омонімів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2012. Вип. 57. С. 26–36.
4. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів: Априорі, 2016. 638 с.
5. Гримашевич Г. І. Відсубстантивні адвербіативи у формі орудного відмінка в українських діалектах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 139–146.
6. Мариненко І. О. Відсубстантивні адвербіативи у формі орудного безприменникового в українській мові. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: 2005. Вип. 59. С. 118–127.
7. Ніколашина Т. І. Порівняльно-уподібнювальні прислівники синтаксичного ступеня адвербіалізації у сучасній українській літературній мові. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вип. 31. С. 118–120.
8. Ніколашина Т. І. Функціонально-семантичне поле порівняння в трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXI. С. 627–634.
9. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Список використаних джерел

1. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна. 2017–2024. URL: <http://uacorpus.org>.

References

1. Andersh, Y. F. (1999) Osoblyvosti adverbializatsii imennykiv [Features of adverbialization of nouns]. In: *Movoznavstvo [Linguistics]*, 1, 3–6 (in Ukr.).
2. Gabay, A. Yu. (2004) Sintaksichna prislivnikova transpozitsiya v suchasniy ukrayinskiy literaturniy movi [Syntactic adverbial transposition in the modern Ukrainian language]: monografiya. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Burago (in Ukr.).
3. Hlibchuk, N. M. (2012) Adverbializatsiia imennykiv yak odyin iz shliakhiv vynyknennia mizhchastynomovnykh omonimiv [Adverbialisation as one of the ways of development of lexico-grammatical homonyms]. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna [Visnyk of Lviv University. Series Philology]*, 57, 26–36 (in Ukr.).
4. Hlibchuk, N. M. & Dobosevich U. B. (2016) Slovyk mizhchastynomovnykh omonimiv suchasnoyi ukrayinskoyi movy [Dictionary of lexico-grammatical homonymy of the modern Ukrainian language]. Lviv: Apriori, 638 (in Ukr.).
5. Hrymashevych, H. I. (2013) Vidsubstantywni adverbiatyvy u formi orudnoho vidminka v ukrainskykh dialektakh [Vidsubstantywni adverbatives in form of aninstrumental case in Ukrainian dialects]. In: *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Philological Studies: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University]*, 9, 139–146 (in Ukr.).
6. Marynenko, I. O. (2005) Vidsubstantywni adverbiatyvy u formi orudnoho bezprymennykovoho v ukrainskii movi [Vidsubstantywni adverbatives in form of aninstrumental case in Ukrainian language]. In: *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) [Proceedings. Series: Philological sciences (linguistics)]*. Kirovohrad, 59, 118–127 (in Ukr.).
7. Nikolashyna, T. I. (2001) Porivnialno-upodobniuvalni pryslivnyky syntaksyschnoho stupenia adverbializatsii u suchasniy ukrainskii literaturniy movi [Comparative adverbs of the syntactic degree of adverbialization in the modern Ukrainian language.]. In: *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) [Proceedings. Series: Philological sciences (linguistics)]*. Kirovohrad: RVTs KDPU im. V. Vynnychenka, 31, 118–120 (in Ukr.).
8. Nikolashyna, T. I. (2009) Funktsionalno-semantychne pole porivniannia v trylohii “Toreadory z Vasiukivky” V. Nestaika [Functional-semantic field of comparison in the trilogy “Toreadors from Vasyukivka” by V. Nestaiko]. In: *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriya: Linhvistyka i literaturoznavstvo [Actual issues of Slavic philology. Series: Linguistics and literary studies]*: mizhvuz. zb. nauk. st. XXI, 627–634 (in Ukr.).

Sources of illustrative material

1. Generalnyi regionalno anotovanyi korpus ukrayinskoyi movy (GRAC) (2017–2024) [GRAC: General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian] / M. Shvedova, R. Fon Valdenfels, S. Yargin, A. Risin, V. Starco, T. Nikolaenko ta in. Kyiv, Lviv, Ena. URL: <http://uacorpus.org>. [in Ukr.].

**ADVERBIALISATION OF NOUNS FOR DENOTING ANIMAL NAMES:
SEMANTIC-SYNCRETIC PARAMETERS**

***Yelyzaveta Kis, Postgraduate Student at the Ivan Kovalyk Department of the Ukrainian Language,
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine)***

e-mail: kyelyzaveta97@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0602-5937>

Abstract. Introduction. *The article deals with the transposition of nouns denoting animal names into the lexical-grammatical class of adverbs through the prism of the theory of syncretism, which results in certain difficulties in determining the part-of-speech status. Taking into account the semantic, morphological, and syntactic criteria for defining parts of speech, the functional homonyms of nouns / adverbs have been identified and categorized as syncretically undifferentiated and syncretically potential functional homonyms.*

The purpose. *The study aims to characterize the semantic, morphological, and syntactic changes that occur as a result of the transposition of nouns representing animal names into the category of adverbs, leading to the formation of functional homonyms.*

The methods. *General scientific and linguistic methods are employed to achieve the research goal. The structural method predominates, incorporating techniques of distributional and componential analysis. Data are sourced from contexts identified in the General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC).*

Main results of the study. *It has been observed that nouns in the instrumental case singular transition into the adverb category to denote both generic and specific animal names. Adverbialized adverbs have detached from the declension paradigm, lost the morphological categories of nouns, restricted the ability to perform certain syntactic functions, and shifted their categorical meaning from objectness to attributiveness.*

Originality. *The semantic changes occurring in noun / adverb homonymic pairs are traced, as well as the development of adverb polysemy. Some assimilations are identified in derived words based on external and internal characteristics, facilitated by the metaphorical transfer of the semantics of original words. Drawing on the phenomenon of syncretism, several ways of transferring noun meanings to adverbs are delineated: 1) the noun meaning of a word transitions to an adverbial one based on external similarities; 2) primarily, the noun meaning of a word transitions to an adverbial one based on external similarities, and then a second meaning is formed, rooted in internal similarities; 3) certain meanings of a polysemous noun are manifested in various adverbial meanings with external and internal assimilation.*

Conclusions and specific suggestions of the author. *It has been elucidated that during the synchronous stage, the adverbialization of nouns demonstrates dynamic shifts within lexical-grammatical classes. Despite difficulties in distinguishing functional homonyms, their formation is considered to be positive as it contributes to language development. Research on identifying new functional homonyms is promising.*

Key words: *noun, adverb, transposition, adverbialisation, lexico-grammatical homonymy, functional homonymy, syncretism, GRAC.*

Надійшла до редакції: 08.02.24.

Прийнято до друку: 27.04.24

УСКЛАДНЕНИЙ СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

**В. О. Молоцький, здобувач ступеня PhD,
аспірант кафедри українського мови,
Запорізький національний університет
(Запоріжжя, Україна)**

e-mail: vadymmolotskyi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3445-2131>

У статті зроблено спробу уточнити, удокладнити та систематизувати відомості про ускладнений складений дієслівний присудок у сучасній українській мові.

Наукова новизна визначена потребою інвентаризувати граматичні засоби ускладнення складеного дієслівного присудка й окреслити форми реалізації допоміжних компонентів у розглянутих моделях присудка, виявити варіації їх уживання, проаналізувати різновиди значень та особливості їх вираження в таких присудках. Науковий аналіз зроблено на основі значного за обсягом мовного матеріалу, який вилучено з творів сучасної української літератури, переважно з художньої прози та публіцистики. Речення, наведені в роботі, отримані методом суцільної вибірки.

Основний метод дослідження – структурно-семантичний опис, у межах якого використані такі прийоми: спостереження, інтерпретація, класифікація та систематизація мовних явищ, трансформація (перестановка компонентів речення, перевірка на певний вид трансформації).

Установлено, що ускладнений складений дієслівний присудок постає в типології присудків як елемент парадигми в межах визначеного типу. Така форма присудка утворена внаслідок додавання до її структури часток різної семантичної природи, які реалізують додаткове значення щодо характеристики дії в плані реальності, ірреальності чи можливості, ставлення мовця до неї та її перебігу, а також через поєднання допоміжних (модальних і фазових, кількох модальних) компонентів, що репрезентують поєднання відповідних значень.

Ключові слова: ускладнений складений дієслівний присудок, модальні частки, допоміжні модальні дієслова, допоміжні фазові дієслова, семантико-синтаксична структура речення.

Актуальність. Прикметною рисою сучасної мови є те, що, як постулює Л. А. Булаховський, «присудок набирає властивості включати в свій склад чимраз більше слів» [1, с. 50]. Для того щоб чітко й точно передати думки, мовець використовує не стільки пари слів, скільки цілу сукупність, розгорнені словесні групи. У сучасній українській мові нерідко подибуємо присудкові конструкції на взірць *можуть продовжувати говорити, повинен був бути готовий працювати*, які поєднують кілька граматичних значень і становлять один член речення, проте й донині не мають одностайного трактування в синтаксичних розвідках сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В історії синтаксичної науки подібні присудкові поєднання розглядають як ускладнені форми складеного дієслівного присудка [2, с. 159–161; 3, с. 189], як складний присудок змішаного типу [4, с. 50] або як окремий структурний різновид непростого присудка – трьохелементний присудок [5, с. 16–24]. Однак, на наше переконання, термін «трьохелементний присудок» на позначення подібних конструкцій не зовсім коректний, оскільки порушує загальну логіку класифікації присудків: простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний і складний (подвійний) [2, с. 154–179; 6, с. 76–81; 7, с. 150–154]. Виокремлення трьохелементного типу, з одного боку, передбачає наявність одно- і двохелементних присудків, про що в жодній синтаксичній праці не йдеться. З іншого боку, не зрозуміло, який зміст варто вкладати в поняття «елемент присудка», оскільки внаслідок додавання предикативних прикметників такі присудкові поєднання можуть мати більше ніж три елементи: *Ось так я змушений був спробувати вдатися до компіляції* (В. Минко). Так само певною мірою некоректним видається термін «складний присудок змішаного типу», позаяк складний присудок виникає в процесі злиття двох типів присудків в один, натомість у розглянутих у цій статті присудкових поєднаннях відбувається нарощення

структури основного присудка за рахунок приєднання ще одного допоміжного компонента. Отже, услід за І. Р. Вихованцем [2, с. 159–161], М. В. Мірченком [8, с. 256–263], Р. О. Христіаніною [3, с. 189] покваліфікуємо такі поєднання як ускладнений складений дієслівний присудок. На окрему увагу заслуговує складений дієслівний присудок, що ускладнений порівняльними частками [3, с. 191–192] й іншими елементами в ролі модальних часток [9, с. 67–70]. Як бачимо, попри тривалу традицію вивчення присудковості, проблема типології присудків до сьогодні є актуальною й потребує докладнішого розроблення.

Мета статті – уточнити, удокладнити й систематизувати відомості про ускладнений складений дієслівний присудок у сучасній українській мові. Задля досягнення названої мети треба виконати такі завдання: 1) визначити засоби ускладнення складеного дієслівного присудка; 2) окреслити засоби реалізації допоміжних компонентів у розгляданих моделях присудка й виявити варіації їх уживання; 3) проаналізувати різновиди значень та особливості їх вираження в таких присудках.

Матеріали й методи дослідження. Науковий аналіз проведено на основі значного за обсягом мовного матеріалу, вилученого з творів сучасної української літератури (від І. С. Котляревського до сьогодні), переважно з художньої прози й публіцистики. Речення, наведені в роботі, отримані методом суцільної вибірки. Основний метод дослідження – структурно-семантичний опис, у межах якого використані такі прийоми: спостереження та інтерпретація, систематизація та класифікація мовних явищ, прийом трансформації (престановка компонентів речення, перевірка на певний вид трансформації).

Результати дослідження та їх обговорення. До структури складеного дієслівного присудка, як відомо, входять основний компонент, виражений формою інфінітива повнозначних дієслів, який у семантико-синтаксичному аспекті постає носієм лексико-семантичної основи предиката, і допоміжний компонент, передаваний особово-часовими, родо-часовими та способовими формами дієслів на позначення: 1) фазової (*починати, заходжуватися, братися, стати, продовжувати, закінчувати, кінчати, кидати, переставати, припиняти* тощо); 2) модальної семантики (*могти, уміти, сміти, намагатися, мусити, мати* й под.). Допоміжні фазові дієслова вказують на момент перебігу дії, процесу або стану, тоді як модальні дієслова – на їх можливість, бажаність та необхідність. Допоміжні дієслова з модальною семантикою постають як один із засобів вираження суб'єктно-модальних значень і семантичного ускладнення структури речення. Склад допоміжних модальних дієслів чітко не окреслений. Одні мовознавці схильні обмежувати коло модальних дієслів [2; 3; 6], інші, навпаки, розширювати [4; 10; 11]. Серед модальних дієслів, окрім згаданих, виокремлюють також дієслова, що означають: 1) різні відтінки волевиявлення (бажання, намір, спробу, готовність чи рішення суб'єкта виконати певну дію): *хотіти, бажати, воліти, жадати, мріяти, прагнути, старатися, збиратися, нахвалятися, прицілятися, силкуватися, спокушуватися, пробувати, братись, готуватись, відмовитись, поспішати, хапатись, погодитись, вирішити* тощо; 2) суб'єктивно-емоційну оцінку: *любити, любити* та ін.; 3) міру звичайності дії: *звикнути, навчитися, пристосуватися, прилаштовуватися* і т. ін. [10, с. 124]. Б. М. Кулик значно розширює коло модальних дієслів, зараховуючи до них ще й дієслова зі значенням: 1) процесу мислення, мовлення: *думати, забути, обіцяти, проситися* та ін.; 2) психічних та фізичних переживань: *рватися, поспішати, встигати, боятися, соромитися, стидатися, клястися, божитися, втомитися* тощо [4, с. 42].

В. Ф. Сич, досліджуючи синтаксичні функції інфінітива, констатує, що «деякі з поданих дієслів можуть вживатися з різними смисловими значеннями, тому синтаксична функція їх та прилягаючих до них інфінітивів теж буває різною» [12, с. 27]. Наприклад, дієслова *хотіти, бажати* в значенні внутрішніх фізіологічних потреб істот є повнозначні й виконують роль простого присудка, проте в значенні наміру вказують лише на модальний відтінок волевиявлення, через те належать до структури складеного дієслівного присудка, пор.: *Засип мерцій чай, бо я п'ю хочу...* (І. Нечуй-Левицький) і *Вона хотіла приміряти, що їй буде краще до лиця, чи який очіпок, чи кораблик?* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Тому повнозначні дієслова, що переважно виконують функцію простого дієслівного присудка поруч із відмінковими формами, поряд із прилеглими інфінітивами можуть уподібнюватися за своїм граматичним і модифікаційним значенням до допоміжних модальних дієслів і вказувати на оцінку відношення суб'єкта до дії, процесу чи стану, виражених основним компонентом, лише в певному контексті, здебільшого в метафоричному вжитку, унаслідок часткової десемантизації, але за умови, що: 1) обидва дієслова (допоміжне й інфінітив) пов'язані з підметом, а в семантико-синтаксичному аспекті інфінітив виражає дію, процес або стан суб'єкта, тобто є суб'єктним; 2) обидва дієслова належать до одного часового плану. Натомість поєднання дієслова у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі з інфінітивом, що не відповідають визначеним умовам, являють собою два окремі члени речення – присудок і другорядний член, пор.: *Князь наказав готуватися в похід* (А. Любченко) → *Князь наказав, щоб готувалися в похід*; *Він вирішив більше погляду їй не подарувати*, думкою за неї більше не згадати (Марко Вовчок) → *Він вирішив, що більше погляду їй не подарує*, думкою за неї більше не згадає.

Еквівалентами модальних дієслів постають також предикативні модальні прикметники повної, рідше короткої форми *повинен*, *змушений*, *зобов'язаний*, *здатний*, *спроможний*, *схильний*, *ладен*, *рад* та ін., що, як і модальні дієслова, виражають модальну модифікацію складеного дієслівного присудка.

Водночас у сучасній українській мові витворена ускладнена модель складеного дієслівного присудка. Як зазначає Р. О. Христіанінова, складений дієслівний присудок може бути й ускладненим: 1) порівняльними частками; 2) поєднанням допоміжних фазових і модальних компонентів [3, с. 189].

В. А. Чолкан, розглядаючи частки як модальні модифікатори предиката й компоненти семантичної реалізації структурної схеми речення, виокремлює з-поміж ускладнювачів складеного дієслівного присудка, окрім згаданих, ще й деякі видільні частки інакшої значеннєвої природи: *якраз*, *мало не*, *навіть*, *навіть і не*, *тільки (тільки)*, *лиш*, *все (усе)*, *таки (все ж таки)*, *аж*, *ще*, *іще (ще й)*, *вже не*, *собі*, *і собі (й собі)*, *як*, *було*, *так і* [9, с. 67–70]. Мовознавиця наголошує, що модальні частки при складеному дієслівному присудку більшою мірою надають йому тих самих значень, що й простому дієслівному присудку, проте виявляють і певну специфіку [Там само].

Однак, услід за М. І. Степаненком та С. О. Педченко, зауважимо, що якщо порівняльним часткам притаманна модальна семантика, то для решти часток характерними є не модальні, а логічні значення (вказівне, означальне, видільне тощо) [13, с. 171], оскільки модальність виражає лише «суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості явищ у мовній ситуації, контексті» [2, с. 119]. Значення, яке вносять частки до речення, залежить від їхніх функційно-семантичних особливостей.

Складені дієслівні присудки, ускладнені модальними частками. Найчастіше до основної форми складеного дієслівного присудка входять транспоновані в модальні частки порівняльні сполучники подібності або сполучники ірреального порівняння *мов*, *мовби*, *мовбито*, *немов*, *немовби*, *немовбито*, *наче*, *начеб*, *начебто*, *неначе*, *неначебто*, *ніби*, *нібито*, *буцім*, *буцімто* [14, с. 657], які однаковою мірою виражають відтінок припущення й порівняння: *...якийсь сіро-сріблястий світ мов почав наливатися в темряву* (Б. Грінченко); *Дехто затиснув кулак і мовби намірявся ударити спільників тої «драчі»* (Марко Черемшина); *Вміла мовбито балакати по-французькому і по-німецькому, але вимовляла слова та складала речення зовсім не так, як би треба* (В. Леонтович); *У вічного духу людського приборкані крила знов стали немов віростати* (Олександр Олесь); *Кожна клітинка немовби силкувалася вловити хоч який поклик нескінченно далеких світів, відчувти, що десь там є жива істота* (О. Романчук); *Мілена... немовбито вже й намірялась зі своєї осяйної високости гукнути...* (О. Забужко); *Широколистий подорожник й оксамитовий шпорши наче силкувались вкрити всю дорогу, хотіли одвоювати її од важких коліс сільських возів* (І. Нечуй-Левицький); *Рух начеб намірявся обняти мене* (Ірина Вільде); *Юрба начебто почала заспокоюватися* (О. Соколовський); *Хоч і не зовсім Маруся повеселішала, та усе-таки неначе стала потроху*

оживати (Г. Квітка-Основ'яненко); *Катков неначебто вже й почав потішатись...* (І. Нечуй-Левицький); *І всі знаки ніби почали показувати, що так воно, мабуть, і буде* (Іван Багряний); *...там нібито почав з'являтися світлий Янгол і пророкувати кінець світу* (Г. Пагутяк); *Що буцім хочу я одтяти Головку лисую твою...* (І. Котляревський); *Молодого Дуніна-Левченка теж вхопили на язика по салонах незгірше самого Радюка, що й він буцімто ладен накоїть якогось лиха* (І. Нечуй-Левицький).

Порівняльні частки, які репрезентують відтінок припущення й порівняння, посідають у структурі складеного дієслівного присудка здебільшого позицію перед допоміжним дієсловом, рідше – перед інфінітивом: *Голова ніби почала розпхати* (А. Копинець); *Вага почала ніби зникати* (О. Бердник). Позиція порівняльної частки зумовлена тим, значення якого дієслова (допоміжного чи основного) мовцеві може видаватися ірреальним, уявним.

У позиції модальних часток можливе вживання також прислівників, хоч загалом функційна сфера часток для них не типова. Частки *ледве чи, навряд чи, либонь*, співвідносні з прислівниками, які виражають низький ступінь вияву ознаки (*трохи, трошечки, трошки, трішечки, трішки, мало, замало, ледве, ледве-ледве, небагато, небагацько*) [14, с. 512], та модальними прислівниками – еквівалентами простих дієслівних присудків на рівні гіпотетичної модальності на зразок *припускати, гадати, сумніватися* [14, с. 536], при складеному дієслівному присудку передають імовірність, невпевненість у можливості суб'єкта виконати дію, виражену основним компонентом: *Ви це ледве чи можете зрозуміти...* (У. Самчук); *Аби який поет навряд чи міг би питати своє серце – чи хоче воно їсти, пити, спатоньки...* (М. Рильський); *Я ж либонь можу грати різні ролі й бути різним* («День», 18.09.1998). Специфічною синтаксичною властивістю часток *ледве чи, навряд чи* є здатність поєднуватися тільки з допоміжними компонентами (модальними або фазовими дієсловами чи їхніми еквівалентами).

Окрім того, у функції ускладнювачів складеного дієслівного присудка можуть бути вживані частки іншої значеннєвої природи, які ускладнюють його структуру в препозиції до допоміжного або основного компонента й однаковою мірою увиразнюють його семантику такими смисловими відтінками:

1) обмеження в певній ситуації дій, процесів чи станів, передаваного обмежувально-видільними частками *тільки, лише (лиш), хіба що*: *Отож усі присутні могли тільки дивитися, співчувати і чекати* (М. Білкун); *Він лише міг судити про це з тих окремих поглядів...* (Іван Багряний); *Я не можу творити нового, а можу лиш повторюватись, можу лиш копіювати життя* (М. Мартинів); *...сам міг хіба що обхопити руками власні коліна* (П. Загребельний);

2) нетиповості, надзвичайності дії, репрезентованої видільними частками *навіть, аж*, відсполучниковою часткою *і (й)*: *Іван почав навіть дрейфити...* (У. Самчук); *Звірина молодь почала аж заходитися зі сміху, так їй подобалася гра кабана* (О. Турянський); *Ти не радій, вони [лелеки – В. М.] ще можуть і полетіти* (Є. Гуцало). Через уживання таких часток при складених дієслівних присудках із заперечною часткою *не* відбувається посилення заперечення, яке поширюється на будь-які дії, а не лише на названу основним компонентом присудка. Передавана інфінітивом дія сприймається як можлива в окресленій ситуації, але навіть вона не може бути реалізована: *Я не можу й поворухнутися!* (І. Сенченко); *Про втечу звідси ніхто не міг і мріяти* (О. Бердник); *Бідний князь не міг навіть кричати, а тільки пищав під ударами, як дитина* (І. Франко);

3) допустимості в певній ситуації якоїсь окремої дії, процесу чи стану, експлікованої відсполучниковою часткою *хоч*: *Жовто-чорна раса здоровіша – може хоч пручатися* (В. Винниченко);

4) певності, відповідності дій, процесів чи станів до реалій ситуації, вираженої відприслівниковими частками *саме, якраз*: *А Софа саме почала накривати стіл...* (Р. Самбук); *Борис якраз став сплющувати повіки...* (Б. Лепкий);

5) достовірності зазначеної дії, репрезентованої відприслівниковими частками *просто, прямо*: *Аби якось зупинити глобальну родинну сварку, сторони просто почали уникати одне*

одного (А. Кокотюха); *Вчора прийшов безокий чорт... і **прямо почав** на старого **гримати**...* (М. Старицький);

6) неповноти реалізації дії, передаваної відприслівниковими частками **ледве не, трохи не, мало не, майже**: *Санько від щасливої звістки **ледве не почав підкидати** жону...* (В. Кільченський); *І я... **трохи не почав писати** віршів!* (В. Підмогильний); *Мої очі **теж мало не почали дощити*** (М. Сурженко); *Місто спало, і Габр **міг майже бігти**, не побоюючись зіткнень* (Я. Мельник);

7) довільності, необумовленості дії, вираженої відзайменниковою часткою **собі**, складеною часткою **і собі (й собі)**: *Василь, прийшовши в себе, **почав собі умовляти** і насилу угамували її* [Мотрю – В. М.] (Панас Мирний); *Кіндрат, Никон і Ілько зникли, але, отямившись, **і собі почали плескати*** (У. Самчук);

8) невідворотності дії, процесу чи стану, експлікованої стверджувальними частками **таки, все-таки, все ж таки**: *Той момент **мусить таки настати**, той бій **мусить таки** наредити **відбутися**, бо навіщо ж вони туго пісню все життя співали, того бою чекали* (Іван Багряний); ***Вміли-таки їсти** смачно буржуї* (В. Підмогильний); *Може, той, дівку ми **таки могли б узяти** з собою?* (І. Костецький); *Я Твердохліб і хоч зрідка **все ж таки можу виявити твердість*** (П. Загребельний);

9) раптовості, несподіваності дії в минулому, вираженої часткою **як**: *А Ілля Муромець **теж наспів туди, вирвав дуба та як почав колотити** ті війська татарські* (Н. Забіла);

10) несподіваності, невмотивованості дії, передаваної віддієслівною часткою **взяти** (частіше в поєднанні зі сполучником **та й**) і часткою **так і**: *Єфремов **мріяв про радіопередачі між зірками через тисячі років, а вчені взяли та й почали здійснювати** його мрію тепер!* (О. Бердник); *Здавалося, кожна волосинка **так і хотіла злетіти** з голови* (Є. Наумов);

11) інтенсивності, безперервності, звичності дії, експлікованої віддієслівною часткою **знай**: *...енергетичні завихрення **знай намагалися жбурнути** корабель то в один, то в інший бік...* (О. Авраменко);

12) нереалізованості з певних причин дії в минулому, вираженої віддієслівною часткою **було**: ***Хотів було гукати** на допомогу: **задубілий** язик не повертається* (В. Кучер); ***Почав було розпалювати** в печі, але так і не розпалив.*

Синтаксичною особливістю більшості часток (порівняльних, видільних) є позиційна рухливість у структурі складеного дієслівного присудка. Ускладнювачі посідають позицію здебільшого перед допоміжним дієсловом, увиразнюючи його значення, рідше – перед інфінітивом.

Деякі частки (**навіть чи, ледве чи, трохи не, ледве не, як, так і, взяти та й, знай**) можуть бути вживані лише перед певними компонентами складеного дієслівного присудка, оскільки поєднувані тільки з певними формами дієслів. Частки **навіть чи, ледве чи, трохи не, ледве не, так і, взяти та й, знай** увиразнюють значення лише допоміжних модальних або фазових дієслів у відповідній родо-часовій, особово-часовій і особово-способовій формі чи їхніх еквівалентів. Частка **як** увиразнює значення допоміжного фазового дієслова, вираженого простою формою майбутнього часу.

Складені дієслівні присудки, ускладнені додатковими допоміжними компонентами. Ускладнені складені дієслівні присудки цієї моделі виражають не одне, а два граматичні значення. Це означає, що до структури такої моделі присудка, окрім основного компонента, вираженого інфінітивом, входить ще щонайменше два допоміжні компоненти, кожен з яких указує на властиве йому граматичне значення. Перший елемент являє собою морфологічний засіб вираження основного граматичного значення присудка, другий утрачає деякі з функцій, що характерні для нього в основній формі складеного дієслівного присудка, і набуває форми інфінітива. За такої умови структура допоміжного компонента в ускладненій моделі присудка дублює структуру складеного дієслівного присудка.

Ускладнений поєднанням допоміжних компонентів складений дієслівний присудок треба розглядати в межах визначеного типу, оскільки ускладнення відбувається послідовно внаслідок

додавання до структури основної форми допоміжного дієслова або його еквівалента (*почав говорити – хотів почати говорити; мав намір почати говорити*).

Найчастіше ускладнений складений дієслівний присудок постає внаслідок поєднання допоміжних компонентів із модальною та фазовою семантикою. Роль першого компонента зазвичай виконує модальне дієслово у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі, яке граматично пов'язує підмет з іншими частинами ускладненого присудка, указуючи на суб'єктивну оцінку дії, процесу чи стану, виражених основним компонентом, тоді як у ролі другого компонента постає дієслово з фазовою семантикою у формі інфінітива, яке виражає момент перебігу відповідної дії, процесу, стану – початок, кінець чи продовження: *Тільки що Хмельницький хотів почати говорити до козаків, як наперед кола виступив Чорнота і голосно звернувся до гетьмана...* (А. Кашенко); *Вона не могла припинити говорити, тому що її понесло* (А. Чех); *Так живі не стають морально мертвими, а мертві можуть продовжувати жити у свідомій шляхетній пам'яті наступних поколінь* («День», 15–16.04.2022).

Еквівалентами допоміжних модальних дієслів, що утворюють ускладнену форму складеного дієслівного присудка, є предикативні прикметники. Оскільки предикативний прикметник не може виражати дієслівних граматичних значень, то він потребує додатково дієслівної зв'язки, унаслідок чого модель складеного дієслівного присудка стає чотирикомпонентною: *Тьомик подзвонив аж через два дні о пів на п'яту пополудні, коли я вже готовий був почати його оплакувати* (М. Кідрук).

Можливе й інше поєднання модального та фазового значення: дієслово із фазовою семантикою у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі, а модальне дієслово у формі інфінітива: *Як можна забути про те, що мільйони українців продовжують бажати жити в цьому морі брехні і імітації...* («Високий замок», 07.06.2020). Проте така модель трапляється значно рідше, ніж перша, оскільки фазові дієслова вимагають інфінітива з конкретним значенням, а в ускладненій формі складеного дієслівного присудка модальне дієслово у формі інфінітива має абстрактний характер і нагадує зв'язку, позбавлену конкретного лексичного значення. Тому вживання фазового дієслова в ролі першого компонента обмежене.

Зрідка ускладнення форми складеного дієслівного присудка з допоміжним модальним компонентом відбувається через додавання ще одного модального компонента: *Жриця мусить вміти в потребі всяку жертву заколоти рукою власною* (Леся Українка). Ускладнювачем у такій моделі присудка зазвичай постає модальне дієслово чи його еквівалент (предикативний прикметник, фразеологізоване словосполучення) зі значенням можливості, повинності або одного з відтінків волевиявлення: *За один тільки вечір вона могла хотіти політати аеропланом, постріляти з гармати...* (В. Підмогильний); *Її мусить хотіти сказати вголос будь-хто, кого сковують умовності та комплекси, в іншому разі вона не спрацює* (А. Кокотюха); *Я... хочу мати можливість спілкуватися з ними так, аби мене не розпізнати* (Ю. Покальчук); *Я хотів мати можливість і в казармі потроху писати* (В. Дрозд); *Ройтман – красунчик, занадто високої думки про себе, щоб Олесь міг спробувати стати з ним на одну сходинку* (А. Шкарін). Можливі різні комбінації граматичних значень за умови, що ускладнювач вносить нове модальне значення, яке відрізняється від уже вираженого в основній формі складеного дієслівного присудка. Принагідно зауважимо, що Н. Л. Іваницька вказує на семантичну обмеженість у ролі другого компонента дієслова *братися*, яке в основній формі складеного дієслівного присудка має значення, співвідносне зі значеннями дієслів: а) *починати*: *Кулемети взялися люто сікти* (О. Гончар); б) *вирішити*: *Скорити сили матері-природи, стократ помножити її щедроти взялись геологи і агрономи...* (М. Рильський); в) *наважуватись*: *Уже припам'янути не берусь, куди і звідки йшли Денис із Радіоном* (М. Рильський); г) *сміти*: *Воронцов попередив, щоб Хома не брався розподіляти землю* (О. Гончар); г) *погоджуватись*: *Він брався робити все* (О. Довженко); однак в ускладненій моделі виражає лише намір до дії: *Після тої розмови мусив я взятися серйозно обмірковувати кожен свій виступ, кожне рішення* (В. Минко) [5, с. 16–24].

Розглянуті конструкції ускладненого складеного дієслівного присудка є найбільш типовими, найуживанішими в сучасній українській мові. Сутність граматичного ускладнення

визначена співвідношенням граматичних значень (модального та фазового, різних видів модального), причому засоби вираження граматичних значень можуть бути різноманітні: спеціалізовані та неспеціалізовані, синтетичні та аналітичні.

Подеколи ускладнені форми складеного дієслівного присудка містять і більшу кількість компонентів, зокрема, можливе поєднання в допоміжному компоненті фазового й двох модальних значень: *Я довго не міг наважитись почати писати ці мої спогади* (Ф. Пігідо). Позиція фазового дієслова є передбачуваною, адже вона закріплена за основним компонентом, але взаємозалежність між підметом і присудком у такій моделі присудка виконує один із допоміжних компонентів із модальним значенням у відповідній родо-часовій, особово-часовій і способовій формі.

Структура допоміжного компонента, що включає три одиниці, може бути більшою, ураховуючи можливість уживання лексикалізованих та аналітичних одиниць: *Професіонал повинен був бути готовий почати працювати одразу*. Елімінація будь-якого допоміжного компонента, що ускладнює згаданий тип присудка, призводить до втрати додаткового граматичного значення, однак не стосується значення основного компонента, який постає носієм лексико-семантичної основи предиката. Незважаючи на громіздку модель складеного дієслівного присудка та значну кількість граматичних значень фазового або модального типу, основна форма визначеного типу присудка залишається непорушною. Ускладнення відбувається суто через додавання допоміжного компонента, який набуває додаткових значень, але зберігає свою основну функцію – виражати граматичне значення модальності, часу та відношення предикативної ознаки до суб'єкта. Граматичне ускладнення не стосується основного компонента, репрезентованого повнозначним дієсловом у формі інфінітива.

Висновки. Ускладнений складений дієслівний присудок постає в типології присудків як елемент парадигми в межах визначеного типу. Така форма присудка утворена внаслідок додавання до його структури часток різної семантичної природи, які реалізують додаткові значення щодо характеристики дії в плані реальності, ірреальності чи можливості, ставлення мовця до неї та її перебігу, а також через поєднання допоміжних (модальних і фазових, кількох модальних) компонентів, що репрезентують поєднання відповідних значень. Значення, яке вносять частки до семантичної структури речення, залежить від їхніх функційно-семантичних особливостей. Специфічною синтаксичною ознакою більшості часток (порівняльних, видільних) є здатність поєднуватися як і з допоміжними модальними або фазовими дієсловами у відповідній родо-часовій, особово-часовій та особово-способовій формі чи з їхніми еквівалентами, так і з основним компонентом, вираженим інфінітивом, що в семантико-синтаксичному аспекті постає носієм лексичної-семантичної основи предиката. Уживання складених часток здебільшого обмежене. Граматичну функцію виражати залежність між підметом та присудком у моделі, утвореній за допомогою щонайменше двох допоміжних компонентів, виконує перший допоміжний компонент, тоді як інші набувають форми інфінітива, утрачаючи деякі з тих функцій, що були притаманні їм в основній формі складеного дієслівного присудка.

Список використаної літератури

1. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1951. 407 с.
2. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 516 с.
3. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 182–201.
4. Кулик Б. К. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 2. Київ : Рад. школа, 1965. 424 с.
5. Іваницька Н. Л. Трьохелементний присудок в українській мові. *Укр. мова і літ. в шк.* 1973. № 1. С. 16–24.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
8. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2002, 432 с.

9. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2001. 198 с.
10. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
11. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 408 с.
12. Сич В. Ф. Синтаксичні функції інфінітива. *Укр. мова і літ. в шк.* 1972. № 3. С. 24–31.
13. Степаненко М. І., Педченко С. О. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові. Полтава : ПП «Астроя», 2019. 222 с.
14. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

References

1. Bulakhovskyi, L. A. (1951). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Modern Ukrainian literary language course]. Kyiv: Radianska shkola, 2, 407 (in Ukr.).
2. Bilodid, I. K. (Ed.) (1972). Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Nauk. dumka, 516 (in Ukr.).
3. Khrystianinova, R. O. (2016). Typolohiia prysudkiv u suchasni ukrainskii movi [Typology of predicates in modern Ukrainian language]. In: *Typolohiia ta funksii movnykh odynyts* [Typology and functions of language units]. Luts'k: Lesia Ukrainka Volyn National University, 1 (5), 182–201 (in Ukr.).
4. Kulyk, B. K. (1965). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Modern Ukrainian literary language course]. Kyiv: Radianska shkola, 2, 424 (in Ukr.).
5. Ivanytska, N. V. (1973). Trokhelementnyi prysudok v ukrainskii movi [Three-element predicate in Ukrainian language]. In: *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature in school], 1, 16–24 (in Ukr.).
6. Vykhovanets, I. R. (1993). Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar in Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 (in Ukr.).
7. Zahnitko, A. P. (2001). Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Theoretic grammar in Ukrainian language. Syntax]. Donetsk: Donetsk National University, 662 (in Ukr.).
8. Mirchenko, M. V. (2002). Syntaksychni katehorii rechenia [Syntactic category of sentence]. Luts'k: Lesia Ukrainka Volyn National University, 432 (in Ukr.).
9. Cholkan, V. A. (2001). Rechennia z sub'iektivno-modalnymi formamy v suchasni ukrainskii movi [Sentences with subjective-modal forms in modern Ukrainian language]. Chernivtsi: Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 198 (in Ukr.).
10. Slynko, I. I., Huivanuk N. V. & Kobylanska M. F. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytania [Syntax of modern Ukrainian language: Problematic issues]. Kyiv: Vyscha shkola, 670 (in Ukr.).
11. Shulzhuk, K. F. (2004). Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of Ukrainian language]. Kyiv: Academia, 368 (in Ukr.).
12. Sych, V. F. (1972). Syntaksychni funksii infinityva [Syntactic functions of infinitive]. In: *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature in school], 3, 24–31 (in Ukr.).
13. Stepanenko, M. I. & Pedchenko S. O. (2019). Semantyka i funksiuvannia modalnykh chastok u suchasni ukrainskii literaturnii movi [Semantics and functioning of modal particles in modern Ukrainian literary language]. Poltava: PP «Astraiia», 222 (in Ukr.).
14. Vykhovanets I. R., Horodenska K. H., Zahnitko A. P. & Sokolova S. O. (2017). Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 752 (in Ukr.).

COMPLEX COMPOUND VERBAL PREDICATE IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

*Vadym Molotskyi, PhD Student, Ukrainian Language Department,
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)*

e-mail: vadyimolotskyi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3445-2131>

Abstract. Introduction. In modern Ukrainian language, complex compound verbal predicate has developed, combining several grammatical meanings into a single sentence element. However, it still lacks a unanimous interpretation in contemporary syntactic research.

Purpose. To clarify, elaborate and systematize information about complex compound verbal predicate in modern Ukrainian language.

Methods. The scientific analysis is based on a significant amount of linguistic material extracted from works of contemporary Ukrainian literature, primarily from fiction and journalism. The sentences presented in the study were obtained using the continuous sampling method. The main research method is structural-semantic description, within which the following techniques were used observation, interpretation, classification and

systematization of linguistic phenomena, and transformation (rearrangement of sentence components, testing for a specific type of transformation).

Results. It has been established that complex compound verbal predicate appears in the typology of predicates as an element of the paradigm within a defined type. This form of predicate is formed by adding particles of various semantic natures to its structure, which provide additional meaning regarding the characterization of an action in terms of reality, irreality, or possibility, the speaker's attitude towards it and its course, as well as through the combination of auxiliary (modal and phase, or several modal) components that represent the combination of corresponding meanings.

Originality. The grammatical means of complicating the compound verbal predicate have been inventoried, and the forms of implementation of auxiliary components in the examined predicate models have been outlined. Variations in their usage have been identified, and the types of meanings and the features of their expression in such predicates have been analyzed.

Conclusion. Complex compound verbal predicate should be considered within a defined type, as the complication occurs sequentially by adding modal particles, an auxiliary verb, or its equivalent to the structure of the main form.

Key words: complex compound verbal predicate, modal auxiliary verbs, phase auxiliary verbs, modal particles, semantic and syntactic structures of sentence

Надійшла до редакції: 07.05.24.

Прийнято до друку: 10.06.24

УДК 81-13+80(092) Потебня:81-115+81'23
DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36-111-119

ЛІНГВІСТИЧНА МЕНТІОЛОГІЯ: РОЗВИТОК ГІПОТЕЗИ О. ПОТЕБНІ ПРО ПРИРОДУ МОВИ, ІРРЕАЛЬНІ ТИПИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ТЕОРІЯ «КАТАСТРОФИ» МОВИ

**Т. А. Космеда, доктор філологічних наук, професор
кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)**

e-mail: tkosmeda@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Ідентифікатор Scopus-Author: 5721866087

Продemonстровано особливості розвитку методологічних положень О. Потебні щодо гіпотези про божественне походження мови та феномен природи мови, які спроектовано на (1) гіпотетичне вчення С. Вакуленка щодо виокремлення ірреальних типів ієрархійної комунікації, які презентовано на шкалі оцінки, та (2) теорію «катастрофи мови», що пов'язана з моделюванням брехні, яка є основою «диявольського мовлення» і базується на маніпулятивних комунікативних стратегіях презентації неправди з відповідними семантичними та прагматичними актуалізаторами ідеологем і міфологем, впливі на викривлення мовної свідомості, моделюванні псевдодійсності. У традиційному християнському світобаченні, світорозумінні і світосприйнятті презентовано систему кількох видів ірреальної комунікації в багатоярусних площинах з актуалізацією мов, що мають різну природу (ментальних, духовних, безсловесних і звукових, матеріальних, плотських). Дослідження виконане у фокусі проблематики лінгвістичної ментіології, або лінгвістики брехні. Для ілюстрації теоретичних положень залучено інтернет-мовлення, що характеризує дискурс путіна як виразного типу маніпулятора-брехуна, презентанта «згубного мовлення», для реалізації якого використано маніпуляції замовчування чи приховування правдивої інформації, її перекручення, підміна понять, вербалізація лукавства, створення маніпулятивної символіки, образності, умовних термінів тощо. Ідеться про актуалізацію форм інформаційної війни.

Ключові слова: брехня, дискурс, лінгвістична ментіологія, «катастрофа мови», оцінка, реальна / ірреальна комунікація та її типи, мовна свідомість, природа мови, семантика, прагматика.

Актуальність. Лінгвістична ментіологія, або лінгвістика брехні, сьогодні досить активно розвивається в українському та зарубіжному мовознавстві, що пов'язано з дослідженням вербалізації фейку, особливостей моделювання маніпулятивного впливу на комунікантів, збільшення мовних засобів для вербалізації негативної оцінки. Під час російсько-української війни як війни гібридного типу простежуємо посилення російської брехливої пропаганди, вербалізацію фейкових тверджень, вимислів, в основі яких неправдиві філософеми та ідеологеми. Їх аналіз сприяє з'ясуванню феномену неправди, що опозиціонує з поняттями правди, істини. Відбувається своєрідна вербалізація опозиції *істина (правда) – брехня (неправда)*, що виявляється в різних мовних формах і моделях. Пояснюючи природу мови, Олександр Потебня розробив гіпотезу божественного її походження, що, на його думку, первинно була налаштована на позитивну й виключно правдиву комунікацію [див. 15], а сучасний український мовознавець Сергій Вакуленко [див. 2; 3] розширив цю гіпотезу, указавши на розвиток різних видів ірреальної комунікації, які презентують опозицію *правдива / неправдива* комунікація, що дає змогу зрозуміти сутність брехливого мовлення путіна та його ідеологів. Це мовлення похідне від диявольського, оскільки ґрунтоване на омовленні абсолютної брехні, системи моделей її майстерної модифікації, введення в практику маніпулем людською свідомістю, зокрема й мовною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постулати О.Потебні суголосні із загальновідомою нині філософською думкою про те, що кожна людина спроможна омовлювати неправду, а сама мова часто підштовхує мовця до викривлення дійсності: зазначене часто приводить до ототожнення слова й речі (предмета) та до приховування того, що в процесі мовлення, комунікації довкілля вербалізується не завжди правдиво. Тому цілком закономірно, що в системі термінів наявні одиниці зі складниками *псевдо-, квазі-, пара-, пів-, напів-* і под. [див. про це 12]; у системі фольклорних чи літературних жанрів багато таких, які вербалізують неправду, зокрема це й казки, байки, небилиці та ін., тобто тексти, що загалом заґрунтовані на алогізмах, абсурдному мовленні тощо [див. 9]. Мова виробила чимало тропів, що також актуалізують неправду: *гіпербола, літота, метафора, метонімія, перифраз, периплока* та ін. [див. про це 12], актуалізовано й номінації для неправдивих чи фейкових висловлень, наприклад: *квазідискурс, квазітекст, псевдопитання, псевдокомунікація чи квазікомунікація* та ін.

В українському мовознавстві питання, пов'язані з розглядом проблематики ментіолінгвістики, досліджують, зокрема, Віра Калініченко, яка фокусує увагу на характеристиці дослідницьких підходів, аспектів та параметрів лінгвістичної ментіології крізь призму часу й простору [див. 5], а також вивчає українські мілітїпсевдоніми [див. 4], що вербалізують номінації протидії злу. Аліна Кондрук зосереджує увагу на вивченні омовлення лицемірства [див. 6; 7; 8]. Дисертація Олени Морозової присвячена опису лінгвальних параметрів неправди як когнітивно-комунікативного утворення, що проваджено на матеріалі сучасної англійської мови [див. 13]. Лідія Сваричевська схарактеризувала особливості лінгвосеміотики брехні [див. 14]. Учені зосереджують увагу на формуванні орнаментальної ментіології [див. 9]. *Новизна* цієї студії полягає в презентації розвитку теорії лінгвоментіології, що проєктована на з'ясування природи сучасної фейкової комунікації.

Мета цієї наукової розвідки полягає у спробі фрагментарно показати особливості розвитку гіпотези О.Потебні щодо божественного походження мови та типів ірреальної комунікації, викладеної в модерній гіпотезі С.Вакуленка й доповненої авторкою цієї статті з актуалізацією теорії «катастрофи мови», що базована на феномені вербалізації брехні чи «диявольської мови».

Матеріали й методи дослідження. Матеріал статті ґрунтується на актуалізації (а) основних положень О.Потебні, викладених у статті «Думка і мова» [15] щодо природи мови, та (б) відповідних постулатів гіпотези С.Вакуленка щодо існування ієрархійної системи комунікації, зокрема й «мови ангелів» [3] та «мови диявола» [2]. Наведено низку контекстів з інтернет-дискурсу, які ілюструють брехливе мовлення путіна та його прихильників, що ототожнене з «мовою диявола».

Основним дослідницьким методом обрано описовий, що слугує для розвитку актуалізованих гіпотез, узагальнень і систематизації викладеної теорії, моделювання висновків. Названий метод доповнюємо прийомом порівняння, контекстуально-інтерпретативним та дискурсивним аналізом з урахуванням аксіологічного методу та прийому моделювання шкали оцінки щодо типів комунікації.

Виклад основного матеріалу. Нагадаймо, що у своїй фундаментальній праці «Думка і мова» [15], як і в інших наукових текстах, О.Потебня розмірковує про гіпотезу божественного створення мови й наголошує, що вона протиставлена теорії людського походження мови, однак постулати обох теорій мають відповідні внутрішні суперечності. Учений наголошує, що теорія «свідомого наміру» створення мови передбачає можливість сприйняття всіх її видів, які може запропонувати людина, зокрема й нереальних [див. 15].

Сучасний харківський мовознавець Сергій Вакуленко продовжив роздуми О.Потебні про походження мови й створив гіпотезу про «мову ангелів» [див. 3] і «мову диявола» [див. 2] та інші види своєрідної ірреальної комунікації. Роздуми зазначеного дослідника ґрунтовані на системі гіпотетичних тверджень, що презентовані, як видається, дещо спрощено, хоч кожний постулат своєї гіпотези науковець формулює, спираючись і на текст Біблії, і на роздуми філософів, і на праці сучасних учених, і на висловлювання отців церкви, підтверджуючи всі свої

міркування концептуальними цитатами. Наведімо базові положення гіпотези, запропонованої С. Вакуленком:

- 1) «спочатку було Слово, а Слово було в Бога, і Бог було Слово» [3, с. 183];
- 2) мова Адама як першої людини до його гріхопадіння мала ту саму природу, що й мова його Творця; саме Бог надав можливість Адамові називати все, що Господь створив на Землі;
- 3) між Адамом і Богом існував свій **несловесний (невербальний), а ментальний (дословесний) тип комунікації** – це **перший код спілкування**;
- 4) **божественна мова (мовлення) ґрунтувалася на єдності** (а) думки, (б) мови (мовлення) і (в) довкілля (дійсності); це була мова, ґрунтована на концептах *правди, істинності*, оскільки зла, а відповідно й брехні, ще не існувало загалом;
- 5) усе, створене Богом на Землі, отримало певні назви, і згодом **виникла потреба в матеріалізованому Слові**, вербалізації понять для можливості спілкування Адама зі створеною для нього Євою: так виник **другий тип комунікації** – **людська вербальна комунікація**, що витлумачена як «перехід від мотивованих до умовних знаків через наявність гріхів», нагромаджених людством із плином часу [3, с. 183];
- 6) **ментальне слово** С. Вакуленко рекомендує не плутати з внутрішнім мовленням, або безсловесним мисленням. Внутрішній діалог з'являється за умови наявності слів, вербального мовлення [3, с. 184]. Ментальна комунікація не була вербалізована, оскільки вона не мала звукової оболонки;
- 7) **процес переходу від ментального мовлення** («ніякої мови») **до мовлення звукового** («слів конкретної мови») **супроводжувався якісною трансформацією** – з'являється ознака *лінійності*, що характерна, як відомо, винятково для мовлення, але водночас жоден із зовнішніх знаків не може найбільш адекватно передати зміст думки: «Жаль мені, що мова моя не може задовольнити потреб серця мого» (Августин) [див. 3, с. 185];
- 8) **мислення було не лише «безсловесним», але й «непоняттєвим»** (Августин);
- 9) **шлях розвитку мови (мовлення)**, тобто форм мови, такий: (а) **ментальна** (мова розуму), (б) **звукова** (усна) і (в) **писемна**.

Спроможність до спілкування (наявність ментальної мови) мали, на думку С. Вакуленка, й ангели як розумні іпостасі, однак у них не було органів мовлення, як у людини, що не давало їм змоги оволодіти звуковим способом передавання слів, тому комунікація ангелів була безсловесною та, зрозуміло, відрізнялася від людського виду комунікації.

У Біблії, як відомо, ідеться про **поняття «мова ангелів»**, але, як наголошує С. Вакуленко, **лише гіпотетично** [3, с. 186]. Використовуючи вчення Фоми Аквінського про «мову ангелів», С. Вакуленко зауважує, що ця «мова» «мала безсловесну форму внутрішнього мовлення». Існує припущення, що *первинна мова Адама збігалася з «мовою ангелів» як відповідною безсловесною ментальною мовою ідей* [3, с. 200].

Найбільш досконалим Словом володіє Бог, мовлення ангелів менш досконале, але воно якісно краще, ніж людське мовлення. Хоча мовлення ангелів умовно й назване «внутрішнім мовленням», однак це не означає, на думку С. Вакуленка, що це мовлення протиставлене «зовнішньому мовленню», оскільки такого в ангелів не могло бути. Номінацію «ангельська мова» сьогодні розглядаємо як метафору [3, с. 187].

Однак з огляду на ієрархію, що існує між ангелами (ідеться про два типи ангелів: «ангел вищого рангу» й «ангел нижчого рангу»), припускаємо, що *можна виокремити три види комунікації*: (а) між «ангелами вищого рангу», (б) між «ангелами вищого рангу й ангелами нижчого рангу» і (в) між «ангелами нижчого рангу». Очевидно, ці види комунікації, розмірковуючи сучасною метамовою лінгвістики, ґрунтовані на різних видах комунікативних компетенцій. Вид комунікації Бога з ангелами визначено феноменом «*освянення*». *Це вид духовного спілкування, що не опосередкований матеріально*.

Проте ангели мають здатність спілкуватися і з людьми: цей вид спілкування можна інтерпретувати як трансформацію думок ангела в тип людського мовлення за допомогою відповідних мовних форм. Аристотель, а вслід за ним і Фома Аквінський були переконані, що *саме певна умовність між змістом думки й словесним знаком створює принципову можливість*

говорити неправду, оскільки саме неправда не лише не дає змоги відкривати свою душу, але, навпаки: **брехня дає змогу ховати душу за словами**. Щире мовлення ангелів, що зреалізовується відповідним волевиявленням, навіть *не передбачає брехні* [3, с. 188–189].

У Біблії наведено зразки мовлення безтілесних істот, які презентовані у формі тіл, що тимчасово «позичені», однак є зразки *спокусливого мовлення, зреалізовані під час спілкування Змія з першою жінкою*. Звідси й висновок: **лише за допомогою людського мовлення можливо вербалізувати брехню**; не існує жодної досконалої людської мови, що була б винятково правдивою.

Сьогодні побутують різні гіпотетичні версії щодо первинної мови Адама: дехто стверджує, що це давньоєврейська мова, інші – арамейська чи сирійська, а Іоганес Ван Горп (Goropius Besanpus) намагався довести першість фламандської мови, тому й з'явився філософський термін *goropiser*, що слугує на позначення «фантастичного етимологізування» [3, с. 190]. Очевидно, саме так починає формуватися метафоричне мовлення брехні.

На наведених постулатах, як видається, ґрунтована *теорія «катастрофічного розвитку мови»* [див. про це 1; 11], яка полягає в тому, що первинно мовлення людини вважали ідеальним: не було місця для брехні, однак із погіршенням людської сутності, істинної природи людини, відходу від цнотливості людське мовлення поступово було втрачене, як зникла й первинна інтуїтивна обізнаність людини, що презентувала цілісну універсальну систему. Духовність мови була втрачена, як утрачено й повну (божественну) відповідність між словами, думками й речами (предметами), моральні категорії *істини* й *правди* втратили статус ядрових у системі мови (мовлення), що й призвело до з'яви людської спроможності *моделювати брехню* в різних її виявах за допомогою мови [див. 11]. Цей процес і було названо «катастрофою мови» [див. 10]. Сьогодні він продовжує реалізовуватися та розвиватися. Флорій Бацевич наголошує, що, на думку деяких філософів, наприклад Карлоса Кастанеди, «мову сприймають як силу, яка спотворює Істинну Реальність, редукуючи її своїми референційними механізмами, зводить енергетичну невичерпність, динамічну, плинну сутність до певної кількості усталених глос (фреймів). Результатом “мовної катастрофи” є те, що Істинна Реальність дробиться, наповнюється псевдосутностями, неіснуючими, але зручними для раціональності смислами, спотворюється» [1, с. 161]. Названий дослідник зауважує, що «до-мовна позиція людини в реальному світі уже неможлива; вона отримала назву “лінгвістична (мовна) катастрофа”» [1, с. 158]. Термін «мовна катастрофа» має синоніми – це «мовна тиранія», «капсула сприйняття» [1, с. 160].

Якою ж, на думку С. Вакуленка, є «мова ангелів», що ґрунтована на глибокому вивченні розглядуваної проблеми? Учений виокремлює типові, як йому видається, риси цієї мови. Збігаючись із ментальною мовою (мовою розуму), *ангельська мова* (1) *нематеріальна*, (2) *миттєва*, (3) *нелінійна* (існує поза простором і часом), (4) *універсальна*, (5) *вроджена* (її не вивчають), (6) *природна*, (7) *раціональна* (тотожна з універсальною філософією) [див. 3, с. 200]. Важливо додати, що **це мова високоморальна**: у ній немає понять, що пов'язані з неправдою, брехнею, відсутні відповідні комунікативні технології, скеровані на маніпуляцію свідомістю, зокрема й мовною.

Однак у світі, що заґрунтований на «почерговій активності» добра і зла, позитивного й негативного, «божественній мові» протиставлено «диявольську мову». За спостереженнями С. Вакуленка, у свідомості сучасної людини «диявольську мову» часто ототожнюють із мовою, що важко засвоюється під час її вивчення. Бог, як відомо, покарав людство, нагородивши його великим розмаїттям мов, щоб ускладнити процес спілкування. Це, зрозуміло, сьогодні також стало метафорою [2, с. 135]. **«Мову диявола» інтерпретують як агресивну, грубу, лайливу, безсоромну** [див. 2, с. 142]. Але найголовніше – вона **брехлива**. Для її визначення використовують образну номінацію **«згубна мова»**. Дослідники наголошують, що «диявольська мова» не вступає в опозицію з поняттям «мова ангелів», а є опозицією до терміна «божественна мова». Такий підхід, як видається, дає змогу презентувати розглядувані типи мов у вигляді **шкали оцінки**: божественна мова – ангельська мова – людська мова – диявольська мова, де крайніми системами, що складають відповідну контрарну опозицію, буде божественна мова – диявольська мова.

С. Вакуленко цитує Еразма Роттердамського, який пропонує дефініцію терміна «диявольська мова», важливу для розуміння природи мовлення *брехуна*, порівн.: «Кожний, хто бреше, лжесвідчить, обманює, навчає безбожності, схиляє до зла, сіє розбрат між братами, кожний, хто сперечається, свариться, обмовляє, той говорить мовою диявола» [цит. за: 2, с. 147].

Найбільш важливими складниками тактик «диявольського мовлення» прийнято вважати *лукавство, наклеп і брехню, або фейк*. У Біблії диявола називають «обманщиком і батьком брехні», а в деяких сучасних мовах використовують евфемізм *лукавий*. *Брехати* – значить *виголошувати промову від лукавого*. *Брехати* – *мати одне на вустах, а інше в серці* (Леонгард Рибнер). Тлумачі Біблії стверджують, що, потрапивши в нашу уяву, біси беззвучно змушують нас «мріяти» про пристрасть, насолоду, ніби навіюючи недобрі думки. Один з одним біси спілкуються також безмовно, ментально, актуалізуючи мисленнєве («домовне») спілкування.

Ілюстрацією брехливого, маніпулятивного, фейкового, безсоромного, агресивного, «диявольського мовлення» є мовлення путіна та його ідеологів. Ідеться, власне, про «катастрофу мови», зокрема російської мови, оскільки вона наскрізь брехлива. Наведімо контексти із сучасного інтернет-простору: *Французький філософ Ален Безансон, який вивчає Росію, до підвалин її державного устрою зараховує систему тотальної брехні* (4); Цей дослідник у книзі «Свята Русь» наводить слова історика Жуля Мішле, що *вважав брехливість національною рисою росіян*: «Росіянин – це брехня. Брехня – в громаді, фальшивій громаді <...> брехлива з брехливих, найвища брехня, яка увінчує всі брехні. Крещендо брехні, хитроців та ілюзій» (4). Як бачимо, у наведеному контексті вербалізовано своєрідну сполучуваність лексеми *брехня*: це *тотальна брехня, найвища брехня*, змодельовано низку образних номінацій, що презентують метонімічний (узагальнювальний) образ *брехні*, порівн.: *росіянин – це брехня*; простежуємо метафору, що вказує на вищий ступінь вияву неправди – *крещендо брехні*, а також тавтологічне словосполучення *брехлива з брехливих*, що презентує найвищий ступінь названої ознаки. У короткому тексті, що наведений вище, простежуємо низку однокоренових слів із компонентом *брех-*: іменники *брехня, брехливість*, форма множини *брéхні*, що конкретизує значення, прикметник *брехливий*, а також його уточнювальний синонім – *фальшивий*. Порівн. також: *Обман, ошуканство, приховування непривабливих сторін російської дійсності були властиві цій державі з давніх часів*. Можна згадати в цьому зв'язку перші враження Миколи Гоголя від світського життя Петербургу, відображені в повісті «Невський проспект»: «**Все брехня, все мрія, все не те, чим здається**». Не випадково головні персонажі його творів – це *дурисвіт Хлестаков у «Ревізорі» і шахрай Чічіков у «Мертвих душах»* (4). Ідеться про такі вияви брехні, як *обман, ошуканство, приховування*. І накінець висновок про те, що саме російська мова, презентована ідеологами росії, – це мова брехні, обману, неправди, а їхнє російське мовлення – це спотворене й десемантизоване мовлення, у якому відбувалася постійна підміна понять, маніпуляція термінами, що призводить до викривлення свідомості, зокрема й мовної. Росіяни змодельовали свою псевдодійсність, порівн.: *У радянський час ошуканство, інструментом якого було вживання спотвореної десемантизованої мови, стало всеохопним. Дійсність замінила псевдодійсність* (4).

Путіна номінують не інакше як *брехливий путін* (1), *головний брехун світу* (2), наголошено, що *Путін бреше практично у кожному слові* (2), ідеться про маніпулятивні технології моделювання брехні й характер брехні: *Путін бреше. І цинічно опускає незручні для нього факти* (2); історієфілією путіна є *брехня, маніпуляції, замовчування* (6) або: *Почитав статтю Путіна про Україну. Ну що вам сказати... Брехлива маніпулятивна стаття, в якій історичні факти перекручені та перебріхані у кращих традиціях радянських пропагандистів* (7), констатовано, що *путін забрехався* (5). Образ брехуна путіна презентовано й у віршованій формі, порівн.: *Путін брехати дуже-дуже добре вміє. / Вважає він, що це ніхто не розуміє, / Що бреше він усім завжди і весь свій вік, – / І всі аж триста шістдесят п'ять днів на рік!!! // Але брехню його уже всі “розкусили” / І на нього теж вже всі давно “ЗАБИЛИ”. / Ніхто на це ПУЙЛО уваги не звертає / І в світі вже ніхто його не поважає!* (Алла Баранкевич) (3).

Наведені контексти із сучасного українського інтернет-простору засвідчують, що образ путіна презентовано як образ великого маніпулятора-брехуна, який майстерно використовує типові маніпулятивні тактики для моделювання неправди з метою викривлення свідомості тих, хто його слухає, для виправдання свого терору.

Висновки й перспектива дослідження. Отже, у сучасному українському мовознавстві простежуємо розвиток теорії О. Потебні щодо природи мови та видів ірреальної комунікації (С. Вакуленко), а також теорії «катастрофи мови» (Ф. Бацевич). У традиційному християнському світобаченні, світорозумінні і світосприйнятті презентовано систему кількох видів ірреальної комунікації в багаторусних площинах з актуалізацією мов, що мають різну природу (ментальних, духовних, безсловесних і звукових, матеріальних, плотських).

Ірреальна комунікація може відбуватися в різних ієрархічних системах, відображаючи (1) спілкування між Богом й ангелами нижчого й вищого рангу, (2) між Богом і людиною, (3) окремо між ангелами вищого рангу й (4) ангелами нижчого рангу, (5) а також між ангелами вищого й нижчого рангів одночасно, (6) між людиною й ангелами нижчого й вищого рангів, (7) між бісами (один з одним), (8) між бісами й ангелами вищого та нижчого рангів, (9) між дияволом і Богом, (10) між дияволом і людиною. Але реальним видом комунікації є, безумовно, спілкування між людьми, хоч воно може мати й ознаки диявольського мовлення, агресивного й неправдивого.

Брехня – причина «катастрофи» кожної окремої мови. «Катастрофа» мови виявляється і в тому, що універсальною мовною тенденцією вважають тенденцію до збільшення кількості слів, значень, смислів, конотацій, асоціацій, що вербалізують негативну оцінку, певні умовні чи образні терміни та ін.

Сучасна українська інтернет-комунікація презентує образ путіна-брехуна, який разом зі своїми ідеологами використовує систему мініпулятивних технологій для вербалізації неправди. Саме подібне мовлення інтерпретують як «мовлення диявола».

Перспектива цієї наукової розвідки полягає в необхідності дослідження конкретних маніпулятивних комунікативних технологій, які вороги України застосовують під час російсько-української війни.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 192 с.
2. Вакуленко С. Диявольська мова (спроба систематичного осмислення). *Збірник Харківського історико-філософського товариства. Нова серія*. 2014. Т. 15. С. 131–156.
3. Вакуленко С. Янгольська мова та її значення для лінгвістичної теорії. *Збірник Харківського історико-філософського товариства. Нова серія*. 1999. Т. 8. С. 181–204.
4. Калініченко В. І. Лінгвальні аспекти категорії неймовірності (на прикладі українськомовних мілітіпсевдонімів). *The XIII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic research, innovation and results»*, April 05–08, 2022, Prague, Czech Republic. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. P. 581–585.
5. Калініченко В. І. «Лінгвістика брехні»: дослідницькі підходи, аспекти, параметри крізь призму часу й простору. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2021 рр.* (квітень-травень 2021 р.). С. 165–166. URL : <https://jpvs.donnu.edu.ua/article/view/10318>.
6. Кондрук А. Ю. Ілюкативні цілі лицемірних висловлень. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 11. С. 111–116.
7. Кондрук А. Ю. Особливості візуальної поведінки лицеміра. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI (48). Issue 161. Budapest. С. 35–38.
8. Кондрук А. Ю. Теоретичні засади дослідження актуалізації лицемірства в англomовному художньому дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології : науковий журнал*. 2017. № 6. С. 71–77.
9. Космеда Т. А. Вербалізація категорії неймовірності: формування орнаментальної ментіології (на матеріалі співомовок С. Руданського). *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : Нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2021. Вип. 3 (70). С. 29–45.
10. Космеда Т. Проблема метамови словникових дефініцій у світлі лінгвофілософської теорії мовної катастрофи. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. мови, Ком. наук. термінології та ін.; редкол.: Л. О. Симоненко (відп. ред.) та ін. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 268–272.

11. Космеда Т. Сакральність у термінології правознавства. *Парадигма sakrum & profanum в літературі і культурі* : зб. наук. пр. Дрогобич : Північ, 2010. Вип. IV. С. 220–227.
12. Космеда Т. А., Калініченко В. І. Лінгвістична термінологія у фокусі теорії ментіології. *Термінологічний вісник* : зб. наук. пр. / відп. ред. І. А. Казиминова. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2023. Вип. 7. С. 36–52.
13. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... д-ра наук : 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2008. 32 с.
14. Сваричевська Л. Лінгвостеміотика брехні: пошук істини. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. Серія філологічна. 2011. Вип. 52. URL : <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/3052>.
15. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 23–39.

Список використаних джерел

1. Брехливий Путін проти нерішучого Байдена. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=t95CTHvqAPs> (дата звернення: 06.02.2024).
2. Головний брехун світу. URL : <https://voxukraine.org/golovnyj-brehun-svitu> (дата звернення: 03.03.2024).
3. Клуб поезії. Брехливий путін. URL : <https://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=607038> (дата звернення: 09.02.2024).
4. Масована пропаганда Кремля. Як створювали міф про «велику російську мову»? URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-propahanda-rosiyska-mova/32101740.html> (дата звернення: 10.03.2024).
5. Путін ЗАБРЕХАВСЯ! Кремль створює нові ФЕЙКИ. Пряма лінія ПРОВАЛИЛАСЯ? / ДЕЙНИЧЕНКО. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=vibpfQm5ovM> (дата звернення: 15.02.2024).
6. Тиждень. Історієфілія путіна: брехня, маніпуляції, замовчування. URL : <https://tyzhden.ua/istoriiefiliia-putina-brekhnia-manipuliatsii-zamovchuvannia/> (дата звернення: 22.02.2024).
7. Три цитати зі статті Путіна, на які потрібно звернути увагу. URL : https://24tv.ua/tsitati-zi-statti-putina-pro-ukrayinu-novini-rosiyi-i-ukrayini_n1683485 (дата звернення: 09.02.2024).

References

1. Batsevych, F. (2009). *Dukhovna synerhetyka ridnoi movy: linhvofilosofski narysy* [Spiritual synergy of the native language: linguistic-philosophical essays]: monohrafiia. Kyiv: VTs «Akademiia», 192 (in Ukr.).
2. Vakulenko, S. (2014). *Dyavolska mova (sprobа systematychnoho osmyslennia)* [Devilish language (an attempt at systematic understanding)]. In: *Zbirnyk Kharkivskoho istoriko-filosofskoho tovarystva. Nova seriia* [Collection of the Kharkiv Historical and Philosophical Society. New series], (15), 131–156 (in Ukr.).
3. Vakulenko, S. *Yanholska mova ta yii znachennia dlia linhvistychnoi teorii* [Angelic language and its significance for linguistic theory]. In: *Zbirnyk Kharkivskoho istoriko-filosofskoho tovarystva. Nova seriia* [Collection of the Kharkiv Historical and Philosophical Society. New series], (8), 181–204 (in Ukr.).
4. Kalinichenko, V. I. (2022). *Linhvalni aspekty katehorii neimovirnosti (na prykladi ukrainskomovnykh militipsevdonimiv)* [Linguistic aspects of the category of incredibility (on the example of Ukrainian-language military pseudonyms)]. In: *The XIII International Scientific and Practical Conference “Multidisciplinary academic research, innovation and results”*, April 05–08, 2022. Prague, Czech Republic. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 581–585 (in Ukr.).
5. Kalinichenko, V. I. (2021). “Linhvistyka brekhni”: doslidnytski pidkhody, aspekty, parametry kriz pryzmu chasu y prostoru [“Linguistics of falsehood”: research approaches, aspects, parameters through the prism of time and space]. In: *Materialy naukovoi konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu, naukovykh pratsivnykiv i zdobuvachiv naukovoho stupenia za pidsumkami nauково-doslidnoi roboty za period 2019–2020 rr. (kviten-traven 2021 r.)* [The materials of the scientific conference of the faculty, researchers, and doctoral students based on the results of scientific research work for the period 2019–2020 (April–May 2021)], 165–166. Available at : <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/10318> (in Ukr.).
6. Kondruk, A. Yu. (2019). *Illokutyvni tsili lycemirnykh vysloven* [Illocutionary goals of hypocritical expressions]. In: *Zakarpatski filolohichni studii* [Zakarpattian philological studies], (11), 111–116 (in Ukr.).
7. Kondruk, A. Yu. (2018). *Osoblyvosti vizualnoi povedinky lycemira* [Features of the visual behavior of a hypocrite]. In: *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI (48), 161, 35–38 (in Ukr.).
8. Kondruk, A. Yu. (2017). *Teoretychni zasady doslidzhennia aktualizatsii lycemirstva v anhlo-movnomu khudozhnomu dyskursi* [Theoretical foundations of researching the actualization of hypocrisy in English-language artistic discourse]. In: *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii: naukovyi zhurnal* [Current issues in foreign philology: a scientific journal], (6), 71–77 (in Ukr.).
9. Kosmeda, T. A. (2021). *Verbalizatsiia katehorii neimovirnosti: formuvannia ornamentalnoi mentiolo-hii (na materiali spivomovok S. Rudanskoho)* [Verbalization of the category of incredibility: formation of ornamental mentiology (based on the material of S. Rudansky’s proverbs)]. In: *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Language and conceptual worldviews]. Kyiv : Nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka, 3 (70), 29–45 (in Ukr.).
10. Kosmeda, T. (2009). *Problema metamovy slovnkovykh definitsii u svitli linhvofilosofskoi teorii movnoi katastrofy* [The problem of metalinguistics of dictionary definitions in the light of the linguistic catastrophe theory]. In: *Ukrainska terminolohiia i suchasnist* [Ukrainian terminology and modernity]. Kyiv: KNEU, VIII, 268–272 (in Ukr.).

11. Kosmeda, T. (2010). Sakralnist u terminolohii pravoznastva [Sacredness in legal terminology]. In: *Paradyhma sakrum & profanum v literaturi i kulturi* [The paradigm of sacrum & profanum in literature and culture]. Drohobych: Posvit, IV, 220–227 (in Ukr.).
12. Kosmeda, T. A. & Kalinichenko, V. I. (2023). Linhvistychna terminolohiia u fokusi teorii mentioloii [Linguistic terminology in the focus of mentiology theory]. In: *Terminolohichniy visnyk* [Terminological Bulletin]. Kyiv: VD Dmytra Buraho, 7, 36–52 (in Ukr.).
13. Morozova, O. I. (2008). Linhvalni aspekty nepravdy yak kohnityvno-komunikatyvnoho utvorennia (na materialy suchasnoi anhliiskoi movy) [Linguistic aspects of falsehood as a cognitive-communicative formation (based on contemporary English language)]. Extended abstract of PhD dissertation (English language). Kyiv, 32 (in Ukr.).
14. Svarichevska, L. (2011). Linhvosemiotyka brekhni: poshuk istyny [Linguosemiotics of falsehood: search for truth]. In: *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii filolohichna* [Bulletin of Ivan Franko National University of Lviv. Philological Series], (52). Available at : <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/3052> (in Ukr.).
15. Potebnya, O. (1996). Dumka y mova (frahmenty) [Thought and language (fragments)]. In: *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* [Word. Sign. Discourse. Anthology of World Literary-Critical Thought of the 20th Century]. Lviv: Litopys, 23–39 (in Ukr.).

List of Sources

1. Brekhlyvyi Putin proty nerishuchoho Baidena [Brekhlyvyi Putin against indecisive Biden]. Available at : <https://www.youtube.com/watch?v=t95CTHvqAPs> (in Ukr.).
2. Holovnyi brekhun svitu [The chief liar of the world]. Available at : <https://voxukraine.org/golovnyj-brehun-svitu> (in Ukr.).
3. Klub poezii. Brekhlyvyi Putin [Poetry club. Lying Putin]. Available at : <https://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=607038> (in Ukr.).
4. Masovana propahanda Kremlia. Yak stvoriuvaly mif pro “velyku rosiisku movu”? [Mass propaganda of the Kremlin. How was the myth of the “great Russian language” created?] Available at : <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-propahanda-rosiyska-mova/32101740.html> (in Ukr.).
5. Putin ZABREKHAUSIA! Kreml stvoriuie novi FEIKY. Priama liniia PROVALYLASIA? / DEINYCHENKO [Putin LIED! The Kremlin creates new FAKES. Did the direct line FAIL? / DEYNICHENKO]. Available at : <https://www.youtube.com/watch?v=vibpfQm5ovM> (in Ukr.).
6. Tyzhden. Istoriiefiliia putina: brekhnia, manipuliatsii, zamovchuvannia [Week. Putin’s historiophilia: lies, manipulations, concealment]. Available at : <https://tyzhden.ua/istoriiefiliia-putina-brekhnia-manipuliatsii-zamovchuvannia/> (in Ukr.).
7. Try tsytaty zi statyi Putina, na yaki potribno zvernuty uvahu [Three quotes from the article about Putin that deserve attention]. Available at : https://24tv.ua/tsitati-zi-statyi-putina-pro-ukrayinu-novini-rosiyi-i-ukrayini_n1683485 (in Ukr.).

LINGUISTIC MENTIOLOGY: DEVELOPMENT OF O. POTEBNYA’S HYPOTHESIS ON THE NATURE OF LANGUAGE, UNREAL TYPES OF COMMUNICATION, AND THE THEORY OF “LANGUAGE CATASTROPHE”

**Tetyana Kosmeda, Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Romance
and German Philology and World Literature,
Vasyl’ Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine)**

e-mail: tkosmeda@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Scopus-Author identifier: 57218660867

Abstract. Introduction. Explaining the nature of language, O. Potebnya developed a hypothesis of its divine origin, suggesting that it was initially tuned to positive and exclusively truthful communication. The modern Ukrainian linguist S. Vakulenko expanded on this hypothesis, pointing out the development of various types of unreal communication, which present an opposition between truthful and untruthful communication. These positions are projected onto the issues of linguistic mentiology.

Purpose. The aim of the scientific inquiry is to demonstrate the peculiarities of the development of O. Potebnya’s hypothesis regarding the divine origin of language and types of primary communication, as elaborated in S. Vakulenko’s modern hypothesis and supplemented by the author of this article with an update of the “language catastrophe” theory grounded in the phenomenon of verbalizing falsehood or “diabolical speech”.

Results. The features of the development of O. Potebnya’s methodological positions regarding the hypothesis of the divine origin of language are demonstrated, projecting onto (1) S. Vakulenko’s hypothetical teachings concerning the differentiation of unreal types of hierarchical communication presented on a scale of

evaluation and (2) the theory of “language catastrophe” associated with the modeling of falsehood, which is the basis of “diabolical speech”. This theory is based on manipulative communicative strategies for presenting untruths with corresponding semantic and pragmatic activators of ideologemes and mythologemes, influencing the distortion of linguistic consciousness and modeling pseudo-reality. In the traditional Christian worldview and perception, a system of several types of unreal communication is presented in multi-level planes with the actualization of languages of different nature (mental, spiritual, non-verbal and vocal, material, corporeal). To illustrate these theoretical positions, internet discourse is utilized, characterizing Putin’s discourse as an expressive type of manipulative deceiver, representing “destructive speech”, for the realization of which manipulations of omission or concealment of true information, its distortion, substitution of concepts, verbalization of cunning, creation of manipulative symbolism, imagery, conditional terms, etc., are used. This pertains to forms of information warfare.

Originality. The novelty of this scientific study lies in presenting the development of the theory of linguistic mentiology, which is projected onto the clarification of the nature of contemporary fake communication, propaganda, and information warfare.

Conclusion. In contemporary Ukrainian linguistics, we observe the development of O. Potebnya’s theory regarding the nature of language and types of unreal communication (S. Vakulenko), as well as the theory of “language catastrophe” (F. Batsevyich). Unreal communication can occur in various hierarchical systems, reflecting (1) communication between God and angels of lower and higher ranks, (2) between God and humans, (3) among higher-ranked angels, and (4) among lower-ranked angels, (5) as well as between angels of higher and lower ranks simultaneously, (6) between humans and angels of lower and higher ranks, (7) among demons themselves, (8) between demons and angels of higher and lower ranks, (9) between the devil and God, and (10) between the devil and humans. However, the real form of communication is undoubtedly between humans, although it may exhibit characteristics of devilish speech, aggressive and untruthful, or angelic speech, sacred and righteous. These definitions of communication types are considered metaphorical.

Falsehood is the cause of the “catastrophe” of each individual language. The “catastrophe” of language is manifested in the universal linguistic tendency towards an increase in the number of words, meanings, senses, connotations, associations that verbalize negative assessment, certain conditional or figurative terms, and so on.

Contemporary Ukrainian internet communication presents the image of Putin as a deceiver, who, along with his ideologues, uses a system of manipulative technologies to verbalize falsehood. Such speech is interpreted as “diabolical speech”.

Key words: falsehood, discourse, linguistic mentiology, “language catastrophe”, evaluation, real / unreal communication and its types, linguistic consciousness, nature of language, semantics, pragmatics.

Надійшла до редакції: 02.02.24.

Прийнято до друку: 11.03.24

КОНЦЕПТ ЩАСТЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ: ПСИХОКОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

В. В. Калько, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)
e-mail: mkalko@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9394-1664>
Ідентифікатор Scopus-Author: 57219247796

М. І. Калько, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)
e-mail: mkalko@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6042-4436>
Ідентифікатор Scopus-Author: 57219238410

У статті проаналізовано реалізацію в українських пареміях концепту ЩАСТЯ, що належить до засадничих культурних концептів, семантика яких оприявлена на лінгвістичному, аксіологічному, побутовому, художньому рівнях культури. На ґрунті когнітивного і лінгвокультурного аналізу доведено, що в паремійній картині світу вербалізовано поняттєвий, образний, ціннісний і міфологічний складники досліджуваного концепту. Установлено найсуттєвіші ціннісні орієнтири, пов'язані з поняттям «бути щасливим», які віддзеркалюють первісні уявлення українців, оскільки паремії є давніми утвореннями колективної свідомості українського народу й продуктивно зафіксовані в національному менталітеті. Спостережено високу кількісну репрезентованість досліджуваного концепту, відзначено, що він тісно взаємодіє з поняттями *доля, радість, добробут, успіх*, реалізуючи міжконцептуальні зв'язки. Концепт ЩАСТЯ в паремійній картині світу українців – поліфункційне, амбівалентне, багатовимірне утворення, що фіксує вітаїстичні настанови. Його поняттєвий зміст передовсім пов'язаний із доброю долею, здоров'ям, сім'єю, дітьми, любов'ю; образний – сформований унаслідок метафоричної аналогізації з тваринами, птахами, предметами; ціннісний – репрезентований позитивною оцінкою як станом цілковитого задоволення життям, вияву радості, усвідомлення яких відбувається на тлі протилежних почуттів – нещастя, горя, біди. Доведено, що уявлення про щастя і нещастя почасти формують оцінні судження про життя загалом, вони визначають життєву стратегію індивіда, їхня ціннісна специфіка опосередкована регулятивним виявом. Паремійна психологічна концепція щастя загалом відображає ставлення українців до суті життя: це передовсім не лише омріяна цінність, а й мета, яку індивід може досягти, здобути, вибудувати власними зусиллями.

Ключові слова: концепт, прислів'я, щастя, картина світу, семантика, метафора, українська лінгвокультура.

Актуальність. Духовний світ українців наповнюють ключові концепти, які почали формуватися ще в глибоку давнину, репрезентуючи мовне й культурне осердя етносвідомості, фокусуючи систему основних цінностей, оскільки «ключові слова культури є омовленими культурно детермінованими ментальними утвореннями, які мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів та установок етносів і у яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу» [1, с. 401]. Культурно значущі й психологічно вагомі концепти семіотично й семантично насичені, вони наділені множиною додаткових смислів, особливою образністю, виразністю, аксіологічністю, передають цілий комплекс відчуттів, почуттів та уявлень народу. На наш погляд, особливо актуальним є вивчення паремійного корпусу як одного з найдавніших дискурсів, що віддзеркалює специфіку світобачення, має культурну референцію, здатність відображати специфіку менталітету. Саме дослідження ключових концептів на широкому паремійному матеріалі вможливорює

встановлення їхньої семантики як віддзеркалення закріпленого в мові знання, синтактики як можливості сполучатися з іншими знаками й прагматики як спроможності фіксувати типові схеми поведінки, ситуації повсякденного життя. Паремії максимально виразно передають культурну інформацію в складі концепту, бо синтезували результати багатовікового досвіду, зберегли тяглість світоглядних настанов, зафіксували стереотипи, традиції, знання як духовні надбання етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ЩАСТЯ як один із засадничих цивілізаційних концептів, загальнолюдська універсалія неодноразово було предметом аналізу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. У сучасному мовознавстві проблему його вербального наповнення досліджують у різних аспектах: 1) семантичний аналіз смислових дублетів слова *щастя* (В. М. Білоноженко, Н. М. Бобух, В. В. Ільєнкова, Н. Г. Єсипенко, Л. М. Марчук, І.-І. Ю. Тим'як й ін.); 2) вивчення семантики лексем *щастя* / *нещастя* та їхніх асоціатів (В. І. Кононенко, Л. А. Кулішенко, С. В. Мартінек, М. Ольхович-Новосадюк та ін.); 3) моделювання концепту ЩАСТЯ в проєкції на його системномовні зв'язки (О. В. Д'яконова, А. М. Приходько, Н. М. Шарманова й ін.); 4) установлення особливостей представлення концепту ЩАСТЯ в паремійному масиві (Н. В. Володіна, У. Дробішевська, З. Г. Коцюба, С. М. Солдатова й ін.); 5) опис гендерної специфіки об'єктизації концепту ЩАСТЯ в різних типах дискурсу (Т. В. Браусь, О. І. Василевська, В. В. Ільєнкова, Л. В. Шевчук й ін.); 6) аналіз функційного потенціалу лексеми *щастя* в художніх текстах (А. М. Копера, О. В. Ніколенко, Н. В. Цитар й ін.) тощо. Незважаючи на це, проблема дослідження особливостей вербального наповнення та функціонування концепту ЩАСТЯ в мовній картині світу українців не втрачає актуальності й потребує пильної уваги з боку дослідників, оскільки його всебічний аналіз уможливить пояснення процесів категоризації світу, механізмів віддзеркалення в мові внутрішньорефлексивного досвіду етносу. Опис концепту ЩАСТЯ на матеріалі прислів'їв актуальний ще й тому, що в них збережено специфічні риси повсякденної свідомості етносу.

Метою статті є комплексний аналіз психокогнітивного й лінгвокультурного представлення концепту ЩАСТЯ в паремійному фонді української мови в проєкції на функції та структури етносвідомості.

Результати дослідження та їх обговорення. Ураховуючи найхарактерніші ознаки української ментальності – «духовність, соборність, доброзичливість, прагнення до вищих форм досвіду» [8, с. 54], дослідники виокремлюють такі ключові концепти: ДОБРО, СЕРЦЕ, ДУША, ЛЮБОВ, ЩАСТЯ, ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ЖЕРТОВНІСТЬ, ПРОСТІР, ЧАС, ВОЛЯ, ДОЛЯ, МИР, ЗЕМЛЯ, МАТИ, ХАТА [4, с. 51; 6, с. 119; 8, с. 54]. Важливість концепту ЩАСТЯ в етносвідомості українців підтверджує, по-перше, розгалужене словотвірне гніздо, яке нараховує 12 іменникових, 8 прикметникових, 4 прислівникові і 22 дієслівні, зокрема й дієприкметникові деривати [5, с. 13], по-друге, продуктивний синонімічний ряд, наповнений словами з позитивною емотивно-оцінною маркованістю: *доля, радість, задоволення, благодать, блаженство, талан, удача, успіх* тощо, по-третє, широке асоціативне поле, що охоплює понад 1000 реакцій [9, с. 624], по-четверте, наявність понад 170 паремій із цим опорним поняттям. Як зауважують В. В. Жайворонок [4, с. 51], А. М. Приходько [13, с. 93], концепт ЩАСТЯ належить до універсальних, регулятивних, параметричних, емоційно-телеономних концептів. На думку З. Г. Коцюби, він має здатність охоплювати майже всі інші телеономні концепти, які його спричиняють чи зумовлюють [7, с. 264]. Відображаючи сенс життя людини й постаючи чимось надзвичайно дорогим або навіть найдорожчим для людини, телеономні концепти є загальнолюдськими феноменами з найбільш яскраво вираженим ціннісним складником [13, с. 93].

В. Татаркевич наголошує на щонайменше чотирьох різних аспектах розуміння щастя: 1) прихильність долі, успіх; 2) стан інтенсивної радості; 3) володіння найвищими благами; 3) почуття задоволення життям [22, с. 127–130]. Для українців щастя – це наперед визначена мета, яка зликовує минуле, теперішнє, майбутнє, адже «людина споконвіку прагне до однієї мети – до щастя» [17, с. 33]. Проте, на думку І. Я. Франка, воно ніколи не буде досягнуте: «повного особистого щастя, не заколоченого ніякими прикростями, чоловік не досягне ніколи;

та проте він весь вік старається та силкується поправити своє життя, усувати прикρόсті, добитися щастя, та повного громадського щастя, повного, так би сказати, раю земного люди не доб'ються ніколи» [17, с. 345]. У новітній час з'явилися теорії, автори яких наголошують на тому, що щастя є чимось суб'єктивним, і, щоб його досягти, людині потрібно реалізувати власні бажання й потреби (М. Аргайл, А. Маслоу, М. Селігман, М. Стайл й ін.). М. Селігман зазначає, що воно пов'язане не лише з багаторазовим переживанням приємних одномоментних суб'єктивних відчуттів, а й духовним задоволенням, життям, насиченим позитивними емоціями [21, с. 238].

Дослідники цілком закономірно висловлюють думку, що у світовідчутті українців ідея фаталізму не знищила ідеї особистої відповідальності, яка впливає з усвідомлення українцем значення в практичному житті тієї свободної волі, яку характеризують слова: я хочу [15, с. 361; 18, с. 161]. На наш погляд, таке максимальне розуміння індивідуального щастя, орієнтованого на здатність індивіда жити добре, у достатку, спокої, гармонії з довкіллям, представлено в паремійних одиницях *Всякий свого щастя коваль; Кожний є собі сам ковалем свого щастя; Усяк свого щастя коваль; Чоловік свого щастя коваль* (П-91, с. 169). Оскільки прислів'я як узагальнювальні знаки типізують, підсумовують, висновковують, то саме наявність у їхній структурі кванторів усезагальності *всякий, усяк, кожний* уможливило максимальне поширення значення «кожна людина – творець власного щастя» на значну кількість осіб і ситуацій. Поява глибинного змісту спричинена метафоричною переінтерпретацією іменника *коваль* «майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети» [14, с. 202], що проєктує свою семантику на дієслово *кувати* «створювати що-небудь, досягати чогось наполегливою працею, зусиллями» [14, с. 382]. У сприйнятті щастя українцями домінує не споглядальна світонастанова, а діяльнісна, неодмінно пов'язана з докладанням значних зусиль задля досягнення щастя. Це підтверджують паремії: *Щастя не за горами, бо кується самими нами* (П-91, с. 174); *Хто дримає, той щастя не має* (П-91, с. 172). Саме ці прислів'я засвідчують домінантну рису ментальності українців – ідею особистої відповідальності за власну долю й благополуччя, пор.: *На Бога надійся, а сам не плошай; На Бога складайся, розуму ж тримайся; Бога взивай, а руки прикладай; Боже поможи, а сам не лежи; Роби, небоже, то й Бог pomoже* (Н, с. 40–41). Можемо стверджувати, що в українській етносвідомості фіксуємо чітко простежуваний взаємозв'язок концептів ПРАЦЯ і ЩАСТЯ: *Хто добре працює, тому і щастить* (П-89, с. 289); *Щастя і труд разом живуть* (П-89, с. 291); *З праці радість, з безділля смуток* (П-89, с. 280); *Як землю не помастиш, то ся зерном не оцатиш* (П-89, с. 47); *Щастя в повітрі не в'ється, а працею дістається* (П-91, с. 173). Такі мовні одиниці оприявнюють думку, що людина своєю діяльністю має створити духовні і матеріальні цінності, які забезпечать їй щасливе життя.

Українські прислів'я реалізують ще одну важливу поняттєву ознаку щастя – відповідність вимогам здорового глузду, репрезентуючи її через кореляцію з концептом БАЖАННЯ, адже людина, прагнучи полегшити своє життя, мати велику силу, владу над іншими людьми, установити справедливість, повинна керуватися принципом поміркованості, що має стати джерелом її щастя: *Хто багато бажає, той ніколи щаслив не буває* (П-91, с. 172); *Щастя малов міров міряється* (П-91, с. 174). Паремійна картина світу втілює сценарії переживання щасливих моментів життя: *На щастя всіляке май серце однаке* (П-91, с. 170); *Не дері носа в щастю і не опускай в нещастю* (П-91, с. 171); *Пархоми! В щасті не брикай, як більш нема, то й так нехай* (П-91, с. 172), чітко віддзеркалюючи настанови розважливості, розсудливості, раціональності сприйняття успіху, сприяння фортуни.

В українських прислів'ях простежуваним є зв'язок щастя й удачі, бо саме відчуття задоволення життям виникає тоді, коли людина досягає позитивних результатів. У побутовій свідомості зафіксовано, що щасливі переживають почуття радості: *Кому щастя служить, той ніколи не тужить* (П-91, с. 170), їх супроводжує виняткова сприятливість долі навіть у неочікувані моменти життя: *Кому щастя радить, той і на кию впливе; Кому щастя, тому й півень несеться* (П-91, с. 170); *Щасливому сир на колоді; Щасливому щастя* (П-91, с. 173). Щастя також пов'язане з почуттям сміливості, що, на нашу думку, є відгомонам козацького

психотипу українського етносу, бо в пареміях переконливо констатовано, що лише відважні, хоробрі особистості, які не бояться перешкод на своєму життєвому шляху, досягають щастя: *Щастя бігає за сміливцями; Щастя допомагає смілим* (П-91, с. 173); *За відважним щастя біжить* (П-91, с. 170).

Взаємозв'язок щастя й розуму в паремійній картині світу чітко не визначений, оскільки фіксуємо протилежні за змістом прислів'я, пор.: *Прибудь, щастя! Розум буде!* (П-91, с. 172); *Прибудь, щастє, розум буде* (Ф, с. 463); *Прибудь, розум, щастє буде* (Ф, с. 55); *Не дай, боже, нещастя, а розум буде* (П-91, с. 171); *Ни дай Боже щістьи, а дай розуму* (Ф, 462). Таку паремійну варіативну антонімічність у сприйнятті щастя й розуму можна, з одного боку, пояснити тим, що без здатності до раціонального мислення й об'єктивного сприймання дійсності неможливо досягнути щастя, а з іншого – несприятливі умови, труднощі, неприємності загартовують людину, зміцнюють її інтелект, пор.: *Нещастя розуму учить* (П-91, с. 171); *Щастя розум відбирає, а нещастя повертає* (П-91, с. 174). Водночас спостерігаємо й деструктивний вплив нещастя на ментальні здатності людини: *При нещасті й розумний подурнішає* (П-91, с. 172), залежність життєвого успіху від розуму: *Кого щастя згубити хоче, тому перше розум відбере* (П-91, с. 170) та необхідність знань, умінь, здібностей для досягнення щастя: *Щастя без розуму – торбина дірява* (П-91, с. 173); *Не там щастя, куди люди справляють, а там, куди розум і наука веде* (П-91, с. 171). Для українських паремій досить виразним є розуміння того, що щастя компенсує обмежені інтелектуальні здібності людини, пор.: *Більше щастя, як розуму* (П-91, с. 169); *Дурень спить, а щастя в головах лежить* (П-91, с. 170); *Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробить* (П-91, с. 174).

У паремійній картині світу виразним є зв'язок концептів ЩАСТЯ й ДРУЖБА, співвідношення яких формують глибинний зміст «у нещасті друзі полишають людину»: *Де щастя упало, там і приятелів мало* (П-91, с. 169); *Коли щастя упало, і приятелів мало* (П-91, с. 170); *Поки щастя плужить, поти приятель служить* (П-91, с. 172); *Щастя упало, так і приятелів мало* (П-91, с. 174). Натомість семантику «до щасливої людини тягнуться люди» реалізують прислів'я: *З ким щастя, з тим і люди* (П-91, с. 170); *Як людина в щасті живе, то і сусід в гості йде* (П-91, с. 175).

Загальновідомо, що універсальною є архетипна опозиція *свій – чужий*, яка належить до констант культури й має певні особливості в розумінні щастя українцями. Паремії засвідчують, що чуже щастя не завжди сприйнято й оцінено негативно, почасти його сприймають нейтрально: *В чуже щастя не вкупитися* (П-91, с. 169); *На чуже щастя не впасти* (П-91, с. 170). Українська етносвідомість припускає наявність щастя в інших «чужих» і навіть дає прагматичну настанову не досягати успіху, радості за рахунок невдач інших, пор.: *На чужому горі щастя не будують* (П-91, с. 170); *На чужому нещасті щастя не будують* (С, с. 22). Ці знаки виявляють універсалістську тенденцію психології до пізнання людиною своєї суті через сприйняття різних людей, табуюючи вкорінену в українській етносвідомості впродовж тривалого часу настанову у вузькому контексті руйнувати чужі сім'ї, пор.: *Не схвалюю я вчинок дітей наших, бо на чужім нещасті щастя свого не збудуєш. Але що уміють яни любить одне одного луччей, аніж ми з тобою, Мартине, уміли, то се добре* (В. Дрозд), а в широкому – зазіхати на чуже, напр.: *Але світ не без добрих людей, і, до того ж, на чужому нещасті щастя не збудуєш. І, швидше за все, хтось знайде Вашу цінність та захоче повернути власнику* (0342.ua/p/znahidka). Водночас у прислів'ях *Чуже нещастя зноситься легше ніж чуже щастя; Чуже щастя коле очі* (П-91, с. 173) усе ж таки репрезентовано негативну аксіологічність чужого щастя, яке викликає відповідні психоемоційні стани.

У процесі розвитку паремійного фонду української мови можна простежити динаміку в сприйнятті особистого щастя. Зокрема, паремія *Моє щастя таке, як у тої курки, що качата водить* (П-91, с. 170), на думку І. Франка, відображає погляд на життєву долю вітчима або мачухи, які мають клопоти з пасербами [17, с. 472]. Сучасні контексти вживання цього прислів'я засвідчують набуття ним нового глибинного змісту «людське щастя мінливе, непостійне», пор.: *А про щастя, якому пливти ще чотири літа, – то стільки не конче прожити суджено... Моє*

щастя таке, як у курки, що качата водить. І він, кинувши гадалці поважну монету, пішов собі з товариством поміж рядів, що гомоніли й гуділи невтомним весняним вуликом (І. Корсак).

Щастя в паремійній картині світу українців тісно пов'язане з почуттям заздрості – роздратуванням, досадою, викликаними якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого. У таких мовних одиницях концептуалізовано: 1) людське щастя зазвичай супроводжує заздрість: *Де щастя водиться, там заздрість родиться; Нема щастя без заздрості* (П-90, с. 373); *Де щастя, там і зависть; Де щастя родиться, там і зависть плодиться* (П-91, с. 169); 2) заздрість чужому щастю може спричинити хворобу: *Заздрий від чужого щастя сохне* (П-90, с. 372).

Основними настановами, які фіксують українські паремії, є: 1) за щастя треба боротися, людина має прагнути бути щасливою: *Від щастя не тікають, щастя доганяють* (П-91, с. 169); *На біду чекай, а щастя сам доганяй* (С, с. 22); 2) сенс життя – шукати щастя: *Цілий світ перейшов та й щастя найшов* (П-91, с. 172); *Шукай нового щастя, а старого не губи; Шукають щастя тільки нещасливі* (П-91, с. 173); 3) щастя сприяє людині, а постійні негаразди можуть її душевно надламати: *Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробіть* (П-91, с. 174); *Як щастя панує, то й дурень танцює; Як на щастя іде, так і п'яниця виправиться, а як на нещастя, то й піп скрутиться* (П-91, с. 175); 4) щастя дарує благополуччя: *Щасливому світ милий і весела нічка, як у дубраві тихенька криничка; Щасливому і на соломі добре спиться* (П-91, с. 173). Прикметно, що в паремійній картині світу питомою локацією щастя, умовою його досягнення є рідний край: *Шукав щастя по цілому світу, а воно чекало у власній світлиці* (П-91, с. 173); *Хто хоче щастя зазнати, той повинен свій край шанувати* (П-91, с. 172).

Як зауважують дослідники, поняття щастя і долі в українській етносвідомості є синонімічними або можуть передбачати одне одного [4, с. 654; 11, с. 95–97; 12, с. 18]. На думку І. Нечуя-Левицького, «доля – то міфічний образ, то давня фортуна», в її образі українець виявляє «свій погляд на непереможну силу сліпого щастя, сліпої сили натури, на такі випадки в житті, проти котрих сам чоловік нічого не вдіє» [11, с. 95]. У паремійній картині світу поняття щастя і доля є взаємозумовленими, пов'язаними й замінними. Це можна пояснити, по-перше, етимологічним зв'язком, адже щастя утворено з *sz+čęstb*, де *sz* (давньоін.-доевроп. *su*) означає «добрий, хороший», а *čęstb* «частка, доля», тобто «добра частина» [10, с. 523], по-друге, їхньою синонімічністю в сучасній українській мові, що спричиняє паремійну варіативність, пор.: *Без долі й по гриби не ходять* (П-91, с. 175); *Без щастя в ліс не ходи* (П-91, с. 169); *Козак не без щастя, дівка не без долі; Козак не без долі, дівка не без щастя* (П-91, с. 176), а по-третє, наявністю юстапозита *щастя-доля*, який в українській мові, об'єднавшись в одне поняття, означає «радість, добробут у житті, успіхи, щасливу долю» [1, с. 77]: *Вік звікувала – щастя-долі не зазнала* (П-91, с. 175). У прислів'ях доля часто підсилює значення іменника *щастя*, особливо в контекстах, де йдеться про гарну, щасливу долю, причому щастя є запорукою сприятливих умов життя, успішного життєвого шляху і того доброго, що на ньому виникає, напр.: *Як нема щастя, то нема й долі; Як щастя буде, доля сама прийде* (П-91, с. 175); *Кому щастя, тому й доля* (П-91, с. 170). За народними переконаннями, щасливим вважався той, хто мав хорошу, «не шербатую» долю, добру частину чого-небудь [1, с. 76].

На думку дослідників, українцям притаманний фаталізм як вияв переконаності у визначеності наперед життєвого шляху, який певним чином зумовлює пасивний тип поведінки. «Кому що на роду написано, не оминати, і тому людина не прагне шукати причин, а тільки чекає. Доля в народних віруваннях – це фатум. З кожною людиною народжується і її власна доля» [16, с. 4]. Це знайшло віддзеркалення й у паремійному фонді, зокрема, висловлення *Не родися вродливим, а щасливим* (П-91, с. 171) представлене 18 варіантними одиницями, які засвідчують, що людина отримує щастя при народженні і воно має переваги над красою й багатством, пор.: *Не родись багатий, а родись щасливий; Не родися багатий та вродливий, а родися при долі та щасливий*. У кого від народження визначене щастя, у того все вдається, життя складається успішно, випадає легка доля, напр.: *Як вродилася щасниця, так поправиться і п'яниця* (П-91, с. 174); *Як красу ділили, то спала, а як щастя ділили, то встала* (П-91, с. 175). Прислів'я *Одна мати родила, та не однакове щастя давала* (П-90, с. 111) віддзеркалює давні народні уявлення, згідно з якими щастя людини є дарунком її матері, від якої залежало «дати чи

не дати своїм дітям красу, щастя, долю» [15, с. 344], бо кожна людина – носій кількох доль: «доля материнська буде в такому разі відповідати ідеї природженості, таланту; доля батьківська – ідеї випадкового щастя, фортуни, а доля Божа – ідеї присудженості, фатальної судьби» [15, с. 362]. Уявлення про те, що щастя людини визначене Богом, має теоцентричну природу, реалізовано в пареміях: *Господь милосердний ніколи не спить: у цього щастя відбирає, а тому дає* (Н, с. 581); *Хто рано встає, тому Бог щастя дає* (Н, с. 498); *Дурному дасть Бог щастя, та не дасть розуму* (Н, с. 292).

Джерелами щастя в паремійній картині світу українців, крім суб'єктивних психологічних, є такі об'єктивні чинники: 1) любов: *Де любов, там щастя* (П-90, с. 54); *Весілля і щастя на однім коні їздять* (П-90, с. 56); 2) родина, подружжя: *З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє* (П-90, с. 87); *Нещаслива година, як лиха родина* (П-90, с. 135); *Нема щастя родинного без жінки* (П-90, с. 96); 3) діти: *Нема смерті без причини, нема щастя без дитини* (П-90, с. 119); *Де одинець, хазяйству кінець, де сім – щастя всім* (П-90, с. 130); *У кого дочок сім, то й щастя усім, а в мене одна, та й щастя нема* (П-90, с. 125); *Сім синів годую, всім і щастя готую* (П-90, с. 128); 4) здоров'я: *Без здоров'я нема щастя; Нема щастя без здоров'я* (П-90, с. 170); *Найбільше щастя в житті – здоров'я; Здоровий злидар щасливіший від хворого багача* (П-90, с. 171).

У паремійному масиві української мови спостерігаємо взаємодію концептів ЖИТТЯ і ЩАСТЯ, опосередковану їхньою тривалістю або сприйняттям окремих часових періодів: *Життя закоротке для щастя, а задовге на терпіння* (П-90, с. 155). Відзначимо, що прислів'я наскрізно фіксують зв'язок концепту ЩАСТЯ з часовим кодом культури, втілюючи ідею, що щастя не довготривале, воно чергується з нещастям: *Щастя дочасне, а злидні довічні* (П-90, с. 173); *Щастя переходя живе* (П-90, с. 174); *Не кожен день приносить щастя* (П-89, с. 76). Швидкоплинність і нетривалість щастя в побутовій свідомості українців передавана також унаслідок уподібнення до метафоричного сценарію їзди на коні, пор.: *Щастя все на швидкім коні їздить* (П-90, с. 173) чи аналогізації зі стереотипними уявленнями про тварин, напр.: *Щастя єсть як лисиця: поманить, подурить та і до лісу втече* (П-90, с. 173). У пареміях: *Коли нема щастя зранку, не буде й до останку* (П-90, с. 170); *Хто не мав щастя від ранку, не буде мати і до останку* (П-90, с. 172); *Як нема щастя зранку, то не буде й до останку* (П-90, с. 175) часовий код культури репрезентує фаталістичне сприйняття щастя як вродженого дару.

Поняттєвий складник концепту ЩАСТЯ найвиразніше простежуваний у паремійній картині світу в опозиції щастя / нещастя, адже зведення складних понять до бінарного набору – фундаментальна здатність людської психіки, механізм, що зберігається глибоко в нервових клітинах і передається від покоління до покоління [24, с. 32]. Саме протиставлення є одним із раціональних способів пізнання емоційних концептів, бо зрозуміти, осягнути, відчутти одне почуття можна лише переживши протилежне, пор.: *В єдиній хвили щастя й нещастя* (П-91, с. 169); *І в нещасті щастя буває; Не було б щастя, та нещастя помогло* (П-91, с. 170); *Нещастя на колу, а щастя на копитняку* (П-91, с. 171); *Якби не нещастя, не було б і щастя* (С, с. 22). Уважаємо, що такі прислів'я констатують одну із світоглядних настанов українського етносу – невичерпний оптимізм, адже навіть потрапивши в дуже скрутну ситуацію, треба зберігати тверду віру в краще майбутнє, успіх. Вони об'єднані глибинним змістом «після неприємностей неочікувано можуть настати щасливі дні; із поганого теж можна мати користь», пор.: *Мене поклали до сільської лікарні. І се було для мене луччей, не було щастя, так нещастя помогло. Бо коли мати пекла хліб, а я сиділа ще на призьбі, з рукою покусаною, батько казав до матері, і я чула: «Дай, Тані гарячого хліба, щоб наїлася і померла...»* (В. Дрозд); *Не було б щастя, так нещастя помогло. Вибухла війна, гітлерівці з політичних міркувань дали “добро” на відродження Церкви на окупованій ними території* (Ю. Мацюк).

Досліджуваний матеріал засвідчує й репрезентованість просторового коду культури в осмисленні щастя, пор.: *Не вдавайся в тугу, чекай щастя з зеленого луку* (П-91, с. 197); *Пішло щастя в ліс по пруття* (П-91, с. 172). В українських пареміях просторовий вектор угору є позитивно маркованим і передаваним унаслідок метафоричного переосмислення компонентів ніс, зірка: *Не дери носа в щастю і не опускай в нещастю* (П-91, с. 172); *Під щасливою зіркою народився* (П-91, с. 172); дієсловами руху: *Від щастя не тікають, щастя доганяють* (П-91,

с. 169); *Щастя біжить, а нещастя летить* (П-91, с. 173), а також прислівником *попереду*: *Справжнє щастя завжди попереду* (П-91, с. 172).

Дослідники наголошують, що саме метафора в процесі концептуалізації почуттів відіграє вирішальну роль, адже людські емоції уявні за своєю суттю й увиразнюються завдяки образам, які забезпечують розуміння абстрактних понять через більш конкретні, наочні (20, с. 132), часто покликаючись на відомі, досвідні, пізнані, буденні знання. Зокрема, образний складник концепту ЩАСТЯ в українських пареміях конкретизовано й увиразнено метафорами з донорських царин ТВАРИНА: *Щастя – не кобила, у віз не запряжеш; Щастя – не кінь, не загнудаш* (П-91, с. 174); *У щастя коні баскі* (С, с. 23), ПТАХ: *Щастя – не курка, решето не накриєш; Щастя – не перепілочка, решето не накриєш* (П-91, с. 174), АРТЕФАКТ: *Щастя – не підкова, під ногами не знайдеш; Щастя – не товар: його не продаси і не купиш – воно само прийде, само й піде* (П-91, с. 174); *Наше щастя – решето діряве* (П-91, с. 170). Як бачимо, у структурі таких паремій вагомим є метафоричне заперечення, яке через дезідентифікацію євристично, образно, неочікувано формує узагальнення, що когнітивно викликає несподівані аналогії й спричинює породження глибинного змісту «щастя не можна набути, його можна лише відчувати», пор.: ***Щастя – не курка, решето не накриєш. Але виміряти можна. Принаймні соціологічно. Наше щастя обміряв Київський міжнародний інститут соціології. Згідно з опитуванням, 65 відсотків співвітчизників вважають себе щасливими*** (Голос України. 19.03.2011). Можемо припустити, що й образний складник концепту ЩАСТЯ профілює в наївній картині світу українців його минулість, швидкоплинність, примхливість, незалежність від волі людини. Такі паремійні знаки наділені потужною прагматикою й здатні спричинити різкий перлокутивний ефект, тому їх часто використовують в мовленнєвих актах втішання, прагнучи змінити емоційний стан адресата, допомогти позбутися смутку, печалі, неспокою, хвилювання тощо, напр.: *А чому ж і ні? Як то кажуть люди: удвох і веселіше плачеться. Я, знаєте, добрий чоловіче, собі завжди кажу, йдучи по гриби: «Олено, **щастя – не курка, решето не накриєш**: що тобі суджено – і на печі знайдеш». Моїх грибів, будьте здорові, ніколи не знайдете* (Д. Кешеля). На нашу думку, мовленнєвий вплив таких висловлень пов'язаний передовсім з ірраціональністю паремії, яка підпорядковує емоційне у свідомості адресанта, що концентрується не на формальному висловленні, а поринає в його глибинний зміст.

Досліджуваний матеріал дає підстави стверджувати, що більшість паремійних знаків відображає персоніфікацію щастя і нещастя. Таке сприйняття пов'язане з давніми міфологічними уявленнями українського народу про долю, адже «та непереможна, невидима сила здавалася йому істотою, на котру він робить, котра одбирає од нього всі достатки, а його самого залишає в бідності» [11, с. 96]. Персоніфікація виявлена внаслідок образного переосмислення предикатів стану: *Щастя переходя живе* (П-91, с. 174); *Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробить* (П-91, с. 174), інтелектуальної діяльності: *Щастя знає, кого шукає* (П-91, с. 173); *Щастя не знає, кого шукає* (П-91, с. 174) і руху: *Нещастя по людях ходить, а не в лісі блудить; Нещастя ніколи само не приходить; Нещастя само не ходить, але й друге за собою водить* (П-91, с. 171); *Щастя та злидні одною стежкою ходять; Щастя прийде – і на печі знайде; Щастя біжить, а нещастя летить* (П-91, с. 173). Продуктивність наділення *щастя/нещастя* людськими рисами зумовлена принципом антропоцентризму, який настільки є відчутним, що, по-перше, фіксуємо форми звертання як до живих істот, які засвідчують віртуальне спілкування, пор.: *Прибуди, щастя! Розум буде!* (П-91, с. 173), по-друге, спостерігаємо приписування їм способу існування, напр.: *Щастя і нещастя – то близькі сусіди* (П-91, с. 173); *Щастя – нещастю сусіда* (П-91, с. 174), по-третє, відзначаємо наділення їх формами поведінки, пор.: *Щастя з нещастям в однім дворі живуть; Щастя з нещастям на одних саях їздять; Щастя і нещастя одною і тою самою ідуть стежкою* (П-91, с. 173), по-четверте, натрапляємо на уналеження їм психічних властивостей, напр.: *Нещастя має звичайно добру пам'ять, бо вертає найчастіше там, де вже не раз було* (П-91, с. 171).

Образний складник концепту ЩАСТЯ в наївній картині світу пов'язаний із сенсорно-аксіологічною переінтерпретацією зорових і слухових відчуттів: *Добре танцювати тому, кому*

щастя на дуду грає (П-91, с. 169); Ніхто не знає, коли йому щастя усміхнутися має (П-91, с. 171).

Асоціативні компоненти в структурі українських прислів'їв семантично передають такі глибинні змісти: 1) постійного щастя не буває – воно приходить і минає: *Щастя все на швидкім коні їздить* (П-91, с. 173); *Щастя йому з рук вилетіло, як птиця із сіті; Щастя переходя живе* (П-91, с. 174); 2) щастя не залежить від волі людини: *Щастя чоловіка найде, хоч і сонце зайде; Щастя на кого нападе, того і трусить; Щастя, як трясця, кого схоче, того й нападе; Щастя, як трясця, кого нападе, не скоро покине; Щастя, як вільна пташка: де захотіла, там і сіла* (П-91, с. 174); *Як щастя прийде, то і на печі знайде* (П-91, с. 175).

Концепт має бути етноспецифічно забарвленим, мати етнопсихологічну надбудову, бо «поняття стає концептом лише тоді, коли воно валоризується, тобто обростає певними ціннісними асоціаціями» [13, с. 213], які репрезентують увесь спектр аксіологічних ідеалів і пріоритетів, орієнтирів і настанов, духовних і моральних домінант. Народна мудрість віддає перевагу щастю як етико-моральній цінності, що верховенствує над матеріальними благами: *Щастя дорожче багатства* (П-91, с. 173); *Щастя краще, як готові гроші* (П-91, с. 174), красою: *Хоч не красивий, аби щасливий* (П-90, с. 138); *Хоч сопливий, але щасливий* (П-91, с. 172), шаную, прихильним ставленням: *Хоч не почесний, але щесний* (П-91, с. 172). У паремійній картині світу українців щастя, зберігаючи свою позитивну аксіологічну маркованість, поступається такій трансцендентній категорії, як правда: *Щастя добре, а правда краще* (П-91, с. 173).

Частина паремій позитивно оцінює деякі негативні явища, зокрема біду, горе й нещастя, переживання яких загартовує людину, зміцнює її характер, готує до прийдешніх життєвих випробувань, дає змогу відчувати задоволення від життя: *Хто не зазнав біди, той не знає і щастя; Хто горя не бачив, той і щастя не знає; Хто не терпить нещастя, той щастя не має* (П-91, с. 172). Можемо припустити, що ці паремійні знаки фіксують в етносвідомості ідею потреби нещастя як неодмінної передумови відчуття задоволення від життя. Особливу цінність щастя можна збагнути на тлі негараздів, горя, біди, але в українських прислів'ях нещастя не завжди є антиподом щастя, оскільки останнє набуває змістового наповнення й розуміння лише за допомогою нещастя: *Не було б щастя, так нещастя помогло; Не було б щастя, якби не помогло нещастя* (П-91, с. 170). Щастя і нещастя не тільки взаємопов'язані, а й перебувають у безпосередній близькості: *Щастя з нещастям в однім дворі живуть; Щастя з нещастям на одних санях їздять; Щастя і нещастя на однім коні їздять; Щастя і нещастя одною і тою самою ідуть стежкою* (П-91, с. 173).

Цінність щастя образно передано через архетипну метафору світла, пор.: *Щастя і нещастя єсть як день і ніч* (П-91, с. 173). Аксіологічну значущість концепту ЩАСТЯ в етносвідомості українців засвідчує і його функціонування в численних привітаннях, побажаннях, віншуваннях, у яких утілено давню магічну віру в силу слова, пор.: *Місяцеві золоті роги, а нам щастя, здоров'я; місяцеві на підповня, нам на щастя і здоров'я* (Н, с. 16); *На щастя, на здоров'я, на той Новий рік, щоб було ліпше як торік* (віншують посівальники) (Н, с. 54); *Даруй, Боже, щастя, долю, хліба вволю* (Н, с. 509).

Міфологемний складник концепту ЩАСТЯ створює своєрідний знаковий світ, який репрезентує ірраціональну інформацію, яку представники етноспільноти беззастережно сприймають на віру. Міф як ідеал світобачення визначає пізнавальні інтенції розуміння абстрактних сутностей, указує на шляхи досягнення незвіданого, омріяного, регулює культурні норми соціальної поведінки. Саме міфічна свідомість, формуючи уявлення, вибудовує розповідь, яка обов'язково буде сприйнята за правду, якою б неправдоподібною вона не була. Культурним чинником звернення до міфів є передовсім традиції пращурів, коли людина перетворювала ірраціональне в площину раціонального, сподіваючись на винагороду благополуччям, родинним щастям, успіхом. Окрім того, міфи заповнюють світоглядні лакуни: те, що неможливо пояснити, отримує інтерпретацію міфом, доповнюючи наївне розуміння. В українців, як і в багатьох слов'ян, побутувало уявлення: якщо дитина народжується разом із послідом матері – «сорочкою», у якій була в лоні, то обов'язково буде щасливою, пор.: *Щасливий, у сорочці родився* (П-91, с. 173); *Родився без сорочки, так і вмру без штанів* (П-90,

с. 50). Міфологеми в етносвідомості почасти зумовлені оцінкою тварин, їхнім поділом на вищих і нижчих, чистих і нечистих, висвічуючи модусний компонент у структурі знань про позначуване, співвідносячись із почуттями, відчуттями, архетипами колективного підсвідомого. Така оцінка вмотивована народними повір'ями, глибинними символічними культурними уявленнями. У народній свідомості заєць пов'язаний із нечистою силою, може перетворюватися на чорта, триногого або кульгавого перевертня, домового, відьму, чаклуна, а деякі чорти та відьми мають заячі хвости, і саме ці символічні ознаки стали підставою для появи паремій *Боїться, щоб йому заєць дороги не перебіг; Заєць дорогу перебіг – не поведеться; Коли заєць перебіжить дорогу, буде нещастя* (П-89, с. 379). Давні уявлення про щасливу долю в українців спроектовані й на астральні символи. У християнстві зоря – символ оборони живих людей, українці вірили, що кожна людина при народженні нібито «отримує свою зірку, що й стає на небі (у християнстві – Ангел-Хоронитель)» [3, с. 301]. Ця міфологема втілена в прислів'ї *Під щасливою зіркою народився* (П-91, с. 172). За свідченнями дослідників, міфологічну силу має і ключ, оскільки символізує можливість усе відчиняти й зачиняти, звільнення, таємниці, посвячення, духовну могутність, містичні таємниці, доступ до знань [3, с. 500], така символіка реалізована в паремії *Хто ключ знайде, той щастя має* (П-91, с. 172).

Висновки й перспективи дослідження. У паремійній картині світу українців концепт ЩАСТЯ репрезентовано як поліфункційне, амбівалентне, багатовимірне утворення, що синкретично поєднує поняттєвий, образно-метафоричний ціннісний і міфологічний компоненти. Його поняттєвий зміст передовсім пов'язаний із доброю долею, здоров'ям, сім'єю, дітьми, любов'ю, образний – сформований унаслідок метафоричної аналогізації з тваринами, птахами, предметами, ціннісний – репрезентований позитивною оцінкою як станом цілковитого задоволення життям, вияву радості, усвідомлення якого відбувається на тлі протилежних почуттів – нещастя, горя, біди. Він як один із засадничих емотивно-ціннісних культурних концептів насамперед об'єктивує уявлення українців про емоцію радості, бо, як слушно зауважують дослідники, поняття щастя має нерозривний семантичний зв'язок із поняттям радості, адже щаслива людина радіє більше й частіше, ніж нещаслива [19, с. 183]. Система поглядів на щастя, представлена в українській паремійній картині світу, загалом оприявнює ставлення етносу до суті життя: це передовсім не лише омріяна цінність, а й мета, яку індивід може досягти, здобути, вибудувати власними зусиллями. Наголосимо, що таке розуміння щастя багато в чому корелює із загальноєвропейським сприйняттям, зокрема англійським (пор. 23). Українська побутова свідомість персоніфікує щастя, що зумовлено дією принципу антропоцентричності паремійного семіозису, у якому домінантною реципієнтною зоною є концепт ЛЮДИНА. Продуктивність протиставлення щастя / нещастя вмотивована передусім опозиційністю етносвідомості й виявлена на ґрунті ознак минуцості – постійності, одиничності – множинності, реальності – ірреальності. З одного боку, паремійна картина світу віддзеркалює розуміння щастя не лише як омріяної цінності, а й такої, яку можна досягнути, а з іншого – вказує на те, що в окремих випадках мало що залежить від людини, оскільки її доля часто визначена вищими силами. Перспективи подальших студій убачаємо в проведенні психолінгвістичного експерименту для встановлення основних асоціатів концепту ЩАСТЯ і їхнього порівняння з репрезентаціями в паремійній картині світу українців.

Список використаної літератури

1. Білоноженко В. М. Щастя-доля. *Культура слова*. 1977. № 12. С. 76–80.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *StudiaLinguistica*. 2010. Вип. 4. С. 400–412.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
5. Ільєнкова В. В. Лексико-словотвірне гніздо з домінантою щастя та його дериваційна семантика. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11. Том 1. С. 11–16.
6. Кононенко В. І. Мова у контексті культури. Київ; Івано-Франківськ, 2008. 390 с.

7. Коцюба З. Г. Концептуалізація щастя в побутовій свідомості слов'ян, германців і романців (на матеріалі паремій). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 1. С. 264–268.
8. Купіна Я. В. До питання про становлення термінології когнітивних лінгвокультурологічних досліджень. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2009. Вип. 28. С. 51–57.
9. Мартінек С., Митьков В. Український асоціативний словник. Львів : ПАІС, 2021. Т. IV. Від реакції до стимулу. 648 с.
10. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови: у 4 т. Вінніпег – Канада : Волинь, 1994. Т. 4: П – Я. 536 с.
11. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу / Ескіз української міфології. Київ : АТ «Обереги», 1992. 88 с.
12. Потебня А. А. О доле и сродных с нею существах. URL : <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/365>.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
14. Словник української мови / уклад. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 4. 700 с.
15. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / Упорядники А. П. Пономарьов, Т. В. Косміна, О. О. Боряк. Київ : Либідь, 1992. 637 с.
16. Ф.П. (Федір Потушняк) Демони въ народномъ вѣрованіи. VI. Демони судьбы. *Ужгородъ, Русское слово*. 1940. 18 декабрь (№ 30). С. 4.
17. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. Філософські праці. 575 с.
18. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Харків : Фоліо, 1997. 223 с.
19. Izard Carroll E. The psychology of emotions. New York : Penum Press, 2011. 462 s.
20. Kövecses, Z. The Conceptual Structure of Happiness. *Happiness: Cognition, Experience, Language*. Helsinki, 2008. P. 131–143.
21. Seligman M. E. P. Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York : Free Press, 2002. 336 s.
22. Tatarkiewicz W. O szczęściu. Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 2008. 486 s.
23. Wierzbicka A. Happiness in Cross-Linguistic & Cross-Cultural Perspective. *Daedalus*. 2004. Vol. 133. №. 2. P. 34–43.
24. Wood J. D., Petriglieri G. Transcending Polarization : Beyond Binary Thinking. *Transactional Analysis Journal*. 2005. Vol. 35. №. 1. P. 31–39.

Умовні скорочення використаних джерел

- Н – Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
- П-89 – Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. М. Пазяк; відп. ред. С. В. Мишанич. Київ : Наукова думка, 1989. 480 с.
- П-90 – Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1990. 528 с.
- П-91 – Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1991. 440 с.
- С – Северинюк В. М. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 175 с.
- Ф – Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. 2-е вид. / наук. ред. С. М. Пилипчук. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. Т. 3. Рабунок–Ячмінь. 699 с.

References

1. Bilonozhenko, V. M. (1977). Shchastia-dolia (Happiness is fate). In: *Kultura slova [Culture of word]*, 12, 76–80 (in Ukr.).
2. Holubovska, I. O. (2010). Etnichni osoblyvosti ukrayinskoyi natsionalno-movnoyi kartyny svitu [Ethnic features of the Ukrainian national-linguistic picture of the world]. In: *Studia Linguistica*, 4, 400–412 (in Ukr.).
3. Kotsura, V. P. (Ed.) ta in. (2015). Entsyklopedychnyy slovyk symboliv kultury Ukrayiny [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. Korsun-Shevchenkivskyy: FOP Havryshenko V. M., 912 (in Ukr.).
4. Zhayvoronok, V. V. (2007). Ukrayinska etnolinhvistyka: Narysy [Ukrainian ethnolinguistics: Essays]. Kyiv: Dovira, 262 (in Ukr.).
5. Ilienкова, V. V. (2019). Leksyko-slovotvirne hnzdo z dominantoiu shchastia ta yoho deryvatsiina semantyka [The vocabulary-vocabulary nest with the dominant of happiness and its derivative semantics]. In: *Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian philological studios]*, 11(1), 11–16 (in Ukr.).
6. Kononenko, V. I. (2008). Mova u konteksti kultury [Language in the context of culture]. Kyiv; Ivano-Frankivsk, 390 (in Ukr.).
7. Kotsyuba, Z. H. (2012). Kontseptualizatsiya shchastia v pobutoviyi svidomosti slovyan, hermantsiv i romantsiv (na materialy paremiy) [Conceptualization of happiness in everyday consciousness of Slavs, Germans, and Romanians (based

- on the material of paremias)]. In: *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky* [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Philological sciences], 1, 264–268 (in Ukr.).
8. Kupina, Ya. V. (2009). Do pytannya pro stanovlennya terminolohiyi kohnityvnykh linhvokulturolohichnykh doslidzhen [To the question of the formation of the terminology of cognitive linguistic and cultural studies]. In: *Linhvistychni doslidzhennya* [Linguistic studies], 28, 51–57 (in Ukr.).
  9. Martinek, S. & Mitkov, V. (2021). Ukrayinskyy asotsiatyvnyy slovnyk [Ukrainian associative dictionary]. Lviv: PAIS. T. IV. Vid reaktsiyi do stymulu [From reaction to stimulus], 648 (in Ukr.).
  10. Mytropolyt, Ilarion (1994). Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy [An etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language]. T. 4. Vinnipeh – Kanada : Volyn, 536 (in Ukr.).
  11. Nechuy-Levytskyy, I. S. (1992). Svitohlyad ukrayinskoho narodu / Eskiz ukrayinskoyi mifolohiyi [Worldview of the Ukrainian people / Sketch of Ukrainian mythology]. Kyiv : AT «Oberehy», 88 (in Ukr.).
  12. Potebnya, A. A. (1989). O dole i srodnyih s neyu suschestvah (About fate and similar creatures) Available at : <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/365> [in Rus.].
  13. Prykhodko, A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosfery v kohnityvno-dyskursyvnyi paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptospheres in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhya : Premyer, 332 (in Ukr.).
  14. Bilodid, I. K. (Ed.) ta in. (1980). Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. V 11 t. T. 4. Kyiv : Naukova dumka, 700 (in Ukr.).
  15. Ponomarov, A. P. (Ed.) ta in. (1992). Ukrayintsi: narodni viruvannya, povirya, demonolohiya [Ukrainians: folk beliefs, beliefs, demonology]. Kyiv: Lybid, 637 (in Ukr.).
  16. F. P. (Fedir Potushnyak) (1940). Demonyi v narodnom virovanii. VI. Demonyi sud'by [Demons in folk beliefs. VI. Demons of fate]. In: *Uzhhorod, Russkoe slovo (Russian word)*. 18 dekabria (№ 30), 4 (in Rus.).
  17. Franko, I. Ya. (1986). Zibrannya tvoriv: u 50 t. [Collection of works: in 50 t.]. Kyiv : Naukova dumka. T. 45. Filosofski pratsi (Philosophical works), 575 (in Ukr.).
  18. Shkoda, V. V. (1997). Vstup do pravovoyi filosofiyi (Introduction to legal philosophy). Kharkiv : Folio, 223 (in Ukr.).
  19. Izard Carroll, E. (2011). The psychology of emotions. New York: Penum Press, 462 (in Eng.).
  20. Kövecses, Z. (2008). The Conceptual Structure of Happiness. In: *Happiness: Cognition, Experience, Language*. Helsinki, 131–143 (in Eng.).
  21. Seligman, M. E. P. (2002). Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York: Free Press, 336 (in Eng.).
  22. Tatarkiewicz, W. (2008). O szczęściu (About happiness). Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 486 (in Pol.).
  23. Wierzbicka, A. (2004). Happiness in Cross-Linguistic & Cross-Cultural Perspective. In: *Daedalus*, 133 (2), 34–43 (in Eng.).
  24. Wood, J. D. & Petriglieri, G. (2005). Transcending Polarization: Beyond Binary Thinking. In: *Transactional Analysis Journal*, 35(1), 31–39 (in Eng.).

THE CONCEPT OF HAPPINESS IN UKRAINIAN PROVERBS: PSYCHOCOGNITIVE AND LINGUOCULTURAL ASPECTS

**Valentyna Kalko, Doctor of Philological Sciences, Professor of the
Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
(Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: mkalko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9394-1664>

Identifier Scopus-Author: 57219247796

**Mykola Kalko, Doctor of Philological Sciences, Professor of the
Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
(Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: mkalko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6042-4436>

Identifier Scopus-Author: 57219238410

Abstract. Introduction. The article is concerned with the realization of the concept HAPPINESS in Ukrainian proverbs. The author analyzes the concept of HAPPINESS as one of the basic cultural concepts, the semantics of which is fixed on the linguistic, axiological, everyday, artistic levels of culture. Based on cognitive and linguocultural analysis, it has been proven that the notional figurative and evaluative content of the concept of HAPPINESS actualized in the Ukrainian paremic picture of the world is productively verbalized.

The purpose. The purpose of the article is a comprehensive analysis of the psychocognitive and linguistic cultural representation of the concept of HAPPINESS in the paremiic fund of the Ukrainian language in the projection on the functions and structures of ethnic consciousness.

Main results of the study. The most significant value points connected with the concept “be happy” are revealed, it is noted that proverbs developed in collective consciousness of the Ukrainian people and were fixed in national mentality. The high quantitative fullness of HAPPINESS concept in Ukrainian proverbs is shown. It has been established that happiness is associated with the concepts of destiny, pleasure, wellbeing, virtue, good luck, between which there are interconceptual connections. It is established that the studied concept forms axiological, figurative and behavioural components of mentality of the Ukrainians.

Originality. The article focuses on the ambivalent nature of the concept, the reasons for which the author sees in the binary nature of the Ukrainian mentality. The concept of HAPPINESS in the paremiic picture of the world of Ukrainians is a multi-functional, ambivalent, multi-dimensional entity that records vitalist guidelines. Its conceptual content is primarily related to good fortune, health, family, children, love, figurative formed as a result of metaphorical analogy with animals, birds, objects, valuable represented by a positive assessment as a state of complete satisfaction with life, a manifestation of joy. Awareness of happiness occurs against the background of opposite feelings – unhappiness, grief, trouble. Through the lens of conceptual metaphor theory, the research elucidates the various source domains used to map onto the target domain of HAPPINESS.

Conclusions and specific suggestions of the author. Ideas about happiness and unhappiness partly form evaluative judgments about life in general, they determine the life strategy of an individual. The proverbs concept of happiness generally reflects the attitude of Ukrainians to the essence of life: it is primarily not only a dream value, but also a goal that an individual can achieve, acquire, build with his own efforts. Ukrainian proverbs відображають universal journey from adversity to happiness, resonating deeply with listeners facing challenges, highlight the transformative power of nature and human resilience but also underscore the collective aspect of experiencing and overcoming hardship.

Key words: concept, proverb, happiness, worldview, meaning, metaphor, Ukrainian linguaculture.

Надійшла до редакції: 28.04.24

Прийнято до друку: 30.05.24

МУЛЬТИМОДАЛЬНА КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

*Шевченко І. С., доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
(Харків, Україна)*

e-mail: iryna.shevchenko@karazin.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2552-5623>

Стаття присвячена аналізу мультимодальної концептуальної метафори в сучасному політичному медійному дискурсі на матеріалі англійської та української мов. Метою цієї розвідки є виявлення когнітивно-семіотичних механізмів метафоричного конструювання дискурсовірних концептів політичного дискурсу, а безпосереднім завданням – опис концепту ВІЙНА і пов'язаних із ним концептів УКРАЇНА, ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ, РОСІЯ, утілених вербальними і позавербальними засобами. Матеріалом аналізу слугує новинний дискурс телеграм-каналів США й України, що висвітлює перебіг російсько-української війни за період із весни 2022 до весни 2024. Новизна статті зумовлена обранням нового об'єкта, предмета й матеріалу дослідження, а також застосуванням новітнього когнітивно-семіотичного напрямку досліджень у межах політичної лінгвістики. У результаті проведеного аналізу уточнено методологічні засади формування мультимодальної концептуальної метафори і з'ясовано механізми концептуальної метафори ВІЙНИ як дієвого способу впливу на картину світу в постах новинних телеграм-каналів. Доведено, що різні семіотичні ресурси – вербальні, графічні, синематографічні – однаково важливі для конструювання смислів телеграм-постів. Зроблено висновки про те, що мультимодальне конструювання концептуальної метафори ВІЙНИ пов'язане з концептуальною метонімією; а елементи джерела і цілі, залучені до процесу перехресного концептуального мапування, можуть належати як одній, так і різним семіотичним системам, утворюючи вербальну або візуально-вербальну концептуальну метафору.

Ключові слова: ВІЙНА, політичний медіадискурс, концептуальна метафора, концепт, мультимодальність, семіотика, телеграм-канал.

Актуальність. Концептуальна метафора відіграє помітну роль у конструюванні смислів мультимодальних новинних дискурсів політичних медіа, а надто соціальних мереж і телеграм-каналів. Сьогодні весь спектр політичних медіа України, а також англомовні медіа світу сфокусовані на російсько-українській війні і, зокрема, на дискурсовірному концепті ВІЙНА, що постає об'єктом дослідження лінгвістів, медійників, представників соціальних наук. У цій статті актуальність з'ясування механізмів мультимодального втілення концептуальної метафори ВІЙНИ і її ролі у смислотворенні підсилена обранням новітніх когнітивно-прагматичного і когнітивно-семіотичного підходів у науці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика російсько-української війни визначає зміст і дискурсовірні концепти дискурсу війни, стрижнем якого є концепт ВІЙНА / WAR. «Дискурс війни» визначений Г. Яворською як «загальні конфігурації публічних дискурсивних протиставлень, що виникають і формуються в контексті російсько-української війни. Термін уводить війну як вимір комунікації і задає перспективу, тобто ракурс погляду на смисли війни як історичної, соціальної, екзистенційної події» [3].

Із позицій політичної і когнітивної лінгвістики специфіку подання російсько-української війни в англомовній пресі проаналізувала С. Жаботинська, довівши, що основним маніпулятивним знаряддям пропаганди та ідеологічного впливу на аудиторію є емотивно навантажена мова політичних наративів [15].

У ракурсі еко- і політичної лінгвістики дискурс російсько-української війни в китайській пресі визначено як знаряддя маніпуляції і виправдання російського терору й геноциду в Україні [13].

Із позицій когнітивної прагматики виявлені типи й конфігурації семіотичних ресурсів

мультимодального представлення подій російсько-української війни в американських соціальних мережах та змодельовано сприйняття війни користувачами медіа [14]. Отже, назріла потреба з'ясувати механізми концептуальної метафори ВІЙНИ в мультимодальних постах новинних телеграм-каналів, що зумовлює **новизну** об'єкта, предмета, матеріалу та теоретичного підходу цієї розвідки.

Мета дослідження полягає в розкритті когнітивно-семіотичних механізмів формування метафори ВІЙНИ і її впливу на користувачів телеграм-каналів, для чого поставлено **наукові завдання** опису процесів концептуального мапування, прагматичного впливу і ролі окремих мовних і позамовних семіотичних ресурсів смислотворення в конструюванні смислів. мультимодального інтернет-дискурсу.

Об'єктом аналізу в цій статті обрано дискурс американських телеграм-каналів «The New York Times» і «The Washington Post», які висвітлюють перебіг війни росії проти України, а також найпопулярніші телеграм-канали України, де мільйони підписників ознайомлюються з новинами і висловлюють свої думки у вигляді емоційно-реакцій. Це канали «Труха Україна» (2,78 млн підписників), «Украина сейчас» (1,7 млн), «Ukraine Online» (1,35 млн), «Реальна Війна» (1,3 млн), які публікують 40–70 постів на добу. За результатами опитування КМІС, високу популярність цих телеграм-каналів можна пояснити тим, що користувачі не лише стежать за новинами, а й ведуть вільний обмін думками в чатах.

Нині розвиток інтернет-технологій фактично перетворив телеграм-канали на різновид соціальних мереж за параметрами контенту, функцій, засобів і способів комунікації, за широтою охоплення аудиторії. Дискурс цих медіа впливає на масову свідомість, бере участь у формуванні картини світу і сам є її результатом. Це зумовило обрання **предметом аналізу** когнітивно-семіотичні процеси утворення концептуальних метафор ВІЙНИ у мультимодальному дискурсі телеграм-каналів.

Матеріалом дослідження слугували новинні пости і їхні фрагменти – мікротексти з їхніми заголовками, зображення, відео і покликання на повні тексти відповідних газет, дібрані шляхом наскрізної вибірки з указаних телеграм-каналів за період із весни 2022 до весни 2024 років.

Теоретичне підґрунтя дослідження. Аналіз концептуальної метафори в новинному дискурсі друкованих, аудіовізуальних, цифрових та мережевих ЗМІ зумовлює застосування теоретичного доробку політичної лінгвістики [5; 7] загалом і медіалінгвістики зокрема. Фундаментальним положенням останньої є тлумачення дискурсу медіа як однієї з найпоширеніших форм функціонування мови в медіасфері, де мову розглядають як інтерфейс між комунікацією і соціальною практикою, як засіб впливу на картину світу носіїв мови [4].

Семіотичну складність комунікації в онлайн-медіа визначає поняття «мультимодальність» – інтегроване вживання різних модусів (інформаційних каналів) комунікації для соціального семіозису [10; 11]. Месенджери телеграм-каналів, їхні пости і реакції користувачів – це мультимодальний політичний дискурс інтерактивного характеру, утілений різними семіотичними засобами, які поєднують аудіальний і візуальний модуси смислотворення; причому за своєю роллю окремі засоби – вербальні (текст, заголовки), графічні (фото, схеми), кінематографічні та аудіальні (у відео) і гіпертекстові (у формі покликань) – є рівноправними у творенні сукупного смислу [1]. Відповідно, застосування **методів** когнітивно-семіотичного аналізу дає змогу встановити семіотичні ресурси актуалізації смислів, а мультимодального аналізу [8; 9] – виявити й описати конфігурації семіотичних засобів і стратегії розгортання інформації, що слугують конструюванню смислів.

За Ч. Форсвілем, концептуальну метафору виокремлюють з-поміж інших споріднених явищ за критеріями контексту (ураховуючи контекст, у якому вони мають місце, два явища, залучені до метафори, належать до різних категорій / доменів); за сутністю перехресних ментальних операцій (адресат переосмислює два явища – ціль і джерело, абстрактне і конкретне – шляхом мапування ознак і конотацій джерела в термінах цілі); та за механізмом перехресного мапування (джерело і ціль здатні бути втіленими більш ніж однією системою мовних і немовних знаків за участі різних модусів) [6, с. 469].

Семіотичний параметр дає змогу виокремити різновиди мультимодальної концептуальної метафори: вербальну та вербально-візуальну. За даними англомовних досліджень, вербально-візуальна метафора, утілена одночасно мовними і позамовними семіотичними ресурсами, є дієвим засобом соціально-прагматичного впливу інтернет-дискурсу [12].

Виклад основного матеріалу. Структурований згідно з когнітивним фреймом бойового зіткнення, концепт ВІЙНА охоплює слоти, чиє наповнення відповідає війні росії проти України: це СТОРОНИ збройної боротьби (УКРАЇНА, РОСІЯ); їхні ПАРТНЕРИ і союзники; ЦІЛІ ВІЙНИ (різні для України й агресора: захист або знищення суверенної України, підтримка демократії або злам світопорядку на користь росії); ІНТЕНСИВНІСТЬ боротьби; ПРОСТОРОВІ та ЧАСОВІ характеристики збройної боротьби; СПОСОБИ і ЗАСОБИ ведення бойових дій; кінцевий РЕЗУЛЬТАТ [2; 14].

Для концептуалізації ВІЙНИ основоположний принцип метафори – подібність – реалізований як у прямому, так й у зворотному напрямках зв'язку між елементами смислу, тобто ВІЙНА постає і ціллю, і джерелом концептуальної метафори. Усвідомлення невідповідності між ціллю та джерелом викликає раціональну оцінку, яку в медійному дискурсі зазвичай супроводжує емоційна оцінка, задана невербально. Приклади (a–f) демонструють вербальний і вербально-візуальний різновиди концептуальної метафори ВІЙНИ як цілі або джерела метафор і типові конфігурації семіотичних засобів конструювання смислів.

Вербальна концептуальна метафора ВІЙНИ в медіа нерідко має візуальний супровід, однак перехресне мапування елементів джерела і цілі реалізовано вербально. У прикладі (a) референційна метафора ПАРТІЯ – ЦЕ ЗНАРЯДДЯ ВІЙНИ втілена в мікротексті посту телеграм-каналу; вона є результатом перехресного мапування концепту ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ (ціль) і ЗНАРЯДДЯ ВПЛИВУ агресора (джерело):

(a) *Far Right's Ties to Russia Sow Rising Alarm in Germany* (<https://nyti.ms/3JkdAKQ>)

As cases proliferate, opponents fear the Alternative for Germany party is becoming a tool of Russian influence operations to undermine support for Ukraine (4).

У прикладі (a) заголовок є покликанням на повний текст газетної статті про протести в Берліні, а фотографія, що передуює мікротекстові телеграм-каналу (*площа старовинного міста, вщент заповнена протестувальниками*) висвітлює події в Ростокі, Німеччина, у січні (*A protest against the Alternative for Germany party, or AfD, in January in Rostock, Germany. It was one of many around the country*).

Відповідно до типології розгортання інформації в мультимодальному дискурсі Дж. Лакоффа і М. Тернера [10], у прикладі (a) вербально подана інформація про партію прибічників росії зазнає візуалізації або акцентуації (accentuation) та розроблення (elaboration) – фото додає нову інформацію про суміжний концепт ПРОТЕСТ (про масовість протестів проти підтримки агресора в Німеччині).

У пості *The New York Times* про Запорізьку АЕС, пошкоджену ворожими дронами у 2024 році (приклад b), вербальна інформація «зіштовхується» з візуальною. Ментальний образ ВІЙНИ утворюють візуальний і вербальний модули шляхом взаємодії графічного, вербально-текстового та гіпертекстового (назва-покликання) семіотичних ресурсів. У мікротексті концептуальна метафора ВІЙНА – ЦЕ ЯДЕРНА КАТАСТРОФА утворена проєктуванням вербалізованих когнітивних ознак джерела (домен ЯДЕРНА КАТАСТРОФА) на цільовий домен ВІЙНА:

(b) *'...reckless attacks significantly increase the risk of a major nuclear accident'* (3).

Графічні засоби (зображення людей, тихої вулиці села й атомної станції на горизонті) емоційно підсилюють вербалізовану метафору через різкий контраст загрозливого смислу мікротексту і мирного життя на світлині. У цьому пості графічно подана інформація піддає сумніву вербалізовану; це розгортання інформації за типом зіштовхування (questioning) [10].

В українських телеграм-каналах емоційна оцінка ВОРОГА подекуди набуває сатиричного забарвлення, зокрема, висміяно штампи ворожої пропаганди про неіснуючі «біолабораторії» і «бойових комарів / голубів» на озброєнні ЗСУ. У прикладі (c) така емоція супроводжує референційну метафору ЗБРОЯ – ЦЕ КОМАРІ:

(c) *На бронетехніку окупантів встановлено новітній захист від комарів та біолабораторій США. Якщо впаде в річку – ще й карасів наловить* (2).

Текст посту (с) супроводжує графіка – фото старого рашистського танка, обмотаного сіткою. Смісл, поданий графічно, «зіштовхується» з вербальною інформацією про псевдоновітній захист, що висміює застарілу техніку окупантів.

Вербально втілено й метафору-персоніфікацію. У прикладі (d) це перехресне мапування цілі (ВІЙНА) та джерела (ІСТОТА, здатна збільшувати мілітарні витрати). На відміну від втілення метафори в мікротексті (b), у прикладі (d) перехресне мапування втілене в заголовку-посиланні, який передує мікротексту:

(d) *Ukraine War Helped Push World Military Spending to 35-Year High, Study Says* (<https://nyti.ms/3UqDd2S>)

The world spent more on military costs and weapons in 2023 than it had in 35 years, driven in part by the war in Ukraine and the threat of an expanded Russian invasion, according to an independent analysis (4).

У прикладі (d) ціль і джерело належать різним доменам й утворюють концептуальну метафору ВІЙНА – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА. Цей пост вміщує зображення українських бійців, які заряджають гаубицю на лінії фронту. Таке зображення не потребує переосмислення й слугує візуалізації концепту ОЗБРОЄННЯ.

У вербально-візуальній концептуальній метафорі ВІЙНИ перехресне мапування елементів смислу реалізоване одночасно вербальними і невербальними (фото / відео) засобами. У новинному медіадискурсі концептуальна метафора ВІЙНИ найчастіше представлена комплексом вербальних і графічних засобів. Наприклад, у мікротексті (e) КОЛІР (домен-джерело) мапується на РЕЗУЛЬТАТ ВІЙНИ (домен-ціль) і формує концептуальну метафору ПОРАЗКА – ЦЕ МОРОК:

(e) *From the battlefield to battered cities, soldiers and civilians are counting on Congress to approve \$60 billion in military support. Without it, Ukrainian officials say, its **prospects in the war are grim*** (5).

Графічні засоби посту також утілюють метафору НЕСТАЧА ОЗБРОЄННЯ – ЦЕ МОРОК: на світліні зображено затемнений бліндаж, у якому українські захисники напружено чекають можливості застосувати зброю проти армії окупанта (5).

Вербально-візуальна концептуальна метафора в медіа зазвичай пов'язана з метонімією. Типовим прикладом є численні фото і відео Президента Володимира Зеленського, який після 22.02.2024 завжди постає вдягненим у светр із символікою України, кросівки; домінує армійська кольорова гама хакі. Цей імідж Президента вже набув ментального укорінення в глядачів; він формує концептуальну метафору – результат мапування джерела ВОЇН на ціль ПРЕЗИДЕНТ. Метафору ПРЕЗИДЕНТ – ЦЕ ВОЇН емоційно підсилює протиставлення нового іміджу В. Зеленського й стереотипного уявлення про європейського політика мирного часу, який асоціюється з костюмом, сорочкою, краваткою, чисто поголеним обличчям. Ця метафора ґрунтована на метонімії – ЗОВНІШНІСТЬ ОСОБИ ЗАМІСТЬ ОСОБИ.

У соціальних мережах, зокрема в щоденних зверненнях Президента Зеленського до країни, концептуальна метафора ПРЕЗИДЕНТ – ЦЕ ВОЇН реалізована поєднанням кінематографічних і вербальних засобів. Цю метафору характеризує інтердискурсивність – взаємопроникнення військового і політичного дискурсів, коли армійська тематика і стилістика проникає в мову очільника держави:

(f) *«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!*

*Сьогодні був дуже довгий день, **більшість часу – саме військовим питанням.***

Провів Ставку. Зокрема, були доповіді щодо роботи нашого ОПК – довгострокових контрактів, які вже є та вже працюють і які ще потребують окремої уваги, більшої уваги. Кожен в уряді України, в наших Силах оборони чітко розуміє поставлені завдання...» (1).

У прикладі (f) армійська стилістика (військове вітання, стереотипна «рублена» мова армійських наказів і зведень, виключення емоційного стилістичного компонента, прості речення з опущеним підметом «я») накладена на стилістику політичної промови, що формує концептуальну метафору ПРЕЗИДЕНТ – ЦЕ ВОЇН.

Кінематографічні засоби відеозвернень акцентують концептуальну метафору ПРЕЗИДЕНТ – ЦЕ ВОЇН завдяки специфічному зніманню: здебільшого це статична камера, передній крупний план мовця, стримане світлотіньове рішення кадру, відсутність кольорових акцентів, перевага відтінків зеленого й подекуди жовтого та синього на білому фоні. Із відеозвернень президента практично виключений червоний колір, який може асоціюватися з кольором країни-агресора (рис.1).

Рис. 1 Відеозвернення Президента Володимира Зеленського (1).

Висновки і перспектива дослідження. Мультимодальна концептуальна метафора війни стала дієвим засобом конструювання смислів і впливу на картину світу в англійському та українському політичному медіадискурсі телеграм-каналів. Проведене дослідження метафоризації війни та пов'язаних концептів, представлених вербальними, графічними та кінематографічними семіотичними засобами, виявило два різновиди метафори: вербальну і вербально-візуальну. У першій перехресно маповано елементи смислів джерела і цілі, вербалізованих у мікротекстах та/або заголовках постів; у другій метафорично переосмислено елементи, утілені й вербально, і позавербально (графічними / кінематографічними засобами). Застосування когнітивно-семіотичного підходу до аналізу дискурсу цифрових медіа також виявило характерні для телеграм-каналів процеси розгортання інформації – акцентуацію, деталізацію, зіштовхування тощо, які супроводжують конструювання смислів у постах; і типові для телеграм-каналів концептуальні метафори, серед яких ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ – ЦЕ ВОЇН, ВІЙНА – ЦЕ ЯДЕРНА КАТАСТРОФА та ін., причому мультимодальне тлумачення концептуальних метафор війни нерідко пов'язане з концептуальною метонімією.

Проведена розвідка, її результати й висновки відкривають перспективи подальшого дослідження мультимодальної концептуальної метафори й метонімії в медійному дискурсі на матеріалі української, англійської та інших мов.

Список використаної літератури

1. Шевченко І. С. Сценарії смислотворення в медіадискурсі: когнітивний і мультимодальний аналіз. *Вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. 2023. № 1. С. 99–106. URL : <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-14>.
2. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4. С. 41–48.
3. Яворська Г. Дискурс війни (кілька методологічних питань). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 211–228.
4. Castells M. Communication, Power and Counter-power in the Network Society. *International Journal of Communication*. 2007. № 1. P. 238–266.
5. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 6th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 438 p.
6. Forceville C. Metaphor in pictures and multimodal representations. In: R. W. Gibbs, Jr. (Ed.). *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. P. 462–482.
7. Hodges A. (Ed.) Discourses of War and Peace. Oxford : Oxford University Press, 2013. 304 p.
8. Kress G. Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. London; New York : Routledge, 2010. 212 p.
9. Krysanova T. Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. *Cognition, communication, discourse*. 2019. № 19. P. 55–77. URL : <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2019-19-04>.
10. Lakoff G., Turner M. *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. Chicago & London : The University of Chicago Press, 1989. 230 p.

11. Lüger H. Media Linguistics: Interfaces to Media and Communication Studies. In : K. Bedijs & C. Maaß (Eds.). *Manual of Romance Languages in the Media*. Berlin; Boston : DeGruyter, 2017. P. 10–32. URL : <https://doi.org/10.1515/9783110314755-002>.
12. Martynyuk A., Meleshchenko O. Twitter-based multimodal metaphorical memes portraying Donald Trump. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. 2019. V. 4(2). P. 128–167.
13. McCarthy S., CNN's Beijing Bureau (10 March, 2022). China's promotion of Russian disinformation indicates where its loyalties lie. CNN. URL : <https://edition.cnn.com/2022/03/10/china/china-russia-disinformation-campaign-ukraine-intl-dst-hnk/index.html> (date of access 27 June, 2022).
14. Shevchenko I. American social media on the Russia-Ukraine war: A multimodal vantage point. *Cognition, communication, discourse*. 2022. № 25. P. 65–79. URL : <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-05>.
15. Zhabotynska S., Brynko A. Emotive lexicon of the political narrative: Ukraine and the West in Chinese media. *Cognition, communication, discourse*. 2022. № 25. P. 89–118. URL : <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-07>.

Список використаних джерел

1. Президент України Володимир Зеленський. Чотири пріоритети: ППО, сучасна артилерія, далекобійність і щоб допомога від США прибула якнайшвидше. Звернення Президента 22 квітня 2024 року / Офіційне інтернет-представництво. URL : <https://www.president.gov.ua/news/chotiri-prioriteti-ppo-suchasna-artileriya-dalekobijnist-i-s-90485>.
2. Труха. Україна. (2023, червень 29). На росії появился очередной «аналоговнет» – курятники на колесах. [Telegram post]. URL : <https://t.me/truexanewsua/76005>.
3. The New York Times. (2024, April 8). U. N. Inspectors Say Nuclear Plant in Ukraine Was Struck by Drones [Telegram post]. URL : <https://t.me/nytimes/3083>.
4. The New York Times. (2024, April 15). Far Right's Ties to Russia Sow Rising Alarm in Germany (<https://nyti.ms/3JkdAKQ>) [Telegram post]. URL : <https://t.me/nytimes/3095>.
5. The New York Times. (2024, March 19). Ukrainians Wait, Nervously, to See if U. S. Will Provide Critical Aid [Telegram post]. URL : <https://t.me/nytimes/3100>.

References

1. Shevchenko, I. S. (2023). Stsenarii smyslotvorennia v mediadyskursi: kohnityvnyi i multimodalnyi analiz [Meaning-making scenarios in media discourse: cognitive and multimodal analysis]. In : *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia»* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Germanic Study and Intercultural Communication], (1), 99–106. Available at: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-14> (in Ukr.).
2. Yavorska, G. M. (2016). Gibrydna vijna yak dyskursyvnyj konstrukt [Hybrid war as a discursive construct]. In: *Stratehichni priorytety* [Strategic priorities], (4), 41–48 (in Ukr.).
3. Yavorska, G. (2024). Dyskurs viiny (kilka metodolohichnykh pytan) [Discourse of war (several methodological issues)]. In: *Mova i vijna: dynamika movnoyi systemy i movna polityka* [Language and war: the dynamics of the language system and language policy]. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 211–228 (in Ukr.).
4. Castells, M. (2007). Communication, Power and Counter-power in the Network Society. In: *International Journal of Communication*, (1), 238–266 (in Eng.).
5. Dinstein, Y. (2017). *War, Aggression and Self-Defence*. 6th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 405 (in Eng.).
6. Forceville, C. (2008). Metaphor in pictures and multimodal representations. In: R. W. Gibbs, Jr. (Ed.). *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 462–482 (in Eng.).
7. Hodges, A. (Ed.). (2013). *Discourses of War and Peace*. Oxford University Press, 304 (in Eng.).
8. Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London & New York: Routledge, 212 (in Eng.).
9. Krysanova, T. (2019). Constructing negative emotions in cinematic discourse: a cognitive-pragmatic perspective. In: *Cognition, communication, discourse*, (19), 55–77. Available at: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2019-19-04> (in Eng.).
10. Lakoff, G. & Turner, M. (1989). *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 230 (in Eng.).
11. Lüger, H. (2017). Media Linguistics: Interfaces to Media and Communication Studies. In: K. Bedijs & C. Maaß (Eds.). *Manual of Romance Languages in the Media*. Berlin, Boston: DeGruyter, 10–32. Available at: <https://doi.org/10.1515/9783110314755-002> (in Eng.).
12. Martynyuk, A. & Meleshchenko, O. (2019). Twitter-based multimodal metaphorical memes portraying Donald Trump. In: *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*, 4(2), 128–167 (in Eng.).
13. McCarthy, S., & CNN's Beijing Bureau (10 March, 2022). China's promotion of Russian disinformation indicates where its loyalties lie. CNN. Retrieved 27 June, 2022. Available at: <https://edition.cnn.com/2022/03/10/china/china-russia-disinformation-campaign-ukraine-intl-dst-hnk/index.html> (in Eng.).

14. Shevchenko, I. (2022). American social media on the Russia-Ukraine war: A multimodal vantage point. In: *Cognition, communication, discourse*, (25), 65–79. Available at: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-05> (in Eng.).
15. Zhabotynska, S. & Brynko, A. (2022). Emotive lexicon of the political narrative: Ukraine and the West in Chinese media. In: *Cognition, communication, discourse*, (25), 89–118. Available at: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2022-25-07> (in Eng.).

MULTIMODAL CONCEPTUAL METAPHOR IN POLITICAL MEDIA DISCOURSE

*Iryna Shevchenko, Doctor of Sciences in Linguistics, Professor, Head of ESP and Translation Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine)*

e-mail: iryna.shevchenko@karazin.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2552-5623>

Researcher ID AAB-7671-2020

Abstract. Introduction. *This article addresses the multimodal conceptual metaphor in the modern English and Ukrainian political media discourse.*

Purpose. *The purpose of this study is to identify the cognitive-semiotic mechanisms of metaphorical construction of discourse-generating concepts of political discourse in social networks. To reach this aim, an immediate task of this research is to describe the concept of WAR and related concepts of UKRAINE, PARTNERS OF UKRAINE, RUSSIA presented through visual and audial modes by verbal, graphic, and cinematic semiotic resources. The **material** for the analysis was drawn from the news discourse of American and Ukrainian Telegram channels, which cover the course of the Russia-Ukraine war for the period from spring 2022 to spring 2024.*

Results. *This present study helped clarify the methodological principles of the formation of a multimodal conceptual metaphor. The research made it possible to single out mechanisms of cross-mapping underlying the multimodal conceptual metaphor of WAR as an effective way of influencing the users' world construals by verbal, visual, and cinematic semiotic resources in the posts of news telegram channels.*

Originality. *The novelty of this study lies in the choice of its object, subject, and material, as well as a cognitive-semiotic framework of their analysis. Today, a cognitive-semiotic approach to the online media discourse opens up new perspectives for political linguistics.*

Conclusions. *In the posts Ukrainian and English telegram news channels, both verbal and visual semiotic resources are able to construct conceptual metaphors of WAR. The mechanism of multimodal construction of conceptual metaphors of WAR is related to conceptual metonymy. I claim that in the multimodal media discourse, the target concept of WAR and source elements involved in the process of cross-mapping can belong to the same or different semiotic systems, thus forming a verbal or hybrid visual-verbal conceptual metaphor.*

Key words: *WAR, political media discourse, conceptual metaphor, concept, multimodality, semiotics, Telegram channel.*

Надійшла до редакції: 17.02.24.

Прийнято до друку: 21.03.24

КОНЦЕПТ DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ В НАУКОВІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

І. А. Броварська, аспірантка

*Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
викладачка кафедри сучасних практик викладання англійської мови,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: ilona.98brovarska@vu.cdu.edu.ua

ORCHID: <https://orcid.org/0000-0002-4434-7351>

Ця робота, виконана в річці політичної лінгвоконцептології, є складником ширшого дослідження, присвяченого особливостям конструювання концепту DEMOCRACY IN UKRAINE / ДЕМОКРАТІЯ В УКРАЇНІ в англомовних (американських) медіа. Конструювання медійного образу української демократії, який зазнає змін у різні періоди розвитку країни, передбачає першочергову необхідність з'ясування змісту концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ в науковій картині світу, що й становить мету цієї розвідки. У статті реконструювання змісту наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ відбувається шляхом аналізу значень множинних даних – текстових дескрипцій, вилучених із низки англомовних фахових політологічних джерел. Текстова дескрипція як одиниця аналізу змістово дорівнює пропозиції, де логічний суб'єкт (цільове поняття) приймає один логічний предикат (ознаку цього поняття). Зміст текстових дескрипцій упорядковано за допомогою багаторівневої когнітивної онтології, яка дає змогу виокремити складники концепту, установити їхні зв'язки та визначити фактуальну промінантність (акцентованість) складників, що засвідчує їхню важливість для розуміння суті наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ. Фактуальна промінантність складників залежить від кількості текстових дескрипцій, які їх позначають.

Ключові слова: демократія, політичний концепт, конструювання, когнітивна онтологія концепту, фактуальна промінантність складників.

Актуальність. Ця стаття, виконана в річці політичної лінгвоконцептології, присвячена вивченню концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ в науковій картині світу. Демократія (грец. *δημοκρατία* «народовладдя», від *δήμος* «народ» і *κράτος* «влада») – це форма політичної організації суспільства, за якої народ, наділений досить широкими правами та свободами, є джерелом влади й має право брати участь у вирішенні державних справ. Термін *демократія* вживають у контексті організації та діяльності різних політичних і соціальних інститутів (наприклад, *партійна демократія*, *виробнича демократія* тощо), а також в описах суспільних рухів, політичних курсів та течій соціально-політичної думки [10, с. 128].

Для сучасного світу взагалі й України зокрема демократія – це не примха чи суспільна надмірність, а неминуча історична необхідність, для реалізації якої перетворюється й оновлюється суспільство. Демократія не обмежується певними правами й свободами. Вона передбачає активність, творчість, позитивні громадянські, моральні, ідеологічні, політичні переконання й почуття. В Україні демократія пов'язана з освоєнням «іншого способу життя, іншої системи цінностей, ціннісних орієнтацій, переконань, світоглядів, кардинально іншого розуміння життя, інших людей і себе, відтворюваних форм взаємодії» [1]. Важливість демократії як політичного поняття і як цінності, яку нині відстоює Україна у війні з російською навалюю, що прагне повернути Україну в автократичну темряву свого правління, зумовлює актуальність лінгвістичних розвідок, присвячених особливостям змісту й вербалізації цього концепту.

Мета дослідження. На відміну від попередніх робіт [19; 14; 6; 25], де у фокусі уваги перебували здебільшого способи вербалізації концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ, метою нашої розвідки, виконаної з позицій політичної лінгвоконцептології, є з'ясування змісту цього концепту в його науковому вияві, представленому в множинних дескрипціях, наданих в англомовних фахових політологічних текстах. Вирішення проблеми змісту наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ є необхідним для подальшого визначення того, як цей зміст

об'єктивований у значеннях відповідних термінів *democracy*, *democratic*, *democrat(s)*, *democratization*, що застосовані в описах української демократії, наданих в англomовних (американських) медійних текстах. Задля досягнення поставленої мети передбачено розв'язання низки **завдань**, серед яких основним є побудова когнітивної онтології наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ. Отже, **об'єктом** нашої розвідки є зміст політичного концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ в науковій картині світу, а її **предметом** – структура цього змісту.

У статті представлено огляд теоретичних засад, на яких ґрунтоване дослідження; схарактеризовано його методологічний апарат й аналізований фактичний матеріал; побудовано когнітивну онтологію наукового політичного концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ, що дає змогу систематизувати його зміст і визначити його особливості. У кінці роботи підбито її підсумки й окреслено перспективи подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відповідно до базових положень когнітивної парадигми, що панує в сучасному мовознавстві, мова – це репозитарій знань про світ, структурована організація значущих категорій, які вможливають опановування нового досвіду та зберігання інформації про вже набутий досвід [16, с. 5]. У когнітивній лінгвістиці значення, активовані мовними і мовленнєвими одиницями, ототожнено з концептами [26, с. 5–7]. Останні є структурними одиницями знань [7, с. 38], загальними поняттями про певну сутність як ментальний конструкт, що залежить від контексту й необов'язково передбачає наявність усіх можливих елементів [22]. Концепти виникають під час пізнавальної діяльності людини, відображають й узагальнюють її досвід шляхом підведення інформації під певні сформовані суспільством категорії та класи [9, с. 257–258]. Дослідження вербалізованих концептів здебільшого проваджено в межах одного з напрямів сучасної когнітивної лінгвістики – лінгвоконцептології.

У нашій лінгвістичній розвідці сферою побутування концептів є політика, що в найширшому розумінні визначена як теорія і практика управління державою або іншими політичними утвореннями [5]. Як зазначає С. А. Жаботинська, системне вивчення політичних концептів, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах активних політичних протистоянь, сприяє становленню особливої теоретичної та прикладної дослідницької парадигми – політичної лінгвоконцептології, а також її відгалуження – компаративної політичної лінгвоконцептології. Якщо об'єктом першої є зміст політичних концептів та способи їх конструювання, то об'єктом другої – варіативність цього змісту, зумовлена варіативністю адресанта та/або адресата політичного наративу в політично гомогенному середовищі або ж у політично гетерогенних (опозиційних) середовищах. За своїми цілями та завданням політична лінгвоконцептологія перебуває на перетині когнітивної лінгвістики і політичної лінгвістики [2, с. 33–34].

Термін «політичні концепти» застосовують на позначення понять, що є базовими та необхідними для осмислення політичного життя. Вони, як «будівельний матеріал» політичної теорії, втілюють її основоположні принципи та ідеї. Прикладами політичних концептів є AUTHORITY / ВЛАДА, FREEDOM / СВОБОДА, JUSTICE / СПРАВЕДЛИВІСТЬ тощо [23, с. 1]. Дослідженню політичних концептів присвячена ціла низка наукових праць (див., наприклад, [18; 24; 12; 15]), однак, як зазначає шведський політолог Й. Норберг, у більшості з них ідеться не стільки про власне характеристику політичних концептів, скільки про розбіжності в трактуванні значень лексем, що їх вербалізують, а також про доцільність та правомірність використання таких лексем для опису різних ситуацій політичної дійсності. Що ж до представників не лінгвістичної, а політичної наукової спільноти, то основною проблемою, з якою вони стикаються, є ускладнення в наданні нейтрального й об'єктивного опису політичних концептів без висловлення власної позиції щодо них. Навіть за умови наявності погоджених усіма універсальних дефініцій політичних концептів, їхнє застосування для характеристики політичної ситуації у світі часто спрямоване на формування оцінного ставлення та налаштування аудиторії на певне сприйняття політичних процесів. Слова, які використовує

дослідник для означення концепту, можуть зробити політично неоднозначними навіть ті аспекти буття, з приводу яких раніше не виникало незгоди [23, с. 2].

Вирішення проблеми об'єктивного визначення мінливого змісту політичних концептів можливе завдяки методиці лінгвокогнітивного аналізу, запропонованого в політичній лінгвоконцептології і застосованого в нашій роботі для дослідження фактичних даних.

Матеріали й методи дослідження. За своєю природою політичний концепт є наративним, адже він фігурує в політичному наративі «як історії, що розповідається не однією людиною (політиком), а багатьма (ЗМІ), як історії, що розповідається багаторазово, з різним ступенем повноти та верифікованості, з різними оцінними конотаціями». Водночас політичний наративний концепт «включає інформацію, представлену в множинних даних – текстових повідомленнях на конкретну політично значущу тему, назва якої стає іменем концепту» [2, с. 32].

Політичний наративний концепт, представлений у множинних текстових повідомленнях, структурований когнітивною онтологією [2; 28; 13]. В інженерії знань терміном «онтологія» позначають систему організації знань, утворену констеляцією концептів, які впорядковані у зв'язний логічний спосіб і які сприяють накопиченню й пошуку знань та управлінню ними задля осмислення дійсності. Ключовою характеристикою онтології, що вирізняє її з-поміж інших систем організації знань, є здатність демонструвати зв'язки між її елементами (концептами). Такі зв'язки відображають складні відношення між сутностями в реальному світі [21, с. 62]. У лінгвістиці термін *когнітивна / концептуальна онтологія* в значенні «вербалізована інформація, яка певним чином упорядкована, організована», суголосний зі змістом термінів *фрейм* та *скрипт*, що їх традиційно використовують на позначення стереотипних предметних ситуацій. Когнітивні онтології візуалізують засобами концептуальної графіки, що унаочнює спосіб, яким поняття пов'язані одне з одним [4, с. 37].

За визначенням С. А. Жаботинської, когнітивні / концептуальні онтології розподілено на реляційні, сутнісні і подієві. *Реляційні онтології* демонструють типи реляцій між концептами, що є актантними вузлами мережі (структури, де зв'язки між поняттями позначені) або матриці (структури, де зв'язки між поняттями залишаються імпліцитними). *Сутнісні онтології* висувають на перший план конкретний актант (вузол мережі / матриці), який стає цільовим концептом із притаманою йому низкою підпорядкованих реляцій. *Подієві онтології* структурують конкретну подію, обмежену в часі й представлену взаємодією декількох актантів, чий характеристики визначені стосовно цієї події. Типи онтологій взаємозалежні: реляційна онтологія може бути перетворена на сутнісну; декілька сутнісних онтологій, що репрезентують актантів події, можуть бути поєднані в складі подієвої онтології. Усі три типи онтологій можна структурувати як моно- і поліаспектні. Аспектами стають: (а) варіанти наративного концепту, створювані тим самим наратором на різних часових відрізках або в різних контекстах, (б) варіанти наративного концепту, створювані різними нараторами, особливо тими, що мають світоглядні розбіжності [3, с. 19–20].

Побудова когнітивної онтології політичного наративного концепту спирається на такі принципи [2, с. 35–36; див. також 28; 13]:

- мережна або матрична онтологія політичного наративного концепту включає: *тематичні домени* як його поняттєві фокуси; *тематичні парцели* як поняттєві фокуси доменів; *тематичні кванти* як поняттєві фокуси парцел. Тематичні кванти узагальнюють значення конкретних текстових дескрипцій. Текстова дескрипція змістово дорівнює пропозиції, де логічний суб'єкт (цільове поняття) приймає один логічний предикат (ознаку цього поняття);

- кількість дескрипцій для тематичних квантів, парцел і доменів зумовлює їхню фактуальну проміантність, тобто їхнє акцентування мовцем, який через вербальні повторення прагне вкорінити відповідний факт у свідомості аудиторії;

- супровід дескрипцій оцінками «нейтрально» /0/, «добре» /+/, «погано» /-/ формує оцінний план тематичних квантів, парцел та доменів. Оцінки різних типів, залежно від частотності (повторюваності) в наративах, можуть мати різний ступінь проміантності (акцентування);

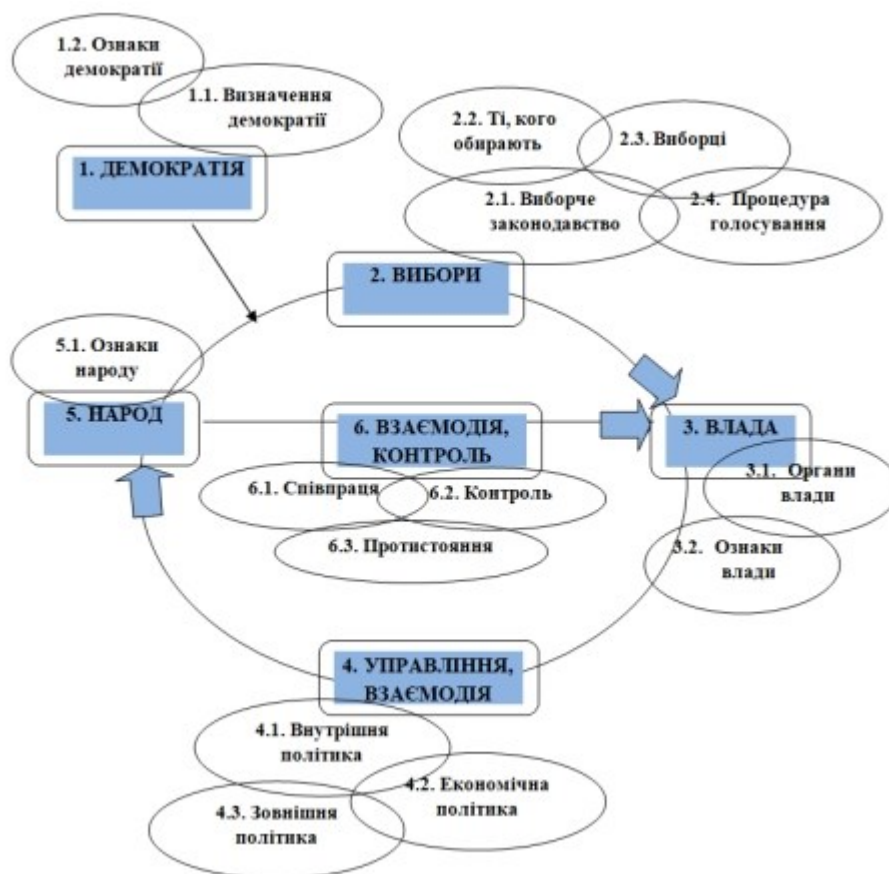
– компаративний аналіз комунікативних варіантів того самого наративного політичного концепту може виявити відмінності щодо: (а) кількості тематичних квантів, що формують парцелу; (б) фактуальної промінантності тематичних квантів, парцел та доменів; (в) оцінки тематичних квантів, парцел і доменів та промінантності цієї оцінки.

Досліджуваний нами науковий політичний концепт DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ є наративним: він представлений 273 текстовими дескрипціями, вилученими з 8 англomовних фахових джерел: трьох політичних словників [1; 2: 3]; енциклопедій [6; 7]; програмного документа ООН щодо демократії [5]; програмних документів неурядової організації *Freedom House* щодо визначення критеріїв демократії [4]; комплексної праці американського соціолога та політолога Ч. Тіллі “*Democracy*” [8], що представляє діахронний аналіз загальних процесів, які спричиняють демократизацію та дедемократизацію на національному рівні в усьому світі за останні кілька століть і підсумовує універсальні передумови для демократії, виведені з наративів і порівнянь різних режимів із часів Другої світової війни.

Текстові дескрипції ми впорядкували в реляційній когнітивній онтології наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ. В онтології визначають домени, парцели і тематичні кванти, а також встановлюють ступінь їхньої фактуальної промінантності, яка свідчить про важливість відповідного поняття для мовця. Оскільки аналізований політичний концепт є науковим, оцінність його складників є нейтральною і не підлягає аналізу. Через його відсутність, не взято також до уваги й компаративний аспект побудованої когнітивної онтології концепту.

Результати дослідження та їх обговорення. За результатами аналізу семантики 273 текстових дескрипцій, вилучених із фахових джерел, можна стверджувати, що реляційна онтологія концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ має шість доменів (рис 1), які є похідними із загальної формули «ДЕМОКРАТІЯ = НАРОД обирає (ВИБОРИ) ВЛАДУ, взаємодіє з нею і контролює її (ВЗАЄМОДІЯ І КОНТРОЛЬ); влада управляє народом і взаємодіє з ним (УПРАВЛІННЯ, ВЗАЄМОДІЯ)». Ці домени конституювані такими парцелами: (1) ДЕМОКРАТІЯ – парцели 1.1. Визначення демократії; 1.2. Ознаки демократії; (2) ВИБОРИ – парцели 2.1. Виборче законодавство; 2.2. Ті, кого обирають; 2.3. Виборці; 2.4. Процедура голосування; (3) ВЛАДА – парцели 3.1. Органи влади; 3.2. Ознаки влади; (4) УПРАВЛІННЯ НАРОДОМ, ВЗАЄМОДІЯ З НИМ – парцели 4.1. Внутрішня політика; 4.2. Економічна політика; 4.3. Зовнішня політика; (5) НАРОД – парцели: 5.1. Ознаки народу; (6) ВЗАЄМОДІЯ НАРОДУ ІЗ ВЛАДОЮ, ЇЇ КОНТРОЛЬ – парцели: 6.1. Співпраця народу з владою; 6.2. Контроль влади; 6.3. Протистояння владі.

Рис. 1. Реляційна онтологія наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ

Суть змісту наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ розкрито в тематичних квантах, які конституюють парцели його когнітивної онтології (нижче кількість дескрипцій, узагальнюваних тематичним квантом, надано в квадратних дужках; дескрипції проілюстровані прикладами).

Домен 1. ДЕМОКРАТІЯ [40]

1.1. Визначення демократії [9]: демократія – це сучасне явище [1] (*a modern phenomenon*); устрій / система управління [4] (*a regime; a system of government*); теорія управління [1] (*a theory of government*); система основоположних прав [1] (*a system of fundamental rights*); процес регулярної взаємодії між громадянами та державою [2] (*a series of regularized interactions among citizens and officials*).

1.2. Ознаки демократії [31]: демократія передбачає підпорядкування влади народові [1] (*laws, policies, leadership, and major undertakings of a state or other polity are directly or indirectly decided by the “people”*); багатопартійність і конкурентність [4] (*a competitive, multiparty political system*); має значний вплив на життя громадян [2] (*has profound effects on the lives of citizens*); має геополітичні, соціальні та економічні передумови становлення [10] (*occurs under rare social conditions, when a culture of widely shared democratic beliefs and values embedded in people’s views of themselves, their country, and the world; occurs in fits and starts, concentrating especially in periods of international turmoil; becomes even more vulnerable when living standards actually fall*); залежить від здатності держави контролювати виконання демократичних ініціатив [2] (*can’t work if the state lacks the capacity to supervise democratic decision making and put its results into practice; works better when political processes reduce translation of everyday categorical inequalities into public politics*); є неоднорідною у проявах [7] (*heterogeneous in its extent and character over large blocks of human*); чутливою до загроз від авторитарних режимів [5] (*propaganda; spreading disinformation to benefit certain candidates at the expense of others, to foster extreme partisanship and*

hostility between political factions, and to weaken the public's faith and trust in democratic institutions; ideological attacks).

Домен 2. ВИБОРИ [30]

2.1. Виборче законодавство [10]: упроваджує принцип чесної багатопартійної боротьби [4] (*fair electoral laws; multiparty; competitive, elections*); забезпечує всезагальне виборче право [3] (*voting equality; universal adult suffrage for all citizens, with exceptions for restrictions that states may legitimately place on citizens for criminal offenses*); гарантує регулярність проведення виборів [3] (*regularly contested elections*).

2.2. Ті, кого обирають [9]: мають рівні можливості в передвиборчій кампанії [2] (*equal campaigning opportunities*); вільний доступ до електорату через медіа й відкриту політичну агітацію [2] (*free, equal access of candidates to media*); наділені свободами об'єднання та самовираження [3] (*freedom of the party organization and related aspects; freedom of expression*); не вдаються до дискримінаційних передвиборчих гасел [2] (*no "identity politics", when electoral success hinges on religious, ethnic, or racial appeals*).

2.3. Виборці [4]: мають свободу й реальну можливість вибору [2] (*the voters able to endow their freely elected representatives with real power; the presence and stability of alternatives*); мають доступ до альтернативних джерел інформації [1] (*plural and independent information*); активно беруть участь у голосуванні [1] (*great extent of participation in competitive elections*).

2.4. Процедура голосування [7]: передбачає дотримання принципу таємного голосування [3] (*reasonable ballot security*) та відсутність фальсифікацій під час підрахунку голосів [4] (*honest tabulations of ballots*).

Домен 3. ВЛАДА [28]

3.1. Органи влади [14]: представлені незалежними гілками, що розподіляють між собою повноваження [3] (*autonomous power centers; bear fair shares of the governmental burden*), а саме: законодавчою владою [5], яка обрана громадянами й відповідає за створення демократично орієнтованого законодавства (*an elected legislature; the production of quality legislation; the comprehensive legislative framework to prevent and fight illegality, corruption, abuse of power by state agencies*); ефективною виконавчою владою [3], що підзвітна парламенту (*executive branch responsible to parliament; the presence of a professional, neutral, accountable, and efficient state bureaucracy*); незалежною судовою владою [3] (*an independent judiciary and a modern justice system*).

3.2. Ознаки влади [14]: є змінюваною [2] (*alternation in power*); провадить широкомасштабну політику, спрямовану на добробут громадян [6] (*supervise democratic decision making and put its results into practice; broadly encompassing policies that benefit the citizenry as a whole*); реалізує на практиці колективне волевиявлення громадян [3] (*behaves in conformity to the expressed demands of its citizens*); дотримується принципу верховенства права [3] (*the rule of law prevails in civil and criminal matter*).

Домен 4. УПРАВЛІННЯ НАРОДОМ, ВЗАЄМОДІЯ З НИМ [117]

4.1. Внутрішня політика [96]: ґрунтована на повазі до основоположних прав та свобод громадян [20] (*respect for human rights and fundamental freedoms*); передбачає впровадження політики соціальної рівності [18] (*the equality of citizens; insulation of categorical inequalities, for example, by class, gender, and race, from public politics*); гарантування безпеки громадян [6] (*individual security and civil order; freedom from fear and torture; protection against the state's arbitrary action*); створення представницьких національних законодавчих органів для легалізації вимог до держави [2] (*creating nominally representative national legislatures to authorize state demands on citizens*); дотримання принципу домовленостей з громадянами на противагу насильству щодо них [5] (*bargain with citizens; movement away from coercion; relatively low levels of political violence*); налагодження прямого контакту з громадянами [7] (*established some direct contact with its citizens; participates in mutually binding consultation*), співпрацю з громадськими мережами [10] (*relaxation of governmental controls over visible trust networks; toleration, or even promotion, of associations claiming to speak for citizens*); упровадження політики соціального захисту населення [16] (*access to education, medical care, and legal protection; avoidance of*

deprivation in outcomes particularly in health, education, and consumption levels); свободу ЗМІ [5] (*press freedom*); підпорядкування всього силового блоку демократичній політиці держави [7] (*subordinating military forces to national policies including the conduct of international wars; efficient, noncorrupted, disciplined police forces respectful of human and political rights*).

4.2. Економічна політика [15]: забезпечує здоровий економічний розвиток [3] (*healthy economic development*); запроваджує ринкову економіку [7] (*the successful functioning of market economies*); реалізує право громадян на приватну власність [4] (*the right to own property guaranteed and protected through the country*); упроваджує державну політику компенсацій [1] (*increase in governmental resources for risk reduction and/or compensation of loss, as when commercial expansion generates new tax revenues*).

4.3. Зовнішня політика [6]: передбачає співпрацю з демократичними країнами [3] (*increase the similarity of political conditions across connected regimes*), а також вплив на недемократичні країни з метою їх подальшої демократизації [3] (*external agencies that place pressure on regimes to democratize*).

Домен 5. НАРОД [30]

5.1. Ознаки народу [30]: є обізнаним та активним в ухваленні важливих рішень [16] (*not baffle understanding and explanation of democratization and democracy; public deliberation*); має зиск від рівноправних відносин у суспільстві [4] (*thrives on a lack of correspondence between the inequalities of everyday life and those of state-citizen relations; citizens gain power, individual and collective*); має зобов'язання перед державою [7] (*meet their collective obligations; bear fair shares of the governmental burden*); залежить від держави в плані отримання соціальних гарантій [3] (e. g. *depend on government for benefits*).

Домен 6. ВЗАЄМОДІЯ НАРОДУ ІЗ ВЛАДОЮ, ЇЇ КОНТРОЛЬ [28]

6.1. Співпраця народу і влади [16]: народ довіряє владі [4] (*requires higher levels of trust in government than other sorts of regimes*); обговорює з владою основні державницькі питання [7] (*the contingent consent of citizens to programs proposed or enacted by the state; participation in mutually binding consultation*); залучений до громадських мереж, що забезпечують публічність політики [5] (*involvement of trust networks in political regimes*).

6.2. Контроль влади [8]: народ контролює державну політику, яку реалізує влада [8] (*control of the agenda; the control of public politics over state performance*).

6.3. Протистояння владі [4]: народ мирно обстоює свої права й чинить опір авторитаризму [4] (*frequent social movements; massive popular mobilizations against authoritarian regimes; peaceful conflict resolution*).

Кількісний аналіз опрацьованих текстових дескрипцій дає змогу визначити ступінь фактуальної проміантності (акцентування) доменів, парцел і тематичних квантів когнітивної онтології наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ. Висока фактуальна проміантність свідчить про важливість відповідного складника для змісту концепту.

За результатами проведеного аналізу (табл. 1), найвищий рівень акцентування має домен УПРАВЛІННЯ НАРОДОМ, ВЗАЄМОДІЯ З НИМ (42,9 % від загальної кількості текстових дескрипцій – 273). Інші домени – (1) ДЕМОКРАТІЯ як загальне поняття, (2) ВИБОРИ, (5) НАРОД, (3) ВЛАДА, (6) ВЗАЄМОДІЯ НАРОДУ З ВЛАДОЮ, ЇЇ КОНТРОЛЬ – мають середній рівень проміантності (у діапазоні 10,2 % – 14,5 %), що свідчить про приблизно однакову, достатньо помітну роль цих понять у змісті концепту.

Таблиця 1

Проміантність доменів наукового концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ

Домени	Текстові дескрипції	
	Кількість	%
4. УПРАВЛІННЯ НАРОДОМ, ВЗАЄМОДІЯ З НИМ	117	42,9
1. ДЕМОКРАТІЯ	40	14,5
2. ВИБОРИ	30	11,1

5. НАРОД	30	11,1
3. ВЛАДА	28	10,2
6. ВЗАЄМОДІЯ НАРОДУ З ВЛАДОЮ, ІІ КОНТРОЛЬ	28	10,2
Разом	273	100

Ступінь проміантності тематичних квантів, які формують парцели доменів, дає змогу визначити суть концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ в науковій картині світу. У наведеному нижче описі кількість тематичних квантів варіює в межах від 4 до 20 одиниць:

ДЕМОКРАТІЯ – це устрій / система управління [4], яка передбачає багатопартійність і конкурентність [4], є неоднорідною у проявах [7] і чутливою до загроз від авторитарних режимів [5]. **ВИБОРИ** влади спираються на законодавство, яке впроваджує принцип чесної багатопартійної боротьби [4], процедура голосування позбавлена фальсифікацій під час підрахунку голосів [4]. Законодавча **ВЛАДА**, обрана громадянами, відповідає за створення демократично орієнтованого законодавства [5]; вона провадить широкомасштабну політику, спрямовану на добробут громадян [6]. В **УПРАВЛІННІ НАРОДОМ, ВЗАЄМОДІЇ З НИМ** влада у своїй внутрішній політиці базується на повазі до основоположних прав та свобод громадян [20]; упроваджує політику соціальної рівності [18], гарантує безпеку громадян [6]; дотримується принципу домовленостей із громадянами на протигагу насильству щодо них [5]; налагоджує прямий контакт з громадянами [7]; співпрацює з громадськими мережами [10]; упроваджує політику соціального захисту населення [16]; забезпечує свободу медіа [5]; підпорядковує весь силовий блок демократичній політиці держави [7]. В економічній політиці влада запроваджує ринкову економіку [7]. **НАРОД** є обізнаним та активним в ухваленні важливих рішень [16]; має зиск від рівноправних відносин у суспільстві [4]; має зобов'язання перед державою [7]. **ВЗАЄМОДІЯ НАРОДУ З ВЛАДОЮ, ІІ КОНТРОЛЬ** відбувається шляхом обговорення з владою основних державницьких питань [7] та залучення до громадських мереж, що забезпечують публічність політики [5]; народ контролює державну політику, яку реалізує влада [8]; мирно обстоює свої права й чинить опір авторитаризму [4].

Центральними для ідеї демократії є положення (представлені текстовими дескрипціями з частотністю 10–20), за якими *влада у своїй внутрішній політиці базується на повазі до основоположних прав та свобод громадян, упроваджує політику соціальної рівності, співпрацює з громадськими мережами, упроваджує політику соціального захисту населення; при цьому народ є обізнаним та активним в ухваленні важливих рішень.*

Висновки й перспективи. Політична лінгвоконцептологія, розбудовувана на перетині когнітивної лінгвістики й політичної лінгвістики, надає методологічний апарат, що вможливилює з'ясування змісту політичних концептів, який є наративним і представлений у множинних текстах – як фахових (політологічних), так і медійних. Упорядкуванню цього змісту сприяє побудова багаторівневої когнітивної онтології концепту, яка містить тематичні домени (поняттєві фокуси концепту), тематичні парцели (поняттєві фокуси доменів) і тематичні кванти (що узагальнюють зміст численних текстових дескрипцій концепту). Фактуальна проміантність доменів, парцел і тематичних квантів політичного наративного концепту визначена кількістю співвіднесених із ними текстових дескрипцій. Висока проміантність свідчить про те, що відповідний складник репрезентує суть концепту.

Побудова когнітивної онтології для наукового політичного концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ дала змогу з'ясувати, що суттю демократії як системи управління суспільством є взаємодія влади з народом. Внутрішня політика влади базується на повазі до основоположних прав та свобод громадян, упроваджує політику соціальної рівності, співпрацює з громадськими мережами, упроваджує політику соціального захисту населення; народ же є обізнаним та активним в ухваленні важливих рішень.

Зміст наукового політичного концепту DEMOCRACY / ДЕМОКРАТІЯ по-різному об'єктивований у медійних наративах. За нашою гіпотезою, в англійських (американських) медіа концепт DEMOCRACY IN UKRAINE / ДЕМОКРАТІЯ В УКРАЇНІ на різних часових

відрізках історії незалежної України буде представлений з акцентом на певних складниках його когнітивної онтології, що й має засвідчити наше подальше дослідження.

Список використаної літератури

1. Данилов О., Алексеева О. Про демократію, цінності життя і не тільки... *Голос України – газета Верховної Ради України*. 20 лютого 2007. URL : <http://www.golos.com.ua/article/211111> (дата звернення: 06.04.2024).
2. Жаботинская С. А. Нарративные политические концепты: методика лингвокогнитивного анализа. *Концепты и контрасты* : монографія / ред. Н. В. Петлюченко. Одесса, 2017. С. 30–40.
3. Жаботинська С. А. Типи онтологій для наративних концептів (на прикладі медійного наративного концепту COVID-19). *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичні та психологічні аспекти»*. Луцьк, 2021. С. 17–21.
4. Жаботинська С. А. Інформаційний простір словника-тезаурусу «Дискурс Революції Гідності»: спосіб побудови концептуальної онтології : [доповідь на круглому столі «Дискурс Революції гідності: зміст, структура, методологія дослідження»]. *Філософська думка*. 2016. № 4. С. 35–46.
5. Кондратенко О. Ю. Політика. Велика українська енциклопедія. 17 січня 2020. URL : <https://vue.gov.ua/Політика> (дата звернення: 5.04.2024).
6. Ликіна В. В. Вербалізація концепту ДЕМОКРАТІЯ у сучасному англomовному політичному дискурсі: когнітивно-риторичний аспект : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2022. 205 с.
7. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
8. Селіванова О. Когнітивна лінгвістика та лінгвоконцептологія. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми* : підручник. Полтава, 2008. С. 365–421.
9. Селіванова О. Концепт. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава, 2006. С. 257–258.
10. Требін М. Демократія. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації* / ред. д-р п. н. Н. М. Хома. Львів, 2014. С. 128.
11. Allison L. Politics. *The Oxford Concise Dictionary of Politics* / comp. by I. McLean, A. McMillan. 2nd ed. Oxford University Press, 2003. P. 422–423.
12. Bellamy R., Mason A. Introduction. *Political concepts* / ed. by R. Bellamy, A. Mason. Manchester, England : Manchester University Press, 2018. P. 1–3. DOI : <https://doi.org/10.7765/9781526137562.00004>.
13. Chaban, N., Zhabotynska, S., Knodt, M. What makes strategic narrative efficient: Ukraine on Russian e-news platforms. *Sage Journals*. 2023. Vol. 58, No 4. P. 37–60. DOI : <https://doi.org/10.1177/00108367231161272>.
14. Dahlberg S., Axelsson S., Holmberg S. Democracy in context: using a distributional semantic model to study differences in the usage of democracy across languages and countries. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*. 2020. Vol. 14, No 4. P. 425–459. DOI : <https://doi.org/10.1007/s12286-020-00472-3>.
15. Freedman M. Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach. Oxford University Press, 1998. 608 p. DOI : <https://doi.org/10.1093/019829414X.001.0001>.
16. Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford University Press, 2007. 1334 p.
17. Gorokhovskaia Y., Grothe C. The Mounting Damage of Flawed Elections and Armed Conflict. *Freedom House*. URL : <https://freedomhouse.org/ru/node/6626> (date of access: 15.03.2024).
18. Gunnell J. G. Political Concepts and the Concept of the Political. *Teoria Polityki*. 2017. Vol. 1. DOI : <https://doi.org/10.4467/00000000tp.17.0010.6589>.
19. Hu Y. Refocusing democracy: the Chinese government's framing strategy in political language. *Democratization*. 2019. Vol. 27, No 2. P. 302–320. DOI : <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1690461>.
20. Katzenstein P. J. Worldviews in World Politics. Uncertainty and Its Discontents: Worldviews in World Politics. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge University Press, 2022. P. 1–70. DOI : <https://doi.org/10.1017/9781009070997.002>.
21. Mazzocchi F. Knowledge Organization System (KOS): An Introductory Critical Account. *Knowledge organization*. 2018. Vol. 45, No 1. P. 54–78. DOI : <https://doi.org/10.5771/0943-7444-2018-1-54>.
22. Nolic D. How are Concepts Created in the Brain? *Sapien Labs*, 23 September 2019. URL : <https://sapienlabs.org/lab-talk/how-are-concepts-created-in-the-brain/> (date of access: 12.12.2023).
23. Norberg J. Concepts, Political. *The Encyclopedia of Political Thought* / ed. by M. Gibbons. 2015. P. 1–2.
24. Owen D. Democracy. *Political concepts* / ed. by R. Bellamy, A. Mason. Manchester, England : Manchester University Press, 2018. P. 105–112. DOI : <https://doi.org/10.7765/9781526137562.00013>.
25. Sabadash D., Lukaniuk V. Concept democracy in the speeches of the world leaders in the context of russian-ukrainian war. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*. 2023. Vol. 34, No 2. P. 112–117. DOI : <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.22>.
26. The Cognitive Linguistics Reader (Advances in Cognitive Linguistics) / ed. by V. Evans, B. K. Bergen, J. Zinken. Equinox Publishing, 2007. 672 p.

27. Zhabotynska S. Types of ontologies for narrative-based concepts (a case of media narratives on COVID-19). *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми романо-германської філології у контексті антропоцентричної парадигми»*. Київ, 2020. P. 19–22.
28. Zhabotynska S., Velivchenko V. New media and strategic narratives: the Dutch referendum on Ukraine – EU Association Agreement in Ukrainian and Russian Internet blogs. *European Security*. 2019. Vol. 28, No 3. P. 360–381. DOI : <https://doi.org/10.1080/09662839.2019.1648253>.

Список джерел емпіричного матеріалу

1. Democracy. Dictionary of politics and government. 3rd ed. London, 2004. P. 67.
2. Democracy. The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought / comp. by R. Scruton. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York (NY), 2007. P.169–171.
3. Democracy. The Routledge Dictionary of Politics / arr. by D. Robertson. 3rd ed. London and New York (NY), 2004. P. 136–137.
4. Freedom in the World Research Methodology. *Freedom House*. URL : <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology#:~:text=According%20to%20the%20methodology,%20an,score%20of%2030%20or%20bette> (date of access: 10.02.2024).
5. Global Issues. Democracy. The United Nations. URL : <https://www.un.org/en/global-issues/democracy> (date of access: 08.02.2024).
6. Morlino L. Democracy, Quality. International encyclopedia of political science / ed. by B. Badie, D. Berg-Schlosser, L. Morlino. California, 2011. P. 565–571.
7. Sapiro I., Fromkin D., Dahl R. A. Democracy. *Britannica*, Feb. 9, 2024. URL : <https://www.britannica.com/topic/democracy> (date of access: 09.02.2024).
8. Tilly C. Democracy. Cambridge University Press, 2007. 234 p.

References

1. Danylov, O. & Aliksieieva, O. (2007, February 20). Pro demokratiuu, tsinnosti zhyttia i ne tilky... [About democracy, values of life and more...]. In: *Holos Ukrainy – hazeta Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at : <http://www.golos.com.ua/article/211111> (in Ukr.).
2. Zhabotynskaya, S. A. (2017). Narrativnye politicheskie kontsepty: metodika lingvokognitivnogo analiza [Narrative political concepts: methods of cognitive linguistic analysis]. In: N. V. Petlyuchenko (Ed.). *Kontsepty i kontrasty [Concepts and contrasts]*. Odessa: Izdatel'skiy dom «Gel'vetika», 30–40 (in Russ.).
3. Zhabotynska, S. A. (2021). Typy ontolohii dlia naratyvnykh kontseptiv (na prykladi mediinoho naratyvnoho kontseptu COVID-19) [Types of ontologies for narrative-based concepts (a case of media narratives on COVID-19)]. In: *Materialy II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Vyklyky ta paradoksy sotsialnoi vzaemodii v postmodernomu sviti: lingvistichni ta psykholohichni aspekty» [Proceedings of the 2nd International conference «Challenges and paradoxes of social interaction in the post-modern world: linguistic and psychological aspects»]*. Lutsk, 17–21 (in Ukr.).
4. Zhabotynska, S. A. (2016). Informatsiinyi prostir slovnyka-tezaurusu «Dyskurs Revoliutsii Hidnosti»: sposib pobudovy kontseptualnoi ontolohii: dopovid na kruhlomu stoli «Dyskurs Revoliutsii hidnosti: zmist, struktura, metodolohiia doslidzhennia» [Information space for the thesaurus dictionary “Discourse of the Revolution of Dignity”: the way of building a conceptual ontology]. In: *Filosofska dumka [Philosophical thought]*, (4), 35–46 (in Ukr.).
5. Kondratenko, O. Yu. (2020, January 17). Polityka [Politics]. In: *Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia]*. Available at: <https://vue.gov.ua/Polityka> (in Ukr.).
6. Lykina, V. V. (2022). Verbalizatsiia kontseptu DEMOKRATIIA u suchasnomu anhlomovnomu politychnomu dyskursi: kohnityvno-rytorychnyi aspekt [Verbalization of the DEMOCRACY concept in modern English political discourse: Cognitive rhetorical aspect]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 205 (in Ukr.).
7. Martyniuk, A. P. (2011). Slovyk osnovnykh terminiv kohnityvnodyskursyvoi lingvistyky [Dictionary of the main terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 196 (in Ukr.).
8. Selivanova, O. (2008). Kohnityvna lingvistyka ta lingvokontseptolohiia. In: *Suchasna lingvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Cognitive linguistics and linguoconceptology: textbook]*. Poltava, 365–421 (in Ukr.).
9. Selivanova, O. (2006). Kontsept. In: *Suchasna lingvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Concept. Contemporary linguistics: a terminology encyclopedia]*. Poltava, 257–258 (in Ukr.).
10. Trebin, M. (2014). Demokratiia [Democracy]. In: N. M. Khoma (Ed.). *Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk dovidnyk dlia studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsii [Political science: an educational encyclopedia reference book for university students of I-IV accreditation levels]*. Lviv, 128 (in Ukr.).
11. Allison, L. (2003). Politics. In: I. McLean, & A. McMillan (Eds.). *The Oxford Concise Dictionary of Politics*. 2nd ed. Oxford University Press, 422–423 (in Eng.).
12. Bellamy, R. & Mason, A. (2018). Introduction. In: R. Bellamy & A. Mason (Eds.). *Political concepts*. Manchester, England: Manchester University Press, 1–3. DOI:10.7765/9781526137562.00004 (in Eng.).
13. Chaban, N., Zhabotynska, S., & Knodt, M. (2023). What makes strategic narrative efficient: Ukraine on Russian e-news platforms. In: *Sage Journals*, 58(4), 37–60. DOI:10.1177/00108367231161272 (in Eng.).

14. Dahlberg, S., Axelsson, S. & Holmberg, S. (2020). Democracy in context: using a distributional semantic model to study differences in the usage of democracy across languages and countries. In: *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 14 (4), 425–459. DOI: 10.1007/s12286-020-00472-3 (in Eng.).
15. Freedman, M. (1998). *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford University Press, 608 (in Eng.).
16. Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (Eds.) (2007). *Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, 1334 (in Eng.).
17. Gorokhovskaia, Y. & Grothe, C. (2024). The Mounting Damage of Flawed Elections and Armed Conflict. *Freedom House*. Available at: <https://freedomhouse.org/ru/node/6626> (in Eng.).
18. Gunnell, J. G. (2017). Political Concepts and the Concept of the Political. In: *Teoria Polityki*, 1. DOI:10.4467/00000000tp.17.0010.6589 (in Eng.).
19. Hu, Y. (2019). Refocusing democracy: the Chinese government's framing strategy in political language. In: *Democratization*, 27(2), 302–320. DOI:10.1080/13510347.2019.1690461 (in Eng.).
20. Katzenstein, P. J. (2022). Worldviews in World Politics. In: P. J. Katzenstein (Ed.). *Uncertainty and Its Discontents: Worldviews in World Politics. Cambridge Studies in International Relations*. Cambridge University Press, 1–70. DOI:10.1017/9781009070997.002 (in Eng.).
21. Mazzocchi, F. (2018). Knowledge Organization System (KOS): An Introductory Critical Account. In: *Knowledge organization*, 45 (1), 54–78. DOI: 10.5771/0943-7444-2018-1-54 (in Eng.).
22. Nolic, D. (2019, September 23). How are Concepts Created in the Brain? In: *Sapien Labs*. Available at: <https://sapienlabs.org/lab-talk/how-are-concepts-created-in-the-brain/> (in Eng.).
23. Norberg, J. (2015). Concepts, Political. In: M. Gibbons (Ed.). *The Encyclopedia of Political Thought*. UK: Wiley-Blackwell, 1–2 (in Eng.).
24. Owen, D. (2018). Democracy. In: R. Bellamy & A. Mason (Eds.). *Political concepts*. Manchester, England: Manchester University Press, 105–112. DOI:10.7765/9781526137562.00013 (in Eng.).
25. Sabadash, D. & Lukaniuk, V. (2023). Concept democracy in the speeches of the world leaders in the context of russian-ukrainian war. In: *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*, 2(34), 112–117. DOI:10.17721/1728-2659.2023.34.22 (in Eng.).
26. Evans, V., Bergen, B. K. & Zinken, J. (Eds.). (2007). *The Cognitive Linguistics Reader (Advances in Cognitive Linguistics)*. Equinox Publishing, 672 (in Engl.).
27. Zhabotynska, S. (2020). Types of ontologies for narrative-based concepts (a case of media narratives on COVID-19). In: *Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy romano-hermanskoj filolohii u konteksti antropotsentrychnoi paradyhmy» [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Actual Problems of Romance and Germanic Philology in the Context of the Anthropocentric Paradigm»]*. Kyiv, 19–22 (in Eng.).
28. Zhabotynska, S. & Velivchenko, V. (2019). New media and strategic narratives: the Dutch referendum on Ukraine – EU Association Agreement in Ukrainian and Russian Internet blogs. In: *European Security*, 28(3), 360–381. DOI:10.1080/09662839.2019.1648253 (in Eng.).

List of empirical data

1. Democracy (2004). In: *Dictionary of politics and government*. 3rd ed. London, 67 (in Eng.).
2. Democracy (2007). In: R. Scruton (Ed.). *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York (NY), 169–171 (in Eng.).
3. Democracy (2004). In: D. Robertson (Ed.). *The Routledge Dictionary of Politics*. 3rd ed. London and New York (NY), 136–137 (in Eng.).
4. Freedom in the World Research Methodology. In: *Freedom House*. Available at: <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology#:~:text=According%20to%20the%20methodology,%20an,score%20of%2030%20or%20bette> (in Eng.).
5. Global Issues. Democracy. In: *The United Nations*. Available at: <https://www.un.org/en/global-issues/democracy> (in Eng.).
6. Morlino, L. (2011). Democracy, Quality. In: B. Badie, D. Berg-Schlosser & L. Morlino (Eds.). *International encyclopedia of political science*. California, 565–571 (in Eng.).
7. Sapiro, I., Fromkin, D. & Dahl, R. A. (Feb. 9, 2024). Democracy. In: *Britannica*. Available at: <https://www.britannica.com/topic/democracy> (in Eng.).
8. Tilly, C. (2007). *Democracy*. Cambridge University Press, 234 (in Eng.).

«DEMOCRACY» CONCEPT IN THE SCHOLARLY MODEL OF THE WORLD:
A LINGUOCOGNITIVE ASPECT

*Ilona Brovarska, PhD student, V. N. Karazin Kharkiv National University;
Assistant professor, Department of Modern Practices of Teaching English,
Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University
(Cherkasy, Ukraine)*

e-mail: ilona.98brovarska@vu.cdu.edu.ua
ORCHID: <https://orcid.org/0000-0002-4434-7351>

Abstract. Introduction. DEMOCRACY is one of the pivotal concepts of political theory. Democracy is a system of government in which laws, policies, leadership, and major undertakings of a state or other polity are directly or indirectly decided by the people. Being highly disputable and contested among theorists, the concept of DEMOCRACY remains fundamental for both social sciences and media, which serve as a powerful tool of influence on political decision-making.

The purpose of this research, conducted within the framework of political linguoconceptology, is to clarify the content of DEMOCRACY scientific concept on the basis of the analysis of multiple textual descriptions provided in professional texts on political science.

Methods. The declared aim is fulfilled via building a cognitive ontology of the scientific concept of DEMOCRACY. This ontology provides an algorithm for the structuring and processing of the information featured in the analyzed concept.

Results and discussion. The results of the quantitative data analysis indicate that the concept of DEMOCRACY in the scholarly model of the world is profiled within six thematic domains, namely: DEMOCRACY, ELECTIONS, POWERS, GOVERNANCE OF PEOPLE AND INTERACTION WITH IT, PEOPLE, INTERACTION OF PEOPLE WITH POWERS AND CONTROL OVER THEM. It is argued that the most salient domain is POWERS' GOVERNANCE OF PEOPLE AND INTERACTION WITH IT.

Conclusions and prospects for further research. The findings show that the key feature of democracy for political theorists is the ability of the authorities to implement effective home policy aimed at protecting and respecting the rights of citizens. The prospect of the further research is to apply the developed ontology of the scientific political concept of DEMOCRACY to study the concept of DEMOCRACY IN UKRAINE, as it is portrayed in the American media during different periods of Ukraine's independence. It is hypothesized that at different historical stages of Ukraine's development, this concept will have different prominent thematic foci, represented in the cognitive ontology of DEMOCRACY scientific concept.

Key words: democracy, political concept, construal, cognitive ontology, factual prominence of constituents.

Надійшла до редакції: 13.04.24.

Прийнято до друку: 24.05.24

ІДЕЇ ДМИТРА ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

**В. А. Папіш, доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови, Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»**

(Ужгород, Україна)

e-mail: vitalija.papish@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Scopus-Author: 57782623900

У статті проаналізовано знаковий внесок Д. Овсянико-Куликовського в розвиток української психолінгвістики. Актуалізовано проблематику його психолінгвістичної теорії, що спроєктована на психологію обдарованої особистості, роль ірраціонального в процесі текстотворення, психологічну природу слова, психологічну інтерпретацію текстів, асоціативно-аперцепційні процеси та психологію національної особистості. Акцентовано на своєрідності опрацювання питань взаємозв'язку психіки з художнім світобаченням митців та ролі художньої інтуїції. Простежено, що, розробляючи питання відображення норми й патології в мовленні, український учений близько підійшов до проблеми акцентуованого письма, учення про психоакцентуацію. Схарактеризовано інструментарій психологічної інтерпретації мовних явищ, зокрема психолінгвістичні методи, якими послуговувався дослідник, насамперед це експеримент та спостереження. Продемонстровано, як Д. Овсянико-Куликовський розвинув учення О. Потебні про психологічну природу мови, презентувавши теорію про емоційність і творчий характер мови. Розкрито причини того, чому науковий спадок українських мислителів раніше ігнорували. Окреслено коло сучасників Д. Овсянико-Куликовського, які високо оцінювали його науковий доробок. Перспективу дослідження обумовлено тим, що необхідно ліквідувати білі плями в історії національної психолінгвістики, уписавши в українську історіографію основні постулати теорії Д. Овсянико-Куликовського.

Ключові слова: акцентуоване письмо, національна історіографія, норми й патології в мовленні, Д. Овсянико-Куликовський, О. Потебня, психологічна природа слова, психолінгвістична теорія, експеримент.

<...> В українській культурі чимало <...>
постатей з ореолом інтелектуальності.

До них належить і вчений-філолог

Дмитро Овсянико-Куликовський. <...>

Його інтелект вирізнявся академічною

різноплановістю й вірцевою самокритичністю.

Ярослав Голобородько [2, с. 2].

Актуальність. Д. Овсянико-Куликовський (1853–1920) належить до незабутих учених, відомих репрезентантів Харківської психолінгвістичної школи, учнів і послідовників психолінгвістичної теорії О. Потебні. Як відомо, у віці 34 років учений уже був доктором наук, глибоким знавцем *індоіранської філології*, однак під впливом психолінгвістичної концепції О. Потебні змінив вектор наукових пріоритетів і поставив собі за мету провести «психологічне дослідження творчості й творінь великих письменників-художників і поетів-ліриків <...>» [див. про це: 2, с. 4]. Свої праці українець-інтелектуал писав російською мовою, як, на жаль, було прийнято в російській імперії через заборону української мови, і, мабуть, через це його науковий набуток в останні роки став менше привертати увагу дослідників, хоч повинен «розглядатися саме під кутом зору сучасних актуальних напрямів мовознавства, як-от: когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики тощо» [4, с. 267]. У період російсько-української війни ми навчилися відкидати й заперечувати чи трактувати як асимілятивний негатив російськомовні праці, але варто пам'ятати, що за чужим словом як атрибутом тоталітарної держави часто

простежується поступ й української науки, що потребує відповідного осмислення. В українській науці Д. Овсянико-Куликовський добре відомий як історик і критик літератури, філософ, культуролог, але менше – як український психолінгвіст, що й зумовлює *актуальність* цієї статті. *Новизна* наукової студії мотивована необхідністю презентувати психолінгвістичні постулати українського дослідника для виформування цілісної картини досягнень українських психолінгвістів, що їх раніше приписували російській науці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наголосимо, що сучасні вчені згадують ім'я Д. Овсянико-Куликовського в контексті проблем, пов'язаних із психолінгвістикою. Зокрема, Т. Космеда характеризує своєрідність інтерпретації лінгвофілософської категорії оцінки, що презентовано в працях ученого: ідеться про психологічні основи оцінки [4]; трактування естетичної вартості слова у філологічній концепції дослідника критично оцінив С. Вакуленко [1]; біографію Д. Овсянико-Куликовського в контексті розвитку історичної, психологічної та лінгвістичної наук по-новому простежує історик О. Ладиґа [5]; окреслені постулати філософії мови в спадку науковця досліджує В. Свищо [8]; психологію обдарованості – Е. Загурська [3]. Перелік праць, у яких презентовано рецепцію спадщини Д. Овсянико-Куликовського, можна продовжити. Водночас зазначмо, що, незважаючи на чималу кількість наукових розвідок, які характеризують аспекти лінгвістичної діяльності науковця, не було систематизовано його психолінгвістичні погляди.

Мета дослідницької студії – зреалізувати рецепцію концептуальних положень наукового доробку Д. Овсянико-Куликовського, узагальнити відповідний матеріал і продемонструвати, як психолінгвістичне вчення метра філології по-новому осмислюється та розвивається. Його праці, вільні від схематизму й примітивізму, залишаються актуальними, потрібними для відновлення історичної пам'яті та усвідомлення ролі українських інтелектуалів у розвитку національної науки та нації загалом.

Вивчення психологічного світу особистості Д. Овсянико-Куликовський розпочав із себе, задовго до зустрічі з О. Потебнею. Від природи, як зауважують дослідники, учений був невпевненим у собі й презентував психотип інтроверта. Він удавався до «внутрішнього самошліфування і психічної самокорекції», оскільки мав серйозні сумніви й щодо своїх здібностей, і щодо уявлення про ставлення до нього з боку зовнішнього середовища [див. про це: 2, с. 3]. Його «психічна саморегуляція» – це й початок захоплення психологією, і промовистий штрих біографії, і приклад того, що подолання уявної меншовартості може привести до високого наукового злету. У подальшому поглиблений психологізм став маркером його творчої, зокрема й стильової, манери викладу авторських наукових роздумів. «У своїх творах він поставав аристократом духу, інтонації та інтелекту» [2, с. 5]. Д. Овсянико-Куликовський розвивав психологічну школу академічного напрямку, зокрема гегелівську ідею психології автора й художнього стилю. Нагадаймо, що він жив у час, коли межі між мовознавчим та літературознавчим психоаналізом не були чітко простежені, а філологію як науку досліджували цілісно. Саме тому його психолінгвістичні ідеї презентовані й у літературознавчих працях, зокрема: «М. В. Гоголь» (1910), «Літературно-критичні роботи», «Психологія думки й почуття. Художня творчість. Основи ведаїзму» (1909).*

Якщо оцінити ці літературно-психологічні етюди з огляду на особливості авторського осмислення духовно-історичних тенденцій доби, то можна простежити формування в цих працях психолінгвістичну наукову термінологію, виокремлення певних психолінгвістичних категорій, що логічно продовжується і в його мовознавчих розвідках. Продemonстровано, наприклад, актуалізацію таких термінів: *суспільно-психологічний тип; чуттєва душа інтелігента; морально-здорово фігура; психологічна асоціація; моральна стійкість; психологічні особливості людини; моральний тип; психологія мислення* [за працею «Історія російської інтелігенції» (1909)]; *процеси асоціації; егоцентричність; підсвідомо сфера; психологічна природа особистості; синтез психічних процесів особистості* [за працею «Вступ до ненаписаної книги з психології розумової творчості (науково-філософської та художньої)»

---

*Усі назви праць Д. Овсянико-Куликовського та цитати з них подаємо в перекладі українською мовою.

(1909)]; *чуттєве сприйняття; закон асоціації, аперцепція предиката; еволюція думки; психологія творчості; духовна сутність* [«Потебня як мовознавець-мислитель» (1893)]. У зазначених працях науковець пропонує образні номінації психолінгвістичних термінів (*музика красномовства; магічна сила поезиї; мисленнєва енергія*); омовлює важливі концептуальні положення, наприклад щодо наявності *прогресу думки і психіки*; стверджує, що *національність повинна бути визнана там, де є мова (а не сукупність говорів)*; мова презентує розвиток думки; спонукає глибше розуміти роль мови у відображенні дійсності та ін.; виокремлює дослідницькі аспекти, акцентуючи на чиннику впливу психології на націю; уважає, що «*національність*» – презентант психологічної форми; наголошує на моральних зв'язках, що існують між письменниками, та на моральному аспекті публіцистики; безперечним, на його думку, є зв'язок мови й духовної сутності та ін. Д. Овсянико-Куликовський започаткував і нову галузь досліджень, поширену сьогодні, – *особистість текстотворця в художньому образі*. «Ієрогліфом душі» називав він художній твір, закликаючи до його дешифрування з метою пізнання психології генія: у сучасній термінології це назвали б процесом декодування чи реконструкції образу автора. Для пізнання митця Д. Овсянико-Куликовський радив залучати й персональні тексти, чи его-тексти, зокрема біографію (психобіографію), епістолярій, щоденники, особисті документи, мемуари. Усе це реалізовано й у працях ученого про творчість Гейне, Гете й ін. [«Питання психології творчості: Пушкін. Гейне. Гете. Чехов» (1909)] та в соціально-психологічних дослідженнях про тогочасну дворянську інтелігенцію [«Історія російської інтелігенції» (1903–1911)].

Додатково опрацювавши психологічну й медичну літературу з психіатрії, Д. Овсянико-Куликовський заглибився також у проблему усвідомлення *психологічної норми й патології*. Згодом він підтримав думку психологів про відсутність чіткої межі між психологічною нормою і психологічною патологією, вважаючи, що між ними існує певна перехідна, синкретична, зона, із якою вчений і пов'язував ознаки *психологічної обдарованості, чи психології геніальності*, зауважуючи, що в її основі – механізми естетичного сприйняття, що презентовані певними типами. Здобуті знання в суміжних галузях науковець використовував для характеристики відомих особистостей [6, с. 70]. Зокрема, вивчаючи Жан-Жака Руссо, професор виявив у його психотипі ознаки інфантильності, у натурі Миколи Гоголя – схильність до надмірного містицизму. Геніями учений уважав Ісаака Ньютона, Санті Рафаеля, Імануїла Канта, Йоганна Вольфганга фон Гете, Людвіга ван Бетховена, Генріха Гейне, Адама Міцкевича, Тараса Шевченка та ін. Можна стверджувати, що Д. Овсянико-Куликовський близько підійшов до розуміння явища *лінгвопсихоакцентуації* (термін авторський – В. П. [7]). На цьому наголошують і сучасні дослідники, порівн.: «Микола Гоголь, за концепцією вченого (Овсянико-Куликовського. – В. П.), – це тип письменника з гранично індивідуалізованою харизмою та манерою погляду на світ, це репрезентація різновиду **акцентуйованого** (жирн. шрифт автор. – В. П.) художнього письма <...>» [2, с. 5].

Важливо, що Д. Овсянико-Куликовський розвивав методологічний інструментарій психологічної інтерпретації, виокремлюючи *психолінгвістичні* методи (експеримент і спостереження) [6], що й сьогодні залишаються актуальними. Основою *експерименту* в мистецтві він уважав мислення й страждання, а основою творчого *спостереження* – тільки мислення, метою якого є «пізнання людини, аналіз душі людської, розкриття психології взаємин між людиною і суспільством, постановка моральних завдань, а також проблема щастя». На основі цього критерію він поділяв письменників на (а) *письменників-спостерігачів* і (б) *письменників-експериментаторів*, акцентуючи, що «вибір автором однієї з двох форм художнього пізнання зумовлений складом його розуму, природним даром і специфікою будови душевного організму» [«Психологія думки і почуття. Художня творчість. Основи ведаїзму» (1909)]. Дослідник висловлював думки про суттєву роль художньої інтуїції у творчому процесі та індивідуальній психології художника.

Психологічне спрямування мали й мовознавчі праці вченого, присвячені *питанням людської психіки як мовного суб'єкта, ролі підсвідомості в мові, духовного обличчя мови, індивідуального мовлення* тощо. Великий вплив на формування його мовомислення мали праці

відомих інтелектуалів тієї доби. Ідея німецького мовознавця Германа Пауля про виведення всіх фактів мови з індивідуальної психіки, думки англійського антрополога Едварда Тейлора про анімізм (існування душі) та насамперед концепція Олександра Потебні про зв'язок мови і мислення й визначили контекст подальших наукових студій Д. Овсянико-Куликовського.

Питання психології мови послідовно й ґрунтовно висвітлені в працях «Мова і мистецтво» (1895), «Нариси науки про мову» (1896), «Про значення наукового мовознавства для психології думки» (1901), «Із синтаксичних спостережень. До питання про вживання індикатива у ведійському санскриті» (1896), «Синтаксичні спостереження. До питання про складний присудок» (1897–1899). Взаємозв'язок мови й психології дослідник убачав у низці чинників. Найважливішими передумовами реалізації слова, на його думку, є *членороздільне мовлення з відповідними особливостями нервової системи та людської психіки*. «Де немає цих передумов, там немає й слова», – писав він у праці «Про значення російського мовознавства для психології думки». Мовлення учений пов'язував насамперед із мисленнєвими асоціативно-аперцепційними процесами: ця проблема й нині привертає увагу психолінгвістів.

Д. Овсянико-Куликовський високо поцінював напрацювання О. Потебні й розвинув ідеї свого вчителя, доповнивши їх теорією про значення емоційності для творчості та творчий характер мови, що презентовано в праці «Потебня як мовознавець-мислитель» (1893). У ній увагу дослідника привертає психологічна ідея інтерпретації сутності поняття *слово*, за якою воно має не тільки *звукову форму і значення*, а ще й третій елемент – *уявлення про це слово*. Таке твердження презентує розуміння *психологічного значення*, яке гіпотетично виокремлюють сучасні психолінгвісти. На думку В. Свищо, мислитель «пропонує власну психофізичну концепцію слова, в межах якої слово набуває самостійного онтологічного статусу. В цьому проявляється принципова відмінність поглядів Д. Овсянико-Куликовського порівняно з О. Потебнею, який вважав, що слово набуває значення тільки в мові» [8, с. 183].

У полі зору вченого була й проблема інтерпретації *психології національностей*, яку він зводив до збереження й вивільнення розумової і вольової енергії. У його праці «Психологія національності» (1922) простежуємо актуалізацію ідеї щодо виокремлення нового психолінгвістичного напрямку – *етнопсихології*, у коло питань якої входить *дослідження особливостей національної психіки*, взаємозв'язок понять *національність* та *підсвідомі процеси психіки*. Д. Овсянико-Куликовський намагався визначити *принципи національної політики та статус національних мов*. Крім того, характеризуючи вплив психологічного чинника на розвиток культури й мови, він звернув увагу на *роль екстазу* в моделюванні мовного супроводу національних обрядів. У праці «Досвід вивчення вакхічних культів індоєвропейської давнини у зв'язку з роллю екстазу на ранніх щаблях розвитку громадськості» (1883) писав про те, що історія танців, співу, музики й поезії з урахуванням аспектів релігійного життя людства зведена у своїй психологічній основі до історії культурно-психічного чинника, що називається екстазом.

Д. Овсянико-Куликовського високо цінували його сучасники, праці яких теж стали нині бібліографічною рідкістю. Зокрема, А. Ветухов у статті «Мова, поезія і наука» (Харків, 1894)* простежує проблему природи мови в роботах О. Потебні та Д. Овсянико-Куликовського; Б. Лезін у науковій розвідці «Художня творчість як особливий вид економії думки» (Харків, 1911) торкався теми гармонізації позасвідомої та свідомої сфери думки в процесі спостереження довкілля; Т. Райнов у дослідженні «Психологія творчості Д. М. Овсянико-Куликовського» (Харків, 1914) аргументовано оцінював методологію Д. Овсянико-Куликовського в дослідженні психології творчості, описував факти його біографії, ретельно зберігав конспекти лекцій свого вчителя, присвятивши наставникові кілька ґрунтовних досліджень, зокрема статтю «Вступ до феноменології творчості» (1914).

Висновки. Отже, ім'я Д. Овсянико-Куликовського увиразнює авторитет національної науки у сфері психолінгвістики, хоч ідеї вченого варто розглядати в мультидисциплінарній парадигмі знань. Учений писав російською, оскільки це було продиктоване ідеологією тоталітарної держави, однак його варто вважати уособленням України та українського етносу.

---

*Тут і далі назви праць подаємо в перекладі українською мовою.

Психологічний світ особистості він простежував на власній психології та на творчих біографіях представників найвищого суспільного прошарку. Поділяючи концепцію О. Потебні про психологічну природу мови, Д. Овсянико-Куликовський поглибив її теорією про емоційний характер мови. У своїх наукових пізнаннях учений найчастіше зосереджувався на проблемах осмислення (1) власної психокорекції, (2) психології творчості, (3) психології геніальності, (4) мислення й творчості, (5) методології творчості (спостереження та експеримент), (6) механізмів взаємодії безсвідомого, підсвідомого та свідомого у творчому процесі, (7) індивідуального «Я», (8) психології мови. Усі перераховані проблеми до сьогодні в центрі уваги психолінгвістів, насамперед українських.

Перспектива дослідження пов'язана з потребою створення історії української психолінгвістики. Слід виробити нові критерії аналізу надбання інших українських науковців, які збагачували українську науку. Російськомовні тексти українських учених необхідно перекласти українською мовою. Важливим є укладання біобібліографічного покажчика Д. Овсянико-Куликовського, оскільки вітчизняні напрацювання повинні лягти в основу сучасних посібників та підручників із психолінгвістики.

Список використаної літератури

1. Вакуленко С. В. Естетична вартість слова в концепції Дмитра Овсянико-Куликовського. *Вісник Харків. ун-ту*. № 411 : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія / редкол.: Л. Г. Авксентьев (відп. ред.) та ін. Харків : «ОКО», 1998. С. 20–26.
2. Голобородько Я. Літературознавець психоаналітичного напрямку (До 160-річчя від дня народження Дмитра Овсянико-Куликовського). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 2. С. 2–6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2.
3. Загурська Е. В. Психологічний спадок Д. М. Овсянико-Куликовського: важливість мультидисциплінарного підходу. *Науковий вісник Херсон. держ. університету*. Серія : Психологічні науки. 2017. Вип. 2 (1). С. 145–149. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_2017_2\(1\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_2017_2(1)_27).
4. Космеда Т. А. Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського. *Вісник Харків. ун-ту*. № 411 : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія / редкол.: Л. Г. Авксентьев (відп. ред.) та ін. Харків : «ОКО», 1998. С. 267–273.
5. Ладига О. І. Суспільно-політична думка в Російській імперії другої половини XIX – на початку XX століття. Д. М. Овсянико-Куликовський : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2003. 20 с.
6. Матвеева Т. С. Спостереження та експеримент у концепції психології художньої творчості (дослідження Д. М. Овсянико-Куликовського в контексті українського літературознавства). *Вісник Харківського університету*. № 411 : Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія / редкол.: Л. Г. Авксентьев (відп. ред.) та ін. Харків : «ОКО», 1998. С. 66–73.
7. Папіш В. А. Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Вінниця–Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2022. 456 с.
8. Свищо В. Ю. Філософія мови Дмитра Овсянико-Куликовського : монографія. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 216 с.

References

1. Vakulenko, S. V. (1998). Estetychna vartist slova v kontseptsii Dmytra Ovsianyko-Kulykovskoho [The aesthetic quality of the word in the concept of Dmitry Ovsyanyko-Kulikovskiy]. In: *Visnyk Kharkivskoho universytetu [Bulletin of Kharkiv University]*. № 411: Spadshchyna D. M. Ovsianyko-Kulykovskoho ta suchasna filolohiia. Kharkiv: "OKO", 20–26 (in Ukr.).
2. Holoborodko, Ya. (2013). Literaturoznaveets psykhoanalytychnoho napriamu (Do 160-richchia vid dnia narodzhennia Dmytra Ovsianyko-Kulykovskoho) [Literary knowledge of the psychoanalytic directly (Until the 160th anniversary of the birthday of Dmitry Ovsyanyko-Kulikovskiy)]. In: *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli [Ukrainian literature in a foreign school]*, 2, 2–6. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_2_2 (in Ukr.).
3. Zahurska, E. V. (2017). Psykholohichni spadok D. M. Ovsianyko-Kulykovskoho: vazhlyvist multydystryplinarnoho pidkhodu [Psychological decline of D. M. Ovsyanyko-Kulikovskiy: the importance of a multidisciplinary approach]. In: *Naukovyi visnyk Kherson. derzh. Universytetu. Serii : Psykholohichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences]*, 2 (1), 145–149. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_2017_2\(1\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_2017_2(1)_27) (in Ukr.).
4. Kosmeda, T. A. (1998). Linhvofilosofska katehoriia otsinky v systemi pohliadiv D. M. Ovsianyko-Kulykovskoho [Linguistic and philosophical category of assessment in the system of views of D. M. Ovsyanyko-Kulikovskiy]. In: *Visnyk Kharkivskoho universytetu [Bulletin of Kharkiv University]*. № 411: Spadshchyna D. M. Ovsianyko-Kulykovskoho ta suchasna filolohiia. Kharkiv: "OKO", 267–273 (in Ukr.).

5. Ladyha, O. I. (2013). *Suspilno-politychna dumka v Rosiiskii imperii druhoi polovyny XIX – na pochatku XX stolittia*. D. M. Ovsianyko-Kulykovskiy [Suspicious political thought in the Russian Empire from the other half of the 19th century to the beginning of the 20th century. D. M. Ovsyaniko-Kulikovskiy]. Extended abstract of PhD dissertation (World History) Luhansk, 20 (in Ukr.).
6. Matveieva, T. S. (1998). *Sposterezhennia ta eksperyment u kontseptsii psykholohii khudozhnoi tvorchosti (doslidzhennia D. M. Ovsianyko-Kulykovskoho v konteksti ukrainskoho literaturoznavstva)* [Careful and experimental approach to the concept of psychology of artistic creativity (research by D. M. Ovsyanyko-Kulikovskiy in the context of Ukrainian literary studies)]. In: *Visnyk Kharkivskoho universytetu [Bulletin of Kharkiv University]*. № 411: Spadshchyna D. M. Ovsianyko-Kulykovskoho ta suchasna filolohiia. Kharkiv: "OKO", 66–73 (in Ukr.).
7. Papish, V. A. (2022). *Linhvopsykhoaktsentuatsiia elitarnoi movnoi osobystosti: teoriia, istoriia, dyskursyvna praktyka* [Linguistic psychoaccentuation of an elite language personality: theory, history, discursive practice]: monohrafiia. Vinnytsia–Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira» (in Ukr.).
8. Syvshcho, V. Yu. (2021). *Filosofiiia movy Dmytra Ovsianyko-Kulykovskoho* [Philosophy of Dmitry Ovsyaniko-Kulikovskiy's language]: monohrafiia. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 216 (in Ukr.).

IDEAS PROMOTED BY DMYTRO OVSIANYKO-KULIKOVSKYI WITHIN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN PSYCHOLINGUISTICS

*Vitalija Papish, Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language,
Uzhgorod National University
(Uzhgorod, Ukraine)*

e-mail: vitalija.papish@uzhnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Scopus-Author: 57782623900

Abstract. Introduction: *D. Ovsianyko-Kulykovskiy is considered the iconic figure of the Ukrainian science, significant representative of the Kharkiv psycholinguistic school, disciple and follower of the Potebnia's theory. For the reason that mostly his works were published in Russian language his personality has evinced less interests of the modern scientists, however due attention is to be given to his ideas within the system of modern sciences the part whereof is psycholinguistics.*

Purpose: *The main subject of this scientific article is to draw attention to the pivotal provisions of the scientific concept of D. Ovsianyko-Kulykovskiy, to generalize scientific material he accumulated and demonstrate how his psycholinguistic ideas are re- interpreted and promoted nowadays. The subject of observation is the system of idea on psychological phenomena by D. Ovsianyko-Kulykovskiy what may be considered principal for modern Ukrainian psycholinguistics.*

Results: *The article contains analysis the outstanding contribution made by D. Ovsianyko-Kulykovskiy to the development of the Ukrainian psycholinguistics. Some his ideas are actualized such as provisions of his psycholinguistics theory focused on the psychology of human giftedness, role of irrational aspect for text creation, psychological nature of a word, psychological interpretation of a text, associative – imperceptive processes, psychology of ethnicity. Special attention is paid to the problems he dealt with as the interrelation of psychic and artistic vision of the world by an artist, role of artistic intuition.*

It is found out that working on the subject of displaying norms and pathologies in the language the Ukrainian scientist "came closer" to the notion of the accentuated language, particularly to the ideas of psychoaccentuation.

Herein given characteristics of the instruments of psychological interpretation of the linguistic phenomena, in particular, psycholinguistics methods, applied by the science: it is mostly experiment and observation. D. Ovsianyko-Kulykovskiy is represented as promoter of the ideas by O. Potebnia on the psychological nature of the language owing to development of the theory of emotional and creative nature of the language. The reasons given why the creative heritage of the Ukrainian scientist has been out of attention and given names of his contemporaries who highly appreciated his scientific input.

Originality. *The article presents systematization of psychological ideas of D. Ovsianyko-Kulykovskiy, which theretofore have not been clearly outlined or analized as ingredient of other ideas. His ideas are relevant nowadays and significant for evolvement of the Ukrainian psycholinguistics.*

Conclusions and specific suggestions of the author. *Dmytro Ovsianiko-Kulikovskiy concept is worth and due to be promoted. The prospects for studies are conditioned by the fact that it is necessary to terminate blank*

gaps in the history of the national psycholinguistics by incorporating in the Ukrainian historiography postulates of the theory by Dmytro Ovsianyko-Kulykovskyi.

Key words: *accentuated writing, national historiography, norms and pathologies in the language, D. Ovsianyko-Kulykovskyi, O. Potebnia, Psychological nature of a word, Psycholinguistic theory, experiment.*

Надійшла до редакції: 12.03.24.

Прийнято до друку: 29.04.24

УДК 81'42

DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36-158-165

ЗМІШУВАННЯ КИРИЛИЦІ ТА ЛАТИНИЦІ В МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ: ПРОБЛЕМИ СТИЛІСТИКИ, ГРАФІКИ ТА ОРФОГРАФІЇ

**С. П. Бирик, доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики,**

**Інститут української мови Національної академії наук України
(Київ, Україна)**

e-mail: sbybyk2016@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9765-497X>

У статті проаналізовано чинники, що зумовлюють поширення варваризмів в українській літературній мові, зокрема в текстах медійного середовища. Актуальність дослідження зумовлена потребою оновити теоретичні засади унормування української літературної мови, осмислити виклики мовного сьогодення, зокрема латинізацію книжної практики – офіційно-ділової, науково-освітньої, медійної та приватної комунікації. Наголошено на тому, що варваризація є одним із виявів процесів глобалізації спілкування та обміну інформацією між установами, організаціями, медіа, спільнотами, індивідуумами, а також наслідком гібридизації тих чи тих мовних явищ. Вона не нова й висвітлена в численних дослідженнях з історії української літературної мови. Один із аспектів цього напрямку опрацювання динамічних змін у книжній мовній практиці – змішування кириличної і латинської графіки, а відповідно, й лексиконів конкретних мов. Чинниками генезу української літературної графічно-орфографічно-лексичної традиції є екстра- та інтралінгвальні передумови зближення і дистанціювання мов.

Мета дослідження – окреслити коло проблем культури української мови, медійної стилістики та соціолінгвістики, які в тісній взаємодії визначають новітні теоретичні та практичні аспекти змішування кирилиці й латиниці в сучасному медіапросторі; окреслити напрями актуалізації варваризації.

На матеріалі текстів медійної сфери 2020–2024 років зроблено висновки про чинність цифровізації комунікації, посилення транскультурності в спілкуванні, про політематизм інформації з різномовних джерел, які потребують її уніфікації, загального удоступнення споживачам, що разом впливають на усталення в узусі норми стосовно латинськомовного чи змішаного написання назв і неадаптованих словосполучень. У підсумку відзначено, що прояви динамічного хаосу в графічно-орфографічній нормі української літературної мови зумовлені пошуком самоорганізованої системи символічних норм, які й відбивали б літературну книжно-писемну традицію, і відображали б сучасне сприймання швидконароджуваних власних назв, слів-термінів, стрімке входження й графічну адаптацію в українській мовній системі неологізмів-запозичень.

Як перспективу наступних досліджень окреслено потребу вивчення варваризації української книжної практики з урахуванням екстра- та інтралінгвальних чинників, що впливають на стилістику, графіку, орфографію, граматику української літературної мови.

Ключові слова: латиниця, графіка, графічна норма, орфографічна норма, графіка, варваризм, правопис.

Актуальність дослідження. Сучасна українська літературна практика відзначена активністю в писемній її формі варваризмів у латинськомовному написанні. Це вважаємо одним із викликів мовного сьогодення, який спричинює увагу як до теоретичних проблем літературної норми, так і до практики в офіційно-діловій, науково-освітній, медійній і приватній комунікації.

Глобалізаційні процеси, давно активізовані в Україні, спричинюють структурно-рівневі зміни в мові. Почасти трансформації в лексиці, граматиці, у семантиці та словотворенні,

правописі, у функціонально-стильових ресурсах комунікації видаються нам порушенням норми, порядку у функціонально-стильовій організації тексту, висловлення. Звиклі до стабільності, узвичаєності в мововжитку, до стандартів письма, у якийсь момент ми відчули зрушення в лінійному розвитку мовної системи, у її самоорганізації за вже визначеними моделями динаміки. Усе необґрунтоване в теоретичному плані з погляду нормативності чи ненормативності сприймаємо як вияв хаосу в соціальній системі, частиною якої є мовна комунікація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варваризація українськомовного тексту є частковим виявом ширшої проблеми – *гібридизації тих чи тих мовних явищ*. Вона не нова й висвітлена в численних дослідженнях з історії української літературної мови. Один із аспектів цього напряму опрацювання динамічних змін у книжній мовній практиці – змішування кириличної і латинської графіки, а відповідно, і лексиконів конкретних мов. Чинниками генези української літературної графічно-орфографічно-лексичної традиції є екстра- та інтралінгвальні передумови зближення і дистанціювання мов. Мабуть, одним із найскладніших досі був період кінця XVII—XVIII ст., коли формувалася т. зв. «слов'яноруська» мова в результаті відштовхування від польсько-латинського і російськомовного впливів. Зокрема, зауважують, що звернення до церковнослов'янської мови як до релігійно-культурного маркера, що має статусні переваги, не було основним і незалежним чинником розвитку практики українсько-церковнослов'янського гібридного мовлення. «Найбільше стимулював т. зв. слов'яноруську мову, – уважає Р. Кисельов, – саме латинсько-польський мовний макаронізм, який через освіту був закріплений у суспільній свідомості як норма» в діловому спілкуванні (термінологізація в різних сферах), у навчанні, поетичній творчості, у побутовому спілкуванні студентів (бурсаків) [4]. Бурлескно мовно-естетичну і соціально-культурну оцінку цього явища пам'ятаємо з «Енеїди» І. Котляревського.

Історія української графіки знає т. зв. «азбучну війну» 1859 р., спробу запровадити латинку у 20–30-х рр. XX ст. під час правописної конференції 1927 р., неофіційні позиції політичних і культурних діячів кінця XX ст. і 10–20-х рр. XXI ст. [12]. Утім були відкинуті як «спроби (в тому числі силоміць) запровадити замість кирилиці латиницю на західноукраїнських землях (у Галичині в 19 ст., у Закарпатті – на початку 20 ст.)» [9, с. 291], так і сучасні.

Відомо, що подібні спроби протистояння русифікації української культури, відмежування від російської суспільно-політичної експансії Росії в Україну, а також начебто прискорити інтеграцію України в європейський цивілізаційний поступ намагаються вчинити й зараз. Утім допоки не втрачають ваги такі аргументи на користь кирилиці, як: кирилицею написані всі найвизначніші твори української літератури та й більшість книжної спадщини України, що намагається відстояти свою ідентичність, історію, а з нею й легітимність свого існування в боротьбі з російською агресією; немає підстав відмовлятися від кирилиці й робити Росію єдиною спадкоємицею кириличної графіки.

Про це з власними соціально-культурними, економічними та політичними аргументами висловився й директор Інституту української мови НАН України д. філол. н., проф. П. Ю. Гриценко, який в одному з виступів зауважив, що кирилиця наприкінці X століття була прийнята на території тодішньої Київської Русі як офіційна графічна система разом із писемними християнськими пам'ятками. Це було перше місце прийняття й поширення у східних слов'ян. Звідси пішло уживлення цієї графіки. Вона пустила коріння, трансформувалася, нею опанували настільки широко, що на хорах Софії Київської і досі збереглися графіті (написи-подряпини), як і в інших давніх монастирях, що засвідчують, що це писали не князі, а простолюдні, які оволоділи цією графікою. На цьому в XI ст. виросла велика книжна київська традиція, яка існує безперервно до сьогодні. Чи ми маємо право так легко віддавати це, з чим ми жили і виростили тисячоліття? Ніхто так безгосподарно зі своєю спадщиною не поводить. Невже номінальне прийняття до Європи (а ми давно в Європі, ми європейська нація) має нас стимулювати міняти графіку, ціннісні орієнтири і стати забудьками, які відкидають усе, що було в роду.

Ми маємо таку величезну писемну, культурну спадщину, якої за глибиною і кількісним вираженням не мають багато європейських народів. Тому насамперед кирилиця – це величезна традиція. Друге. Це така традиція, яка дала нам змогу вистояти в XVI–XVII ст. перед тотальною латинізацією, яка йшла з католицизмом. Навіть коли ми прийняли Унію на західних теренах, ми не прийняли латинської графіки. Ми залишили нашу графіку, бо це означало: графіка – мова – віра – народ = СВОЄ. Навіть коли студенти Києво-Могилянської академії вивчали й латинську, і грецьку мови, вони насамперед вивчали мову словенську (церковнослов'янську кириличну традицію). Видана в Парижі 1643 р. «Граматика слов'янська» І. Ужевича містить увесь слов'янський матеріал саме в кириличній графіці. <...> Навіть коли творилося сербсько-хорватське поєднання, то ніхто не знищував співвідношення: серби – кириличани, хорвати – латиняни.

Наступний важливий момент. Твердять, що якщо проаналізувати економічний рівень народів, які послуговуються тою чи тою графікою, то ті, хто використовує кирилицю, відсталіші... Такої прямої кореляції не було й немає. Це спекулятивні твердження. <...> Якщо ми, перейшовши на подвійну графіку (кириличну і латинську), за відсутності належного фінансування книгодрукування, знижуватимемо кількість книжкової продукції кириличним друком, то це знижуватиме рівень забезпечення друкованою продукцією [1].

«Звукова форма української мови має адекватне цілковите відтворення за допомогою кирилиці, ми поставимо це під сумнів, перейшовши на латиницю. Треба буде перевчати покоління українців, щоб бути квазієвропейцями.

І це все задля того, щоб ми віддалилися від Росії. А Росія нам скаже за все “велике спасибі”. Бо вся та спадщина, що йде від київських монахів, буде нам не цікава. Кому це буде належати? Тому, хто зберігає кириличну традицію. І через два покоління всі чесно скажуть, що це російська традиція, що наші пращури ніякого стосунку до цього не мають.

Отже, нав'язуючи думки про латинізацію української мови, ми обкрадаємо нашу культуру, штовхаємо до безпам'ятства. Це великий злочин перед нацією. Українська мова й українська культура – потужна частина цивілізаційного поступу» [1].

Якщо запровадження латинської графіки – це питання самозбереження й розвитку нації, то проблема запровадження транслітерації латинкою – напрям імплементації української культури, політики, економіки у світове співтовариство, напрям розуміння, сприймання та ідентифікації українського в міжнародному співробітництві (картографування, телекомунікація, прочитання та сприймання власних назв, бібліографічних джерел в українському звучанні та їх увідповіднення, стандартизація у веденні документообігу, науково-технічних джерел, проведення міжнародних досліджень у галузі мовознавства). На сьогодні транслітерація набула ще однієї функції – оформлення дискурсивних одиниць із хештегом як ключових слів у світовій медійній пошуковій системі. Загалом для запису з хештегом може бути використана як кирилиця, так і латиниця – це залежить від цільової аудиторії, для якої створена інформація в соціальній мережі. Окрім проблем із правильним застосуванням певних графем латиниці, вирізняємо низку орфографічних проблем, що спричинені уживанням латинізованих власних назв.

Як засвідчують дослідження з лексикології, найбільш активні прояви новітньої хвилі варваризації української літературної мови зафіксовані на матеріалах медіа від початку XXI ст. (Є. Карпіловська [3], О. Стишов, Д. Мазурик, М. Навальна [8], О. Дьолог [2], І. Коробова, А. Ломовцева, Н. Попова, С. Стецюк, С. Федорець та ін.). Занепокоєння щодо активності цього процесу збіглося з обговоренням питання цілковитого переходу на латинку. Якщо перше пов'язане з посилення глобалізаційних процесів і цифровізацією комунікації, що потребує адаптаційних соціально-психологічних, культурних та інтелектуальних якостей від мовців, то друге – з радикальними настроями змінити українську літературну норму, перервати православну слов'янсько-кириличну традицію з політичних міркувань.

Здебільшого ж питання змішування систем письма, лексиконів вивчали в ракурсі лінгвостилістики [5].

Мета дослідження – окреслити коло проблем культури української мови, медійної стилістики та соціолінгвістики, які в тісній взаємодії визначають новітні теоретичні та практичні аспекти змішування кирилиці й латиниці в сучасному медіапросторі; окреслити напрями актуалізації варваризації.

Відповідно серед завдань праці – стислий огляд історії проблеми змішування систем письма в контексті становлення сучасної української літературної практики, фіксація фактів варваризації українських медійних текстів, осмислення явищ розхитування графічно-орфографічних норм української літературної мови, породження правописної варіантності.

Матеріали й методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували тексти медійної сфери 2020–2024 років, звідки вибрано приклади оформлення слів латиницею. Основний метод дослідження – описовий та прийом спостереження, узагальнення, зіставлення.

Результати дослідження та їх обговорення. Феномен змішування, накладання чи паралельного застосування кириличного написання та латинської графіки спостерігаємо як у повсякденному житті (мова середовища), так і в медійній сфері, що охоплює різноманіття сфер діяльності української мовної спільноти. Зокрема, М. І. Навальна називає три причини увиразнення явища послуговування латинізмами англо-американського походження: у зв'язку з демократичними процесами в суспільстві, співпраця з іноземними державами, відсутність цензури [8, с. 224].

Чи вичерпний цей перелік причин? Які ще процеси стимулюють наступальність латинізації української мовної практики? Які її прояви є невідворотними й чи українська літературна мова має їх прийняти як норму та зафіксувати в переліку слів і висловів, уживаних у латинському написанні, а які перебуватимуть певний час, так би мовити, на рейді в очікуванні національно-мовної стандартизації? Отже, нині, з нашого погляду, варто звертати увагу на чинники латинізації української писемної практики, зокрема:

1. **Цифровізація комунікації.** Вона потребує для реалізації інформаційних технологій латинської графіки, зокрема, ідеться про мови програмування (наприклад, сучасні Python, Nemerle, C++, Java та ін.) і застосування логіко-граматичних, логіко-семантичних процедур для створення ІТ-продуктів. Крім того, цифровізованими стали радіо- й телевізійна комунікація, рекламна, науково-освітня, транспортна, медична, банківсько-економічна, торговельна, релігійна сфери тощо. У практичному щоденному спілкуванні зреалізована модель реєстрації та користування електронними поштовими скриньками з латинськомовним написанням е-адрес, а також друкованої писемної практики в комп'ютерній системі (створення текстів), в інтернет-комунікації загалом (пошукова діяльність, коментарні мінітексти тощо). Останній із напрямів пов'язаний із роботою в системі Google. Відповідно на практиці назва цієї пошукової системи й пов'язаних із нею форм активно вживані, мають різні графічні та орфографічні варіанти (почасти з відхиленням від стандартів українського правопису), пор: <...> *створений за допомогою сервісу **GOOGLE SITES**. Таким простим і зрозумілим інструментом можуть стати всім відомі **Google Forms**, якщо використовувати їх не лише для тестування (з платформи «На урок», 19.07.23); Нагадаємо, доставка техніки стала можливою завдяки співпраці Міністерства освіти і науки України, Міністерства цифрової трансформації України з компанією «Google» та ЮНЕСКО (з платформи «На урок», 09.01.23).*

Давно узвичаєні в латинськомовному написанні назва текстових документів – doc (док, доківські файли), документ у Word, так само – rtf і под., назва корпорації-виробника програмного забезпечення для роботи комп'ютерних систем усього світу Microsoft Word.

Подібні виклики маємо з називанням застосунків для онлайнової роботи чи спілкування: *Я досить часто їжджу на таксі, бо по дорозі на задньому сидінні встигаю зробити багато справ – дзвінки, zoom, відповіді на повідомлення (Gazeta.ua, 30.08.21).*

2. **Транскультурність.** Це явище знаходить відображення в діяльності соціальних мереж, комунікація в яких не має державних чи національних кордонів. Мовці виявляють бажання спілкуватися в міжнародній латинськомовній спільноті як рівноправні члени. Відповідно транскультурність щодо латинізації українського лексикону має кілька проявів: 1) транслітерація українського іменника; 2) утягування через корпоративну мовну поведінку

сленгізмів, професіоналізмів із різних сфер міжнародної діяльності в українськомовні фахові середовища та формування офісного сленгу; 3) англомовна бізнес-освіта: засвоєння професіоналізмів з іноземної навчальної літератури, яка не має аналогів в Україні, фахових вебінарів, семінарів, тренінгів, форумів; 4) засвоєння крос-культурних етикетних комунікем.

Чимало власних імен користувачів, які в повсякденні послуговуються кириличним письмом, оформлені в латинській графіці. При цьому латинськомовне чи транслітероване з української ім'я може використовуватися в структурі гіперпосилання як ключове слово, пор.: *Розмова з Inna Kuznetsova була насиченою і різноплановою. Обговорили багато цікавих тем про війну і мир, минуле і майбутнє, союзників і ворогів, свободу слова і санкції* (з мережі «Фейсбук»).

3. **Політематизм інформації та потреба в її уніфікації.** Функцію засобу пошуку й ознайомлення з подібними темами в Інтернеті виконують дискурсивні одиниці з ключовим словом та решіткою (#), що утворюють хештег. Останні оформляють як кирилицею або латиницею, так і в змішаному форматі. Запроваджені такі текстові одиниці від 1990 року. На сьогодні сама «решітка» стала надбанням кириличної і латинської графіки. Її вводять в англійській клавіатурі [10; 11].

4. **Усталення в узусі норми щодо латинськомовного чи змішаного написання назв і неадаптованих словосполучень.** На цю особливість латинізації української мови давно звертають увагу (Л. Архипенко, Я. Битківська, К. Демченко, Т. Майструк, А. Мітчук та ін.). Явище кваліфікують по-різному: іншомовні слова та вислови, уживані в латинському написанні; неадаптовані запозичення, так звані вкраплення, які вводять у мову нові слова і форманти [3, с. 4], графічно неадаптовані неозапозичення [7], варваризми [8; 2, с. 47], макаронізми як транскрибовані, транслітеровані лексичні одиниці [8, с. 224; 2, с. 47], прояви сучасної мовної моди, гібридні композити, перша основа яких становить іншомовну лексему в неадаптованій формі, часто навіть в іншомовній графіці [2, с. 46]. Напр.: *Персональна знижка на чистку обличчя та пілінг від TK Laser* (з газ.); *Ми будемо грати в мультимедійному просторі Pochaupa Event Hall; The Village Україна; From Ukraine With Art* (за матеріалами мережі «Фейсбук»).

Подколи тексти засвідчують триетапну фіксацію назви, пор.: **Центр досліджень економіки та бізнесу (Cebr)** Великобританії проводить оцінку мультиплікативного ефекту окремих КІ Великобританії на економіку (у розрізі прямого, непрямого та індукованого впливів). Зокрема, у дослідженні **Cebr** за 2020 рік представлені оцінки різних видів мультиплікаторів для сектору культури та мистецтв Великобританії та загальний внесок цього сектору у економіку на основі даних за 2018 рік. **Cebr** робить оцінку на основі «використання моделі витрати-випуск для Великої Британії» <...> (Ніколаєва О., Анопрієнко А. та ін. «Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України», с. 65; <https://kse.ua> › KSE-Trade-Kreativni-industriyi-Zvit).

Офіційні назви підприємств, компаній та організацій з міжнародним чи іноземним капіталом, інформацію про які можемо знайти в медіасфері, мають як латинізовані, так і кириличні офіційні в Україні відповідники (латиницю переважно бачимо в назвах брендів, на символічних зображеннях-емблемах). Наприклад: банківська група Raiffeisen Bank International має в Україні відповідник «Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ» (Австрія); назва Kredobank є відповідником номінації АТ «КРЕДОБАНК», належить найбільшому польському банку РКО Bank Polski; глобальна терапевтична компанія «Sanofi» має відповідні офіси «Санові», де надають медичні послуги в Україні, тощо.

Медійна інформація про суспільну, політичну, культурну тощо діяльність у такому разі часто становить поєднання писемних текстів із кириличною та латинською графікою, як-от: *Ліга сильних запрошує громадських активістів, фахівців з прав людини та усіх небайдужих на перший захід у межах нового проєкту Rebuild Ukraine. Inclusion; Круглий стіл стане першим заходом проєкту # RebuildUkraineInclusion. Його Ліга сильних за підтримки європейського партнера Europtan Disabilities Forum (EDF) запускає, аби включити в публічний дискурс відбудови інтересів людей з інвалідністю; Неформальне навчання проходить прямо в Telegram-боті, у форматі короткого й ємкого спринту: 7 днів, найважливіша теорія й корисні інтерактивні вправи; Ініціатором проєкту став UNFPA, Фонд ООН у галузі народонаселення*

в Україні, за підтримки уряду Великої Британії. Ідею проєкту реалізує креативна агенція ISD Group у співпраці з МГО «Молодвіж» (MIND 07.03.23) і под.

Крім власних назв латинською графікою, у спеціалізованих текстах та мові медіа фіксуємо вживання слів і словосполучень, які тільки-но з'явилися в соціальній практиці повсякдення. Наприклад, у текстах навчально-освітніх платформ засвідчуємо «просування» як термінів слів *unlearning* / *розучування*, *класи надолуження* / *catch up classes*, які вживані в тексті поряд для тлумачення суті явища: *Виявляється, розучування – це не викреслення з пам'яті якоїсь інформації. <...> Загалом unlearning – це ревізія знань, умінь, способів мислення, звичок і формування нових – більш ефективних. Розучування завжди починається з критичного погляду на вже сформоване мислення (з платформи «Уміти», 2023); Класи надолуження, або catch up classes, можуть відбуватися в різних форматах: індивідуальні уроки, заняття в малих або великих групах (з платформи «Уміти», 2023).*

За нашими спостереженнями, сучасні медіа, формуючи спільний європейський чи глобалізаційний практичний і соціальний досвід, не встигають адаптувати нові явища до суспільно-економічних, політичних умов в Україні. На жаль, швидкість опрацювання інформаційних потоків і їх трансформація в мінітексти повідомлень спричинює буквально вживання-вживлення не запозичених, а (при)внесених, неадаптованих слів і словосполучень. (Очевидно, інтенсивність процесів, що їх раніше означували як запозичення іншомовних слів, змушуватимуть мовознавців переглядати й поняття, якими їх означають.) Наведемо кілька прикладів такого слововживання з різними способами внутрішньотекстового тлумачення неолексем: *Коли ж ідеться про того, хто прорвався нагору харчового ланцюжка, його поведінка так само може визначатися вчорашніми травмами, тим, що в англомовному світі називають poor eating habits (≈ голодні звички), – звідси всі ці божевільні “статусні” витрати в стилі Межигір'я, які суперечать не лише смаку, а й здоровому глузду (Тиждень, 12.06.2017); «Можливості самої Канади протистояти цьому обмежені. Це потребує співпраці країн-однодумців (“like-minded countries”)*», – зазначила Фріланд (Дзеркало тижня, 30.06.2017) [приклади за: 7, с. 78–80]. У ЗМІ для молодіжного середовища може й не бути операторів тлумачення, як-от: *Хоча краще зняти slow motion відео* (Однокласник, 2018, 12).

Висновки і перспективи. Отже, прояви динамічного хаосу в графічно-орфографічній нормі української літературної мови, зокрема в такій широкій функціональній сфері, як медійна, фіксуємо щодо написання міжнародних чи іноземних організацій, установ, проєктів, предметів і под. Ідеться про неадаптовані в українській графіці й неувідповіднені щодо закономірностей лексичної семантики написання запозичених слів латиницею, зокрема уникання лапок, хоч правопис регламентує застосування цього графічного знака й до назв, записаних латиницею. Згідно з правилом чинного правопису (§ 54, п. 5, зокрема й прим. 1), видову власну назву пишемо з великої букви (перше чи єдине слово) і в лапках. На практиці ж маємо справу із саботажем звичного всім відомого правила написання індивідуальних власних назв. Зумовлений цей феномен пошуком самоорганізованої системи символічних норм, які відбивали б і літературну книжно-писемну традицію, і відображали б сучасне сприймання швидконароджуваних власних назв, слів-термінів, стрімке входження й графічну адаптацію неологізмів-запозичень в українській мовній системі.

На сьогодні варваризація української книжної практики заслуговує на особливу увагу й ретельне опрацювання з різних ракурсів, зокрема і в контексті змін книжно-писемних традицій української літературної мови новітньої доби, що становить перспективу подальших наукових студій.

Список використаної літератури

1. Гриценко П. «Треба дбати не про латинізацію, а про донесення надбання української культури». IDEALIST. media. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=cA9unZHRRg> (05.04.2018).
2. Дьолог О. С. Лексичні англіцизми як особливість сучасної мовної моди. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 1. С. 43–47.

3. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2007. № 4. С. 3–15.
4. Кисельов Р. Польсько-латинський макаронізм і «слов'яноруська» мова. *Слово і Час*. 2022. № 4 (724). С. 3–17.
5. Ленець К. В. Макаронізм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 299.
6. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд). *Кривий Ріг* : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
7. Мінкевич Е. Е. Графічно неадаптовані неозапозичення в сучасних українських ЗМІ. *Слов'янський збірник*. 2018. Вип. 22. С. 77–84.
8. Навальна М. І. Варваризми в мові сучасної української періодики. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 9. С. 217–225.
9. Німчук В. В. Кирилиця. *Енциклопедія історії України*. Т. 4. Київ : Наукова думка, 2007. С. 291.
10. Рябова К. О. Англійське хештег як об'єкт мовознавчих розвідок. *Studia philologica*. 2018. Вип. 10. С. 66–72.
11. Рябова К. О. Функції хештегу як мікротексту (на матеріалі соціальної мережі TWITTER). *Закарпатські філологічні студії*, 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 129–132.
12. Українська латинка. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_латинка.

References

1. Hrytsenko, P. (2018). “Treba dbaty ne pro latynizatsiiu, a pro donesennia nadbannia ukrainskoi kultury” [“We need to take care not about Latinization, but about conveying the heritage of Ukrainian culture”]. Available at: IDEALIST. media. <https://www.youtube.com/watch?v=cA9unZHRRg> (in Ukr.).
2. Doloh, O. S. (2020). Leksychni anhlytsyzmy yak osoblyvist suchasnoi movnoi mody [Lexical anglicisms as a feature of modern language fashion]. In: *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], 13 (1), 43–47 (in Ukr.).
3. Karpilovska, Ye. A. (2007). Tendentsii rozvytku suchasnoho ukrainskoho leksykonu: chynnyky stabilizatsii innovatsii [Trends in the development of the modern Ukrainian lexicon: factors of stabilization of innovations]. In: *Ukrainska mova* [Ukrainian language], (4), 3–15 (in Ukr.).
4. Kyselov, R. (2022). Polsko-latynskyi makaronizmi i “slov’ianoruska” mova [Polish-Latin Macaronism and “Slavic Russian” language]. In: *Slovo i Chas* [Word and time], 4 (724), 3–17 (in Ukr.).
5. Lenets, K. V. (2000). Makaronizm [Macaronism]. In: *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Kyiv, 299 (in Ukr.).
6. Lytovchenko, I. (2016). Dynamichni protsesy u viiskovii leksytsi ukrainskoi movy (nazvy zbroi, amunitsii, sporud) [Dynamic processes in the military vocabulary of the Ukrainian language (names of weapons, ammunition, structures)]. Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov, 206 (in Ukr.).
7. Minkevych, E. E. (2018). Hrafično neadaptovani neozapozychennia v suchasnykh ukrainskykh ZMI [Graphically unadapted neo-borrowings in modern Ukrainian mass media]. In: *Slovianskyi zbirnyk* [Slavic collection], 22, 77–84 (in Ukr.).
8. Navalna, M. I. (2012). Varvaryzmy v movi suchasnoi ukrainskoi periodyky [Barbarisms in the language of modern Ukrainian periodicals]. In: *Psykholinhvistyka* [Psycholinguistics], 9, 217–225 (in Ukr.).
9. Nimchuk, V. V. (2007). Kyrylytsia [Cyrillic]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Т. 4. Kyiv: Naukova dumka, 291 (in Ukr.).
10. Riabova, K. O. (2018). Anhlomovnyi kheshteh yak ob’iekt movoznavchykh rozvidok [English-language hashtag as an object of linguistic intelligence]. In: *Studia philologica*, 10, 66–72 (in Ukr.).
11. Riabova, K. O. (2019). Funktsii kheshtehu yak mikrotekstu (na materiali sotsialnoi merezhi TWITTER) [Functions of a hashtag as a microtext (on the material of the social network TWITTER)]. In: *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], 1 (9), 129–132 (in Ukr.).
12. Ukrainska latynka [Ukrainian Latin script]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ukrainska_latynka (in Ukr.).

MIXING CYRILLIC AND LATIN IN MEDIA TEXTS: PROBLEMS OF STYLE, GRAPHICS, AND SPELLING

**Svitlana Bybyk, Doctor of Philological Sciences, Professor,
Leading Researcher of the Department of Stylistics,
Language culture and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)**

e-mail: sbybyk2016@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9765-497X>

Abstract. Introduction. The article analyzes the factors causing the spread of barbarism in the Ukrainian literary language, in particular in the texts of the media environment. The relevance of the study is determined

by the need to update the theoretical foundations of the normalization of the Ukrainian literary language, to understand the challenges of the linguistic present, in particular the Latinization of book practice - official-business, scientific-educational, media and private communication. It is emphasized that barbarization is one of the manifestations of globalization processes of communication and information exchange between institutions, organizations, media, communities, individuals, as well as a consequence of the hybridization of certain linguistic phenomena. It is not new and has been covered in numerous studies on the history of the Ukrainian literary language. One of the aspects of this direction of studying dynamic changes in book language practice is the mixing of Cyrillic and Latin graphics, and accordingly, the lexicons of specific languages. Factors of the genesis of the Ukrainian literary graphic-orthographic-lexical tradition are the extra- and intralingual prerequisites for convergence and distancing of languages.

The purpose. The purpose of the research is to outline the range of problems of the culture of the Ukrainian language, media stylistics and sociolinguistics, which in close interaction determine the latest theoretical and practical aspects of mixing Cyrillic and Latin in the modern media space; outline the directions of actualization of barbarization.

The methods. The main research method is descriptive and methods of observation, generalization, and comparison.

Main results of the study. Based on the material of the texts of the media sphere from 2020 to 2024, conclusions are made about the effectiveness of the digitalization of communication, the strengthening of transculturality in communication, about the polythematism of information from multilingual sources, which requires its unification, general accessibility to consumers, which together affect the establishment of norms regarding Latin-language or mixed writing in *Usus* names and unadapted phrases. As a result, it was noted that there are manifestations of dynamic chaos in the graphic and orthographic norm of the Ukrainian literary language. This phenomenon is caused by the search for a self-organized system of symbolic norms that would reflect both the literary book-writing tradition and reflect the modern perception of rapidly emerging proper names, words-terms, the rapid introduction and graphic adaptation of neologisms-borrowings in the Ukrainian linguistic system.

Originality. For the first time in Ukrainian linguistics, the concepts of the dynamics of the language norm in the 21st century were formulated.

Conclusions and specific suggestions of the author. The need to study the barbarization of Ukrainian book practice, taking into account extra- and intralingual factors affecting stylistics, graphics, orthography, and grammar of the Ukrainian literary language, is outlined as a perspective for further research.

Key words: Latin, graphics, graphic norm, orthographic norm, barbarism, spelling.

Надійшла до редакції: 30.03.24.

Прийнято до друку: 01.05.24

МЕДІЙНА ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМАТІ ЛАЙФХАКІВ

*Т. Г. Бондаренко, кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри
журналістики, реклами та PR-технологій, Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)*

tet_bondarenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3261-2883>

У статті вивчено сучасний медійний досвід популяризації української мови у форматі лайфхаків, описано авторську практику промоціювання мовних знань через корисні поради в межах крос-платформеного ресурсу «Мова в тренді». Мета студії – дослідити медійну практику популяризації української мови у форматі лайфхаків і довести ефективність таких ресурсів для реалізації державної стратегії популяризації мови. Дослідження і систематизований виклад стали можливими завдяки застосуванню низки наукових методів: теоретичний метод і метод аналізу, метод типології, описовий, емпіричний та метод узагальнення. Витлумачено сутність понять «популяризація мови», «лайфхак» та ін. Запропоновано авторське бачення щодо типології лайфхаків на мовну тематику й виокремлено текстово-зображальні лайфхаки; відеоуроки; короткі відео (YouTube-Shorts); подкасти; гейміфікований контент (опитування, тести). Для унаочнення теоретичного викладу продемонстровано приклади мовних лайфхаків, що опубліковані в медіа, а також проілюстровано авторський практичний доробок. Підсумовано, що стратегія популяризації української мови передбачає вільне володіння українцями рідною мовою, використання української мови в усіх сферах суспільного життя, формування цілісного українськомовного інформаційно-культурного простору. Нині зафіксовано високий попит на освітні проєкти, мета яких – популяризувати українську мову. Проєкт «Мова в тренді» може стати інноваційним ресурсом для тих, хто бажає опанувати українську мову в зручному та інтерактивному форматі.

Ключові слова: медіа, популяризація, українська мова, лайфхак, відеоурок, YouTube-Shorts, подкасти, гейміфікований контент.

Актуальність. У сучасному диджиталізованому світі, коли життя людини стає більш динамічним, нагальною є потреба в гнучких та ефективних методах опанування нових знань, що представлені у вільному мережевому доступі. Зокрема, у контексті війни росії проти України, а також посилення національно-патріотичних процесів у державі пріоритетним завданням для багатьох людей стає вивчення української мови як мови титульної нації. З початком повномасштабного вторгнення українське суспільство почало максимально дистанціюватися від російського контенту, цінностей, історії, світогляду, літератури та ін. На цьому тлі помітно зріс попит на якісний українськомовний інформаційний продукт. До 24 лютого 2022 року інфопростір нашої країни був заповнений медійними матеріалами країни-агресорки. Прагнучи збільшити кількість підписників, лідери думок активно створювали й поширювали контент російською мовою. Варто визнати, що й українці віддавали перевагу здебільшого продуктам рф, продовжували говорити російською мовою в побуті та в офіційних ситуаціях. Війна кардинально змінила мовну фактуру українського суспільства, актуалізувала процеси вилучення російської продукції, зокрема книжок, фільмів, музики тощо з українського інфопростору. Російські митці та лідери думок країни-агресорки нині бойкотовані в Україні, у державі на законодавчому рівні нарешті заборонено використання російської музики, літератури й наукових джерел. Громадяни, бізнес та органи влади прагнуть перейти на українську, підприємці повністю відмовилися від російськомовного обслуговування та контенту. Суспільство почало ігнорувати продукти, імпортовані із сусідньої країни. Одним із наративів, що поширює ворог, є інформація про те, що українці активно повертаються до російськомовності, що мова фронту – російська та ін. А. Осипян, офіцер ЗСУ, в інтерв'ю виданню «The village» зазначає: «Один з обов'язкових методів насильства в полоні є примус

говорити російською. А ще співати російські гімни, пісні й учити російські вірші. Примусова російська мова – обов'язковий атрибут російського полону...» (<http://surl.li/sfauyv>).

У «Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» передбачено три стратегічні цілі та кілька операційних цілей у їхніх межах:

1) володіння населенням України та українцями, які проживають за межами України, українською мовою (вільне володіння випускниками закладів освіти українською мовою; створення державою можливості для вивчення української мови, зокрема на тимчасово окупованій території України; забезпечення українцям, які проживають за межами України, можливостей для вивчення української мови; упровадження стандартів української мови та вимог до рівня володіння нею);

2) використання населенням України української мови в усіх сферах суспільного життя (мотивування населення України використовувати українську мову; надання всіх послуг, інформації про товари та їх інформаційне наповнення українською мовою);

3) формування цілісного українськомовного інформаційно-культурного простору (формування через українськомовний продукт цілісного інформаційно-культурного простору; домінування української мови в інформаційному середовищі) [7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підставою для теоретичного осмислення теми послуговували роботи науковців, які проводили дослідження на мовну проблематику (Л. Азарова, І. Брага, Н. Жмаєва, В. Радчук та ін.). На належну увагу заслуговують студії вчених, які аналізували історичні аспекти та сучасний стан державної мовної політики (Б. Ажнюк, М. Івах, Л. Масенко, С. Савойська). У розвідці О. Вдовіної схарактеризовано інтернет-ресурси, що стають у пригоді під час вивчення української мови як іноземної (мобільні застосунки, онлайн-курси, інтернет-платформи, ютуб-канали, соцмережові сторінки, інтернет-форуми) [1]. Особливості створення та застосування відеоуроків досліджені в працях П. Довбні, А. Пікала й Н. Пономарьової, О. Токарчук та ін. Наукові міркування з приводу формування українського подкастингу запропоновані в працях С. Данилюк, М. Жовнір, Т. Лещенко. Гейміфікацію як явище, притаманне різним сферам життя суспільства, функції, які виконує ігровий контент, досліджували К. Бугайчук, Н. Волик, О. Тріщук, Н. Фіголь. Попри такі тематично різновекторні праці, у науковому дискурсі бракує розвідок, присвячених вивченню досвіду промоціювання в медіа української мови через створення та опублікування лайфхаків.

Мета статті – дослідити медійну практику популяризації української мови у форматі лайфхаків і довести ефективність таких ресурсів для реалізації державної стратегії популяризації мови. Для досягнення окресленої мети необхідно виконати такі завдання: з'ясувати сутність базисних понять (популяризація, лайфхак, відеурок, YouTube-Shorts, гейміфікований контент та ін.), проаналізувати медійні матеріали на мовну тематику, розробити типологію мовних лайфхаків, апробувати сформульовані теоретичні положення на авторському крос-платформеному ресурсі «Мова в тренді», сприяти наповненню інформаційного простору якісним українськомовним контентом.

Матеріали й методи дослідження. У межах наукової розвідки застосовано низку методів, що вможливили досягнення мети й виконання завдань. Теоретичний метод і метод аналізу застосовано для вивчення наукової літератури з вибраної теми та опрацювання медійних проєктів на інформаційному ринку, метод типології – для з'ясування основних форм поширення мовного контенту, описовий – для викладу теоретичного матеріалу, емпіричний – для втілення проєкту, що передбачає продукування мовного контенту. За допомогою методу узагальнення зроблено висновки щодо успішної реалізації державної стратегії з популяризації української мови.

Результати дослідження та їх обговорення. Популяризація мови означає поширення знань, інформації та намагання зробити щось широко відомим. Крім того, популяризація пов'язана з викладом будь-яких питань у загальнодоступній, популярній формі. За висловом Д. Метелевської, популяризація мови потребує гнучкості у виборі методів та засобів дії [6]. У зв'язку з усвідомленням нацією самоідентичності, став відчутним брак українськомовного контенту – відео, мультфільмів, кінострічок, книжок, медіа та ін. Найбільшої популярності

набувають стислі, чіткі та легкі для сприйняття матеріали. Українська мова в глобалізаційному лінгвальному вимірі має низку безпрецедентних рис: милозвучність (2 місце у світі після італійської), багатий лексичний склад (3 місце після англійської і китайської), складність граматики (2 місце), унікальність і чисельність народнописаних ресурсів (понад 200 тис. народних пісень) та ін. Опановувати такі українськомовні ресурси можна через ознайомлення з лайфхаками, що засвідчують інноваційний підхід, який поєднує переваги мультимедійного контенту й дидактичні принципи ефективного засвоєння мовного матеріалу.

За визначенням ресурсу «Termin.in.ua» [4], лайфхак (з англ. *lifehack*), або корисні поради, – спосіб виконати певну дію, швидше та простіше досягти мети. Це також прийоми, методики, які допомагають розв’язувати різні проблеми. Лайфхаки мають низку очевидних освітніх переваг: простий виклад, дотепність, легкість у сприйнятті й засвоєнні, стислість, візуалізація та ін. Унаслідок структурування дібраного з медіа фактичного матеріалу виокремлено кілька груп лайфхаків: текстово-зображальні лайфхаки; відеоуроки; короткі відео (YouTube-Shorts); подкасти; гейміфікований контент (опитування, тести).

Текстово-зображальні лайфхаки передбачають подання тексту й візуалізованих елементів. Унаочнена інформація полегшує сприйняття відомостей і допомагає запам’ятати матеріал. Наприклад, «прокачати» розмовну лексику допоможе матеріал філологині Ксенії Угненко для видання «Освіторія» (<https://bit.ly/39GSc46>). У статті «Політь бур’ян української: 30 фраз, які ми часто говоримо з помилками» авторка закликає до вивчення української мови та пропонує навчатися на помилках. Матеріал умовно поділений на дві частини: перша має поради, як почати спілкуватися українською мовою, друга надає перелік типових помилок, які виникають унаслідок використання суржику та росіїмів, браку словникового запасу й незнання граматичних правил. Ці анормативи наведені у форматі «правильно / неправильно», містять пояснення до кожного випадку. Авторський текстово-зображальний лайфхак подано на рисунку 1 та опубліковано в соцмережах (<http://surl.li/yyvgph>).

Рис. 1. Приклад текстово-зображального авторського лайфхаку

Варто зазначити, що вебплатформи мають різний функціонал, тому описаний вище тип лайфхаків можна опублікувати там, де передбачено цей тип контенту (фейсбук, інстаграм, телеграм). Для підтвердження ефективності лайфхаку варто залучати думки експертів або створювати матеріал на основі порад професіоналів. Такі матеріали мають більшу довіру й попит через упізнаваність експерта. Наприклад, поради щодо швидкого й ефективного вивчення української мови пропонує видання «NV» в інтерв’ю з Олександром Педаном, ведучим Нового каналу. Матеріал «П’ять лайфхаків. Як я вивчив українську мову» (<https://bit.ly/3zVjNJM>) містить корисні методики засвоєння нової інформації, що допоможуть опанувати мову.

Мовні лайфхаки можна трактувати як поради, які забезпечать швидке й ефективне засвоєння нової інформації. Прикладом використання мовних лайфхаків сучасними медіа є проєкт «Паляничка» (<https://bit.ly/3ug23Fl>), створений Черкаським регіональним виданням

«18000». Основна мета – допомогти читачам правильно говорити українською. Проєкт реалізують на сторінках видання в соціальних мережах, а також на сайті. Формат подання інформації передбачає візуалізацію мовного правила. Більшість дописів орієнтовані на пояснення норм і правил розмовної лексики, аналізують помилки, які найчастіше допускають через використання суржику чи росізмів. Наприклад, один із дописів стосується теми лексичних норм і суржику, демонструє використання вислову «розстрочка» замість мовної норми «на виплат», що означає купівлю товару в кредит. Візуальне наповнення має такі елементи, як логотип видання, текстовий блок, тематична ілюстрація. Текстовий блок створений у форматі «правильно / неправильно», ілюстративне зображення показує героя проєкту – Паляничку. Для створення зображальної форми, імовірно, використовували онлайн-інструмент графічного дизайну «Canva».

Аналітичні матеріали потребують більш якісного й докладного аналізу вибраної теми. Тут можна знайти пояснення певних явищ, виявлення причиново-наслідкових зв'язків між елементами дослідження тощо. Головна особливість – створення матеріалу на підставі доказової бази та думок експертів. Знайти приклади аналітичних матеріалів на мовну тематику можна в блогах мовознавців у різноманітних медіа. Відомим є блог доктора філологічних наук, професора Олександра Пономарева, опублікований у виданні «BBC Україна» (<https://bbc.in/3OeYhnh>). Концепція блогу передбачає висвітлення мовної проблематики через відповіді автора на запитання читачів. Відповіді містять розлогі пояснення мовних норм, історичні аспекти виникнення, аналіз причин і наслідків того чи того мовного явища, особисті міркування та спостереження автора. Наприклад, матеріал «Як українською “бесполезный”» має відповідь на аналогічне запитання від читача блогу. Пояснення автора змістовне та лаконічне: «Некорисний, марний». Також допис має реакції Олександра Пономарева на зауваження та примітки аудиторії. Інформація подана у вигляді тексту, наявне також тематичне стокове зображення. На жаль, блог припинив своє подальше функціонування через смерть автора, однак матеріали на мовну тематику залишаються у вільному доступі.

Отже, лайфхаки є ефективним інструментом поширення нової інформації у вигляді порад, прийомів чи методик. Медіа послуговуються текстовим форматом подання інформації та зображальними елементами для створення лайфhakів. Аналітичні фахові матеріали мають складнішу форму подання та вможливають докладне осмислення теми. Такий вид контенту передбачає, що автор є експертом у певній галузі, на основі його міркувань, історичних фактів, документів та свідчень проводять аналіз вузької теми.

Відеоформат набуває більшої популярності, порівняно з текстовими й зображальними формами контенту. Таке подання інформації має низку переваг, серед них – динамічність зображення, одночасний вплив на зір і слух, наявність анімованих елементів [2]. Тенденції до використання відеоконтенту медіа сприяли більш активному створенню відеоуроків. Такий контент дає змогу якісно пояснити інформацію за допомогою поєднання зображення, анімованих елементів, відеоряду, аудіосупроводу й тексту.

Мовна проблематика також висвітлена в медіа у вигляді відеоуроків і відеоінструкцій. Одним із прикладів є експрес-уроки української мови Олександра Авраменка, що виходять в ефірі «Сніданку з 1+1» і продубльовані в ютубі. Формат відеоуроку передбачає більш розлоге й докладне пояснення мовних норм ведучим, який постає в ролі викладача. Такий вид програм дає змогу якісно описати та проаналізувати певні аспекти вивчення мови, краще засвоїти інформацію. Наприклад, у ютуб-блозі О. Авраменка підготовлено уроки, що охоплюють такі теми, як уживання фразеологізмів в українській літературній мові, лексичні, орфографічні та стилістичні норми тощо. В одному з уроків, що має назву «Він електрик, а вона електричка? Він мер, а вона мерка?», Олександр Авраменко розповідає про нормативне використання суфіксів для створення фемінітивів.

Прикладом неординарних відеоуроків є програма телерадіокомпанії «UA: Суспільне», що має назву «Лайфhak українською». Особливість проєкту – подання інформації у форматі скетчів (англ. *Sketch* – ескіз, замальовка, нарис). Кожен випуск програми має 3–5 мовних правил, продемонстрованих у формі скетчів комедійного змісту з буденного життя, де через гру акторів

трансляють граматичні, орфографічні, лексичні норми тощо. Шоу допомагає вивчити українську розмовну лексику, збагатити мовлення фразеологізмами та відмовитися від уживання суржику. Наприклад, один з уроків має назву «Як подякувати красиво» та містить три тематичні блоки: «Формули ввічливості. Як подякувати красиво та що на це відказати?», «Що таке особові займенники?», «Говори різноманітно. 5 способів сказати, що біжиш швидко». Темі стосуються питань розмовної лексики, навчають правильного й увічливого спілкування.

Особливого значення формат відеоуроків набув із початком пандемії та карантинних обмежень, що внеможливили здобуття освіти офлайн, посилили потребу в єдиній системі онлайн-освіти. Міністерство освіти і науки України створило проєкт «Всеукраїнська школа онлайн», у межах якого українські телеканали транслювали телеуроки для учнів 5–11 класів. Відеоформат і наявність ведучого-вчителя створюють умови, наближені до реального уроку, і підвищують ефективність навчання, порівняно з самостійним опрацюванням матеріалу. Відеоуроки доступні за безоплатною реєстрацією. Усі уроки, розміщені в проєкті, пройшли перевірку експертів Українського інституту розвитку освіти.

Протягом останніх років особливої актуальності набув формат коротких відео («**Youtube Shorts**»), що перевершують за охопленням навіть тривалі відео [8]. Провідними платформами для поширення коротких відео стали «TikTok», «YouTube» («Shorts»), «Instagram» («Reels») та «Facebook» («Reels»). Перевагою формату є те, що він набирає більше поширень і вподобань, ніж тривалі відео, легкий у використанні, дає змогу свайпати матеріали. Відео «Shorts» слугує потужним інструментом для залучення тих, хто навчається, оскільки за своєю медійно-освітньою природою увідповіднений із сучасними тенденціями споживання та засвоєння контенту [5]. Завдяки іманентній стислості й візуальній привабливості, короткі відео здатні утримувати увагу аудиторії, полегшуючи процес засвоєння нових знань. Крім того, мультимедійний формат поєднує різноманітні канали сприйняття інформації, що забезпечує краще запам'ятовування мовного матеріалу.

На авторському ютуб-каналі «Мова в тренді» (<http://surl.li/vncwkw>) розроблено серію відео формату «Shorts», що спрямовані на представлення знань з української мови, культурно-історичної спадщини українського народу, сучасних комунікаційних реалій, які кардинально змінилися через тривалу ковідну епідемію, війну, домінування онлайн-форм здобуття базової освіти за різними рівнями та освіти впродовж життя. Ролики охоплюють різноманітні теми й рівні складності, відповідно до потреб цільової аудиторії. Матеріали репрезентують приклади використання граматичних конструкцій, функціонування лексичних одиниць, вимови в контексті реальних ситуацій спілкування, демонструючи практичне застосування мовних знань.

Отже, відеоуроки та відео «Shorts» слугують ефективним інструментом поширення інформації та мають низку переваг над текстовим і зображальним викладом даних: динамічність зображення, можливість впливати на декілька органів чуття одночасно, зацікавлення аудиторії анімованими елементами тощо. Описані формати дають змогу більш якісно й докладно пояснити нову інформацію. Такий спосіб комунікації між ведучим та аудиторією наближений до форми звичайного уроку, може бути використаний у дистанційній освіті.

Подкастинг – це новий формат аудіопрограм, що стрімко розвивається в українських медіа. Їх також можна вважати мережевими щоденниками, де записи створені в аудіоформаті [3]. Прослуховування подкастів можливе через онлайн-сервіси, спеціальні платформи й додатки та після завантаження на мобільний пристрій. Українські видання створюють окремі ресурси для прослуховування подкастів. Наприклад, видання «NV» має платформу «NV подкасти», де розміщені записи, створені всеукраїнськими й регіональними виданнями, окремими авторами-журналістами. Тут можна знайти понад 200 різноманітних подкастів, представлених у 18 темах, серед них «Новини», «Політика», «Економіка», «Суспільство», «Психологія», «Освіта» тощо.

За формою комунікації подкасти класифікують на подкаст-монолог, подкаст-розмову; за форматом представлення інформації розрізняють новинні, навчальні подкасти, обмін думками, сторителінг й історичні подкасти. Тематичне різноманіття подкастів українських медіа задовольняє також потреби у висвітленні мовної проблематики. Проєкт Софії Тетерваковської для «Радіо Свобода» «Чому державною» (<http://surl.li/nydxym>), представлений у форматі

сторителінгу, допомагає подивитися на мовне питання під іншим кутом. Гості подкасту – іноземці, які заговорили українською, розповідають про свій шлях вивчення мови, причини, через які вони наважилися на цей крок. Тут можна дізнатися про ефективні засоби вивчення української мови, які застосовували герої, стереотипи про Україну, нав'язані іноземцям, та шлях адаптації до українськомовного суспільства.

Подкаст із мовними лайфхаками можна знайти на радіо «ХІТ.FM». У межах проєкту «Українська – це просто» мовознавиця Олена Зінченко допомагає слухачам легко опанувати українську мову. У своїх програмах ведуча розповідає про цікаві українські слова та їхнє значення, ділиться порадами грамотного усного мовлення, на прикладах демонструє функціонування мовних норм. Один із випусків програми, наприклад, розповідає про різницю між значеннями понять «каблучка» і «кульчик». Послухати подкаст можна щобудня о 18:30 або на сайті «ХІТ.FM» (<http://surl.li/ggacoy>).

Отже, аудіоподкасти набувають популярності через легкий розмовний формат поширення інформації, різноманітне тематичне спрямування. Створення подкасту потребує наявності одного або більше ведучих, умотивованого вибору формату спілкування: монолог чи розмова в ефірі. За форматом представлення інформації аудіоподкасти диференційовані на новинні, навчальні, обмін думками, сторителінг та історичні.

Гейміфікований контент. Явище гейміфікації активно використовують у багатьох сферах діяльності, тому медійники також практикують ігровий формат. У такий спосіб читач не лише отримує інформацію, а й взаємодіє з нею, що позитивно впливає на охоплення аудиторії та підвищує мотивацію до прочитання основного інформаційного тексту. Контент, який залучає користувачів до взаємодії, сприяє підвищенню уваги до медійного матеріалу та створює умови для збирання користувацького контенту. Виокремлюють такі інструменти, як конкурси, опитування, коментування та опублікування новин від читачів.

Опитування забезпечують швидкий зворотний зв'язок. Вони допомагають зібрати інформацію про настрої суспільства, проаналізувати рівень залученості читачів та підвищити їхню активність на сайті. Медіа часто використовують метод опитування в додаткових майданчиках поширення контенту, наприклад, у соціальних мережах. Опитування, що стосуються мовної проблематики, мають специфічну форму та найчастіше виконують роль інструменту для перевірки знань читачів. Наприклад, проєкт «Паляничка», реалізований виданням «18000», містить серію опитувань, які пов'язані з мовними нормами. Такі матеріали поширюють в інстаграмі, у сториз виданнях, вони орієнтовані на підписників, зацікавлених у вивченні української мови. Прикладом є серія сториз «Закріпимо знання мови», що містить три опитування на перевірку знань правильного вживання висловів «протягом» і «на протязі». Серед структурних елементів опитування – запитання та кілька варіантів відповідей, де є лише одна правильна. Читачі можуть відразу побачити свій результат, порівняти зі статистикою відповідей інших користувачів. На основі зібраних даних формують допис, що має правильний варіант відповіді та пояснення мовного правила.

Перевірити знання мови допоможе серія тестів, створених ресурсом «Освіта.ua», наприклад «Чи знаєте ви новий український правопис?» (<http://surl.li/cdsrns>). Тест дає змогу визначити рівень знання нових мовних норм, дізнатися про зміни в українському правописі. Він складається з 20 запитань, кожне з них має кілька варіантів відповіді. Зробивши свій вибір, респондент може одразу переглянути результат і мовне правило, яке пояснює написання тих чи тих слів.

Типовим прикладом використання тестів також є матеріал «Як добре ви знаєте українську мову», створений виданням «Деро.ua» до Дня української писемності та мови (<http://surl.li/bkvagh>). Це тестування тематично охоплює граматичні, лексичні, пунктуаційні норми, історичні аспекти розвитку української мови та літератури, питання щодо правильного вживання слів тощо. Усього тест містить 31 запитання та забезпечує миттєвий показ правильності або неправильності вибраного варіанта.

Отже, гейміфікація допомагає в просуванні матеріалу та залученні аудиторії. Основні різновиди гейміфікованого контенту – опитування й тести, що мають низку специфічних ознак.

Висновки й перспективи. В умовах війни актуалізовано процеси визначення національної самоідентичності. Вітчизняна аудиторія свідомо відмовляється від споживання російського контенту, роблячи вибір на користь українського продукту. Зростає зацікавленість українською музикою, фільмами, книжками та іншими ресурсами, що сприяє пришвидшеному розвитку культурної сфери. Зафіксовано високий попит на освітні проекти, мета яких – популяризувати українську мову. Проаналізовані проекти для поширення української мови є інноваційною формою контенту, яка поєднує навчання та розваги в зручному й компактному форматі. Авторський проєкт покликаний надати аудиторії мовні лайфхаки в різних форматах, що дають змогу пізнавати мову в легкій і цікавій фактурі. Проєкт «Мова в тренді» може стати інноваційним ресурсом для тих, хто бажає опанувати українську мову в зручному та інтерактивному форматі. Українська мова – одна з найпоширеніших і найскладніших за граматику мов, тому її вивчення потребує ефективних та привабливих методів викладання, що увідповіднені з уподобаннями аудиторії і тенденціями розвитку сучасного диджиталізованого суспільства. Самостійне опанування мови на запропонованому крос-платформеному ресурсі суттєвою мірою відрізняється від традиційних методів викладання мови, представляючи більш сучасний і динамічний підхід. Залучено різноманітні техніки та прийоми, використано анімації, інтерактивні завдання, ігри й сценки з реального життя, щоб зробити процес навчання захопливим і пізнавальним. Лайфхаки зосереджені на специфічних темах або на аспектах української мови, які не завжди висвітлено в традиційних курсах, акцентовано на культурних особливостях, ідіомах, жартах чи крилатих висловах, що дає змогу глибше зануритися в мовне середовище та зрозуміти тонкощі української мови. Перспективи розвідки пов'язані насамперед із продукуванням медійно-освітнього контенту, розширенням зворотної комунікації з аудиторією, таргетуванням інформаційно-освітнього продукту й ін.

Список використаної літератури

1. Вдовіна О. О. Аналіз інтернет-ресурсів для вивчення української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2020. № 7.1 (83.1). С. 28–31.
2. Гаврилук. І. Л. Візуальний контент місцевої онлайн журналістики: сучасні тенденції та проблеми. *Образ*. Суми : СДУ, 2020. № 1 (33). С. 51–56.
3. Дмитровський О. Типологія українських подкастів – найважливішого сегмента інтернет-радіо. *Теле- та радіожурналістика*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 14. С. 149–154.
4. Лайфхак. *Termin.in.ua*. URL : <https://termin.in.ua/layfkhak-lifhack/> (дата звернення: 10.04.2024).
5. Марценюк Л., Груздев О., Кандел Б. Напрями розвитку інноваційних технологій з урахуванням уподобань міленіалів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 367–371.
6. Метелевська Д. К. Популяризація української мови. URL : <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/2d30c6ec-dd69-4696-bd22-3d11bb1ad194/content> (дата звернення: 10.04.2024).
7. Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» / Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-p#Text> (дата звернення: 20.04.2024).
8. Violot C., Elmas T., Bilogrevik I., Humbert M. Shorts vs. Regular Videos on YouTube: A Comparative Analysis of User Engagement and Content Creation Trends. URL : <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/3614419.3644023> (дата звернення: 20.04.2024).

Список використаних джерел

1. Інстаграм-сторінка «Мова в тренді». URL : https://www.instagram.com/mova_vtrendi?igsh=MXFjcmFhcG0xemQ2cg== (дата звернення: 10.04.2024).
2. Телеграм-канал «Мова в тренді». URL : https://t.me/mova_v_trendi (дата звернення: 10.04.2024).
3. ТікТок-акаунт «Мова в тренді». URL : https://www.tiktok.com/@tetiana_bondarenko?_t=8oRtc6oOIju&_r=1 (дата звернення: 12.04.2024).
4. Фейсбук-сторінка «Мова в тренді». URL : <https://www.facebook.com/share/JGqFGKdo7nB2vv5Z/?mibextid=LQQJ4d> (дата звернення: 10.04.2024).
5. Ютуб-канал «Мова в тренді». URL : https://youtube.com/@mova_v_trendi?si=81JlyJwc0nSiv2zI (дата звернення: 12.04.2024).

References

1. Vdovina, O. O. (2020). Analiz internet-resursiv dlia vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Analysis of Internet resources for learning Ukrainian as a foreign language]. In: *Molodyi vchenyi [Young Scientist]*, 7.1 (83.1), 28–31 (in Ukr.).
2. Havryliuk, I. L. (2020). Vizualnyi kontent mistsevoi onlain zhurnalistyky: suchasni tendentsii ta problemy. [Visual content of local online journalism: current trends and problems]. In: *Obraz [Obraz]*. Sumy: SDU, 1 (33), 51–56 (in Ukr.).
3. Dmytrovskiy, O. (2015). Typolohiia ukrainskykh podkastiv – naivazhlyvishoho sehmenta internet-radio. [Typology of Ukrainian podcasts – the most important segment of Internet radio]. In: *Tele- ta radiozhurnalistyka. [Television and radio journalism]*. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 14, 149–154 (in Ukr.).
4. Laifkhak [Lifehack]. Available at: <https://termin.in.ua/layfhak-lifehack/> (in Ukr.).
5. Martseniuk, L., Hruzdiev, O. & Kandel, B. (2022). Napriamy rozvytku innovatsiinykh tekhnolohii z urakhuvanniam upodoban milenialiv [Development directions of innovative technologies taking into account the preferences of millennials]. In: *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs]*, 4, 367–371 (in Ukr.).
6. Metelevska, D. K. Populiaryzatsiia ukrainskoi movy [Popularization of the Ukrainian language]. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/2d30c6ec-dd69-4696-bd22-3d11bb1ad194/content> (in Ukr.).
7. Stratehiia populiaryzatsii ukrainskoi movy do 2030 roku «Sylna mova – uspishna derzhava» / Skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lypnia 2019 r. № 596-r. [Strategy for popularizing the Ukrainian language until 2030 “A strong language is a successful state” / Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 17, 2019, No. 596.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-p#Text> (in Ukr.).
8. Violot, C., Elmas, T., Bilogrevik, I. & Humbert, M. (2024). Shorts vs. Regular Videos on YouTube: A Comparative Analysis of User Engagement and Content Creation Trends. Available at: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/3614419.3644023> (in Eng.).

List of used sources

1. Instagram-page «Mova_vtrendi». Available at: https://www.instagram.com/mova_vtrendi (in Ukr.).
2. Telegram-channel «Mova_vtrendi». Available at: https://t.me/mova_v_trendi (in Ukr.).
3. TikTok «Mova_vtrendi». Available at: https://www.tiktok.com/@tetiana_bondarenko_?_t=8oRtc6oOIju&_r=1 (in Ukr.).
4. Facebook-page. «Mova_vtrendi». Available at: <https://www.facebook.com/share/JGqFGKdo7nB2vv5Z/?mibextid=LQQJ4d> (in Ukr.).
5. YouTube-channel «Mova_vtrendi». Available at: https://youtube.com/@mova_v_trendi (in Ukr.).

MEDIA PRACTICE OF PROMOTING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE FORMAT OF LIFE HACKS

**Tetiana Bondarenko, Ph.D., Associate Professor,
the Head of the Department of Journalism, Advertising and PR-technologies,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)**

tet_bondarenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3261-2883>

Abstract. Introduction. In the context of Russia’s war against Ukraine and the strengthening of national-patriotic processes in the state, the priority task is the popularization of the Ukrainian language. It is studied by the majority of the population as the language of the titular nation. This article examines the modern media experience of popularizing the Ukrainian language in the format of life hacks and describes the author's practice of promoting language knowledge through useful tips within the cross-platform resource “Mova_vtrendi”.

Purpose. The study aims to investigate the media practice of popularizing the Ukrainian language in the format of life hacks and to prove the effectiveness of such resources for implementing the state language popularization strategy.

Methods. The research and systematic presentation were made possible through the application of several scientific methods: theoretical method, analysis method, typology method, descriptive method, empirical method, and generalization method.

Results. The essence of the basic concepts (popularization, life hack, video tutorials, YouTube Shorts, gamified content, etc.) has been clarified. The author’s vision regarding the typology of language-related life hacks is proposed, with text-image life hacks, video lessons, short videos (YouTube Shorts), podcasts, and gamified content (surveys, tests) being singled out.

Originality. Media projects for the popularization of the Ukrainian language were analyzed. It is an innovative form of content that combines learning and entertainment in a convenient and compact form. Features of the author’s project «Mova_vtrendi» are described. This project aims to offer the audience language life hacks in various formats, which make it possible to learn the language in an easy and interesting way.

Conclusion. It is summarized that the strategy of popularizing the Ukrainian language involves the fluent command of the native language by Ukrainians. The use of the Ukrainian language in all spheres of public life, and the formation of a complete Ukrainian-speaking informational and cultural space. Currently, there is a high demand for educational projects aimed at popularizing the Ukrainian language. The “Mova_vtrendi” project can become an innovative resource for those who want to learn the Ukrainian language in a convenient and interactive format.

Key words: media, popularization, language, life hack, video lesson, YouTube Shorts, podcasts, gamified content.

Надійшла до редакції: 15.04.24

Прийнято до друку: 22.05.24

**DAS UKRAINISCHE KULTURERBE IN ZEITEN DES KRIEGES: EINE
MEDIENPERSPEKTIVE AUS DER SICHT DER
SÜDDEUTSCHEN ZEITUNG**

*Lyudmyla Shvydka, Dr. sc. philol., Dozentin,
Bohdan Chmelnyzkyi Nationale Universität Tscherkassy
(Tscherkassy, Ukraine)
e-mail: shvidka2005@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1052-7362>*

*Yevhiiii Datsenko, Master der Philologie, Deutsche Sprache und Literatur,
Bohdan Chmelnyzkyi Nationale Universität Tscherkassy
(Tscherkassy, Ukraine)
e-mail: yevheniydatsenko@gmail.com*

У статті досліджено вплив війни на українську культурну спадщину, зосереджено увагу на руйнуванні історичних пам'яток та культурних об'єктів під час російської інвазії, що триває з лютого 2022 року. Аналіз ролі медіа у висвітленні руйнувань культурної спадщини під час війни та їх впливу на міжнародне усвідомлення проблеми є новим підходом у дослідженні наслідків дії збройних конфліктів на культуру.

Мета статті – дослідити вплив війни на культурну спадщину України, зосередивши увагу на масштабах руйнування історичних пам'яток та об'єктів культури. Важливим компонентом є аналіз ролі медіа у висвітленні цих руйнувань та їхнього впливу на міжнародну свідомість.

Застосовано критичний підхід до оцінювання інформаційних джерел для якісного аналізу медіарепортажів про факти руйнування культурних об'єктів в Україні. Простежено негативний вплив війни на культурну спадщину України, що спричинює руйнування важливих історичних пам'яток. Наголошено, що медіа слугують як інструментами політичної пропаганди, так і засобами привернення міжнародної уваги до цієї проблеми. Підсумовано, що для ефективного збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту необхідно розробити стратегії захисту та міжнародного співробітництва. Результати роботи підтверджують важливість критичного підходу до медіарепортажів про конфлікти для кращого розуміння їхнього впливу на суспільство і політику.

***Ключові слова:** українська культурна спадщина, наслідки війни, російське вторгнення, медіа, війна в медіа, газета «Süddeutsche Zeitung», національна ідентичність, культурний опір, патріотизм.*

Aktualität des Themas. Die anhaltende russische Invasion in der Ukraine, die seit Februar 2022 andauert, hat das kulturelle Erbe des Landes erheblich bedroht. Diese aktuelle Situation macht das Thema besonders relevant, da die Zerstörung von Kulturgütern nicht nur einen Verlust für die Ukraine, sondern für die gesamte Menschheit darstellt. Die internationale Gemeinschaft steht vor der Herausforderung, schnell und effektiv auf diese Bedrohungen zu reagieren, um das kulturelle Erbe zu schützen und zu bewahren. Die Dringlichkeit des Themas wird durch die anhaltenden Konflikte und deren Auswirkungen auf historische Stätten und kulturelle Einrichtungen verdeutlicht, was zu verstärkten Schutzmaßnahmen und globalen Unterstützungsinitiativen führt.

Analyse der neuesten Forschungsarbeiten und Publikationen hat mehrere Schlüsselbereiche bei der Untersuchung der Rolle der Medien in Konflikten aufgezeigt. Michael Brüggemann und Hartmut Wessler beleuchten in ihrem Beitrag "Medien im Krieg", wie Medien in transnationalen Konflikten als Instrumente politischer Propaganda fungieren und somit die öffentliche Meinung sowie internationale Reaktionen beeinflussen [2]. Ergänzend dazu untersucht Johannes Grotzky den Einfluss der Medien auf die Gesellschaft, wobei sein Fokus auf der Medienberichterstattung über den Ukraine-Konflikt liegt. Er hebt die Bedeutung eines kritischen Informationskonsums hervor, um Desinformation zu vermeiden [5]. Diese Perspektiven werden durch Jörg Becker erweitert, der in seinem Buch die politischen Theorien von Carl Schmitt analysiert und insbesondere die Rolle der Medien bei der Formung von Feindbildern und Stereotypen im politischen Diskurs beleuchtet [1].

Vor dem Hintergrund des aktuellen Konflikts in der Ukraine sind diese Analysen besonders relevant. Sie verdeutlichen die Bedeutung der Medien im Kontext eines Krieges, in dem die Zerstörung des kulturellen Erbes zu einem Instrument der politischen Manipulation und der Verstärkung nationaler Narrative wird. Die aktuelle Situation in der Ukraine, wo die Zerstörung von Museen und historischen Denkmälern ein Teil der militärischen Strategie geworden ist, erfordert eine sofortige Reaktion der internationalen Gemeinschaft und eine Verstärkung der Maßnahmen zum Schutz von Kulturgütern. Diese Untersuchung hilft zu verstehen, wie die Medien sowohl zur Berichterstattung über die Zerstörung beitragen als auch zur Desinformation genutzt werden können, was eine kritische Medienanalyse für den Schutz des kulturellen Erbes und der nationalen Identität in Konfliktzeiten besonders wichtig erscheinen lässt.

Das Ziel dieses Artikels ist es, die Auswirkungen des Krieges auf das kulturelle Erbe der Ukraine zu untersuchen, wobei der Schwerpunkt auf dem Ausmaß der Zerstörung historischer Denkmäler und Kulturstätten liegt. Ein wichtiger Bestandteil ist die Analyse der Rolle der Medien bei der Berichterstattung über diese Zerstörung und ihre Auswirkungen auf das internationale Bewusstsein. Der Artikel versucht auch, mögliche Strategien für den Schutz und die Erhaltung des kulturellen Erbes im Kontext eines bewaffneten Konflikts zu untersuchen.

Forschungsergebnisse und Diskussionen. Die Berichterstattung über Kriege und Konflikte in den Medien spielt eine entscheidende Rolle bei der Formung der öffentlichen Meinung und politischer Entscheidungen. Die Analyse von Narrativen und Wahrnehmungen, die durch die Medien geformt werden, ist von zentraler Bedeutung, um die tatsächlichen Auswirkungen auf die Gesellschaft und die Politik zu verstehen. In diesem Artikel wird die Wichtigkeit betont, die Medienberichterstattung über Kriege kritisch zu hinterfragen. Durch die Analyse der Art und Weise, wie Medien über Kriege berichten, können wir besser verstehen, wie bestimmte Narrative geformt und verbreitet werden, die wiederum die öffentliche Meinung und politische Entscheidungen beeinflussen. Darüber hinaus wird die Rolle der Medien bei der Berichterstattung über Kriege und Konflikte genauer betrachtet, um aufzuzeigen, wie sie dazu beitragen, die Realität von Kriegen zu vermitteln und welche Verantwortung sie dabei tragen. Diese Arbeit wird einen Einblick in die Komplexität der Beziehung zwischen Medien, Krieg und öffentlicher Wahrnehmung bieten und die Bedeutung einer kritischen Analyse der Medienberichterstattung über Kriege hervorheben.

Die Entstehung eines vermittelten Konflikts, d. h. eines Krieges, bei dem die Medien eine wichtige Rolle bei der Berichterstattung und der öffentlichen Meinungsbildung spielen, hat tiefe historische Wurzeln. Ab Mitte des neunzehnten Jahrhunderts wurde die Rolle der Medien in Kriegen immer deutlicher. Im Krimkrieg (1853–1856) und im Amerikanischen Bürgerkrieg (1861–1865) traten die ersten Kriegsberichterstatter auf, die als eine eigene Art von Konfliktteilnehmern fungierten. Sie läuteten eine neue Ära in der Berichterstattung über militärische Ereignisse ein, die darin bestand, die Öffentlichkeit unverzüglich über den Verlauf der Feindseligkeiten zu informieren und die öffentliche Meinung zu beeinflussen.

Im zwanzigsten Jahrhundert, insbesondere während der beiden Weltkriege, ging diese Entwicklung mit der Entstehung eines umfassenden Systems der Militärpropaganda einher. Mit diesem System wurde versucht, die Medien zur Unterstützung militärischer Ziele zu nutzen und die an die Öffentlichkeit weitergegebenen Informationen zu kontrollieren.

Mit der Weiterentwicklung der Technologie und der zunehmenden globalen Verfügbarkeit von Informationen erreichte die Medialisierung von Konflikten während der Golfkriege (1991 und 2003) einen neuen Höhepunkt. Diese Kriege zeichneten sich durch ein noch nie dagewesenes Ausmaß an weltweiten Live-Übertragungen und die Praxis der Einbettung von Journalisten in militärische Einheiten aus, was den Einfluss der Medien auf die Wahrnehmung von Konflikten und die öffentliche Meinungsbildung deutlich erhöhte [2, s. 635].

Die Medien fungieren nicht nur als neutrale Plattformen, auf die Konfliktparteien ihre Kriegsbilder projizieren. Sie sind selbst Akteure, die Informationen und Themen für die Veröffentlichung auswählen, interpretieren und kommentieren. Dabei bewahren sie ein unterschiedlich hohes Maß an redaktioneller Autonomie. Das wirft die Frage nach dem Verhältnis zwischen politischen Akteuren und Medien unter den besonderen Bedingungen gewaltsamer Konflikte auf.

Der Ukrainekrieg hat die Bedeutung von Propaganda in der politischen Kommunikation einmal mehr unterstrichen. Die Verbreitung von Informationen und die Art, wie Ereignisse dargestellt werden, können die öffentliche Meinung beeinflussen und die Haltung gegenüber den beteiligten Parteien prägen. In diesem Kontext ist es von entscheidender Bedeutung, Propaganda-Strategien zu erkennen und kritisch zu hinterfragen, um nicht Opfer von Manipulation zu werden. Die Analyse von Propaganda und Strategien wie Emotionalisierung und Stereotypisierung offenbart, dass diese Instrumente der Meinungsbildung und -manipulation in der politischen Kommunikation von zentraler Bedeutung sind.

Die Emotionalisierung wird als Mittel eingesetzt, um die öffentliche Meinung zu beeinflussen und emotionale Reaktionen hervorzurufen, wie das beispielsweise in der Formulierung „Russland muss verlieren lernen“ deutlich wird. Die Stereotypisierung hingegen führt zu einer Vereinfachung komplexer Sachverhalte und zur Schaffung von Feindbildern, wie sie in der politischen Theorie von Carl Schmitt zu finden sind. Darüber hinaus wird die Tendenz erkennbar, Propaganda als Public Relations (PR) zu tarnen, um sich von den negativen Konnotationen von Propaganda zu distanzieren [1].

Die Rede des ukrainischen Präsidenten Wolodymyr Zelenskyy in der Nacht des Angriffs auf das Land, die von Mike Szymanski in *der Süddeutschen Zeitung* analysiert wurde, hebt die Emotionalisierung der Rede hervor. Szymanski konzentriert sich auf die emotionale und entschlossene Sprache, die Zelenskyy in seiner Rede verwendet, wie z.B. *“Wenn ihr angreift, werdet ihr unsere Gesichter sehen, nicht unsere Rücken!”* Diese Aussage unterstreicht das Gefühl der Moral und der Standhaftigkeit gegenüber einem Angreifer, selbst in einer Situation, in der sich die Ukraine in einer äußerst schwierigen Lage befindet. Diese Art von Emotionalisierung kann als ein Beispiel für die Verwendung von Propaganda-Strategien in der politischen Kommunikation angesehen werden. Es ist jedoch von entscheidender Bedeutung, dass kritische Reflexion und Selbstkritik in der eigenen Gesellschaft und Politik vorausgehen, bevor man andere kritisiert. Nur durch eine solche kritische Auseinandersetzung mit den eigenen Meinungen und Vorurteilen kann man effektiv gegen Propaganda vorgehen und ihre gefährlichen Konsequenzen vermeiden [7].

Die Analyse dieser Rede zeigt, wie die politischen Führer die Medien nutzen, um die öffentliche Meinung zu lenken und das Bild der Situation in der breiten Öffentlichkeit zu prägen. Insbesondere spricht Zelenskyy das Land als Symbol für Stärke und Entschlossenheit an, trotz der komplexen Umstände und des Gefühls der Unsicherheit in der Bevölkerung. Seine Worte bestechen nicht nur durch ihre Emotionalität, sondern haben auch das Potenzial, die Einstellung und Stimmung der Öffentlichkeit, die Wahrnehmung des Konflikts und der weiteren Entwicklung zu verändern.

Die Medienberichterstattung über den Krieg in der Ukraine spielt eine entscheidende Rolle bei der Formung der öffentlichen Wahrnehmung und der politischen Diskurse sowohl innerhalb als auch außerhalb des Landes. Seit dem Beginn des Krieges hat sich die Medienlandschaft radikal verändert, was tiefgreifende Auswirkungen auf die Art und Weise hat, wie Informationen konsumiert und verbreitet werden. Besonders auffällig ist der scharfe Kontrast zwischen der russischen und der ukrainischen Berichterstattung. Während Russland durch strenge Zensur und Gesetze, die den Begriff “Krieg” verbieten, seine offizielle Version des Konflikts rigoros durchsetzt, zeichnet die ukrainische und internationale Presse ein Bild des Widerstands und der Standhaftigkeit.

In Russland wurden seit der Invasion am 24 Februar 2022 neue Gesetze erlassen, die die Verwendung des Begriffs “Krieg” untersagen und stattdessen von einer “militärischen Spezialoperation” sprechen. Die Durchsetzung dieser Regelungen ist strikt, und Verstöße werden mit schweren Strafen, einschließlich Geldstrafen, Gefängnisstrafen und Medienverboten, geahndet. Diese Maßnahmen haben dazu geführt, dass viele unabhängige Medien, wie zum Beispiel die Zeitung Novaja Gazeta und der Radiosender Écho Moskvyy, ihre Arbeit einstellen oder ins Ausland verlegen mussten, um ihre Berichterstattung fortzusetzen [5, s. 2–5].

Die ukrainische Kultur und Identität haben im Angesicht des Krieges eine neue Bedeutung und Dringlichkeit erlangt. Ukrainische und internationale Journalisten dokumentieren das Ausmaß des Konflikts und konzentrieren sich dabei auf die menschlichen und kulturellen Auswirkungen. Dieser kulturelle Widerstand zeigt sich auch in der verstärkten Betonung der ukrainischen Identität und des Erbes als Antwort auf die russische Aggression.

Der Krieg in der Ukraine hat nicht nur das menschliche Leid und die Zerstörung materieller Ressourcen verursacht, sondern auch das kulturelle Erbe des Landes tief betroffen. Diese Kulturzeugnisse spiegeln das Selbstverständnis und die Geschichte der ukrainischen Nation wider. Trotz der Zerstörung und der ständigen Bedrohung haben zahlreiche Akteure bedeutende Anstrengungen unternommen, um dieses kulturelle Erbe zu bewahren, zu dokumentieren und sogar zu nutzen, um den Widerstand gegen die Invasion zu symbolisieren.

Ein besonders tragisches Beispiel für die Zerstörung von Kulturgütern, auf das *die Süddeutsche Zeitung* hinweist, ist die Beschädigung des Maria Prymachenko-Museums in Iwankiw, das bei einem russischen Angriff im Jahr 2022 schwer beschädigt wurde. Das Museum beherbergte zahlreiche Werke der bekannten ukrainischen Volkskünstlerin, deren naivistische Malerei weltweit geschätzt wird. Trotz der Zerstörung gelang es Anwohnern, viele ihrer Werke aus den Trümmern zu bergen und zu sichern [8]. Das zeigt nicht nur die Wertschätzung der lokalen Bevölkerung für ihr kulturelles Erbe, sondern auch ihren Mut und ihr Engagement in einer Zeit extremer Bedrohung. In ähnlicher Weise wurde in der Stadt Tschernihiw das historische Gebäude der **Kirche des Heiligen Paraskeva** aus dem 12. Jahrhundert stark beschädigt. Historische Stätten wie diese sind nicht nur architektonische Meisterwerke, sondern auch Zeugnisse der tief verwurzelten religiösen und kulturellen Traditionen der Ukraine. Trotz der Zerstörung sind Restaurierungsarbeiten geplant, um diese wertvollen historischen Monumente zu bewahren. In Lwiw wurden wertvolle Manuskripte, Ikonen und Gemälde aus den örtlichen Museen in provisorische Schutzräume gebracht, um sie vor den Angriffen zu schützen. Diese Schutzmaßnahmen umfassen auch die Umsiedlung von Kunstwerken in unterirdische Lagerräume und die Sicherung empfindlicher Dokumente in speziell präparierten Behältern. Diese proaktiven Maßnahmen verdeutlichen die Dringlichkeit, kulturelles Erbe vor dem physischen Verlust zu bewahren und für künftige Generationen zu erhalten.

Die Berichterstattung hebt oft das Engagement und die Entschlossenheit der Ukrainer hervor, ihre Kultur und Lebensweise zu bewahren, trotz der Bedrohung durch den Krieg. Durch die Betonung traditioneller und moderner kultureller Elemente wird ein starkes Zeichen gegen die Versuche gesetzt, die ukrainische Identität zu unterdrücken oder zu assimilieren. Die russische Aggression hat sich erheblich auf die ukrainische Kultur und Identität ausgewirkt. Angesichts des Krieges haben sich die Ukrainer zusammengetan, um ihre nationale Identität zu bewahren und sich den Assimilierungsbemühungen zu widersetzen. Die russische Propaganda, die versucht, historische Fakten zu verdrehen und die Ukrainer als “Nazis” zu bezeichnen, hat die nationale Einheit und den Wunsch, ihre Kultur zu schützen, nur gestärkt [3].

Die ukrainische Kultur erlebt inmitten des Krieges eine Art Wiederaufleben. Künstler, Musiker, Schriftsteller und Filmemacher arbeiten aktiv an der Schaffung von Werken, die die ukrainische Identität betonen und der Welt vom Freiheitskampf der Ukraine erzählen. Die Wiederherstellung von Traditionen, die Förderung der ukrainischen Sprache und die Darstellung der nationalen Geschichte sind zu Schlüsselementen des zeitgenössischen ukrainischen Kulturlebens geworden.

Während der Krieg weiter tobt, haben ukrainische Künstler neue Wege gefunden, um den Widerstand und die Belastungen des Alltags zu dokumentieren. In Kiew wurden Ausstellungen gezeigt, die eine Sammlung von Kunstwerken zusammenbrachten, die die Gewalt und den Schmerz des Konflikts thematisieren. Künstler wie **Andriy Yermolenko** und **Oleksandr Hrehov** nutzen Plakate und Illustrationen, um die Schrecken des Krieges und den ungebrochenen Widerstand der ukrainischen Bevölkerung zu visualisieren. Diese künstlerischen Werke dienen nicht nur der Dokumentation, sondern auch als Mittel der Selbstvergewisserung und als Symbol des Widerstandes gegen die Invasion.

Wie *die Süddeutsche Zeitung* bemerkt, spiegelt sich der Widerstand der ukrainischen Kultur auch eindrucksvoll in der Literatur wider. Schriftsteller wie **Serhiy Zhadan** und **Oksana Zabuzhko** haben bedeutende literarische Werke geschaffen, die die Realität des Krieges und seine Auswirkungen auf die ukrainische Gesellschaft thematisieren. Zhadans Roman “**Internat**” schildert eindrucksvoll das Leben im Konfliktgebiet und bietet einen tiefen Einblick in die moralischen und emotionalen Herausforderungen, denen die Menschen gegenüberstehen. Diese literarischen Werke fungieren als wichtige Dokumentationen der Gegenwart und tragen dazu bei, die Erfahrungen und Emotionen der Betroffenen festzuhalten [10].

Die Konfrontation mit Russland hat viele Ukrainer gezwungen, ihre Identität zu überdenken und die Verbindung zu ihren nationalen Wurzeln zu stärken. Viele haben die ukrainische Sprache wieder erlernt und feiern traditionelle Feiertage und Rituale, die früher weniger beliebt waren. Die ukrainische Diaspora unterstützt auch aktiv die Kultur und organisiert zahlreiche Veranstaltungen und Aktionen zur Unterstützung des Heimatlandes.

Auf internationaler Ebene wurde die ukrainische Kultur durch Plattformen wie den **Eurovision Song Contest (ESC)** sichtbarer. Die Teilnahme von **Jamala** mit ihrem Lied “1944”, das die Deportation der Krimtataren thematisiert, wurde zu einem Symbol für den kulturellen Widerstand und die schwierige Lage der Ukraine [9]. Der ESC bot der Ukraine eine Bühne, um ihre kulturelle und politische Situation einem breiten Publikum nahezubringen. Ein weiteres bemerkenswertes Beispiel ist das **Kalush Orchestra**, das den ESC 2022 mit dem Lied “**Stefania**” gewann. Das Lied, das ursprünglich als Hommage an die Mutter des Frontmanns Oleh Psiuk gedacht war, erhielt während des Krieges eine tiefere Bedeutung und wurde zu einem inoffiziellen Kriegslied, das die Widerstandsfähigkeit und den Zusammenhalt der ukrainischen Bevölkerung symbolisierte. Die Performance des *Kalush Orchestra*, einschließlich der traditionellen ukrainischen Musikelemente und modernen Hip-Hop-Stile, brachte die Vielfalt und Vitalität der ukrainischen Kultur einem weltweiten Publikum nahe. Während des Wettbewerbs appellierte die Band an die Weltgemeinschaft, die Ukraine im Krieg zu unterstützen, und widmete ihren Sieg allen Ukrainerinnen und Ukrainern, die ihr Land verteidigen. Der Sieg der Band bei ESC 2022 stellte die ukrainische Kultur erneut in den Mittelpunkt der internationalen Bühne und bot eine kraftvolle Plattform, um auf die Situation in der Ukraine aufmerksam zu machen.

Der Krieg hat auch zur Globalisierung der ukrainischen Kultur beigetragen. Die internationale Gemeinschaft zeigt zunehmend Interesse an der Ukraine, ihrer Geschichte, ihren Traditionen und ihrer modernen kulturellen Entwicklung. Ukrainische Künstler und Kulturschaffende werden auf der internationalen Bühne zunehmend wahrgenommen, was die ukrainische Identität weiter stärkt.

Darüber hinaus ermöglichen internationale Kulturveranstaltungen und Festivals ukrainischen Künstlern, ihre Werke einem breiten Publikum zu präsentieren. Musik- und Filmfestivals wie das SXSW (South by Southwest) und die Filmfestspiele von Cannes bieten Plattformen, auf denen ukrainische Kreative ihre Kunst und Perspektiven vorstellen können. Filme wie “Klondike” und “Reflection” haben dabei nicht nur die Realität des Krieges dokumentiert, sondern auch internationale Anerkennung und Preise gewonnen [4].

Die kulturelle Zusammenarbeit und der Austausch mit internationalen Institutionen haben ebenfalls zur Globalisierung der ukrainischen Kultur beigetragen. Projekte wie das DAAD Artist-in-Residence-Programm und Kooperationen mit Museen wie dem British Museum in London haben ukrainischen Künstlern Zufluchtsorte und neue Möglichkeiten geboten, ihre Arbeiten fortzusetzen und global zu teilen. Diese Initiativen fördern nicht nur die kulturelle Vernetzung, sondern schaffen auch neue Perspektiven und Einflüsse in der ukrainischen Kunstszene. Mit dem Aufstieg der digitalen Medien haben ukrainische Künstler ihre Werke über soziale Netzwerke, YouTube, Spotify und andere Plattformen einem globalen Publikum zugänglich gemacht. Kampagnen wie “#StandWithUkraine” und Online-Kulturprojekte wie “Ukrainian Institute Online” haben es ermöglicht, ukrainische Kunst und Kultur weltweit zu verbreiten und die internationale Unterstützung und Solidarität zu stärken.

Diese globale Wahrnehmung hat nicht nur zur Verbreitung der ukrainischen Kultur beigetragen, sondern auch die kulturelle Identität der Ukraine erweitert. Der internationale Austausch hat neue Einflüsse in die ukrainische Kunst integriert und gleichzeitig das Bewusstsein für die Bewahrung des eigenen kulturellen Erbes gestärkt. Insgesamt zeigt sich, dass der Krieg trotz seiner verheerenden Auswirkungen eine paradoxe Rolle bei der Stärkung und Verbreitung der ukrainischen Kultur gespielt hat, indem er internationale Plattformen und Netzwerke aktiviert hat, die zur kulturellen Resilienz und zum globalen Verständnis beitragen.

Der Krieg in der Ukraine hat die Wiederentdeckung und Bewahrung des ukrainischen kulturellen Erbes zu einer zentralen Aufgabe gemacht. Die Bedrohung durch Zerstörung und Verlust historischer Stätten und Kunstwerke hat zahlreiche Initiativen mobilisiert, die darauf abzielen, das reiche kulturelle Erbe der Ukraine zu schützen, zu dokumentieren und zu fördern. Diese Bemühungen umfassen digitale

Archivierungsprojekte, internationale Restaurierungskooperationen und Bildungsprogramme, die die Bedeutung des kulturellen Erbes hervorheben.

Digitale Archivierung spielt eine wesentliche Rolle bei der Sicherung des ukrainischen kulturellen Erbes. Projekte wie “Digitizing Ukrainian Cultural Heritage” haben sich darauf spezialisiert, gefährdete Artefakte und historische Dokumente digital zu erfassen. Diese Initiativen schaffen virtuelle Archive, die es ermöglichen, Kulturgüter sicher zu bewahren und der globalen Gemeinschaft zugänglich zu machen. Digitale Archive enthalten detaillierte Aufnahmen von Kunstwerken, Manuskripten und architektonischen Strukturen, die durch den Krieg bedroht sind. Diese Archive dienen nicht nur der Konservierung, sondern auch der Forschung und der globalen Verfügbarkeit des ukrainischen kulturellen Erbes. So können Forscher weltweit auf diese wertvollen Ressourcen zugreifen, und die internationale Gemeinschaft kann sich über die kulturelle Vielfalt und das historische Erbe der Ukraine informieren.

Restaurierungsprojekte sind ebenfalls entscheidend für den Schutz und die Erhaltung ukrainischer Kulturgüter. Durch internationale Zusammenarbeit, insbesondere mit Organisationen wie der UNESCO, wurden Programme gestartet, um beschädigte und gefährdete Kulturgüter zu restaurieren. Diese Projekte stellen nicht nur finanzielle Mittel bereit, sondern auch technisches Know-how für die Restaurierung und Konservierung. Ein Beispiel ist die Wiederherstellung von beschädigten Kirchen und Klöstern in der Region Lwiw, die bedeutende kulturelle und historische Symbole der Ukraine darstellen. Solche Bemühungen tragen dazu bei, das Bewusstsein für die kulturelle Bedeutung dieser Stätten zu schärfen und ihre Erhaltung für zukünftige Generationen sicherzustellen. Die Restaurierung und der Schutz dieser Kulturgüter stärken die materielle Kultur der Ukraine und fördern die kulturelle Identität der Nation.

Bildungs- und Sensibilisierungsprogramme zielen darauf ab, die Bevölkerung über die Bedeutung des kulturellen Erbes aufzuklären und Gemeinschaften in die Bewahrung ihrer lokalen Kultur einzubeziehen. Die ukrainische Regierung und Nichtregierungsorganisationen haben vielfältige Initiativen ins Leben gerufen, um das kulturelle Bewusstsein zu fördern und die Bedeutung des kulturellen Erbes in den Mittelpunkt zu rücken. Bildungsprogramme, wie das “Heritage Guardians” Projekt, bieten Workshops und Schulungen an, um lokale Gemeinschaften in der Erhaltung ihrer Kulturgüter zu schulen. Solche Programme fördern ein stärkeres Bewusstsein für die kulturellen Werte und stärken das kollektive Gedächtnis der Nation. Durch die Einbindung der Gemeinschaften in diese Prozesse wird ein nachhaltiges Engagement für den Schutz und die Pflege des kulturellen Erbes geschaffen [6].

Diese umfassenden Anstrengungen zur Wiederentdeckung und Bewahrung des ukrainischen kulturellen Erbes zeigen die Bedeutung kultureller Resilienz in Zeiten des Konflikts. Sie unterstreichen, wie wichtig es ist, das reiche kulturelle Erbe zu schützen und gleichzeitig die globale Gemeinschaft für die einzigartige kulturelle Identität der Ukraine zu sensibilisieren. Die Digitalisierung, Restaurierung und Aufklärung bieten nicht nur Schutz vor der Zerstörung, sondern fördern auch ein tieferes Verständnis und eine größere Wertschätzung für das kulturelle Erbe, sowohl innerhalb der Ukraine als auch weltweit.

Schlussfolgerungen und Perspektiven für die weitere Forschung. Die andauernde militärische Aggression Russlands gegen die Ukraine ist ein wichtiges Thema, das die Aufmerksamkeit der internationalen Gemeinschaft erfordert. Die Invasion hat zu umfangreichen Zerstörungen historischer Denkmäler und Kulturstätten geführt, was die Bedeutung des Schutzes des ukrainischen kulturellen Erbes unterstreicht. Die Medien, insbesondere die Süddeutsche Zeitung, spielen eine entscheidende Rolle bei der Berichterstattung über diese Zerstörungen und tragen dazu bei, das internationale Bewusstsein für die Notwendigkeit des Schutzes zu schärfen. Die Analyse der Medienberichterstattung offenbart, dass die Medien nicht nur als neutrale Plattformen fungieren, sondern auch aktive Akteure sind, die Informationen auswählen, interpretieren und kommentieren.

Die Berichterstattung über den Krieg in der Ukraine in der Süddeutschen Zeitung hat eine starke emotionale und patriotische Rhetorik aufgewiesen, die die ukrainische Identität und den Widerstand gegen die russische Aggression betont. Die Zeitung hat auch Propaganda-Strategien eingesetzt, wie Emotionalisierung und Stereotypisierung, um die öffentliche Meinung zu beeinflussen und emotionale Reaktionen hervorzurufen.

Für die weitere Forschung ist es wichtig, die Langzeitwirkungen der Medienberichterstattung über den Krieg in der Ukraine, insbesondere in der Süddeutschen Zeitung, auf die ukrainische Identität und nationale Erzählungen zu untersuchen. Die Verwendung von Propaganda-Strategien in der

Medienberichterstattung sollte vertiefend analysiert werden, um die Wirksamkeit dieser Strategien und ihre Auswirkungen auf die öffentliche Meinung besser zu verstehen. Die Rolle der Süddeutschen Zeitung bei der Berichterstattung über den Krieg in der Ukraine und ihre Auswirkungen auf die Meinungsbildung und das Engagement der Öffentlichkeit sollten ebenfalls untersucht werden.

Die internationale Reaktion auf die Zerstörung des ukrainischen kulturellen Erbes und die Möglichkeiten der internationalen Gemeinschaft, den Schutz und die Erhaltung des ukrainischen kulturellen Erbes zu unterstützen, sind weitere Forschungsbereiche. Schließlich sollte die Bedeutung der kritischen Medienanalyse für den Schutz des kulturellen Erbes und der nationalen Identität in Konfliktzeiten hervorgehoben und in verschiedenen Kontexten untersucht werden, wobei der Fokus auf der Berichterstattung in den deutschsprachigen Medien.

Referenzen

1. Becker J. Medien im Krieg – Krieg in den Medien. *Springer VS Wiesbaden*. Solingen, Deutschland, 2024. S. 141–196.
2. Brüggemann M., Wessler H. Medien im Krieg: Das Verhältnis von Medien und Politik im Zeitalter transnationaler Konfliktkommunikation. In: Frank Marcinkowski & Barbara Pfetsch (Hg.). *Politik in der Mediendemokratie: Politische Vierteljahresschrift*. Sonderheft 42, 2009. S. 635–657.
3. Freund N. Wie die Lunge eines Mannes, der die Luft anhält. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-lage-front-1.5547450> (abgerufen am 17.03.2024).
4. Glasl S. Szenen wie Prophezeiungen. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukrainische-filmmacher-filmstarts-streaming-1.5544244> (abgerufen am 17.03.2024).
5. Grotzky J. Der Krieg gegen die Ukraine und die Medien. *Online-Bibliothek der Universität Bamberg*. 2023. S. 1–18.
6. Häntzschel J. Putin und die ukrainische Kultur. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukrainische-kultur-digitale-rettung-1.5548234> (abgerufen am 21.03.2024).
7. Kahlweit C. Ein todesmutiger, ein trotziger Auftritt. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/meinung/ukraine-angriff-russland-wladimir-putin-wolodimir-selenskij-1.5535609> (abgerufen am 21.05.2024).
8. Lorch C. Ein unersetzlicher Verlust. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukraine-krieg-marija-prymatschenko-museum-iwankiw-1.5540677> (abgerufen am 25.03.2024).
9. Pollatschek N. Ein bisschen Krieg. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/kultur/esc-malik-harris-song-contest-ukraine-1.5541436> (abgerufen am 25.03.2024).
10. Zekri S. Aber ich schreibe – das ist das Einzige, was übrig bleibt. *Süddeutsche Zeitung*. 2022. URL : <https://www.sueddeutsche.de/kultur/krieg-in-der-ukraine-literatur-taras-schewtschenko-stanislaw-aseyev-1.5542320> (abgerufen am 21.03.2024).

References

1. Becker, J. (2024). Medien im Krieg – Krieg in den Medien [Media at war – war in the media]. In: *Springer VS Wiesbaden*. Solingen, Deutschland, 141–196 (in Deu.).
2. Brüggemann, M., Wessler, H. (2009). Medien im Krieg: Das Verhältnis von Medien und Politik im Zeitalter transnationaler Konfliktkommunikation. [Media at war: The relationship between media and politics in the age of transnational conflict communication]. In: *Frank Marcinkowski & Barbara Pfetsch* (Hg.). *Politik in der Mediendemokratie: Politische Vierteljahresschrift*. Sonderheft 42, 635–657 (in Deu.).
3. Freund, N. (2022). Wie die Lunge eines Mannes, der die Luft anhält [Like a man's lungs holding their breath]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-lage-front-1.5547450> (in Deu.).
4. Glasl, S. (2022). Szenen wie Prophezeiungen [Scenes like prophecies]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukrainische-filmmacher-filmstarts-streaming-1.5544244> (in Deu.).
5. Grotzky, J. (2023). Der Krieg gegen die Ukraine und die Medien [The war against Ukraine and the media]. In: *Online-Bibliothek der Universität Bamberg*, 1–18 (in Deu.).
6. Häntzschel, J. (2022). Putin und die ukrainische Kultur [Putin and Ukrainian culture]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukrainische-kultur-digitale-rettung-1.5548234> (in Deu.).
7. Kahlweit, C. (2022). Ein todesmutiger, ein trotziger Auftritt [A death-defying, defiant performance]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/meinung/ukraine-angriff-russland-wladimir-putin-wolodimir-selenskij-1.5535609> (in Deu.).
8. Lorch, C. (2022). Ein unersetzlicher Verlust [An irreplaceable loss]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukraine-krieg-marija-prymatschenko-museum-iwankiw-1.5540677> (in Deu.).
9. Pollatschek, N. (2022). Ein bisschen Krieg [A bit of war]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/esc-malik-harris-song-contest-ukraine-1.5541436> (in Deu.).

10. Zekri, S. (2022). Aber ich schreibe – das ist das Einzige, was übrig bleibt [But I write – that's the only thing that remains]. In: *Süddeutsche Zeitung*. Available at: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/krieg-in-der-ukraine-literatur-taras-schewtschenko-stanislaw-aseyev-1.5542320> (in Deu.).

**UKRAINIAN CULTURAL HERITAGE IN TIMES OF WAR:
A MEDIA PERSPECTIVE FROM THE STANDPOINT
OF THE SÜDDEUTSCHE ZEITUNG**

**Liudmyla Shvydka, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: shvidka2005@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1052-7362>

**Yevhyniy Datsenko, Master of Philology, German Language and Literature
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
(Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: yevheniydatsenko@gmail.com

Abstract. Introduction. The article emphasizes the impact of war on Ukraine's cultural heritage, focusing on the role of media in preserving and promoting cultural identity. The analysis draws on a range of sources, including news articles, academic research, and expert opinions, to explore the ways in which media representation shapes public perception of cultural heritage in times of the conflict.

The purpose. The goal of the article was to examine the influence of war on Ukrainian cultural heritage, with a focus on the media's role in covering the destruction of cultural objects and historical monuments during the ongoing Russian invasion. To achieve this goal, the article analyzes the media's coverage of the war, highlighting the structural and semantic features of media reports; identifies the peculiarities of their functional-stylistic possibilities; and examines the most commonly used types of media constructions in reporting on the war, considering the means of connection between media reports and international awareness.

The methods. The research includes a qualitative analysis of media reports and cases of cultural object destruction in Ukraine, applying a critical approach to evaluating information sources.

Results. The study reveals that the ongoing Russian invasion has had a devastating impact on Ukraine's cultural heritage. The analysis of media reports and cases of cultural object destruction in Ukraine highlights that the war has resulted in the destruction of numerous historical monuments and cultural objects, including museums, churches, and other cultural institutions. The media plays a crucial role in covering the destruction of cultural heritage during the war, with many reports emphasizing the significance of these losses for Ukrainian national identity and cultural resistance. The study identifies several types of media constructions used to report on the destruction of cultural heritage, including emotional appeals, patriotic rhetoric, and factual reporting. Furthermore, the analysis reveals that the media's coverage of the war has a significant impact on international awareness of the problem, with many reports sparking widespread condemnation and calls for action to protect Ukraine's cultural heritage. Finally, the study also highlights the importance of developing strategies for protecting cultural heritage in the context of armed conflict, including international cooperation and the use of digital technologies to preserve cultural artifacts.

Originality. The study's originality lies in its critical approach to evaluating media reports on conflicts, which is essential for better understanding their impact on society and politics.

Conclusions. The results of the study underscore the devastating impact of war on Ukraine's cultural heritage, highlighting the critical role of the media in shaping international awareness and response to this crisis. The findings of this study emphasize the need for a multifaceted approach to protecting cultural heritage in the context of armed conflict, including the development of effective strategies for international cooperation, the use of digital technologies to preserve cultural artifacts, and the promotion of critical media literacy to counter misinformation and propaganda. Ultimately, the preservation of Ukraine's cultural heritage is not only a national imperative but also a global responsibility, requiring collective action to safeguard the cultural diversity and richness of human civilization.

Key words: Ukrainian cultural heritage, consequences of war, Russian invasion, media coverage, war in the media, *Süddeutsche Zeitung*, national identity, cultural resistance, patriotism.

Надійшла до редакції: 18.04.24

Прийнято до друку: 25.05.24

**ВЕРБАЛЬНО-ВІЗУАЛЬНИЙ КОНТЕНТ
СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ОНЛАЙН-МАЛЬОПИСІВ**
О. А. Нестеренко, старший викладач кафедри журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)

e-mail: onesterenko2008@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3510-9546>

Статтю присвячено дослідженню вербально-візуального контенту сучасних українських онлайн-мальовписів як значущого компонента сучасного медіаландшафту, здатного привертати увагу широкої аудиторії. Умотивовано доцільність використання в українському онлайн-просторі терміна «мальовпис» на позначення графічно-оповідного виду мистецтва, серії малюнків із короткими текстами, що формують цілісну розповідь. З огляду на соціальну спрямованість аналізованих історій та часто драматичний або й трагічний сюжет, уживання поняття «комікс» вважаємо необґрунтованим стосовно сучасних українських мальованих історій. Окреслено такі маркаційні ознаки мальовписів: використання образотворчих елементів, зокрема малюнків, графічних засобів, кольорів, шрифтів, для передавання інформації та відтворення настрою; використання діалогів і монологів персонажів для розповідання історій; застосування художніх тропів (повторень, метафор, ономаіонів тощо) і засобів гумору для привернення уваги читачів; використання кадрів, панелей та «словесних бульбашок» для організації тексту і його логічного структурування.

На підставі проведеного аналізу констатовано, що тематична спрямованість українських онлайн-мальовписів є розмаїтою. Вони охоплюють різноманітні сфери життя – від повсякденних реалій до зображення фантастичних та містичних світів, що дає змогу задовольнити інтереси різних груп читачів і підтримувати їхню зацікавленість графічними історіями. Дослідження вербально-візуального контенту українських мальованих історій, опублікованих у журналі соціального мальовпису «Inker», засвідчило актуалізацію теми російсько-української війни, що представлена, зокрема, репортажами про перші тижні повномасштабного вторгнення, історіями українок, які пішли воювати, двох закоханих, що стали на захист країни, діяльності партизанів на окупованих територіях, а також значущість проблеми стигматизації жертв сексуального насильства тощо. Зроблено висновок про синтез вербальних і візуальних компонентів для ефективнішого передавання емоцій, почуттів, міміки героїв, що засвідчує перевагу мальовпису як медіаповідомлення із захопливим змістом та сюжетною інтригою. Зауважено, що висвітлені в мальовписах соціальні проблеми стимулюють читачів брати активну участь у їх розв'язанні, а тому комікс-культура слугує важливим елементом розвитку сучасної культури загалом. Перспективу подальших наукових пошуків буде спрямовано на дослідження композиційних особливостей українських онлайн-мальовписів.

Ключові слова: комікс, коміксова журналістика, мальовпис, онлайн-мальовпис, креолізований текст, вербальне наповнення, візуальний контент.

Актуальність. У сучасному цифровому світі інтернет-простір стає нелімітованим полем для розвитку творчості та самовираження. Особливо помітна тенденція до зростання популярності коміксів, або онлайн-мальовписів, – українських художніх творів, що виникли на віртуальних платформах, таких як блоги, форуми, соціальні мережі та інші онлайн-ресурси. Поява й поширення цього нового виду літератури спонукає досліджувати його специфіку, щоб краще зрозуміти вплив на читачів.

Трансмедіація коміксів зумовлена глобалізацією інформаційного простору, що охоплює різні стилі, форми та жанри медіа. Саме цей чинник дає змогу журналістам міксувати й експериментувати із засобами та методами донесення інформації до реципієнтів. Автентичність комікс-матеріалів, якої досягають завдяки використанню художніх засобів, здатна покращити емпіричні відчуття читачів, посилити виразність матеріалу, його вплив на аудиторію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження українського сегмента сучасної комікс-культури перебуває на етапі становлення. Український науковий простір представлений історико-еволюційними розвідками (С. Підпригора [10], Б. Філоненко [14]),

типологічним аналізом ринку графічної прози (О. Колісник [4], С. Хлестова [15]), дослідженнями мови світових коміксів (Н. Космацька [5], С. Крикуненко [6]), вивченням коміксу як різновиду медіаповідомлення (О. Гудошник [1], І. Лиса [7], В. Нановська [9]) тощо. Тематична різноманітність українського коміксового ринку слугує об'єктом дослідження не лише науковців, а й журналістів, оглядачів, фанів [3].

Українські науковці О. Гудошник [1] і С. Хлестова [15], розглядаючи комікси як невіддільну частину українського медіапростору, наголошують на їх використанні як медіатехнології, акцентують на важливості вивчення мальованих історій, адже вважають їх ефективним і переконливим засобом комунікації, який легко запам'ятати завдяки візуальній формі. Водночас, попри перспективність графічних історій як окремого сегмента медіа, у вітчизняній науці мало досліджень за пропонованою тематикою, що актуалізує порушену проблему. Використання графічних публікацій у медіа дає змогу увиразнити виклад звичної інформації. Наприклад, коли читач лише оглядово ознайомлюється навіть із найпростішим коміксом, то на підсвідомому рівні формує комунікативний зв'язок між собою та графічним матеріалом. Зауважмо, що інформацію в коміксах подають через візуалізацію, емпіричне сприйняття та ефект «погляду крізь вікно», що впливає на краще сприйняття матеріалу. Напруженість між вербальним і візуальним наповненням доцільно використовувати для висвітлення невизначеності, неоднозначності та іронії, що їх інші медіа можуть навмисно чи неусвідомлено ігнорувати.

Мета пропонованої статті – простежити змістове й візуальне наповнення українських онлайн-мальовписів, виокремити основні тематичні напрями, що привертають читачську увагу, а також проаналізувати вплив цього жанру на сучасне суспільство. Поставлена мета зумовила реалізацію таких завдань: визначити сутність поняття *комікс* (в українському просторі – *мальовпис*), дослідити історію його розвитку; окреслити маркаційні ознаки коміксової журналістики; дослідити тематичне спрямування українських онлайн-мальовписів; проаналізувати їхні змістові та візуальні елементи.

Матеріали й методи дослідження. Джерельною базою для дослідження вербально-візуального контенту стали тексти українських мальованих історій на прикладі журналу соціального мальовпису «Inker» [2]. Специфікою теми зумовлений комплексний підхід до вибору методів дослідження, серед яких аналіз і синтез – для з'ясування стану дослідженості проблеми й перспектив її розв'язання; зіставлення – для аналізу поглядів науковців на порушену проблему; описовий метод – для систематизації змістового й візуального наповнення онлайн-мальовписів; узагальнення – для розроблення загальної стратегії дослідження й формулювання висновків.

Результати дослідження та їх обговорення. Упродовж останнього десятиліття комікс-культура стає дедалі популярнішою на теренах вітчизняної медіаіндустрії, а графічні історії становлять предмет наукових досліджень. Посилення уваги до мистецтва мальовпису в українському медіапросторі спричинене переходом суспільства на інформаційний етап розвитку. З одного боку, за допомогою новітніх технологій створено нові ресурси, з іншого – триває пошук оптимальних для сприйняття й розуміння форм подання повідомлень. У цьому контексті мальовані історії забезпечують легкість сприйняття інформації завдяки наочності та дублюванню персонажів у більшості кадрів. Синтез тексту і зображення дає змогу точно й виразно передати емоції, почуття, міміку героїв, що засвідчує перевагу коміксу як різновиду медіаповідомлення. Дослідник графічної літератури Б. Філоненко називає сучасні комікси «наднаціональним» видом мистецтва, оскільки вони зрозумілі будь-якому пересічному читачеві [14].

Серед наявних термінів на позначення графічних історій нам імponує лексема *мальовпис* – графічно-оповідний вид мистецтва, серія малюнків із короткими текстами, що утворює цілісну розповідь [8]. У контексті аналізу сучасних українських мальованих історій, уміщених у журналі «Inker», послуговуватимемося саме цим терміном. Погоджуємося з думкою команди журналу: «Чому ми називаємо Inker мальовписом, а не коміксом? Тому ж, чому і бельгійці з французами називають комікси *bande-dessinee*, італійці – *fumetti*, а японці – *манга*. Це

підкреслює незалежність і автентичність української коміксової традиції, яка знаходиться в процесі формування» [2]. Аналізовані історії мають переважно соціальне спрямування, а тому нелогічно називати їх коміксами з огляду на часто драматичний або й трагічний сюжет. Характеризуючи особливості розвитку комікс-культури та визначаючи маркаційні ознаки графічних історій, використовуватимемо й поняття *комікс*.

Журнальну традицію адаптації класичної літератури зазвичай пов'язують з американським виданням коміксів «Classics Illustrated». Доволі суперечливим у цьому річизі є виокремлення коміксової чи роз'яснювальної журналістики (від англ. *comics journalism, graphic journalism*), якій притаманна гостросоціальна проблематика, майже телевізійний «ефект присутності», висока емоційність [1].

Комікс (від англ. *comics*, множина від *comic* – комедійний, комічний, смішний) – походить від «смішних історій у картинках», що їх журналісти пізніше назвали «коміксами». Це графічно-оповідний жанр, у якому поєднано малярство (карикатуру, послідовність малюнків) і літературу (короткі тексти у вигляді «мовної бульки» чи «хмарки»); серія зображень із короткими текстами, що становлять історію; книжка з такими малюнками [12].

Як зазначають О. Соснюк та І. Остапенко, комікс – це мультимодальний (креолізований) текст, що містить зображення і вербальний текст [13]. С. Макклауд у книзі «Зрозуміти комікси. Невидиме мистецтво» подає таку дефініцію: «комікс (ім.) – суміжні статичні зображення та малюнки, побудовані в наратив, покликані передати інформацію і/чи викликати естетичний відгук» [16]. Комікс вважають особливим способом оповіді, що являє собою послідовність кадрів, які містять вербальні і невербальні (графічні) компоненти, утворюючи креолізований текст [див.: 13].

Розрізняють два види креолізації тексту: *часткова*, якщо вербальний компонент відокремлений від образотворчого, який використовують факультативно, за бажанням, та *повна*, коли вербальний текст повністю залежить від образотворчих елементів, що є необхідним складником тексту. Комікс – це текст із повною креолізацією, який складається з двох взаємопов'язаних компонентів – вербального та візуального.

Високу інформативність коміксів забезпечує наявність трьох інформаційних рядів: графіки, параграфіки та буквеного тексту. *Графіка* імітує дійсність за допомогою кольору, перспективи та зміни планів і кутів зору, що дає змогу керувати глядацьким сприйняттям. *Параграфіка* передає інформацію за допомогою ідеограм та графічно й фонетично мотивованих знаків. *Буквений текст* допомагає представити позицію автора та створити мовний портрет персонажів. У графічних історіях використовують різні способи залучення тексту, такі як пряма мова, внутрішній монолог та розповідь. Розміщення тексту поза кадром – менш поширений підхід, оскільки він може дистанціювати читача від подій. Більшість текстів має незмінний стиль, а жирний шрифт та зміну розміру літер використовують для акцентування уваги й посилення тональності оповіді.

Деяким персонажам присвоєно спеціальні шрифти. У коміксах текст може бути використаний як частина зображення, наприклад на біл-бордах, футболках героїв та вивісках. Цей текст стає частиною простору в кадрі та може навіть слугувати елементом розповіді.

Звукові ефекти також мають важливе значення, вони або описані вербально, або зображені за допомогою ониматопеї (слово, що є результатом звуконаслідування, а також процес творення таких лексем). Ці елементи допомагають створити цілісний образ і передати настрій та атмосферу історії.

Текст зображають у формі «словесної бульбашки», яку ще називають бабл (англ. *bubble*) або філактерій (фр. *phylactère*), що допомагає створити композицію сторінки, посилює значущість у кадрі. Словесні бульбашки мають максимально наближений до правильної фігури еліпс або випуклий багатокутник, що зумовлене потребою зробити читабельним текст, розміщений усередині. Композиційно навколо тексту залишають трохи більше місця, аби він не виходив за межі обведення й був легким для сприймання. Іноді колір словесної бульбашки покликаний визначити належність репліки персонажеві або допомагає читачеві диференціювати плани оповіді, якщо на одній панелі представлено дві історії. Для увиразнення емоційності

висловлення художник часто маркує окремі репліки персонажів яскравим кольором. У сценах із нейтральною експресією шрифт стриманий, монотонний і маловиразний, щоб не відволікати від змісту.

Український медіапростір має специфіку композиційно-тематичного формату мальовписів. Першою українськомовною мальованою історією вважають виданий у 1921 році «Чорнокнижник з Чорногори» Я. Вільшенка з малюнками А. Манастирського. За сюжетом, відьма, яка прагне помститися Чорнокнижникові, змушує його сина вимовити заборонені магічні заклинання. Через це всі слуги та гості в замку Чорнокнижника перетворюються на тварин і птахів. Повернувшись із мандрівки, Чорнокнижник у розпачі зачакловує свого сина. Наприкінці історія пронизана патріотичним настроєм та репрезентує мальований образ України.

У 1963 році сотник УПА та художник-баталіст Л. Перфецький, емігрувавши до Америки, опублікував мальовпис «Україна у боротьбі», у якому йшлося про участь України в Другій світовій війні. 2007 року збірку перевидала Українська видавнича спілка.

У 1990 році видавництво «Дніпро» надрукувало історію «Шовкова держава» Ф. Добріна. Того ж року у видавництві «Україна» вийшли комікси С. Позняка «Облога Києва печенігами» та «Війна героїв». У наступні п'ять років опубліковано мальовписи на історичну тематику: «Марко Пчілка, Запорожець – як Пчілка став Пчілкою» О. Гайдученка та «Святослав і варяги» І. Баранка. У період незалежності набули популярності мальовписи про князів Київської Русі та про козаків. У 1991 році виходить історичний комікс Ю. Логвина «Похід князя Олега на Царгород».

Загалом українські мальовані історії періоду ранньої незалежності асоціюються передусім із дитячими книгами та журналами, такими як «Малютко», «Барвінок» і «Пізнайко». Окремо варто згадати діяльність В. Горбачова – всесвітньо відомого ілюстратора та автора видань для дітей, який у 1991 році емігрував до США, де опублікував понад 70 книг.

На початку 2000-х починає виходити журнал «К9», його автором був студент О. Олін, який, навчаючись у Франції, зацікавився мальованими історіями. У «К9» він зібрав графічні новели, манги та комікси відомих художників. Також автор додав статті про екранізації коміксів та інтерв'ю із зірками графічної індустрії.

У 2000-х рр. із появою інтернету починається новий етап розвитку вітчизняного мальовпису й формується культура масового споживання. Прикро, що зміст і форма стають менш націоцентричними, а російська мова набуває статусу неофіційної мови графічних історій через бажання авторів охопити широку аудиторію. Новий вітчизняний комікс позбавлений національних ознак та оперує героями й сюжетами, які імпортовані з масової культури або є реплікою на вже відомі зарубіжні комікси.

Яскравим прикладом козацького мальовпису є детективна історія «Максим Оса» (2009 рік), за мотивами якої вперше в українському кінематографі екранізовано мальовану історію. 2012 року виходить ще один козацький мальовпис «Дагопак» – роман про пригоди козаків-характерників із лицарського ордену магів і майстрів бойових мистецтв Запорозької Січі. Обидві історії були досить популярні, їх і зараз перевидують. Водночас брати Капранови опублікували «Мальовану історію Незалежності України», де коротко й зрозуміло виклали події минулого разом із мальованими історіями.

З початком російсько-української війни виникли нові форми подання медіаповідомлень, аби аудиторія не втомлювалася від постійного інформаційного «стресу». Першим мальовписом про війну був «Звитяга. Савур-Могила» 2015 року. Пізніше організація «Вірні традиціям» створила графічну історію «Кіборги» на основі реальних подій та особистих історій бійців.

Прикладом видання, сюжет якого побудований на життєвих воєнних ситуаціях, став мальовпис «Діра» Сергія Захарова. Цей твір – мистецький вирок днр і лнр, у ньому описано досвід перебування автора в катівні. Окрім цього, поступово розширювався спектр сюжетів, з'являлися історії про вигадані світи та космос, наприклад мальовписи «Саркофаг» А. Данковича, «Серед овець» О. Корешкова, «Колоніст» Я. Філевича.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну вплинуло на розвиток мальованих історій. Поки українці перебували в стані шоку й працювали на захист країни, українські сюжети ожили

в американських та японських графічних історіях. У травні 2022 року видано японську мангу «Привид Києва» про пілотів-захисників столиці, а видавництво «Ранок» переклало її українською мовою.

Тематика сучасних українських мальовисів надзвичайно широка й зорієнтована на різну вікову категорію читачів. Це здебільшого графічні історії, наповнені політичними й патріотичними сенсами, сюжети яких віддзеркалюють знакові історичні події та зображують відомих постатей, через міфи й легенди розкривають культурну спадщину нашого народу. Вітчизняні мальовиси набувають вагомого суспільного значення, адже їхній контент суголосний з актуальними соціальними, політичними та економічними проблемами.

Потужну роботу стосовно популяризації мальовисів провадить компанія «The Will Production», що випускає серію українських фантастичних графічних романів у жанрі альтернативної історії, сюжет яких розгортається в 1918 році. Також презентовано тематичний мерч: ігри, колекційні фігурки, наліпки. Нині «The Will Production» працює над коміксом-збіркою «Війна», де буде вміщено різножанрові історії вітчизняних художників, в основі яких – боротьба проти російської агресії.

У Центрі національного спротиву за допомогою штучного інтелекту створено мальовис «Спротив Коміксу», де представлено історії партизанів на тимчасово окупованій території України та їхню боротьбу з російськими окупантами. Усі ілюстрації чорно-білі, окрім зображення пісочного годинника як свідчення сили та незламності українського народу, символу боротьби, який жителі тимчасово окупованих територій перемальовують із російського символу -z- як нагадування окупантам, що часу на те, аби залишити українські території, у них залишилось небагато. Пісочні годинники почали малювати у 2022 році представники громадського руху «Жовта стрічка», метою якого є інформаційний опір російським окупантам.

Журнал «Inker» та видавництво «UA Comix» створили мальовис про Маріуполь з історіями реальних людей, яким удалося виїхати з блокадного міста. Приклад журналу «Inker» засвідчує, що тема російської агресії проти України є актуальною для сучасних онлайн-мальовисів. Журнал вийшов у світ у листопаді 2021 року як мальований медіажурнал правозахисної тематики, розрахований на аудиторію пострадянських країн. Перші три місяці журнал був російськомовним. Станом на лютий 2022 року, перед початком повномасштабного вторгнення, найбільша аудиторія «Inker» була з Узбекистану. Після 22 лютого колектив розпався: хтось виїхав за кордон, а хтось пішов на фронт. Перший головний редактор журналу С. Проскураков нині в списках зниклих безвісти. Зв'язок із ним утрачено восени 2022 року на Херсонському напрямку. Після знайомства з Богданом Кордобом, керівником видавництва коміксів «UA Comix», команда вирішила у співпраці з ним переформатувати видання в диджитал-журнал. Нині редакція «Inker» зосереджена на соціальному мальовисі та публікує раз на місяць номер із графічними новелами, що побудовані на реальних подіях. Кожен випуск має свою тематику: «Маріуполь», «Незламні. Цивільні на війні», «Азовсталь», «Партизани», «Полонені», «Кохання на війні», «Евакуація», «Жінки на війні», «Територіальна оборона». Основна аудиторія «Inker» – люди 18–30 років, студенти та випускники вишів, які почали працювати в журналістиці. Журнал опублікував друкований варіант із чотирма репортажами про перші тижні війни, щоб перевірити життєздатність друкованого формату.

Від початку повномасштабного вторгнення на сайті видання представлено дев'ять випусків, що вміщують близько сорока мальовисів. Один із них – «Жінки на війні» (див. рис. 1), де опубліковано історії українок, які пішли воювати.

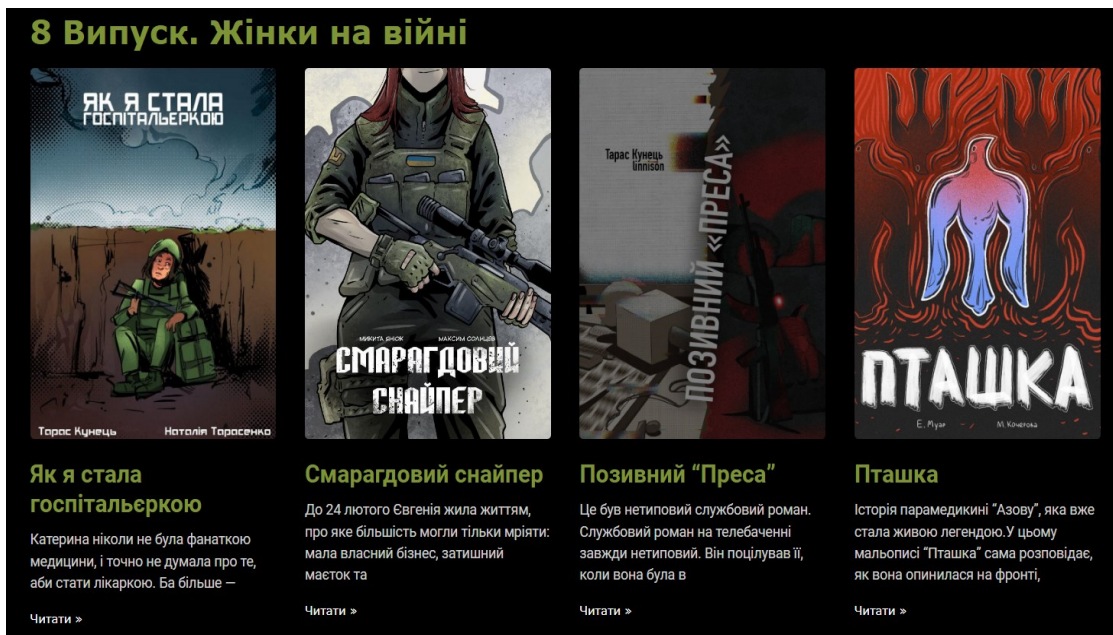

Рис. 1. Випуск журналу «Жінки на війні»

Окрім теми війни, «Inker» порушує інші соціально важливі проблеми, як-от стигматизація жертв сексуального насильства в мальописі «Сама винувата», створеному на основі реальної історії, яку адаптувала українська письменниця М. Блиндюк. Класичним представником західного типу коміксів є випуск «Кохання на війні», а саме «Три дні щастя» – історія двох закоханих, які з перших днів повномасштабного вторгнення боронили Маріуполь у різних кінцях міста. Вони зустрічалися лише в сховищах «Азовсталі», і саме там, у проміжку між боями та обстрілами, пара стала подружжям. Ця історія має драматичний сюжет, який, попри бойові дії, сконцентрований на почуттях людей і їхніх стосунках.

Увесь мальопис поєднує одна фраза, початок якої (*Кожне справжнє кохання має початок...*) представлено на першій сторінці, а закінчення (*... але немає кінця*) – на останній. Фрейми з цим реченням є єдиними кольоровими фрагментами історії, що акцентує на цінності вислову (див. рис. 2–3).

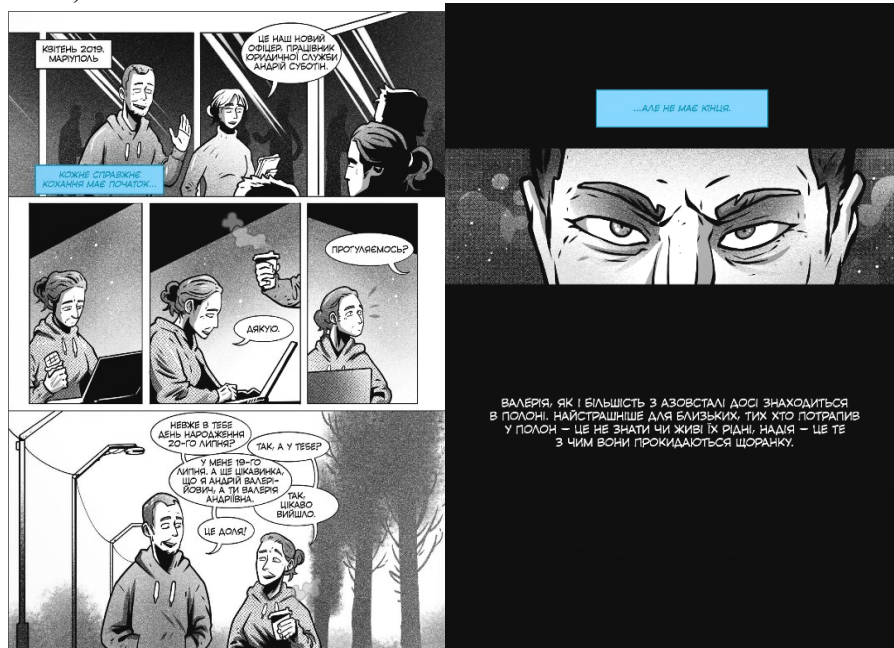

Рис. 2, 3. Приклади використання фреймів у мальописі «Три дні щастя»

«Словесні бульбашки» в цій історії допомагають читачеві орієнтуватися в змісті й не губити сюжетних ліній (див. рис. 4). Вони змінюють свою форму залежно від джерела тексту:

овальні – усне мовлення, діалоги персонажів, квадратні – СМС-повідомлення, гострокутні – телефонні розмови. Задля відтворення трагічності ситуації на сторінках використано пустоти. Наявні приклади, де на сторінці розміщений усього один кадр (див. рис. 5), що допомагає передати значущість ситуації, відтворити моральний стан головного героя тощо.

Рис. 4, 5. Приклади використання словесних бульбашок

Цікавим для аналізу є мальопис «Станція «Перемога»» інтернет-видання «Inker», де представлено історію молодого хлопця – 26-річного Валерія, який, не маючи чіткого уявлення про свої мрії та наміри, шукав своє місце в житті. До війни він працював у будівельному магазині свого батька, аж поки випадково знайшов роботу в Харкові. З початком повномасштабної війни Валерій усвідомлює, що настав час, коли він справді може бути корисним. Хлопець потрапляє до підрозділу ТрО, локалізованого біля станції метро «Перемога», знайомиться з відважною працівницею метрополітену.

Аналізований мальопис відрізняється від «Три дні щастя» передусім особливим оформленням кадрів: наявні графічно окреслені епізоди, накладання кадру на кадр, а також спостережено плавний перехід від одного фрагмента оповіді до іншого (див. рис. 6). Часто автор розділяє два кадри товстою чорною лінією, яка окреслює силуети героїв, даючи змогу читачеві підсвідомо розділити сторінку на різні фрагменти (рис. 7).

розгубленим і наляканим, переважають сірі й чорні тони; фрагменти бойових дій забарвлені у вогняно-помаранчевий та червоний кольори.

Рис. 8. Приклад графічного оформлення кадрів

Висновки та перспективи дослідження. Отже, значущим елементом сучасного українського медіаландшафту, здатним привертати увагу широкої аудиторії, є онлайн-мальовані – українські художні твори, що виникли на різноманітних віртуальних платформах. В українському онлайн-просторі пропонуємо послугоюватися терміном *мальовані* на позначення графічно-оповідного виду мистецтва, серії малюнків із короткими текстами, що формують цілісну розповідь. Оскільки аналізовані історії є соціально спрямованими, репрезентуючи часто драматичний або й трагічний сюжет, вважаємо недоцільним називати їх коміксами. Окреслено такі маркаційні ознаки мальовані: використання образотворчих елементів, зокрема малюнків, графіки, кольорів, шрифтів, для передавання інформації та відтворення настрою; використання діалогів і монологів персонажів для розповіді історії або викладу інформації; застосування художніх тропів (повторень, метафор, ономатопеї тощо) і засобів гумору для привернення уваги читачів; використання кадрів, панелей та «словесних бульбашок» для організації тексту і його логічного структурування.

На підставі проведеного аналізу констатовано, що тематична спрямованість українських онлайн-мальовані є різноманітною. Вони охоплюють різноманітні сфери життя – від повсякденних реалій до зображення фантастичних та містичних світів, що дає змогу задовольнити інтереси різних груп читачів і підтримувати їхню зацікавленість графічними історіями. Досліджуваний вербально-візуальний контент – українські мальовані історії, опубліковані в журналі соціального мальовані «Inker», – засвідчив актуальність теми російсько-української війни, що представлено, зокрема, репортажами про перші тижні повномасштабного вторгнення, історіями українок, які пішли воювати, історією двох закоханих, що стали на захист країни, а також значущість проблеми стигматизації жертв сексуального насильства тощо. Зроблено висновок про синтез вербальних і візуальних компонентів для ефективнішого передавання емоцій, почуттів, міміки героїв, що засвідчує перевагу мальовані як медіаповідомлення із захопливим змістом та сюжетною інтригою. Підсумовано, що висвітлені в мальовані соціальні проблеми стимулюють читачів брати активну участь у їх розв'язанні, а тому комікс-культура слугує важливим елементом розвитку сучасної культури загалом.

У наступних наукових розвідках плануємо сфокусовувати увагу на дослідженні композиційних особливостей українських онлайн-мальовисів.

Список використаної літератури

1. Гудошник О. Комікс в українському комунікаційному просторі. *Вісник Дніпропетровського національного університету*. Серія: «Соціальні комунікації». 2017. Т. 25. Вип. 12. С. 19–24.
2. Журнал соціального мальовису «Inker». *Inker*. URL : <https://inker.world> (дата звернення: 02.04.2024).
3. Історія українських коміксів. *Uageek*. URL : <https://uageek.space/unc-istoriia-ukrainskykh-komiksiv/#gs.cg1c68> (дата звернення: 15.04.2024).
4. Колісник О. В. Специфіка сучасних коміксів: традиції та інновації. *Графічний дизайн в інформаційному та візуальному просторі* : монографія / за заг. ред. М. В. Колосніченко. Київ : КНУТД, 2022. С. 16–34.
5. Космацька Н. Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу. *Вісник Львівського університету*. Серія : «Іноземні мови». 2012. Вип. 19. С. 141–147.
6. Крикуненко С. Ретроспективний аналіз коміксу як об'єкта дослідження українських і зарубіжних науковців. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 9. С. 166–176.
7. Лиса І. В. Структура українського коміксу як окремого медіаповідомлення. *Вітражі*. 2020. Вип. 7. С. 59–62.
8. Мальовис. *Горох*. URL : <https://goroh.pp.ua/Тлумачення/Мальовис> (дата звернення: 02.05.2024).
9. Нановська В. Мистецька версія репортажу. Як Inker візуалізує історії через соціальний мальовис. *Медіамейкер*. 2023. URL : <https://mediamaker.me/mysteczka-versiya-reportazhu-yak-inker-vizualizuye-istoriyi-cherez-soczialnyj-malopys-2559/> (дата звернення: 24.04.2024).
10. Підпригора С. Українська графічна проза на шляху до популярності. 2016. URL : <https://www.ideo-grafika.com/ukrainian-grafik-novels/> (дата звернення: 29.04.2024).
11. Почепцов Г. Комікси як засіб трансляції соціальних смислів. *Мерлін, Супермен і Гаррі Поттер: конструювання нематеріального в масовій культурі*. Київ : Спадщина, 2013. С. 39–48.
12. Савчук М. В. Комікс. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL : <https://esu.com.ua/article-1449> (дата звернення: 05.05.2024).
13. Соснюк О. П., Остапенко І. В. Креолізовані тексти (комікси) як засіб активізації національної та громадянської самоідентифікації молоді. *Український психологічний журнал*. 2019. № 1 (11). С. 191–203.
14. Філоненко Б. Потрійне «Ось!», або Декілька поглядів на комікс-журналістику. *Читомо*. 2016. URL : <http://www.chytomo.com/book-art/potrijne-os-abo-dekilka-poglyadiv-na-komiks-zhurnalistiku> (дата звернення: 05.05.2024).
15. Хлестова С. Потенціал коміксу як медіаповідомлення: на прикладі текстів про збройну агресію РФ на Донбас («Кіборги» та «Перехрестя. Дев'ять історій про війну та насильство»). *Вісник Львівського університету*. Серія: «Журналістика». Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2019. Вип. 46. С. 281–288.
16. McCloud S. *Understanding Comics: The Invisible Art*. New York : William Morrow Paperbacks, 1994. 224 p.

References

1. Hudoshnyk, O. (2017). Komiks v ukrainskomu komunikatsiinomu prostori [Comics in the Ukrainian communication space]. In: *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Serii: «Sotsialni komunikatsii» [Dnipropetrovsk University Bulletin: Social Communications (SC)]*, (25), 12, 19–24 (in Ukr.).
2. Zhurnal sotsialnoho malopysu “Inker” [Journal of social comics “Inker”]. In: *Inker*. Available at: <https://inker.world> (in Ukr.).
3. Istoriia ukrainskykh komiksiv [History of Ukrainian comics]. In: *Uncomics*. Available at: <https://uncomics.com/ukranian-comics/> (in Ukr.).
4. Kolisnyk, O. V. (2022). Spetsyfika suchasnykh komiksiv: tradytsii ta innovatsii [Specifics of modern comics: traditions and innovations]. In: *Hrafichnyi dyzain v informatsiinomu ta vizualnomu prostori [Graphic design in information and visual space]*: monohrafiia / za zah. red. M. V. Kolosnichenko. Kyiv: KNUTD, 16–34 (in Ukr.).
5. Kosmatska, N. (2012). Narys z istorii vynyknennia i stanovlennia zhanru komiksu [An essay on the history of the emergence and development of the comic genre]. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: «Inozemni movy» [Visnyk of the Lviv University: Foreign Languages]*, 19, 141–147 (in Ukr.).
6. Krykunenko, S. (2022). Retrospektyvnyi analiz komiksu yak obiekta doslidzhennia ukrainskykh i zarubizhnykh naukovtsiv [Retrospective analysis of comics as an object of research by Ukrainian and foreign scientists]. In: *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk [Ukrainian Journal on Library and Information Science]*, 9, 166–176 (in Ukr.).
7. Lysa, I. V. (2020). Struktura ukrainskoho komiksu yak okremoho mediapovidomlennia [The structure of the Ukrainian comic as a separate media message]. In: *Vitrazhi*, 7, 59–62 (in Ukr.).
8. Malopys. In: *Horokh*. Available at: <https://goroh.pp.ua/Tlumachennia/Malopys> (in Ukr.).
9. Nanovska, V. (2023). Mystetska versiia reportazhu. Yak Inker vizualizuiie istorii cherez sotsialnyi malopys [Artistic version of the report. How Inker visualizes stories through social sketching]. In: *Mediameiker [Mediamaker]*.

Available at: <https://mediamaker.me/mysteczka-versiya-reportazhu-yak-inker-vizualizuye-istoriyi-cherez-soczialnyi-malopys-2559/> (in Ukr.).

10. Pidopryhora, S. (2016). Ukrainska hrafichna proza na shliakh do populiarnosti [Ukrainian graphic prose is on the way to popularity]. Available at: <https://www.ideo-grafika.com/ukrainian-grafik-novels/> (in Ukr.).

11. Pocheptsov, H. (2013). Komiksy yak zasib transliatsii sotsialnykh smysliv [Comics as a means of broadcasting social meaning]. In: *Merlin, Superman i Harri Potter: konstruiuvannia nematerialnoho v masovii kulturi* [Merlin, Superman and Harry Potter. Construction of intangible in mass culture]. Kyiv: Spadshchyna, 39–48 (in Ukr.).

12. Savchuk, M. V. (2014). Komiks [Comics]. In: *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine] / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Available at: <https://esu.com.ua/article-1449> (in Ukr.).

13. Sosniuk, O. P. & Ostapenko, I. V. (2019). Kreolizovani teksty (komiksy) yak zasib aktyvizatsii natsionalnoi ta hromadianskoi samoidentyfikatsii molodi [Creolized texts (comics) as a tool for activation of youth's national and civic self-identification]. In: *Ukrainskyi psykholohichniy zhurnal* [Ukrainian psychological journal], 1 (11), 191–203 (in Ukr.).

14. Filonenko, B. (2016). Potriine “Os!”, abo Dekilka pohliadi na komiks-zhurnalistyku [Triple “Here!”, or Several views on comic journalism]. In: *Chytomo*. Available at: <http://www.chytomo.com/book-art/potrijne-os-abo-dekilka-poglyadiv-na-komiks-zhurnalistiku> (in Ukr.).

15. Khlestova, S. (2019). Potentsial komiksu yak mediapovidomlennia: na prykladi tekstiv pro zbroinu ahresiiu rf na Donbas (“Kiborhy” ta “Perekhrestia. Deviat istorii pro viinu ta nasylstvo”) [The potential of the comics as a media message: on an example of the texts on armed aggression of the russian federation in the donbass region (“The Kiborgs” and “The crossroads. Nine stories about war and violence”)]. In: *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: “Zhurnalistyka”* [Visnyk of the Lviv University: Journalism]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka, 46, 281–288 (in Ukr.).

16. McCloud S. (1994). Understanding Comics: The Invisible Art. New York : William Morrow Paperbacks, 224 (in Eng.).

**VERBAL AND VISUAL CONTENT OF
CONTEMPORARY UKRAINIAN ONLINE COMICS**
*Olesia Nesterenko, Senior Teacher of the Department of Journalism,
V. I. Vernadsky Taurida National University
(Kyiv, Ukraine)*

e-mail: onesterenko2008@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3510-9546>

Abstract. Introduction. The relevance of the article is determined by the need to investigate the verbal and visual content of modern Ukrainian online comics. Analysis of content and visual elements of graphic stories published on virtual platforms is important for determining the structure of materials and establishing effective communication with readers.

Purpose. The purpose of the article is to research the verbal and visual content of Ukrainian online comics, to single out the main thematic areas that attract the reader's attention, and to analyze the influence of this genre on modern society.

Methods. The main methods of research are the methods of analysis and synthesis – to clarify the state of research of the problem and the prospects for its solution; comparison – to analyze the views of scientists on the problem raised; descriptive method – to systematize the content and visual content of online comics; generalization – to develop a general research strategy and formulate conclusions.

Results. Based on the analysis, it was established that the thematic orientation of Ukrainian online comics is diverse. They cover various spheres of life – from common realities to the depiction of fantastic and mystical worlds, which makes it possible to satisfy the interests of different groups of readers and maintain their interest in graphic stories. The study of the verbal and visual content of the Ukrainian comics published in the journal of social comics “Inker” testified to the actualization of the topic of the Russian-Ukrainian war, as well as the significance of the problem of stigmatization of victims of sexual violence, etc. The theme of the war is represented, in particular, by reports about the first weeks of the full-scale invasion, stories about Ukrainian women who went to fight, a story about two lovers who stood up for the defense of the country, and stories about the activities of partisans in the occupied territories, etc. The trademark features of the comics are outlined: the use of pictorial elements, the involvement of dialogues and monologues of the characters to tell the story; the use of artistic tropes and means of humor to attract the attention of readers; the use of frames, panels and “word bubbles” to organize the text and its logical structuring.

Originality. The originality of the scientific research lies in the fact that the expediency of using the term “malopys” in the Ukrainian online space to denote a graphic-narrative art form, a series of drawings with short texts that form a coherent narrative, is motivated. The groundlessness of using the concept of “comics” in relation

to modern Ukrainian illustrated stories has been proven, given their social orientation and often dramatic or tragic plot.

Conclusion. *It was concluded that the synthesis of verbal and visual components contributes to a more effective reproduction of emotions, feelings and facial expressions of the characters, testifying to the productivity of comics as media messages, which are characterized by exciting content and plot intrigue. It is noted that the social problems highlighted in the comics stimulate readers to take an active part in solving them, and therefore comic culture serves as an important element of the development of modern culture in general.*

Key words: *comics, “malopys”, comics journalism, graphic journalism, online comics, graphic stories, creolized text, verbal content, visual content.*

Надійшла до редакції: 10.04.24

Прийнято до друку: 22.05.24

УДК 811.161.2'42'373.7:001.895
DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36-196-200

ПЕРИФРАСТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 2021

Рец. на кн.: Степаненко М. Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс: монографія.

Харків : Видавець Іванченко І. С., 2023. 590 с.

*Т. А. Космеда, доктор філологічних наук, професор кафедри
романо-германської філології та зарубіжної літератури,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)*

e-mail: tkosmeda@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Микола Степаненко масштабно аналізує інноваційний лексико-перифрастичний ресурс української мови, починаючи фіксацію обраних для аналізу мовних одиниць головно із 2014 року (див.: Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон : монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2017. 616 с.) і продовжуючи його протягом 2017–2022 років^{††*} (див.: Степаненко М. Публіцистично-політичні перифрази в українській мові: 2017 рік : монографія. Полтава : Дивосвіт, 2018. 588 с.; Степаненко М. Динаміка українського політичного лексикону: 2018–2019 : монографія. Полтава : ПП «Астроя», 2020. 408 с.; Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік: монографія. Полтава : ПП «Астроя», 2021. 250 с.). 2023 року українську лінгвістику збагатили п'ята монографія вченого, яка презентує обраний дослідником об'єкт і предмет. У *Передмові* до свого чергового видання автор зазначає: «Пропонована праця логічно продовжує цикл наукових студій, об'єктом дослідження яких є представлена в найновітнішому динамічному форматі лексико-семантична система української мови, зокрема ономазіологічне тло, семантична диференціація, конотативний потенціал, а спорадично і словотвірні можливості та текстотвірні властивості лексичного й перифрастичного корпусів, що системно відображають суспільно-політичні зміни чітко окреслених періодів» (с. 3). Передне слово має вишукані і яскраві епіграфи, які виразно відображають ідею презентованого наукового тексту, і це, як видається, є однією з характерних рис наукового дискурсу М. Степаненка.

Рецензована монографія, як і попередні книги, складається з *Передмови* (сс. 3–4), де зазначено актуальність праці, схарактеризовано матеріал дослідження, що системно відображає мовно-законодавчу, соціолінгвістичну, лексикографічну, лексико-семантичну, фразеологічну сфери функціонування української мови. Увагу дослідника привертають такі мовні явища, як (1) словесні маніпулеми (технології), (2) мовні ігри (різні види мовної гри), (3) особливості реакції українців на впровадження закону про функціонування української мови, (4) еволюційні

---

^{*}Див. рецензії: Космеда Т. Новий погляд на розвій перифрастичного фонду українців. Рец. на кн. : Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон : монографія. Харків : Видавець Іванченко І. С., 2017. 616 с. *Українська мова* : наук.-теорет. журнал / Ін-т укр. мови НАН України; редкол.: П. Гриценко (гол. ред.) та ін. Київ, 2018. № 1. С. 140–144; Космеда Т. А. Фіксація розвою української політичної лексики. Рец. на кн. : Степаненко М. І. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік : монографія. Полтава : Астроя, 2021. 249 с. *Культура слова* : наук. зб. / Ін-т укр. мови НАН України; гол. ред. О. П. Левченко. Київ, 2022. Вип. 96. С. 264–269.

процеси, які відбуваються на всіх мовних рівнях, зокрема лексико-семантичному, словотвірному, фразеологічному й навіть морфологічному та синтаксичному, хоча граматику, як відомо, повільніше відображає інноваційні зміни. Мовознавець чітко прописує мету своєї масштабної наукової студії, порівн.: «...характеристика чинного мовного законодавства в проєкції його легітимізації; визначення через вербалізаційне тло важливих для держави пріоритетів політичної лексикографії; оцінний аналіз дискусійних моментів, що стосуються закріплення за функційно активною в Україні російською мовою окремішнього статусу, подвійної номінації за державою (Русь-Україна) й державною мовою (українська, руська); виявлення основних тенденцій узуальної та okazіональної лексичної і фразеологічної номінації, установлення максимально повного корпусу перифрастичних зворотів у досліджуваному публіцистично-політичному дискурсі» (с. 4). Як бачимо, М. Степаненко актуалізує соціолінгвістичний, функційно-прагматичний, зокрема й аксіологічний, а також структурно-системний та лексикографічний дослідницькі аспекти. Монографія виконана в руслі новітньої дискурсцентричної наукової парадигми, оскільки матеріал, який зібрав науковець, якнайвиразніше «занурений у життя»: він демонструє, що українська мова живе й своєрідно розвивається, виразно фіксуючи все, що відбувається в нашому довкіллі.

Основна частина праці містить п'ять розділів із відповідними підрозділами, крім того, до кожного розділу подано *Список літератури*.

Перший розділ «*Мовна політика, мовне законодавство, соціолінгвістика, політична лексикографія: найновітніші виміри*» (сс. 5–25) присвячено аналізу питання легітимізації Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який вирізняється особливостями його сприйняття громадянами України. Слушно зауважено, що «із 16 липня 2021 року стали чинними норми, які передбачають збільшення присутності української мови в публічному просторі: проведення державною мовою всіх концертів, шоу-програм, культурно-мистецьких і розважальних заходів, мистецьких виставок, демонстрування фільмів, туристичне та екскурсійне обслуговування, книговидавання і розповсюдження книг (не менше ніж 50 відсотків асортименту) тощо» (с. 8). І це не може не викликати схвальної реакції. Ретельно схарактеризовано зміст та рекомендації «Словника російської пропаганди»: це надважливе завдання, оскільки ворожа пропагандистська робота – ще один вимір війни, яку тому й називають гібридною; маніпулятивні словесні технології вкрай необхідно інтерпретувати, усвідомлювати, щоб правильно їх розуміти і вміти їм протидіяти. І така праця, звісно, потребує відповідного аналізу. М. Степаненко наголошує, що «вірні слуги російських спецслужб убачають у цьому політичному глосарії антикремлівську пропаганду, заявляють, що він нібито утискує свободу слова. Важливе, однак, інше: уведена до активного обігу лексикографічна праця стала не руйнівним, а державотвірним інструментом, тобто таким, який спрямовано проти насадженого нашої країні зовнішньополітичними силами маніпулювання суспільною думкою» (с. 17). Третій підрозділ цього розділу має назву «Соціолінгвістичні новації 2021 року». Без уваги дослідника не залишено питання латинізації української мови, його образно поійменовано *подихом «азбучної війни»*, «що своїми початками сягає ХІХ сторіччя, окремими спалахами еволюціонує в ХХ і ХХІ століттях» (с. 17). Справедливо констатовано, що «мовознавці, церковні діячі, письменники й інші різнолікі категорії небайдужих до долі рідної мови людей висловили одностайну позицію: ця відповідальна мовна процедура не на часі, вона негативно впливає на мовну ситуацію, мовну політику, мовне законодавство, посилює напругу в суспільстві, збуджує і відчутно деструктує його» (с. 17). Автор монографії коментує «облудливі ідеї» щодо «українського варіанту російської мови» («українську російську мову»), «російських українських націоналістів», «набуття російською мовою ознак українськомовності», «специфіку функційного статусу англійської мови» та под.

Другий розділ «*Лексико-семантична система української мови в найновітнішому динамічному представленні*» (сс. 26–102) об'ємніший, ніж перший. Його зміст запрограмований передусім на фіксацію українською мовою реакції її мовців на Ковід-19: різновекторно проаналізовано лексему *вакцина*, що набула статусу слова року. Цей «винятковий термін» учений ретельно інтерпретує, характеризуючи семантичні, словотвірні й синтагматичні

метаморфози, які відбуваються з ним в українському мовному просторі. Зауважено, що «з коронавірусною лексикою пов'язане слово року, яке визнане в країні-агресорі. Ідеться про іменник *Супутник*, що є власною назвою російської вакцини» (с. 28). Наголошено також, що коронавірусна лексика поширена й у фольклорному дискурсі, зокрема в таких його жанрах, «як календарно-обрядові пісні зимового циклу свят, великодні віншування. У них – невичерпна мудрість народу, його віра в перемогу світла над тьмою, вони заряджені іскрометним гумором, що має лікувальну силу, якої очікують і на яку сподіваються всі в умовах пандемії» (с. 38). Виразним явищем українського мовного простору є, як демонструє М. Степаненко, і система апелятивних лексико-словотвірних новотворів. Вони відображають широкую систему аксіологічних смислів, а також актуалізують виразну тональність мовлення українців: указано на непоширені для досліджуваного періоду типи номінацій, наприклад ті, які називають представників нових партій, блоків, об'єднань, фракцій та ін.; ідеться про продовження започаткованої традиції в назовництві (наприклад, розширює своє функціонування лексема *недоміністр* із варіантами написання, що презентують графічну мовну гру). Водночас докладно описано перифрастичне поле «Дмитро Разумков»; зауважено активізацію стилістичного прийому «олапкування», поширеність віддієслівних номінацій, пов'язаних із непродуктивним словотвірним типом із суфіксом *-ництв-о*; увагу сфокусовано на індивідуально-авторських новотворах та под.

Оніми – це найінтимніші одиниці мовлення, тому цілком логічно, що окремий параграф другого розділу присвячено дослідженню інновацій у системі відонімних утворень, зокрема схарактеризовано «антропонімну формулу українських президентів» (с. 64), «в окрему групу об'єднано новотвори відонімного походження, компонентом яких є скорочений на один або на два склади варіант прізвища *Зеленський* – *Зелен, Зеле, Зел, Зе*» (с. 67); наголошено, що в 2021 році «помітно активізувався процес творення похідних слів» від антропоніма Дмитро Разумков, зокрема подано цінну інформацію про вторинні назви (с. 75); «помічено активність слова *вовчий* не з притаманною йому семантичною структурою “прикм. до вовк” чи “жорстокий, злий”, а з іншим значенням, що має онімну мотивацію, – “пов'язаний із суддівською діяльністю Павла Вовка”» (с. 82) та под.

Третій розділ «*Динамічні процеси у фразеологічній системі української мови*» (сс. 103–114) містить два підрозділи, які мають прозорі назви: III.1. «Прецедентний усталений зворот “*Вовина тисяча*”», що, зрозуміло, ґрунтований на прецедентній ситуації української реальності, а також III. 2. «Коронавірусна фразеологія»: ситуація з коронавірусом викликала в мовців певну креативність щодо моделювання усталених виразів, що й схарактеризував М. Степаненко. Важливим спостереженням дослідника є те, що популярними стали паремійні та антипаремійні конструкції, усталені звороти, які «швидко набувають ознак прецедентності, гасел і т. ін., творення одиниць на основі чинних у мові моделей, а також на базі відомих широкому загалові прислів'їв, приказок, крилатих висловлень, усталених структур тощо» (с. 103). Лінгвіст сформулював переконливий висновок про те, що «антипаремійний фонд – яскравий приклад етнорефлексії, оперативної реакції людей на пандемію коронавірусу в масштабах усієї планети. В антиприслів'ях, антиприказках, антивиразах, антивисловленнях, антигаслах, з одного боку, акумулюється й реалізується мовний закон експресивності, а з іншого, – креативний ресурс народу загалом та творчий потенціал окремих його представників» (с. 112).

Четвертий розділ «*Новітня перифрастична сфера*» (сс. 115–217) найбільший за обсягом, що засвідчує наявність багатого фактажу та презентацію його вичерпного аналізу. Виклад матеріалу представлено як подання перифрастичних опозицій: «Перифрастичний портрет президентів України, інших держав» і «Перифрастичний портрет президента Росії Володимира Путіна» та «Перифрастичні зв'язки хороніма Росія». Розмаїття перифрастичних одиниць автор класифікує, виокремлюючи вторинні назви, що (1) вирізняються номінативною неординарністю, (2) значеннєвою і формально-граматичною поліфункційністю, (3) конотативною маркованістю. Дещо неочікуваним є висновок про те, що «незначний сегмент з-поміж аналізованих одиниць становлять звороти з нейтральною конотацією. Це насамперед назви людей за видом діяльності, родинними зв'язками, партійною, етнічною належністю тощо»

(с. 115), оскільки зазвичай перифрази презентують виражену оцінність. Цікавими є роздуми вченого щодо статусу перифрази: він зауважує неоднозначність підходів до аналізу цієї мовної одиниці: «стилістичний (перифраз – стилістичний засіб) і номінативний (перифраз – функційно-семантична одиниця мовлення)» (с. 116).

Уважаємо, що дуже змістовним є фрагмент монографії, присвячений аналізу перифрастичної сфери 2021 року в таких векторах: ономасіологічне тло, семантична структура, конотативний потенціал. Як і в попередніх авторських виданнях цього взірця, традиційно розглянуто перифрази двох семантичних типів – «Людина» і «Суспільний розвиток». Моделюючи перифрастичний портрет президента Росії Володимира Путіна, автор монографії пояснює, що «очільника Російської Федерації в досліджуваному текстовому масиві вмотивовують такі позамовні чинники: постійність Путіна у владі – президентство (2000–2008 рр., 2012 р. – дотепер), прем'єрство (2008–2012 рр.), а також негативна запроєктованість не тільки президентської, а й усієї його владної стратегії і тактики на Україну – на її внутрішнє, зовнішнє життя, суверенність, місце в історії, генетичні зв'язки з іншими народами, передусім із російським та білоруським» (с. 122). Погоджуємося з думкою вченого про те, що для перифрастичних номінацій Путіна не характерна «нейтральна або відносно нейтральна конотативність» (с. 123), що є цілком логічною річчю: цю персону оцінюють завжди позитивно або негативно залежно від позиції мовця, його ідеологічної належності, як слушно пише науковець, від сполучуваності «з відтопонімними прикметниками *російський, кремлівський, московський*» (с. 123): у російському дискурсі завжди наявна позитивна оцінка, а в українському – негативна. Оскільки термін *конотація* не має в сучасному мовознавстві однозначної інтерпретації, то, очевидно, варто було б подати авторське розуміння його. Думки вченого щодо інтерпретації вказаної проблеми були б цікавими. Зауважуючи, що предметно-логічний зміст оніма *Путін* презентовано «цілим спектром» конкретних вторинних назв, М. Степаненко пропонує «поліфункційні критерії перифрастичного номінування аналізованого прецедентного імені» (с. 128), зокрема, він вибудовує докладну класифікацію, порівн.: (1) прецедентне ім'я *Путін* ↔ форма правління; (2) прецедентне ім'я *Путін* ↔ стиль управління; (3) прецедентне ім'я *Путін* ↔ імена з прецедентністю світового та вітчизняного рівня; (4) прецедентне ім'я *Путін* ↔ негативні міфічні, фантастичні істоти, літературні й фольклорні персонажі, темні, злі духи; (5) прецедентне ім'я *Путін* ↔ негативні міфічні, фантастичні істоти, літературні й фольклорні персонажі, тварини; (6) прецедентне ім'я *Путін* ↔ переконання; (7) прецедентне ім'я *Путін* ↔ Україна, українці; (8) прецедентне ім'я *Путін* ↔ наявність / відсутність перспективи; (9) прецедентне ім'я *Путін* ↔ мілітаристська діяльність; (10) прецедентне ім'я *Путін* ↔ ознаки зовнішності; (11) прецедентне ім'я *Путін* ↔ інтелектуальні можливості; (12) прецедентне ім'я *Путін* ↔ психічний стан. Якщо дослідник наголошував на наявності в аналізованих перифразах «характерної нейтральної чи відносно нейтральної конотативності», то в межах кожної групи варто було б розподілити аналізовані одиниці й за цим параметром. Наголосимо, що це вже предмет окремої серйозної розмови. Привертають увагу роздуми вченого про функційну активність перифраз, «які є колективним продуктом або продуктом без авторства». Як наголошує мовознавець, «вони перетворилися на мандрівні висловлення, що переходять з одного мінідискурсу до іншого в незмінному або частково трансформованому вигляді. Ідеться насамперед про лексичні та граматичні варіанти вторинних номінувань, які вирізняються вищим ступенем емоційності, експліцитною конотованістю, обсягом номінативності – її нерозчленованістю / розчленованістю, тобто згорнутістю / розгорнутістю назви – та іншими характеристиками» (с. 186). Скрупульозно проаналізовано модернізоване в 2021 році давнє перифрастичне поле «Юлія Тимошенко», до того ж, як указує науковець, у нових перифразах переважають позитивнооцінні конструкції. Простежуємо фаховий опис інших поширених перифраз. Серед «найпродуктивніших вторинних номінувань семантичного типу “Людина”» учений виокремлює «субститути антропонімних формул “Володимир Зеленський”, “Петро Порошенко”, “Дмитро Разумков”, “Василь Бурба”, “Віктор Медведчук”, “Тарас Козак”, “Андрій Єрмак”, “Руслан Демченко”, “Олег Татаринов”, “Олександр Дубінський”, “Ілля Кива”, “Рінат Ахметов”, “Володимир Путін”, “Олександр Лукашенко”»

(с. 192). Запропонований перелік із його кваліфікованим викладом засвідчує ретельність і скрупульозність автора монографії.

У п'ятому розділі «*Суспільно-політичні описові найменування сьогодення: лексикографічний вимір*» (сс. 233–573) традиційно, як і в попередніх монографіях, подано інтерпретацію значень мовних одиниць, що входять до структури семантичних типів «Людина» та «Суспільний розвиток». Цей фрагмент монографії дає право констатувати утворення особливого нового гібридного типу наукових праць, який можна окреслити як монографії-лексикони, оскільки в дослідженні, крім наукового аналізу, лінгвістичного опису матеріалу, запропоновано і його лексикографічну презентацію. Учений випрацював креативну модель подання зібраного фактичного матеріалу, що має такий вигляд: виокремлення одиниці, яка належить до відповідного семантичного типу, подання в алфавітному порядку актуалізованих конструкцій з ілюстративним матеріалом, водночас міститься і вказівка на джерело функціонування. Цей матеріал має велику цінність передусім для подальших наукових студій з актуалізацією інших дослідницьких підходів й аспектів.

Узагальнення дослідницьких рефлексій уміщено в розлогіх *Висновках* (сс. 573–578), що спроектовані на кожний із розділів та підрозділів. Погоджуємося із засадничою тезою М. Степаненка про те, що «проведений аналіз демонструє органічний взаємозв'язок між екстра- та інтралінгвальними чинниками, які, гармонуючи, забезпечують мовний поступ, що з максимальною точністю віддзеркалює найсутніші позитивні та негативні зміни в суспільстві, реагування людей на ті або ті виклики. Усі ці трансформації знаходять своє послідовне відображення в лексико-семантичній, фразеологічній, словотвірній, граматичній, стилістичній підсистемах», оскільки мова, безперечно, є дзеркалом нашого буття, що неперевірено продемонстрував автор рецензованого дослідження.

Завершує працю *Алфавітний покажчик реєстрових слів* (сс. 579–586), що полегшує роботу з монографією її читачам, а також дає змогу використовувати матеріал праці для підготування наукових розвідок, які будуть демонструвати рефлексію учених на актуалізований у цій праці матеріал та векторний потенціал його аналізу.

Наголосімо й на оригінальному ідіостилі мовознавця, що презентує зразкове українське писемне мовлення, гідне наслідування.

Констатуємо вагоме значення цієї монографії для української політичної і юридичної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвоконфліктології, лінгвістики фейку, лінгвоаксіології, стилістики, лексикографії, лінгвографії, термінографії, фразеографії, насамперед пареміографії та неолінгвістики.

Надійшла до редакції: 08.03.24.

Прийнято до друку: 08.05.24

ЮВІЛЕЙНА X МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ СВІТУ»

*Л. В. Шитик, доктор філологічних наук, професор,
завідувачка кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: l_shytyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5941-672>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57210982685

*Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

23–24 травня 2024 року в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького відбулася ювілейна X Міжнародна наукова конференція «Лінгвалізація світу», яка пройшла в змішаному форматі. Незважаючи на численні труднощі, пов'язані з енергозабезпеченням, і попри небезпеку від ракетних ударів та шахедів, участь у науковому заході задекларувало 192 особи, продовживши традицію лінгвалізувати світ і лінгвалізуватися в ньому. Учасники наукового форуму вкотре засвідчили важливість і сакральність мови, презентували й апробували результати лінгвістичних студій, представили нові напрями мовознавства й нові ідеї в ньому, глибше пізнаючи доробок різних наукових шкіл України й зарубіжжя.

Міжнародна наукова конференція «Лінгвалізація світу» була започаткована у 2006 році, відтоді її проводять один раз на два роки. Науковий захід охоплює різні царини мовознавчої науки: лексикологію, ономастику, діалектологію, термінологію, історію мови, словотвір, граматику, когнітивну лінгвістику, дискурсологію, лінгвістику тексту, лінгвостилістику, медіалінгвістику та ін.

Географічна мапа конференції щороку розширюється. Цьогоріч її учасниками були представники з різних куточків України та зарубіжжя, зокрема з Харкова, Херсону, Запоріжжя, Києва, Черкас, Умані, Полтави, Вінниці, Дніпра, Житомира, Луцька, Львова, Берегового, Кропивницького, Хмельницького, Ужгорода, Ізмаїлу, Ірпеня, Івано-Франківська, Одеси, Тернополя, Кам'янець-Подільського, Дніпра, Донецька – Вінниці, Луганська – Старобільська – Полтави. До конференції долучилися освітяни Черкас та області. Зарубіжжя представляли науковці з Польщі, Хорватії, Азербайджану, Німеччини, Угорщини.

Захід організувала кафедра українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Співорганізаторами наукової конференції були: Інститут української мови НАН України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Запорізький національний університет, Київський національний лінгвістичний університет, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Польща), Сегедський університет (Угорщина), Ниредьгазький університет (Угорщина), Будапештський університет імені Лоранда Етвеша (Угорщина), Загребський університет (Хорватія), Бакинський слов'янський університет (Азербайджан).

З вітальним словом виступив проректор з наукової та інноваційної діяльності Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Олександр Спрягайло. Привітала

учасників наукового форуму директор ННІ української філології та соціальних комунікацій доцент Оксана Іванченко.

Уперше співорганізатором конференції був Ніредьгазький університет, із яким Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького нещодавно уклав угоду про співпрацю на рівні ректорів вишів. Контактні особи в цій угоді – завідувачка кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики професор Людмила Шитик та завідувачка кафедри української мови і культури Ніредьгазького університету, голова Самоврядування українців Чепела Вікторія Штефуца – задекларували співпрацю кафедр і висловили сподівання на продуктивну взаємодію.

З нагоди 10-річчя конференції «Лінгвалізація світу» на ім'я ректора Олександра Черевка надійшов вітальний адрес із Бакинського слов'янського університету, який усі ці роки був і є незмінним співорганізатором заходу. Проректор із міжнародних зв'язків доцент Айтен Байрамова побажала успіху в організації та проведенні конференції і висловила сподівання на те, що науковий форум дасть поштовх для вивчення мови та міжнародного діалогу, стане платформою для конструктивних дискусій і змістовної співпраці.

Тематична мапа доповідей, виголошених на першому і другому пленарних засіданнях, досить широка. Обговорено проблеми функціонування мовних одиниць у сучасних реаліях російсько-української війни, зокрема: інформаційно-пропагандистські маніпулятивні тактики, що мають особливе функційне навантаження в різних лінгвоекспертних практиках та соціально орієнтованих ресурсах [Анатолій Загнітко (Донецьк–Вінниця) «Лінгвоманіпулятивні тактики в умовах гібридної війни: інформаційно-пропагандистські виміри»]; особливості творення новітніх воєнних фразеологізмів, видозміна їхньої структури та семантики, лексико-семантичні варіанти та лексичні маркери [Микола Степаненко (Київ) «Сучасна воєнна фразеологія: вербалізація і когніція»]; метафоричні вирази як потужний маніпулятивний засіб впливу на світогляд аудиторії, що їх використовують для опису російсько-української війни 2022 року в політичних наративах китайських ЗМІ, адресованих міжнародній аудиторії [Світлана Жаботинська (Черкаси) «Російсько-українська війна в концептуальних метафорах китайських ЗМІ»]; особливості творення інноваційних дериватів, метафонімізація неолексем [Світлана Ковтюх (Кропивницький) «Семантико-граматична специфіка інноваційних дериватів часів російсько-української війни»].

Грамматичні проблеми висвітлено в доповідях Андрія Колесникова [(Ізмаїл) «Грамматична категорія числа іменника у світлі парадигмології»] та Раїси Христіанінової [(Запоріжжя) «Іменникові словосполучення у функційній граматиці»].

З'ясовано важливі комунікативно-прагматичні та когнітивні аспекти функціонування лінгвальних явищ, зокрема: простежено розвиток теорії О. Потебні щодо природи мови та видів ірреальної комунікації, презентованої С. Вакуленком, а також теорії «катастрофи мови», яку продовжив розробляти Ф. Бацевич [Тетяна Космеда (Донецьк–Вінниця) «Лінгвістична ментіологія: розвиток гіпотези О. Потебні про природу мови, ірреальні типи комунікації та теорія “катастрофи” мови»]; схарактеризовано специфіку фразем у когнітивній проєкції [Наталія Венжинович (Ужгород) «Когнітивний аспект дослідження фраземіки української мови»].

Питанням діалектної лексикографії присвячені доповіді польських науковців: Єжи Супотюка [(Познань) «*Dyferencyjne czy pełne pozyskiwanie materiałów dialektologicznych dla celów leksykograficznych?*»] про повноту представлення говіркового матеріалу в регіональних словниках та Юстини Кобус [(Познань) («*Z warsztatu dialektologa i redaktora wielkopolskich słowników regionalnych – problemy nie tylko naukowe*»)] про практичний аспект співпраці діалектологів із представниками місцевих громад, зокрема в освітніх проєктах, що завершуються виданням серії «Великопольські регіональні словники». Львівський лексикон у текстологічному та лексикографічному аспектах проаналізувала Тетяна Ястремська [(Львів) «Лексикон міста: від тексту до словника»].

Зіставне словотвірно-ономастичне дослідження ойконімів української та хорватської мов презентувала Оксана Тимко-Дітко [(Загреб, Хорватія) «Особові імена в основах українських і хорватських ойконімів»].

Проблеми історії мови, лінгвальних контактів висвітлено в доповіді *Василя Денисюка* [(Хмельницький) «Українсько-польські мовні контакти в другій половині XVI – на початку XVII ст.»].

Наступного дня учасники конференції продовжили дискусію на секційних засіданнях. Працювало сім секцій: «Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Ономастика», «Діалектологія. Історія мови», «Граматика», «Когнітологія. Комунікативна лінгвістика. Дискурсологія. Лінгвостилістика», «Перекладознавство. Міжкультурна комунікація», «Медіалінгвістика. Соціолінгвістика», «Лінгводидактика».

Традиційно найпотужнішою була секція «Діалектологія. Історія мови». У доповідях презентовано переваги текстоцентричного підходу до укладання сучасного діалектного словника, зокрема для цілісного представлення етнокультурної інформації [*Ганна Мартинова* (Черкаси) «Діалектний словник як культурний текст»]; наголошено на важливості використання в діалектологічних студіях лексикографічної спадщини [*Наталія Вербиц* (Київ) «“Словник української мови” Д. І. Яворницького як джерело дослідження діалектної лексики»]; зrealізовано спробу обґрунтувати розвиток значень архаїчної лексеми в загальноукраїнському контексті [*Інна Гороф'янюк* (Вінниця) «Шули(я)к: трансформація семантики семантичного архаїзму»]; розглянуто репрезентацію концепту СИН у текстах із віддалених діалектних зон [*Віра Дячук* (Київ) «Діалект як простір репрезентації культури мікросоціуму»]; схарактеризовано особливості структури говірки [*Людмила Колеснік* (Київ) «Із спостережень над надпрутською говіркою селища Лужани на Буковині»]; актуалізовано проблеми, що виникають під час укладання регіональних і літературно нормативних словників української мови [*Людмила Рябець* (Київ) «Діалектна / нормативна лексикографія: точки перетину»] тощо. Об'єктом зацікавлення й активного обговорення стали й доповіді Івана Дзири про усномовні традиції формування українського чоловічого іменника, відображені в пам'ятках козацької доби [(Київ) «Реєстр Війська Запорозького 1756 р. як джерело дослідження українського чоловічого іменника XVIII ст.»] та Ольги Заневич про історію видання й збереження однієї з пам'яток української мови [(Львів) «Граматика І. Ужєвича: невідомі сторінки в історії українського мовознавства»].

На секції «Лінгводидактика» виступила лауреатка фінального етапу II туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2024» в номінації «Українська мова та література» Ольга Морокова – вчителька Канівської спеціалізованої школи № 6 із поглибленим вивченням іноземних мов, випускниця Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (2013 року). За результатами випробувань фіналістка посіла друге місце в загальному рейтингу. Ольга Морокова поділилася своїми враженнями про конкурс, наголосила на важливості таких заходів для розвитку педагогічної майстерності вчителів.

Робота в інших секціях засвідчила багатовекторність і різноаспектність наукових пошуків учасників конференції в лексикографічній, ономастичній, граматичній, когнітологічній, комунікативній, дискурсивній, перекладознавчій, соціолінгвістичній та медійній царинах.

На заключному пленарному засіданні підсумовано результати наукових дискусій, окреслено перспективи подальшої співпраці. Учасники конференції відзначили вдалу організацію заходу, ефективну роботу, цікаві дискусії, надані можливості для реалізації дослідницького потенціалу й апробації результатів наукових пошуків. Доповіді учасників конференції буде надруковано у фаховому збірнику наукових праць категорії Б «Мовознавчий вісник» (випуски 36, 37).

Інформацію про проведення конференції див. також на сайті Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького: <https://cdu.edu.ua/news/yuvileina-kh-mizhnarodna-naukova-konferentsiia-linhvalizatsiia-svitu-vidbulasia-v-chnu.html>.

Надійшла до редакції: 27.05.24.

Прийнято до друку: 23.06.24

Наукове видання

МОВОЗНАВЧИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

ВИПУСК 36

Виходить 2 рази на рік
Заснований у 2006 році

Підп. до друку 05.08.23. Формат 60х84 /8.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 12,22. Тираж 100 прим.

Це видання надруковано на папері
із деревини, відповідної нормам
екологічного лісовикористання

Видавець ФОП Гордієнко Є.І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.
вул. Святотроїцька, 73, м. Черкаси,
Україна, 18000, тел. +38 (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

  @drukcherkasy